AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

Marek Gąska
Andrzej Ciupiński

Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych

Wybrane problemy

53682

Warszawa 2001

S/4743

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ
WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY
KATEDRA PRAWA I BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr inwent. 53682
II
Akademii Obrony Narodowej

Marek Gąska
Andrzej Ciupiński

Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych

Wybrane problemy

Warszawa 2001

Poszczególne części opracowali:
ppłk dr Andrzej Ciupiński
* Wstęp
* Prawnomiędzynarodowe aspekty samoobrony

mjr dr Marek Gąska
* Rozdziały I – IX
* Bibliografia, akty normatywne, rysunki, aneksy

Redaktor
Teresa Piątek

Redaktor techniczny
Beata Klarowska

Projekt okładki
Dariusz Łysio

Korekta
Jadwiga Górczyk
Renata Czerwińska

ISBN 83-88062-66-2

Sygn. AON 5271/2000

Skład, druk i oprawa
Akademia Obrony Narodowej – Wydział Wydawniczy
00-910 Warszawa, al. gen. A. Chruściela 103, tel./faks 681-37-52
zam. nr 1240/2000

Spis treści

Wstęp 5

1. Prawnomiędzynarodowe aspekty samoobrony 7
   1.1. Pojęcie samoobrony w prawie międzynarodowym 7
   1.2. Pakt Ligi Narodów 9
   1.3. Pakt Brianda-Kellogga 10
   1.4. Zakaz agresji w aktach prawa międzynarodowego po II wojnie światowej 11
   1.5. Prawo do zbrojnej samoobrony indywidualnej i zbiorowej 14
   1.6. Samoobrona zbiorowa w traktatach dwustronnych Rzeczypospolitej Polskiej 17
   1.7. Samoobrona zbiorowa w ramach sojuszu 19

2. Istota międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych 22
   2.1. Definicja, normy i zasady prawa humanitarnego 22
   2.2. Źródła międzynarodowego prawa humanitarnego 25
   2.3. Konflikt wewnętrzny a konflikt międzynarodowy w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych 32

3. Okupacja wojskowa w prawie międzynarodowym 40
   3.1. Istota okupacji wojskowej 40
   3.2. Okupacja pokojowa 41
   3.3. Prawne podstawy okupacji wojennej 41
   3.4. Legalność konfliktu zbrojnego a status prawny okupacji wojennej 43
   3.5. Formalnoprawne podstawy do oporu przeciwko agresorowi i okupantowi 45
   3.6. Opór zbrojny jako forma „obrony koniecznej" 49
   3.7. Zbrojny ruch oporu. Walka zbrojna na terytorium okupowanym 52

4. Status prawny ludności cywilnej terytorium okupowanego 58
   4.1. Prawnomiędzynarodowa ochrona osób cywilnych 58
   4.2. Funkcjonowanie administracji na terytorium okupowanym 62
   4.3. Ustawodawstwo karne na terytorium okupowanym 63
   4.4. Środki bezpieczeństwa wobec mieszkańców terytorium okupowanego 65
   4.5. Podstawowe gwarancje dla osób znajdujących się „we władzy strony konfliktu" 66
   4.6. Pomoc humanitarna. Działalność Czerwonego Krzyża i innych organizacji humanitarnych 67
   4.7. Określenie obrony cywilnej w prawie międzynarodowym 69

5. Ochrona dóbr kultury w prawie międzynarodowym i wewnętrznym RP 72
   5.1. Rys historyczny 72

5.2.Ochrona dóbr kultury w czasie konfliktu zbrojnego wedle postanowień IV i IX konwencji haskiej z 1907 r. ... 73
5.3. Ochrona dóbr kultury wedle konwencji haskiej z 1954 r. ... 74
5.4. Ochrona dóbr kultury na terytoriach okupowanych ... 79
5.5. Realizacja postanowień konwencji haskiej z 1954 r. ... 79
5.6. Konwencja o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego ... 80

6. Ograniczenia dotyczące środków i metod walki zbrojnej ... 82
6.1. Cele wojskowe według postanowień prawa wojennego ... 82
6.2. Środki ostrożności w czasie ataku i obrony ... 83
6.3. Zakazane metody walki zbrojnej ... 84
6.4. Dobra o charakterze cywilnym (obiekty cywilne) ... 85
6.5. Osoby cywilne. Ludność cywilna ... 85
6.6. Dziennikarze ... 86
6.7. Ochrona ludności w czasie konfliktu niemiędzynarodowego ... 87
6.8. Osoby podlegające szczególnej ochronie ... 87
6.9. Szczególna ochrona dóbr kulturalnych i obiektów kultu religijnego ... 89
6.10. Ochrona środowiska naturalnego ... 89
6.11. Ochrona budowli i urządzeń zawierających niebezpieczne siły ... 90
6.12. Strefy i miejscowości pod szczególną ochroną ... 91

7. Zasady ruchu Międzynarodowego Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca ... 94
7.1. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża ... 94
7.2 . Stowarzyszenia narodowe Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca ... 95
7.3. Liga Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca ... 96
7.4. Polski Czerwony Krzyż ... 102

8. Odpowiedzialność za nieprzestrzeganie norm międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych ... 104
8.1. Definicja zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko pokojowi i ludzkości w aktach prawa międzynarodowego ... 104
8.2. Międzynarodowy trybunał karny do spraw zbrodni w byłej Jugosławii ... 110
8.3. Międzynarodowy trybunał do spraw zbrodni w Rwandzie ... 112
8.4. Stały Międzynarodowy Trybunał (Sąd) Karny ... 113
8.5. Ustawodawstwo polskie w przedmiocie ścigania i karania przestępstw i zbrodni wojennych ... 115

9. Podstawy prawne upowszechniania prawa humanitarnego ... 120

Bibliografia ... 125

Akty normatywne ... 137

Rysunki ... 147

Aneksy ... 167

Wstęp

Opracowanie niniejsze zostało przygotowane jako pomoc dydaktyczna do przedmiotu międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych, wykładanego w Akademii Obrony Narodowej. Stanowi próbę problemowego ujęcia najważniejszych zagadnień prawa humanitarnego i może być pomocne w upowszechnianiu zasad prawa humanitarnego wśród słuchaczy akademii i szkół wojskowych oraz kadry Wojska Polskiego.

Prawo międzynarodowe dotyczące konfliktów zbrojnych (*ius in bello*) stanowi integralną część prawa międzynarodowego publicznego. Obok międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych współcześnie rozwijają się także inne dziedziny prawa, tzw. prawo przeciwwojenne (*ius contra bellum*) zajmujące się zapobieganiem konfliktom zbrojnym oraz międzynarodowe prawo karne.

Część pierwsza opracowania obejmuje rozwój międzynarodowego prawa przeciwwojennego, nielegalność agresji oraz prawo do zbrojnej samoobrony indywidualnej i zbiorowej.

Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych zostało ujęte w sześciu rozdziałach (2 – 7) i stanowi najobszerniejszą część niniejszego opracowania, obejmuje bowiem rozwój, źródła i materialny zakres stosowania prawa humanitarnego, okupację wojskową, status prawny ludności cywilnej terytorium okupowanego, ochronę dóbr kultury, ograniczenia w środkach i metodach walki zbrojnej oraz zasady ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca.

Rozdział ósmy obejmuje rozwój międzynarodowego prawa karnego, unormowania prawa norymberskiego, rozwój międzynarodowego sądownictwa karnego oraz charakterystykę polskiego ustawodawstwa w przedmiocie ścigania i karania przestępstw i zbrodni wojennych.

W rozdziale dziewiątym przedstawiono konwencyjne zapisy dotyczące obowiązków państw i ich sił zbrojnych w zakresie upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego.

Opracowanie zawiera ponadto obszerną bibliografię, wykaz aktów normatywnych, rysunki przedstawiające rozwój prawa humanitarnego, wykaz znaków ochronnych, a także aneks zawierający najnowsze dokumenty dotyczące działalności ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca.

Podczas opracowywania niniejszego skryptu korzystaliśmy z obowiązujących aktów prawa międzynarodowego oraz z opracowań monograficznych autorów polskich i obcych. Na szczególną uwagę zasługują następujące pozycje: *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów,* wstęp i opracowanie M. Flemming, Warszawa 1991; F. de Moulinen *Podręcznik prawa wojennego dla*

sił zbrojnych, Warszawa 1998; T. Leśko, *Międzynarodowe ograniczenia w prowadzeniu konfliktów zbrojnych,* PWN, Warszawa 1990 (po części zdezaktualizowany); T. Jasudowicz, *Międzynarodowe prawo humanitarne,* Toruń 1997; M. Flemming, J. Wojciechowska, *Zbrodnie wojenne. Przestępstwa przeciwko pokojowi, państwu i obronności. Komentarz do kodeksu karnego,* C. H. Beck, Warszawa 1999; M. Flemming, Jeńcy wojenni. Studium prawno-historyczne, Bellona, Warszawa 2000.

W tym miejscu składamy podziękowania Pani dr Annie Wik z Ośrodka Upowszechniania Prawa Humanitarnego przy ZG PCK za udostępnienie materiałów, które zostały wykorzystane przede wszystkim w aneksie.

Będziemy wdzięczni wszystkim osobom, które zgłoszą uwagi, wnioski lub spostrzeżenia, dotyczące treści lub formy tej pracy, do Katedry Prawa i Bezpieczeństwa Międzynarodowego w Akademii Obrony Narodowej, 00-910 Warszawa, al. gen. A. Chruściela 103.

1. Prawnomiędzynarodowe aspekty samoobrony

1.1. Pojęcie samoobrony w prawie międzynarodowym

W prawie międzynarodowym samoobronę traktuje się jako instytucję prawa pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego uznającego prawo państwa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony. Według *Małej encyklopedii prawa* samoobrona określana jest jako odparcie agresji przy pomocy wszystkich środków stojących do dyspozycji i dozwolonych przez prawo międzynarodowe[1]. Podobną definicję podaje *Leksykon wiedzy wojskowej*[2]. *Mała encyklopedia wojskowa* dodaje, że prawo do samoobrony wynika z zasady suwerenności narodowej i państwowej[3]. Pod pojęciem samoobrony, stwierdza W. Czapliński, początkowo rozumiano uprawnienie każdego państwa do ochrony swych różnorakich interesów i dopiero Karta NZ nadała temu pojęciu właściwy sens, jako prawo do samoobrony w odpowiedzi na bezpośredni atak zbrojny[4]. Zachodzi więc wyraźny związek między agresją a samoobroną. Działanie stanowiące agresję uzasadnia prawo do samoobrony, także przy użyciu sił zbrojnych, co stanowi działanie legalne. Ponadto zgodnie z art. 51 Karty NZ prawo do samoobrony zbiorowej oznacza także, że wolno przyjść z pomocą państwu, które ma i wykonuje uprawnienie do samoobrony indywidualnej.

W czasie II wojny w Polsce, pod okupacją niemiecką, samoobrona ogarnęła szerokie kręgi społeczeństwa i nabrała charakteru zorganizowanej akcji, która dotyczyła takich przedsięwzięć, jak pomoc jeńcom wojennym, rannym, chorym, działalność charytatywna rozumiana jako pomoc ofiarom wojny i ich rodzinom. W ramach samoobrony prowadzono także pomoc prześladowanym Żydom (m.in. pomoc zbrojna w czasie powstania w getcie warszawskim) oraz wysiedlonym mieszkańcom z Zamojszczyzny i Warszawy. Szczególną formą samoobrony były

---

[1] E. J. Osmańczyk, *Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ*, PWN, Warszawa 1974, s. 812; *Mała encyklopedia prawa*, pod red. Z. Rybickiego, PWN, Warszawa 1980, s. 656-657. Podobnie określa samoobronę *Słownik podstawowych terminów wojskowych*, Sztab Generalny 815/77, s. 5. Trzeba dodać, że w *Encyklopedii wojskowej* z 1937 r. (pod red. O. Laskowskiego, t. VII s. 387) pojęcie samoobrona występuje jako działanie jednostki mające na celu odparcie bezpośredniego i bezprawnego zamachu na jakiekolwiek dobro własne lub innej osoby – obrona konieczna (stan wyższej konieczności).

[2] *Leksykon wiedzy wojskowej*, MON, Warszawa 1977, s. 30.

[3] *Mała encyklopedia wojskowa*, MON, Warszawa 1971, t. III, s. 119; *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, BPiI MON, Warszawa 1996; „Studia i Materiały, nr 40" s. 89.

[4] W. Czapliński, *Skutki prawne nielegalnego użycia siły w stosunkach międzynarodowych*, Agencja Scholar, Warszawa 1993, s. 48.

akcje zbrojne zorganizowanego ruchu oporu, jako obrona przed wysiedleniem[5]. Samoobrona może być również formą obrony narodowej polegającej na organizowaniu się obywateli do walki zbrojnej z agresorem.[6] Wtedy powinna ona przybrać formę zorganizowanej struktury zbrojnego ruchu oporu, który jest w stanie przeciwstawić się zbrojnej napaści z zewnątrz oraz ewentualnie prowadzić walkę z nieprzyjacielem w warunkach okupacji. Forma takiej samoobrony jest zgodna z art. 51 Karty NZ i przepisami prawa humanitarnego.

Od czasów starożytnych aż do przełomu XIX i XX wieku powszechnie panował pogląd, że prawo wszczynania i prowadzenia wojny należy do suwerennych uprawnień każdego państwa. Prawo do wojny (*ius ad bellum*) było na ogół poddawane ocenie moralnej, natomiast w aspekcie prawnym oceniano jedynie, czy nastąpiło wypowiedzenie wojny zgodnie z prawem zwyczajowym, jako powód do prowadzenia wojny (*ius in bello*)[7].

Rozwój prawa traktatowego prowadził do ustanowienia przepisów prawnych, które nie wyeliminowały wojny, ale zalecały pokojowe załatwianie sporów międzynarodowych. W czasie I konferencji pokojowej w Hadze w 1899 r. powołano Stały Trybunał Rozjemczy, którego celem było pokojowe załatwianie sporów międzynarodowych. Podczas II konferencji pokojowej w Hadze w 1907 r. przyjęto: I konwencję w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych, II konwencję o ograniczeniu użycia siły dla ściągania długów zawarowanych umową, III konwencję dotyczącą rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich. Według wstępu do III konwencji działania wojenne miały odbywać się po uprzednim zawiadomieniu drugiej strony i niezwłocznym poinformowaniu państw neutralnych. W wymienionych aktach prawa międzynarodowego nie można znaleźć przepisów potępiających wojnę. Widać tylko sugestię w I konwencji, która proponuje pokojowe załatwianie sporów.

Zdecydowane potępienie wojny miało miejsce w Rosji w czasie rewolucji październikowej w dekrecie o pokoju z 8 listopada 1917 r., który głosił: *„Prowadzenie tej wojny* (I wojny światowej – przyp. M. G.) *o to, jak podzielić między silne i bogate narody przez nie słabe narodowości, Rząd uważa za największą zbrodnię wobec ludzkości"*. W dokumencie tym jest także mowa, że prowadzona I wojna światowa jest wojną agresywną i napiętnowano ją jako zbrodnię międzynarodową [8]. Był to wewnętrzny dekret władzy radzieckiej i nie miał rangi aktu prawa międzynarodowe-

---

[5] *Polski ruch oporu 1939 – 1945*, pod red. B. Kobuszewski, P. Matusak, T. Rawski, MON, Warszawa, s. 1029-1047; W. Jaroszyński, B. Kłembukowski, E. Tokarczuk, *Łuny nad Huczwą i Bugiem. Walki oddziałów AK i BCh w Obwodzie Hrubieszowskim w latach 1939 – 1944*, ŚZŻAK, Zamość, s. 129-130.

[6] *Samoobrona powszechna*, praca zbiorowa, Zeszyt Problemowy TWO 1997, nr 4, s. 10. Zdaniem M. Starczewskiego (*Koncepcje walki Armii Krajowej* (II), WiW 1992, nr 8, s. 53) po *klęsce Powstania Warszawskiego Armia Krajowa stała się na terenach „wyzwolonych" przez Rosjan główną siła samoobrony przed sowietyzacją Polski*. Trudno się zgodzić z takim poglądem, ponieważ AK została rozwiązana 19 stycznia 1945 r.

[7] L. Leśko, *Międzynarodowe ograniczenia w prowadzeniu konfliktów zbrojnych*, PWN, Warszawa 1990, s. 42; E. Muszyński, *Rozpoczęcie i wypowiedzenie wojny w prawie państwowym i prawie narodów*, Warszawa 1926.

[8] *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*, opracował L. Gelberg, Warszawa 1958, t. II, s. 1-3.

go. Na podstawie doświadczeń historycznych można stwierdzić, że był to akt propagandowy. Był on jednak zdecydowanie korzystny dla powstającego państwa polskiego, ponadto po raz pierwszy oficjalnie poddano tak druzgoczącej krytyce samo prowadzenie wojny[9].

Okres międzywojenny charakteryzował się dążeniem społeczności międzynarodowej do przeciwstawienia się agresji, inwazji i obcej okupacji. W tym celu tworzono normy prawa międzynarodowego mającego być przeszkodą dla potencjalnego agresora. Można z tego okresu wymienić kilka aktów prawnych potępiających wojnę, agresję i dających podstawy do przeciwdziałania nim. Można także zaobserwować próbę tworzenia zorganizowanej samoobrony przez państwa zagrożone agresją.

1.2. Pakt Ligi Narodów

Podpisany 28 czerwca 1919 r. Pakt Ligi Narodów, część składowa traktatu wersalskiego, stawiał sobie za cel utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa oraz sprzyjanie rozwojowi i współpracy między narodami[10]. Artykuł 10 paktu stanowi: *Członkowie Ligi zobowiązują się szanować i utrzymywać przeciwko wszelkiej napaści zewnętrznej całość terytorialną i obecną niezależność polityczną wszystkich członków Ligi. W razie napaści, jej groźby lub niebezpieczeństwa Rada* (Ligi – przyp. M. G.) *wskaże środki, jak zapewnić wykonanie niniejszego zobowiązania.* Natomiast art. 11 upoważniał Ligę do podejmowania wszelkich środków, służących zapewnieniu pokoju między narodami. W art. 16 przewidziano, że w wypadku rozpoczęcia wojny, wbrew postanowieniom art. 12, 13 i 15, należy uznać, że zaistniała *de facto* wojna przeciwko wszystkim członkom LN, co powinno prowadzić do zastosowania sankcji zbiorowych i powołania sił zbrojnych Ligi do zwalczania agresji.

Były to pierwsze próby zorganizowania systemu międzynarodowej samoobrony w celu poszanowania niezawisłości i integralności państw. Powszechnie wiadomo, że skończyły się one niepowodzeniem, czego przykładem była bezskuteczność poczynań Ligi zmierzających do skłonienia Japonii do rezygnacji z agresji na Chiny na początku lat 30., a Włoch z agresji na Abisynię w latach 1935 – 1936. Liga w ogóle nie zajęła się kwestią napaści Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 r. Fakty te, jak i późniejsze działania agresywne Niemiec, w sposób jednoznaczny

---

[9] Myśl ta była sprzeczna z powszechnie panującą jeszcze zasadą Clausewitza (*O wojnie*, Warszawa 1958, księga 1-5, s. 7-32), że *wojna jest kontynuacją polityki środkami przemocy.*

[10] Pakt Ligi Narodów z 28 czerwca 1919 r. (DzU z 1920 r., nr 35, poz. 200). Pakt Ligi Narodów w art. 12 dopuszcza możliwość wojny. Wymieniony artykuł stanowi: *Wszyscy członkowie Ligi zgadzają, że gdyby między nimi powstał spór mogący spowodować zerwanie stosunków, skierują go już na drogę postępowania rozjemczego lub sądowego, już to do rozpatrzenia Rady. Zgadzają się również, że w żadnym przypadku nie powinni uciekać się do wojny przed upływem trzech miesięcy od decyzji rozjemczej lub sądowej albo sprawozdania Rady.*

i dobitny wykazały, że system bezpieczeństwa zbiorowego, oparty na Pakcie LN, poniósł fiasko. Jednak doświadczenia zebrane w okresie funkcjonowania Ligi starano się wykorzystać przy tworzeniu ONZ.

W 1927 r. rząd polski wysunął na forum Zgromadzenia Ligi Narodów projekt rezolucji głoszącej zakaz wojny agresywnej, wraz z powszechnym zobowiązaniem do wzajemnej pomocy na wypadek agresji. Rezolucja została przyjęta w następującej wersji: *wojna agresywna nie powinna służyć jako środek rozstrzygania sporów między państwami i dlatego stanowi ona przestępstwo międzynarodowe*. Rezolucja stwierdza też, że *wszelka wojna agresywna jest i pozostaje zakazana*[11]. 18 lutego 1928 r. na konferencji międzyamerykańskiej w Hawanie potępiono wojnę agresywną, uznając w rezolucji VI taką wojnę za przestępstwo przeciwko ludzkości[12]. Ponadto 26 września 1928 r. na konferencji w Genewie uchwalony został Akt generalny w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych, który nawiązywał do postanowień Ligi Narodów[13].

1.3. Pakt Brianda-Kellogga

Pierwsze stanowcze potępienie wojny jako sposobu załatwiania sporów międzynarodowych zostało sformułowane w traktacie przeciwwojennym (zwanym również paktem Brianda-Kellogga lub paktem paryskim) zawartym w Paryżu 27 sierpnia 1928 r. z inicjatywy francuskiego ministra spraw zagranicznych Aristide Brianda i sekretarza stanu USA Franka B. Kellogga. Pakt składa się zaledwie z 3 artykułów i wstępu[14]. Artykuł 1 stanowi: *Wysokie Umawiające się Strony oświadczają uroczyście w imieniu swoich ludów, że potępiają uciekanie się do wojny celem załatwiania sporów międzynarodowych i wyrzekają się jej jako narzędzia polityki narodowej w swych wzajemnych stosunkach.* Obowiązek pokojowego załatwiania wszystkich sporów i konfliktów, bez względu na ich naturę lub pochodzenie, nakazuje art. 2.

Traktat paryski z 1928 r. uznał więc wojnę za sprzeczną z prawem międzynarodowym, tym samym została ustanowiona podstawowa norma prawa przeciwwojennego – zakaz wojny agresywnej. Państwa na zawsze wyrzekły się wojny, jako narzę-

---

[11] W. Morawiecki, *Środki zwalczania wojny. Prawa i zwyczaje wojenne. Zakończenie i likwidacja skutków wojny*, Warszawa 1957, s. 27.

[12] T. Leśko, op. cit., s. 45.

[13] Akt generalny w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych zawarty w Genewie 26 września 1928 r., w: *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*, opracowali K. Kocot i K. Wolfke, PWN, Wrocław-Warszawa 1978, s. 309-320.

[14] Traktat przeciwwojenny (Pakt Brianda-Kellogga) z 27 sierpnia 1928 r. (DzU z 1929 r., nr 63, poz. 489). Do wybuchu II wojny światowej pakt ten został przyjęty przez 63 państwa i nabrał powszechnej mocy obowiązującej zgodnie z art. 3. Cała ówczesna społeczność międzynarodowa liczyła mniej więcej tyle samo państw. Pakt Brianda-Kellogga obok Karty Międzynarodowego Trybunału Wojskowego stanowił jedną z podstaw prawnych umożliwiających sądzenie zbrodniarzy wojennych przez Międzynarodowe Trybunały Wojskowe w Norymberdze i Tokio za zbrodnie przeciw pokojowi.

dzia polityki państwowej między nimi. Według L. Ehrlicha, z paktu wynika prawnie nie tylko zakaz uciekania się do wojny, ale i prawo do samoobrony oraz obrony paktu w razie złamania paktu przez kontrahenta wobec trzeciego kontrahenta[15].

Na podstawie postanowień paktu T. Leśko zakreślił szerokie ramy dla działalności państwa w ramach samoobrony:

1) samoobrona przed agresją jest wojną legalnie dozwoloną;

2) zbiorowa akcja zbrojna przeciwko aktowi agresji jest legalną samoobroną;

3) samoobrona może być prowadzona zarówno przez regularne siły zbrojne, jak i przez oddziały nieregularne;

4) przystąpienie do wojny po stronie zaatakowanej przez agresora przeciwko agresorowi jest prowadzeniem wojny legalnej[16].

Uzupełnieniem tych tez są zasady, które wypływają z konwencji definiującej pojęcie agresora i wojny agresywnej[17]. Każde wystąpienie zbrojne po stronie napadniętej przez agresora, stanowi działanie obronne przed agresją, jest prawnie dozwolone. Postanowienia określające agresora nie dotyczą wojen narodowowyzwoleńczych ani wojen antykolonialnych, które są wyrazem dążeń ludów do samostanowienia. W tym wypadku realizowane jest prawo zbrojnego ruchu oporu, partyzantów i powstańców do obrony ojczyzny, jako realizacja prawa do samoobrony państwa[18].

Ustanowiony przez pakt Brianda-Kellogga z 1928 r. zakaz wojny agresywnej został następnie przyjęty przez Kartę NZ i uważany jest powszechnie za obowiązującą normę prawa przeciwwojennego i stosunków międzynarodowych.

1.4. Zakaz agresji w aktach prawa międzynarodowego po II wojnie światowej

Ponowne potwierdzenie obowiązywania powszechnego zakazu agresji sformułowane zostało w art. 1 ust. 1 i art. 2 Karty Narodów Zjednoczonych. Zagadnieniu temu poświęcony jest także rozdział VII[19]. Karta NZ ma wyjątkowe znaczenie, gdyż jest nie tylko statutem organizacji ponadnarodowej, ale także swego rodzaju *konstytucją całej społeczności międzynarodowej*[20]. Jest to podstawowy akt prawny regulujący organizację pokoju międzynarodowego i bezpieczeństwa po drugiej wojnie światowej. Zgodnie z art. 2 pkt 4 karty wszyscy członkowie ONZ powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły

---

[15] L. Ehrlich, *Prawo narodów*, Kraków 1947, s. 386.

[16] T. Leśko, op. cit., s. 45-46.

[17] W Londynie w dniach 3 – 5 lipca 1933 r. podpisano trzy jednobrzmiące konwencje definiujące pojęcie napastnika (DzU z 1933 r., nr 93, poz. 712).

[18] Por. T. Leśko, op. cit., s. 47.

[19] Karta Narodów Zjednoczonych podpisana został w San Francisco 26 czerwca 1945 r. przez 51 państw, w tym Polskę (DzU z 1947 r., nr 23, poz. 90 i 91).

[20] *Leksykon pokoju*, pod red. J. Kukułki, KAW, Warszawa 1987, s. 62.

przeciwko integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej drugiego państwa, bądź w inny sposób niezgodny z celami ONZ.

Normy prawne zawarte w Karcie NZ rozwija Deklaracja zasad prawa międzynarodowego, przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą NZ, przyjęta przez ZO ONZ 24 października 1970 r.[21] W dokumencie tym członkowie ONZ zadeklarowali, iż we wzajemnych stosunkach będą przestrzegali ustanowionych zasad prawa międzynarodowego. Zasady te stanowią podstawę stosunków międzynarodowych, na których opiera się współczesne prawo międzynarodowe:

1) powstrzymanie się od groźby lub użycia siły przeciwko integralności lub niepodległości jakiegokolwiek państwa. Członkowie ONZ stanowczo stwierdzili, że *wojna stanowiąca agresję jest zbrodnią przeciw pokojowi, która powoduje odpowiedzialność na podstawie prawa międzynarodowego*. Ponadto zabrania się okupacji i nabycia terytorium innego państwa w drodze użycia siły. Deklaracja stwierdza, że okupacja państwa nie może być przedmiotem nabycia przez inne państwo w wyniku groźby lub użycia siły. Żadne nabytki terytorialne wynikające z groźby lub użycia siły nie mogą być uznane za legalne;

2) pokojowe załatwianie sporów;

3) niemieszanie się w wewnętrzne sprawy innego państwa;

4) współdziałanie zgodnie z Kartą NZ;

5) równouprawnienie i samostanowienie ludów;

6) suwerenna równość państw;

7) wypełnianie w dobrej wierze zobowiązań wynikających z Karty NZ, na powszechnie uznanych zasadach i regułach prawa międzynarodowego[22].

Wymienione zasady prawa międzynarodowego po części dostrzec można także w Deklaracji ZO ONZ z 14 grudnia 1960 r. o przyznaniu niepodległości krajom i narodom kolonialnym. W art. 1 stwierdza się, że: *uciskanie narodów przez obce państwa, ich panowanie i wyzysk stanowią zaprzeczenie podstawowych praw człowieka, są sprzeczne z Kartą ONZ i stanowią przeszkodę na drodze do zapewnienia pokoju i współpracy na całym świecie*. Artykuł 4 deklaracji zabrania stosowania wszelkich akcji zbrojnych i kroków represyjnych, które są *wymierzone przeciwko narodom zależnym, by uniemożliwić im realizowanie prawa do całkowitej niepodległości w warunkach pokoju i wolności*[23]. Podjęcie więc walki zbrojnej o niepodległość nie jest w prawie międzynarodowym zakazane. Uważa się, że jest to akt samoobrony, który wynika z zasady samostanowienia narodów.

Potwierdzenie zasad Deklaracji prawa międzynarodowego oraz ich uzupełnienie znalazło się w Akcie Końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie podpisanym 1 sierpnia 1975 r. przez wszystkie kraje europejskie oraz

---

[21] Deklaracja zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych podpisana w Nowym Jorku 24 października 1970 r., (nr 2625/XXV), w: *Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów*, opracowanie S. Bieleń, WDiNP UW, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 1996, s. 59-64.

[22] Deklaracja zasad prawa międzynarodowego z 1970 r., w: Prawo w stosunkach międzynarodowych..., s. 59-60.

[23] *Zbiór Dokumentów*, PISM, Warszawa 1960, nr 11 – 12, s. 1892-1897.

USA i Kanadę.[24] Dokument ten zawiera dziesięć ustalonych zasad, przy czym powtórzono wszystkie, które zostały ujęte w deklaracji z 24 października 1970 r., w innej kolejności. Ponadto zasadę wymienioną w pkt 1 deklaracji uznano za dwie odrębne i dodano jeszcze dwie, a mianowicie: a) nienaruszalność granic, b) poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności. Według Aktu Końcowego wszystkie zasady mają jednakowe znaczenie i każda z nich winna być interpretowana z uwzględnieniem pozostałych.

Nawiązując do Karty NZ i Deklaracji zasad prawa międzynarodowego, Akt Końcowy KBWE deklaruje powstrzymanie się państw sygnatariuszy od wszelkich działań przeciwko integralności terytorialnej, niepodległości politycznej lub jedności któregokolwiek z państw uczestniczących, a w szczególności od wszelkich działań stanowiących groźbę użycia siły. Zasada IV Aktu Końcowego KBWE potwierdza wolę nieuczestniczenia w okupacji wojskowej cudzego terytorium: *Państwa uczestniczące będą także powstrzymywać się od czynienia terytorium któregokolwiek z nich przedmiotem okupacji wojskowej lub innych bezpośrednich lub pośrednich środków przymusu, podejmowanych wbrew prawu międzynarodowemu(...). Żadna taka okupacja lub nabycie nie będą uznane za legalne*[25].

W komentarzach po uchwaleniu Aktu Końcowego podkreślano, że choć nie jest on wielostronną umową międzynarodową i ma charakter raczej wielostronnego oświadczenia, zawierającego zobowiązania moralno-polityczne, zasady sformułowane w deklaracji są wiążące z punktu widzenia prawa międzynarodowego[26]. Były to prorocze słowa, ponieważ przyszłość pokazała, że Akt Końcowy stał się synonimem głębokich zmian w stosunkach międzynarodowych. Przyczynił się on także do ewolucji prawa międzynarodowego, w tym i wojennego, w duchu humanitaryzmu, poszanowania suwerenności, równouprawnienia i niezawisłości państw.

Pełną akceptację dla tak postawionych i realizowanych zasad Deklaracji ONZ i Aktu Końcowego KBWE wyraża Paryska Karta dla Nowej Europy, która odwołując się do Karty NZ, stwierdza, że *niewykonanie zobowiązań wynikających z Karty Narodów Zjednoczonych stanowi pogwałcenie prawa międzynarodowego.* W innym miejscu, znajdziemy potwierdzenie wiążącej mocy dziesięciu zasad i zdecydowaną wolę wprowadzenia ich w życie, ponieważ *tworzą one podstawę naszych stosunków*[27].

---

[24] Akt Końcowy KBWE podpisany 1 sierpnia 1975 r. w Helsinkach, w: *Od Helsinek do Madrytu. Dokumenty KBWE*, wybór i opracowanie Z. Lachowski, A. Rotfeld, PISM, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1983, s. 110-121.

[25] Tamże, s. 116.

[26] Po r. J. Symonides, *Deklaracja zasad stosunków międzynarodowych KBWE*, SM 1975, nr 10, s. 25. Także: R. Bierzanek, *Bezpieczeństwo europejskie a system bezpieczeństwa ONZ*, PiP 1976, nr 1 – 2; A. D. Rotfeld, *Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Zagadnienia prawne*, PiP 1976, nr 1 – 2; A. D. Rotfeld, *Kontynuacja bez instytucjonalizacji. Formy współpracy europejskiej po KBWE*, SM 1975, nr 10; A. Klafkowski, *Akt Końcowy KBWE – podstawy interpretacji prawnej*, SM 1976, nr 7 – 8.

[27] Paryska Karta Nowej Europy przyjęta w Paryżu 21 listopada 1990 r. przez uczestników Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, w: *Prawo w stosunkach międzynarodowych...*, s. 264-271. Także: Deklaracja szczytu helsińskiego KBWE z 10 lipca 1992 r. oraz Deklaracja szczytu budapeszteńskiego z 6 grudnia 1994 r., s. 272-290.

Stanowcze przesłania przeciwko agresji i okupacji wypływają także z międzynarodowych aktów prawnych dotyczących ochrony praw człowieka. We wstępie do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. czytamy, że *brak poszanowania i pogarda dla praw człowieka doprowadziły do aktów barbarzyństwa.* Jest to zdecydowane wypowiedzenie się przeciwko wszelkiej przemocy, co dodatkowo podkreśla inny akapit wstępu: *jest istotne, aby prawa człowieka były chronione przez przepisy prawa, tak aby człowiek nie musiał, doprowadzony do ostateczności, uciekać się do buntu przeciw tyranii i uciskowi*[28].

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r. w art. 1 prawo do wolności i niepodległości określił słowami: *wszystkie narody mają prawo do samostanowienia*[29]. Jest to istotne wskazanie, że pakt aprobuje walkę narodów przeciw panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz przeciw reżimom rasistowskim.

1.5. Prawo do zbrojnej samoobrony indywidualnej i zbiorowej

Zgodnie z normami prawa międzynarodowego wojna została usunięta ze sfery stosunków międzynarodowych, a prawo wojny i pokoju stało się prawem pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Nie oznacza to, że podjęcie działań zbrojnych przez państwo w celu realizacji prawa do samoobrony jest prawnie niedopuszczalne i nieuzasadnione. Obowiązujący w prawie międzynarodowym bezwzględny zakaz agresji, na którym zbudowany jest system ONZ dopuszcza w rozdziale VII Karty NZ akty zbrojnej samoobrony w razie zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju i aktów agresji. Art. 51 Karty NZ stanowi, iż :

Żadne postanowienie niniejszej Karty nie narusza naturalnego prawa każdego członka Organizacji Narodów Zjednoczonych, przeciwko któremu dokonano zbrojnej napaści, do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, zanim Rada Bezpieczeństwa zastosuje środki, konieczne do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Środki podjęte przez członków w wykonaniu tego prawa do samoobrony powinny być natychmiast podane do wiadomości Radzie Bezpieczeństwa i w niczym nie powinny naruszać wynikającej z niniejszej Karty kompetencji i odpowiedzialności Rady do podjęcia w każdym czasie akcji, jaką uzna ona za konieczną do utrzymania albo przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

---

[28] Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona w Paryżu 10 grudnia 1948 r., w: *Prawo w stosunkach międzynarodowych...*, s. 145-149.

[29] Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych uchwalony w Nowym Jorku 16 grudnia 1966 r. (DzU z 1977 r., nr 38, poz. 167, załącznik). Prawo to zostało potwierdzone także w art. 1 ust. 4 protokołu dodatkowego I z 1977 r. do KG z 1949 r. (DzU z 1992 r., nr 41, poz. 175, załącznik). Głębokie treści humanizmu i poszanowania praw człowieka zawierają także: Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych uchwalony w Nowym Jorku 16 grudnia 1966 r. (DzU z 1977 r., nr 38, poz. 169, załącznik), Europejska Karta Społeczna uchwalona w Turynie 18 października 1961 r., w: *Prawo w stosunkach międzynarodowych...*, s. 206-220, konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona protokołem nr 2 (DzU z 1993 r., nr 61, poz. 284 i 285).

Określając charakter prawa do samoobrony, użyto terminu *naturalne prawo*, co oznacza, że państwo ma niezbywalne prawo użycia siły w obronie własnej w razie dokonania na nie napaści zbrojnej. Karta NZ potwierdza więc tę naturalną zasadę mającą swoje głębokie uzasadnienie historyczne i psychologiczne. Karta uznaje prawo państw do utrzymywania przez nie odpowiedniego potencjału obronnego i przygotowania się do samoobrony na wypadek agresji. Prawo do indywidualnej i zbiorowej obrony zostało ujęte także przez budapeszteński kodeks postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa, w którym stwierdzono, że jest to *niezbywalne prawo tak jak je uznaje Karta NZ*[30].

W rozważaniach o samoobronie indywidualnej czy też zbiorowej należy uwzględnić obowiązującą definicję agresji (rezolucja nr 3314/XXIX w sprawie definicji agresji). Przesłanką do użycia siły w samoobronie będzie zgodnie z art. 3 lit. a rezolucji *inwazja lub atak sił zbrojnych jednego państwa na terytorium innego państwa, albo wszelka okupacja wojskowa, nawet czasowa, będąca wynikiem takiej inwazji lub ataku, lub też jakakolwiek aneksja terytorium lub części terytorium innego państwa przy użyciu siły*[31]. Natomiast zgodnie z art. 39 Karty NZ Rada Bezpieczeństwa podejmuje decyzję kwalifikującą działanie państwa jako agresję. Jak twierdzi Czapliński, nie jest jasno sprecyzowane, czy decyzja ta podlega weryfikacji przez społeczność międzynarodową[32]. Prawo do samoobrony zgodnie z intencją ustawodawcy nie powinno być niczym ograniczone. Stwierdził to już Kellogg w czasie negocjacji nad paktem paryskim w nocie z 23 kwietnia 1928 r. Wedle niego prawo użycia siły w samoobronie nie może być niczym ograniczone i każde państwo może w razie konieczności w tej kwestii samodzielnie podejmować decyzję[33]. Według O'Connela, prawo do samoobrony ograniczone jest tylko do wypadków bezpośredniego ataku, przy wyłączeniu prawa do samopomocy w innych przypadkach[34]. Tak więc Karta NZ nie dopuszcza powoływania się na prawo do samoobrony w wypadkach agresji pośredniej, np. ekonomicznej. Według autorów polskich w świetle art. 51 Karty NZ niedopuszczalne są koncepcje *wojny prewencyjnej* czy *prewencyjnej obrony*[35].

Ponadto art. 51 Karty NZ stawia warunek, iż na prawo do samoobrony można powoływać się tylko dopóty, dopóki nie podejmie decyzji Rada Bezpieczeństwa, która powinna być niezwłocznie zawiadomiona o napaści. Typowa reakcja RB ONZ to wezwanie do zaprzestania działań wojennych przez strony konfliktu.

---

[30] Deklaracja szczytu budapeszteńskiego z 6 grudnia 1994 r. Kodeks postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa, w: *Prawo w stosunkach międzynarodowych...*, s. 285-290.

[31] Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego NZ NR 3314 /XXIX w sprawie definicji agresji z dnia 14 grudnia 1974 r. Rezolucja o definicji agresji została uchwalona jednomyślnie w drodze consensusu, w: *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych. Prawo przeciwwojenne. Zbiór dokumentów*, wyboru dokonał M. Flemming, Warszawa 1991, s. 230-231.

[32] W. Czapliński, op. cit., s. 51.

[33] J. Łaptos, *Pakt Brianda-Kellogga*, Kraków 1988, s. 157.

[34] D. P. O'Connell, International Law, London 1965, t. I, s. 341. Cyt. za: J. Symonides, *Amerykańska interwencja w Wietnamie ze stanowiska prawa międzynarodowego*, PiP 1968, nr 11, s. 708.

[35] Zob. J. Symonides, op. cit., s. 708.

Praktyka ta jest coraz częściej krytykowana jako mało skuteczna. Mimo tego w kodeksie postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa z 1994 r. mówi się także o *konsultacji z każdym państwem poszukującym pomocy w realizacji indywidualnej lub zbiorowej samoobrony*. To jednak państwa w trakcie zagrożenia mają wspólnie określić, jakich działań będzie wymagać *obrona wspólnych im wartości*[36].

Należy stwierdzić, że decyzje RB zazwyczaj nie przynoszą skutków przewidzianych w Karcie NZ i państwo napadnięte musi przeciwstawić się agresorowi przez okres o wiele dłuższy niż to wynika z art 51. Zbrojna napaść dość często przeradza się w długotrwały konflikt międzypaństwowy i prowadzi niejednokrotnie do okupacji wojennej napadniętego państwa.

Należy sądzić, że w przyszłości wprowadzone będą mechanizmy skutecznych sankcji międzynarodowych, które doprowadzą do zablokowania działań agresora zarówno w płaszczyźnie politycznej, jak i wojskowej. We wstępnej fazie państwo napadnięte zwykle samo musi przeciwstawić się agresji. Jedną z form takiego przeciwstawienia się może być indywidualna samoobrona państwa, m.in. poprzez działania nieregularne wojsk obrony terytorialnej i oddziałów partyzanckich od momentu wtargnięcia agresora, jak również w czasie okupacji[37].

Do wymogów stawianych samoobronie przez prawo międzynarodowe należy zaliczyć także zasadę proporcjonalności co do ilości użytych środków. Muszą one być nakierowane wyłącznie na odparcie ataku zbrojnego, a w związku z tym proporcjonalne do środków użytych przez agresora. Zgodnie z literą i duchem Karty NZ naruszenie tej zasady prowadzić będzie do odpowiedzialności międzynarodowej, a w skrajnym przypadku, twierdzi Czapliński *do uznania państwa przekraczającego granice działania w samoobronie za agresora*[38]. Według koncepcji strategicznej Sojuszu Północnoatlantyckiego odpowiednie proporcje sił to niezbędne minimum zabezpieczenia przed potencjalnymi zagrożeniami i zapobieganie jakiejkolwiek wojnie, a w przypadku dojścia do agresji przywrócenie pokoju[39].

Większość znawców prawa międzynarodowego – zdaniem Czaplińskiego – akceptuje wymóg proporcjonalności i zwraca uwagę na dwa aspekty tego zagadnienia: *Po pierwsze – wykonanie prawa do samoobrony powinno być ograniczone terytorialnie do regionu, w którym nastąpiła agresja. Po drugie – przy ocenie samoobrony przez Radę Bezpieczeństwa należy brać pod uwagę m.in. zakaz atako-*

---

[36] W Deklaracji szczytu budapeszteńskiego KBWE z 6 grudnia 1994 r. czytamy: *Kontynuując normotwórczą działalność KBWE, ustanowiliśmy „Kodeks postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa", który ustala między innymi zasady określające rolę sił zbrojnych w demokratycznych społeczeństwach"*, w: *Prawo w stosunkach międzynarodowych...*, s. 279 i 285-290.

[37] O działaniach wojsk obrony terytorialnej : R. Jakubczak, *Działania nieregularne w operacjach na obszarze kraju*, AON, Warszawa 1995; *Obrona Terytorialna Rzeczypospolitej Polskiej*, praca zbiorowa, ZP TWO 1996, nr 3; *System Obrony Terytorialnej III Rzeczypospolitej Polskiej*, praca zbiorowa, ZN AON 1998, nr 1 (numer specjalny).

[38] W. Czapliński, op. cit., s. 58.

[39] Koncepcja strategiczna Sojuszu uzgodniona przez szefów państw i rządów, uczestniczących w spotkaniu Rady Północnoatlantyckiej w Rzymie 7 – 8 listopada 1991 r., w: *Prawo w stosunkach międzynarodowych...*, s. 239-250.

wania ludności cywilnej, zakaz stosowania pewnych rodzajów broni (w tym broni jądrowej) oraz zakaz atakowania celów wojskowych, jeżeli mogłoby to prowadzić do wielkich strat ludzkich i sprzętu w przypadku konfliktu na małą skalę[40].

Istotnym zagadnieniem jest działalność grup zbrojnych, band, oddziałów nieregularnych, które dokonują zbrojnych aktów przeciwko innemu państwu w stopniu dorównującym aktom inwazji. W takim przypadku prawo do samoobrony również w pełni istnieje, co wynika z powołanego art. 3 definicji agresji, która uznaje atak zbrojny partyzantów i działań nieregularnych wspieranych przez jedno państwo przeciwko innemu państwu, jako akt agresji.

Artykuł 7 definicji agresji podkreśla, że w żaden sposób definicja ta nie może naruszać wynikającego z Karty NZ prawa do samostanowienia, wolności i niepodległości narodów pozbawionych siłą tego prawa, zwłaszcza narodów pod kolonialnymi i rasistowskimi reżimami lub innymi formami obcego panowania. Tak więc definicja agresji nie narusza prawa tychże narodów do walki o niepodległość.

Karta NZ uprawnia państwa do udzielenia sobie wzajemnej pomocy w razie napaści zbrojnej, tym samym upoważnia je do podejmowania odpowiednich kroków, których celem jest przygotowanie wspólnej obrony na wypadek takiej napaści. W tym sensie prawo do samoobrony zbiorowej implikuje prawo przygotowania z góry zbiorowej obrony. Artykuł 52 Karty NZ zezwala na zawieranie układów obronnych, dwustronnych i wielostronnych, jak też daje prawo powoływania organizacji regionalnych lub innych dla celów obronnych.

Normę te stanowczo potwierdza deklaracja szczytu budapeszteńskiego, opowiadając się za kompleksową koncepcją bezpieczeństwa i jego niepodzielnością, jak również zobowiązuje państwa do nierealizowania narodowych interesów bezpieczeństwa kosztem innych państw[41]. Od kilku lat jest to decydujący czynnik polskiej polityki zagranicznej uwzględniany przy zawieraniu traktatów dotyczących bezpieczeństwa państwa.

1.6. Samoobrona zbiorowa w traktatach dwustronnych Rzeczypospolitej Polskiej

W procesie kształtowania się systemu samoobrony zbiorowej Rzeczypospolitej Polskiej po II wojnie światowej można wyróżnić następujące etapy:

1) lata 1945 – 1955, czyli całkowite podporządkowanie systemu narodowego bezpieczeństwa bezpieczeństwu innego państwa;

2) lata 1955 – 1989 to *wspólna obrona i utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa w każdym przypadku* – art. 3 układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajem-

[40] Tamże, s. 59. Trzeba zaznaczyć, że użycie broni jądrowej nie jest zakazane w prawie międzynarodowym.

[41] Deklaracja szczytu budapeszteńskiego KBWE z 6 grudnia 1994 r., w: *Prawo w stosunkach międzynarodowych...*, s. 280.

nej[42]. Była to samoobrona kolektywna narzucona przez państwo silniejsze, co niezupełnie było w zgodzie z Kartą NZ;

3) lata 1989 – 1991, kiedy to Polska funkcjonowała jeszcze w strukturach Układu Warszawskiego (do momentu jego rozwiązania[43]) i obowiązywał ją system obrony kolektywnej, co zresztą potwierdza opublikowana po raz pierwszy w historii powojennej Polski doktryna obronna[44];

4) lata 1989 – 1998, kiedy to Polska wchodzi w okres dwustronnych układów o przyjaznych stosunkach i współpracy z sąsiadami i z innymi krajami europejskimi. Jest to przykład prowadzenia suwerennej polityki państwa, które odzyskało niepodległość i w pełni może realizować postanowienia wynikające z Karty NZ.

Szczególnym przypadkiem jest układ między Polską a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną, który w art. 5 ust. 3 stanowi: *W razie zbrojnej napaści na jedną z Umawiających się Stron, Umawiające się Strony porozumieją się w sprawie możliwości udzielenia napadniętej Stronie pomocy stosownie do artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych oraz będą czynić wysiłki, aby konflikt został rozwiązany zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych i dokumentami Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*[45]. Po rozpadzie Czechosłowacji w 1993 r. zawarty traktat został uznany za wiążący również w stosunkach Polski z Czechami i Słowacją[46].

Postanowienia o udzieleniu pomocy napadniętej stronie stosownie do postanowień Karty NZ zawiera także układ Polski z Rumunią. W art. 3 ust. 2 przewiduje on: *W razie zbrojnej napaści na jedną z Umawiających się Stron, niezależnie od konsultacji (...), Umawiające się Strony porozumieją się w sprawie możliwości udzielenia pomocy napadniętej Stronie stosownie do artykułu 51 Karty NZ oraz dołożą wszelkich starań, aby konflikt został rozwiązany zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych i dokumentami Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*[47].

Traktaty (umowy) zawarte z innymi krajami sąsiednimi przewidują wszechstronną pomoc i wzajemne konsultacje w rozwiązaniu konfliktu. Zwłaszcza treść umów dwustronnych jest istotna z punktu widzenia prowadzenia walki zbrojnej w warunkach okupacji. Przytoczone zapisy umów z Czechami i Słowacją oraz Rumunią dają podstawy do tego, by sądzić, iż taka możliwość istnieje. Inne umo-

---

[42] Układ o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej z 14 maja 1955 r. (DzU z 1955 r., nr 30, poz. 182).

[43] 26 kwietnia 1985 r. w Warszawie podpisano protokół o przedłużeniu okresu obowiązywania układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej na okres następnych dwudziestu lat. Jednak sześć lat później 25 lutego 1991 r. w Budapeszcie podpisano protokół o uchyleniu porozumień wojskowych zawartych w ramach Układu Warszawskiego oraz o rozwiązaniu jego organów i struktur wojskowych z dniem 31 marca 1991 r., w: *Prawo w stosunkach międzynarodowych...*, s. 224-226.

[44] Uchwała Komitetu Obrony Kraju z dnia 21. 02. 1990 r. w sprawie doktryny obronnej Rzeczypospolitej Polskiej (M.P. z 1990 r., nr 9, poz. 66).

[45] Układ między Rzecząpospolitą Polską a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy, sporządzony w Krakowie dnia 6 października 1991 r. (DzU z 1992 r., nr 59, poz. 296 i 297) .

[46] J. Kukułka, *Traktaty sąsiedzkie Polski Odrodzonej*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1998, s. 7.

[47] Układ między Rzecząpospolitą Polską a Rumunią o przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Bukareszcie dnia 25 stycznia 1993 r. (DzU z 1994 r., nr 29, poz. 106 i 107).

wy Polski z krajami europejskimi przewidują wzajemne gwarancje nieużycia siły i działalność sił zbrojnych zgodnie z Kartą NZ i Aktem końcowym KBWE, Paryską Kartą dla Nowej Europy i innymi dokumentami KBWE (OBWE). Jeśli powstała sytuacja polityczna zagraża pokojowi i bezpieczeństwu, strony konfliktu zobowiązane są do przeprowadzenia konsultacji i koordynacji działań w celu uregulowania zaistniałej sytuacji. Ponadto we wszystkich umowach sygnatariusze zobowiązali się do nieudzielenia poparcia politycznego i militarnego sprawcy zbrojnej napaści[48].

1.7. Samoobrona zbiorowa w ramach sojuszu

Prawo do samoobrony jest uznawane we wszystkich systemach prawnych i dotyczy ono także jej szczególnej formy, jaką jest samoobrona zbiorowa w ramach sojuszu: *Vim vii repelere omnia iura permittunt* – na odparcie siły siłą pozwalają wszystkie prawa.

Podobnie jak w przypadku samoobrony indywidualnej podstawę prawną daje wcześniej przytoczony artykuł 51 Karty Narodów Zjednoczonych. Został on wprowadzony podczas konferencji w San Francisco na szczycie państw, które nie pokładały absolutnego zaufania w system bezpieczeństwa zbiorowego. W przypadku gdyby ten system zawiódł, zaistnieje możliwość odwołania się do organizacji regionalnych[49]. Artykuł 51 nie wskazuje warunków korzystania z prawa do samoobrony zbiorowej. Podobnie jak w przypadku samoobrony indywidualnej warunkiem koniecznym jest zaistnienie zbrojnej napaści (armed attack, agression arměe). Po drugiej wojnie światowej w praktyce stosunków międzynarodowych zagadnienie samoobrony zbiorowej po raz pierwszy ujęte zostało w akcie z Chapultepec z 5 marca 1945 r., a następnie sformalizowane w licznych umowach dwu-

[48] Traktat o przyjaźni i solidarności między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Francuską, sporządzony w Paryżu dnia 9 kwietnia 1991 r. (DzU z 1992 r., nr 81, poz. 415 i 416), Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, sporządzony w Bonn 17 czerwca 1991 r. („Rzeczpospolita" z 20 czerwca 1991 r.), Układ między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Węgierską o przyjacielskiej i dobrosąsiedzkiej współpracy, sporządzony w Krakowie dnia 6 października 1991 r. (DzU z 1992 r., nr 59, poz. 298 i 299), Traktat o przyjaźni i współpracy między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Włoską, sporządzony w Warszawie dnia 11 października 1991 r. (DzU z 1992 r., nr 52, poz. 226 i 227), Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 r. (DzU z 1993 r., nr 125, poz. 573 i 574), Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy, sporządzony w Moskwie dnia 22 maja 1992 r. (DzU z 1993 r., nr 61, poz. 291 i 292), Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany w Warszawie dnia 23 czerwca 1992 r. (DzU z 1993 r., nr 118, poz. 527 i 528), Układ między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Bułgarii o przyjaznych stosunkach i współpracy, podpisany w Warszawie dnia 25 lutego 1993 r. (DzU z 1993 r., nr 118, poz. 529 i 530), Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Łotewską o przyjaźni i współpracy, sporządzony w Rydze dnia 1 lipca 1992 r. (DzU z 1993 r., nr 114, poz. 502 i 503), Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, sporządzony w Wilnie dnia 26 kwietnia 1994 r. (DzU z 1995 r., nr 15, poz. 71 i 72), Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Mołdawia o przyjaźni i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 15 listopada 1994 r. (DzU z 1996 r., nr 76, poz. 363 i 364).

[49] W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1999, s. 487.

stronnych, wielostronnych oraz układach regionalnych. Na kontynencie europejskim klasycznymi aktami prawa międzynarodowego, które przywołują prawo do samoobrony zbiorowej były: traktat brukselski z 1948 r., traktat waszyngtoński z 1949 r. oraz Układ Warszawski z 1955. Zgodnie z prawem traktatów, pomimo różnic w nazewnictwie (traktat, układ) zawarte umowy mają taką samą moc prawną. Występują natomiast różnice dotyczące charakteru zobowiązań wynikających z tych trzech dokumentów. Układ Warszawski przewidywał automatyczną pomoc wojskową w przypadku napaści na którąkolwiek ze stron układu. Podobne zobowiązania na państwa strony nakładał zmodyfikowany traktat brukselski: *w przypadku gdyby jedna z Umawiających się Stron uległa w Europie napaści zbrojnej, inne Strony, zgodnie z postanowieniami artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych udzielą jej pomocy i poparcia wszystkimi będącymi w ich rozporządzaniu środkami, zarówno wojskowymi jak i innymi*[50].

W przypadku Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) zobowiązania traktatowe dotyczą w części ogólnej zobowiązań zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych, a więc: *załatwiania sporów za pomocą środków pokojowych, powstrzymania się od użycia siły, przyczynienie się do rozwoju pokojowych i przyjaznych stosunków międzynarodowych*[51].

Zobowiązanie do zbiorowej samoobrony jest zawarte w art. 5 traktatu waszyngtońskiego, w którym strony uznają, że zbrojna napaść ma jedną lub kilka z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uważana za napaść przeciwko wszystkim, w związku z tym zobowiązują się do udzielenia pomocy stronie lub stronom będących przedmiotem napaści, podejmując natychmiast lub w porozumieniu z innymi stronami taką akcję, jaką uznają za konieczną, nie wyłączając użycia siły zbrojnej. Z zapisu tego wyraźnie wynika, że stronom został pozostawiony wybór rodzaju pomocy. Traktat nie przewiduje automatycznej i natychmiastowej pomocy wojskowej.

Oprócz zapisów traktatowych istnieje szereg innych dokumentów o charakterze prawnomiędzynarodowym, które obligują strony do określonych zachowań i działań. Tendencją w rozwoju NATO była chęć i potrzeba wyjścia poza funkcję „obrony zbiorowej" (hors zone). W kwietniu 1999 r. została przyjęta w Waszyngtonie Koncepcja Strategiczna Sojuszu, która aczkolwiek nie ma charakteru zobowiązania traktatowego, to jednak objęta jest zasadą *pacta sunt servanda*. Poza zobowiązaniami zawartymi w traktacie waszyngtońskim, Rząd Rzeczypospolitej Polskiej zobowiązał się między innymi do:

- zachowania otwartych drzwi, czyli sprzyjaniu dalszemu rozszerzaniu Sojuszu;
- rozwoju partnerstwa NATO – Rosja, NATO – Ukraina;
- udziału w Partnerstwie dla Pokoju.

---

[50] L. Łukaszczuk, A. Skowroński, *Prawo bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 2000, s. 219; R. Zięba, *Europejska tożsamość bezpieczeństwa i obrony*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000, s. 214-219.

[51] L. Łukaszczuk, A. Skowroński, ibidem, s. 179; B. Balcerowicz, *Sojusz a obrona narodowa*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1999, s. 158-159.

Zobowiązania te wykraczają poza formy zbiorowej samoobrony i mają charakter akcji politycznych. Przy tym niezbędna jest uwaga, że porozumienia zawarte pomiędzy NATO a Rosją oraz NATO a Ukrainą mają charakter umów międzynarodowych objętych prawem traktatowym. Są to: Akt podstawowy NATO – Rosja oraz NATO – Ukraina podpisane w Paryżu 27 maja 1997 r.[52]

Zupełnie inaczej przedstawia się sytuacja w przypadku zobowiązań do zbiorowej samoobrony, zawartych w art. 5 zmodyfikowanego traktatu brukselskiego (TMB – Traite Brusselles Modifiě), który został zawarty na okres pięćdziesięciu lat. W 1998 r. zobowiązania w nim zawarte zostały prolongowane na czas nieokreślony. Jednakże sytuacja prawna nie była jednoznaczna, gdyż organizacyjnie działająca na podstawie TMB Unia Zachodnioeuropejska przekazała swoje kompetencje wojskowe organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO). Z kolei w 1999 r. sygnatariusze TMB zgodzili się, ażeby kompetencje UZE stopniowo przejmowała Unia Europejska. Art. 4 traktatu z Maastricht stanowi, że Unia Europejska będzie prowadziła wspólną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa. Zapowiedź ta została potwierdzona i rozwinięta w traktacie amsterdamskim z 2 października 1997 r. (art.11 – 27)[53].

W związku z brakiem jednoznacznego stanowiska wszystkich sygnatariuszy TMB co do podejmowania wspólnych akcji wojskowych, w ramach Unii Europejskiej powstały pozatraktatowe instytucje, wchodzące w zalążki tzw. Europejskiej Tożsamości Bezpieczeństwa i Obrony. Podczas szczytu Rady Europejskiej w Kolonii, w czerwcu 1999 r. podjęto decyzję o prowadzeniu wspólnej europejskiej polityki bezpieczeństwa i obrony. Na kongresie w Helsinkach postanowiono utworzyć „europejską armię". Postanowienia z Kolonii dotyczące „wspólnej obrony" mogą wprowadzić w błąd, gdyż zarówno w sensie prawnym, jak i polityczno-militarnym Unia Europejska nie przekształciła się w organizację zapewniającą swoim członkom „zbiorową samoobronę" czy też gwarancje bezpieczeństwa. Dotychczasowe zapisy zawarte w traktatach oraz deklaracjach Unii Europejskiej świadczą o tym, że Unia Europejska nie przekształci się w sojusz wojskowy. A zatem działania podejmowane w ramach tzw. CESDP (Common European Security and Defence Policy) nie mieszczą się w formule „zbiorowej samoobrony". W zakres tych działań wchodzą trzy typy misji, zwanych „petersberskimi". Deklaracja z Petersberga (przedmieście Bonn) obejmuje następujące zadania: akcje humanitarne i ratownicze, akcje utrzymania pokoju, akcje przywracania pokoju[54]. Inne zobowiązania Unii Europejskiej wchodzące w zakres CESDP zostaną określone na toczącej się konferencji międzynarodowej Unii Europejskiej i ogłoszone w Nicei w grudniu 2000 r.

---

[52] „Przegląd NATO" sierpień – wrzesień 1997 r., http.www.nato.rer.Int.

[53] L. Łukaszczuk, A. Skowroński, op. cit. , s. 222-227.

[54] Deklaracja petersberska przyjęta na spotkaniu Rady Ministrów UZE 19 czerwca 1992 r., J. Gryz, *Unia Zachodnioeuropejska* Wyd. Adam Marszałek, Warszawa 1997 r., s.164.

2. Istota międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych

2.1. Definicja, normy i zasady prawa humanitarnego

Prawo humanitarne (prawo wojenne) to normy prawa międzynarodowego, regulujące zagadnienia związane z wojną (konfliktem zbrojnym), takie jak: skutki rozpoczęcia wojny, obszar wojny, miejsce (teatr) działań wojennych, środki prowadzenia wojny i sposoby szkodzenia przeciwnikowi w wojnie lądowej, morskiej i powietrznej, okupacja wojskowa, sytuacja prawna jeńców, traktowanie chorych i rannych oraz ludności cywilnej, a także neutralność państwa.

Prawo konfliktów zbrojnych należy do najstarszych części prawa międzynarodowego[55]. Prawo to zawsze kształtowało się pod wpływem dwóch zasad: konieczności wojennej i zasady humanitaryzmu.

Stosowanie terminu **międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych** w polskiej nauce prawa międzynarodowego zaproponował prof. R. Jasica. Wynika to po części z nazewnictwa stosowanego w licznych dokumentach ONZ. Według definicji proponowanej przez R. Jasicę **m. p. h. k. z. to:** ***zespół norm ustanowionych przez umowy międzynarodowe lub zwyczaj międzynarodowy, mających na celu ograniczenie prawa stron konfliktów zbrojnych międzynarodowych i niemiędzynarodowych do stosowania metod i środków walki celem ochrony osób i dóbr przed skutkami takich konfliktów***[56].

Definicja ta uwzględnia przede wszystkim aspekty humanitarne konfliktów zbrojnych. Warto jednak zaznaczyć, że w siłach zbrojnych bardziej popularna jest nazwa prawo wojenne. Nie zmienia to jednak w niczym zakresu omawianego problemu.

Podstawowe normy prawa wojennego

Głównym celem norm prawa wojennego jest złagodzenie okrucieństw wojny, mają więc one charakter humanitarny. Wiele z nich, jak np. podstawowe normy

[55] Jedno z pierwszych nowożytnych opracowań na temat prawa międzynarodowego, a mianowicie dzieło holenderskiego uczonego Hugo de Groota (Grotiusa) – *De iure belli ac pacis libri tres – Trzy księgi o prawie wojny i pokoju*, Paryż 1625, wspomina najpierw o prawie do wojny, a dopiero potem o prawie do pokoju. H. Grotius, *Trzy księgi o prawie wojny i pokoju*, (w przekładzie R. Bierzanka), PWN, Warszawa 1957.

[56] R. Jasica, *Upowszechnianie znajomości międzynarodowego prawa humanitarnego w siłach zbrojnych*, Zeszyty Naukowe WSO im. S. Czarnieckiego 1997, nr 2, s. 80. Zob. także: L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, PWN, Warszawa 1994, s. 220.

zapewniające ochronę ludności cywilnej lub rannych i chorych, jest normami bezwzględnie obowiązującymi. Normy te wynikają z ogólnych zasad humanitaryzmu. Nie wymagają one aprobaty dowódcy co do takiego postępowania. Za nieprzestrzeganie ich ponosi się odpowiedzialność karną.

Podstawowe normy prawa wojennego przedstawiają się następująco:

1) Wojna jest stosunkiem między państwami, a nie między ludnością jednego państwa a drugiego.

2) Strony wojujące nie mają nieograniczonego prawa wyboru środków szkodzenia nieprzyjacielowi. Nie wolno używać broni lub metod prowadzenia działań zbrojnych, które powodują zbędne cierpienia i niepotrzebne straty.

3) Zasadniczym celem wojny jest pokonanie przeciwnika i narzucenie mu swej woli. Dlatego też środki szkodzenia nieprzyjacielowi stosowane w walce powinny być ograniczone do osiągnięcia tego celu.

4) Działania wojenne powinny być prowadzone przeciwko siłom zbrojnym przeciwnika. Ludność cywilna, pojedyncze osoby cywilne oraz dobra kultury nie mogą być celem ataku.

5) Nie wolno zabijać żołnierzy przeciwnika, którzy się poddają. Ujęci kombatanci mają status jeńca wojennego i nie mogą być poddani jakimkolwiek represaliom.

6) Każda osoba powinna mieć prawo do podstawowych gwarancji procesowych w przypadku popełnienia przestępstwa przeciwko władzy okupacyjnej.

7) Osoby wyłączone z walki (ranni, chorzy) powinne być objęte opieką i chronione.

Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych jest więc tą drugą linią obrony, o której mówi w sposób niezwykle przekonujący prof. S. E. Nahlik. Warto więc zacytować te słowa: *Realizm polityczny sprawia, że – poza niewielu doktrynerami – mało kto poważnie wysuwa tezę, jakoby zasadnicze postawienie samej wojny poza prawem wykluczało równoległe istnienie „drugiej linii obrony" w postaci norm prawnych regulujących sposób jej prowadzenia. Linia taka jest konieczna chociażby dla łatwiejszego ustalenia odpowiedzialności*[57].

Odpowiedzialność karna za nieprzestrzeganie norm m. p. h. k. z. określa kierunek rozwoju tego prawa w XX – XXI wieku. Ma więc rację prof. T. Leśko, który rozwój prawa wojennego widział na tle rozwoju historycznego konfliktów zbrojnych. Wedle niego, najpierw ***ukształtowały się zasady, określające reguły walki zbrojnej (ius in bello) oraz zasady neutralności w wojnie. Następnie ukształtowały się zasady ochrony humanitarnej, a dopiero w XX wieku – międzynarodowe zasady przeciwwojenne oraz zasady międzynarodowej odpowiedzialności karnej***[58].

Przestrzeganie norm prawa humanitarnego potwierdza budapeszteński kodeks postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa z 6 grud-

---

[57] S. E. Nahlik, *Grabież dzieł sztuki. Rodowód zbrodni międzynarodowej*, Ossolineum, Wrocław-Kraków 1958, s. 385.

[58] T. Leśko, *Międzynarodowe ograniczenia w prowadzeniu konfliktów zbrojnych*, PWN, Warszawa 1990, s. 29.

nia 1994 r. (rozdział VIII, art. 34)[59]. Kodeks budapeszteński zobowiązuje także państwa sygnatariuszy do tego, by personel sił zbrojnych, paramilitarnych i sił bezpieczeństwa mógł korzystać z praw człowieka i podstawowych wolności oraz realizować je w sposób zgodny z dokumentami KBWE i prawem międzynarodowym, a także z postanowieniami konstytucyjnymi i innymi przepisami prawnymi oraz wymogami służby (rozdział VII, art. 32).

Zasady prawa wojennego, które powinny być stosowane w planowaniu operacji wojskowych i działaniach zbrojnych.

Zasada humanitarności

Zasada ta zwyciężyła w rozwoju prawa wojennego. Zdecydowanie przeciwstawić ją trzeba wszelkim poglądom, według których w czasie wojny nie obowiązują ograniczenia humanitarne. Najogólniej rzecz biorąc, zasada humanitarności polega na unikaniu zadawania niepotrzebnych cierpień w czasie prowadzenia operacji wojskowych. Humanitaryzm to także ochrona rannych, chorych, to nakaz niesienia pomocy wszystkim, którzy jej potrzebują w związku z działaniami wojennymi. Według tej zasady dowódca ma minimalizować straty wojsk własnych i przeciwnika poprzez wydanie odpowiednich ostrzeżeń oraz dobór właściwych środków w czasie prowadzenia ataku lub obrony.

Zasada konieczności wojennej (wojskowej)

Zasadę konieczności wojennej określa się jako użycie sił zbrojnych (przemocy) tylko do przeprowadzenia operacji wojskowych. Takie użycie sił zbrojnych jest zgodne z prawem wojennym. Konieczność wojenna czyni dopuszczalnymi akty przemocy, które w czasie pokoju są niedopuszczalne. Dotyczy to prowadzenia ataku, niszczenia celów wojskowych, a w przypadku pokonania przeciwnika ustanowienia na jego terytorium okupacji wojennej. Konieczność wojenna, tak widziana, nie jest więc naruszeniem prawa wojennego, a należy do jego istoty. Z samego istnienia stanu wojny wynika prawo (i bezkarność) prowadzenia działań wojennych, które powodują śmierć i zniszczenie. Tak więc wolno zwalczać kombatantów i obiekty wojskowe. Koniecznością wojskową nie można usprawiedliwiać działań stanowiących naruszenie prawa wojennego.

Zasada proporcjonalności

Jest to świadomy wybór i podjęcie decyzji na podstawie posiadanych informacji (o celach wojskowych, obiektach chronionych, skupiskach ludności cywilnej) po uwzględnieniu korzyści wojskowej i względów humanitarnych. Inaczej mówiąc, zasada proporcjonalności jest łącznikiem między dwiema poprzednimi zasadami. Zasada proporcjonalności to linia postępowania dowódcy, który powinien

---

[59] *Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów*, opracowanie S. Bieleń, Warszawa 1996, s. 289-290.

zgodnie z nią wykluczyć prowadzenie operacji powodujących nadmierne straty w stosunku do oczekiwanych korzyści wojskowych.

Te trzy zasady wynikają z prawa wojennego i dotyczą bezpośrednio prowadzenia operacji wojskowej, tj. pomagają dowódcy w organizowaniu i planowaniu, a następnie skutecznym działaniu zbrojnym.

2.2. Źródła międzynarodowego prawa humanitarnego

Prawo to pochodzi z dwóch źródeł: zwyczaju i umów. Wojna wykształciła pewne zwyczaje, które stały się prawem, gdy je uznano za obowiązujące, a ponadto państwa zawierały umowy, w których ustalały normy prawa wojennego. Pierwsze międzynarodowe nowożytne konwencje powstały w drugiej połowie XIX w. Były to:

1) Deklaracja paryska z 16 kwietnia 1856 r. w przedmiocie prawa wojny morskiej – przyjęta po zakończeniu wojny krymskiej. Dotyczyła wykonywania prawa łupu i efektywności blokady morskiej oraz wprowadziła zakaz korsarstwa.

2) Konwencja genewska z 22 sierpnia 1864 r. w sprawie polepszenia losu rannych i chorych wojskowych w armiach w polu będących. Była to pierwsza konwencja „czerwonokrzyska". Stworzyła ona podstawy prawne do działalności wojskowych jednostek medycznych na polu walki. Artykuł 6 konwencji nakazuje opiekowanie się rannymi i chorymi *bez względu na to, do jakiego narodu należą.* Konwencja ta, co jest bardzo istotne, wprowadziła znak czerwonego krzyża na białym tle dla identyfikacji wszelkich obiektów, urządzeń i personelu medycznego. Na jej podpisanie bezpośredni wpływ miały okrucieństwa popełnione w czasie wojny między Francją i Sardynią a Austrią w 1859 r., opisane przez świadka bitwy pod Solferino – Szwajcara H. Dunanta (uważanego za twórcę ruchu Międzynarodowego Czerwonego Krzyża). Konwencja została przyjęta przez wszystkie niepodległe wówczas państwa (w 1882 r. przez Stany Zjednoczone). Stworzyła ona nowoczesne podstawy kodyfikacji międzynarodowego prawa wojennego. Konwencja z 1864 r. była wielokrotnie zmieniana i rozwijana w latach 1906, 1929,1949 i 1977.

3) Deklaracja petersburska z 11 grudnia 1868 r. o zakazie używania pocisków wybuchających małego kalibru. Zakaz ten dotyczył pocisków o wadze poniżej 400 gramów. Wychodzono z założenia, że taka broń nie daje człowiekowi szansy na przeżycie, jest bronią okrutną. W deklaracji wyrażona została zasada, że *jedynym legalnym celem, jaki państwa powinny sobie stawiać w czasie wojny, jest osłabienie sił zbrojnych nieprzyjaciela* i że *poza ten cel prowadziłoby używanie broni, która zwiększyłaby niepotrzebnie cierpienia ludzi niezdolnych do walki lub też sprowadzałaby ich nieuniknioną śmierć.*

Próbę całościowego skodyfikowania praw i zwyczajów wojennych podjęto na konferencji w Brukseli w 1874 r. Chociaż konwencja „czerwonokrzyska" z 1864 r. nie czyni różnicy między kombatantami (art. 6), to zakres pojęcia „kombatant" był główną przyczyną nieporozumień między państwami w czasie obrad konferencji

brukselskiej. Z powodu tej kwestii deklaracja brukselska nie stała się obowiązującym prawem.

W roku 1899 i 1907 odbyły się konferencje pokojowe w Hadze, które dokonały kodyfikacji prawa wojennego.

I konferencja haska w 1899 r. przyjęła trzy konwencje:

1) I konwencję w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych;

2) II konwencję o prawach i zwyczajach wojny lądowej;

3) III konwencję w sprawie przystosowania do wojny morskiej zasad konwencji genewskiej z dnia 22 sierpnia 1864 r.

Ponadto konferencja ta przyjęła następujące deklaracje:

1) o zakazie zrzucania pocisków i środków wybuchowych z balonów lub innymi podobnymi nowymi sposobami. Był to pierwszy akt prawa międzynarodowego próbujący skodyfikować problem przyszłej wojny powietrznej;

2) o zakazie używania pocisków, których jedynym zadaniem jest rozprzestrzenianie gazów duszących lub trujących;

3) o zakazie używania kul, które łatwo rozszerzają się lub spłaszczają w ciele ludzkim, takich jak kule w twardej powłoce, nie pokrywającej całkowicie ołowiu lub nacinanej, czyli tzw. pocisków „dum-dum".

21 grudnia 1904 r. w Hadze uchwalono konwencję w sprawie okrętów szpitalnych. Zapisy konwencyjne dotyczą zwolnienia statków sanitarnych od opłat portowych.

II konferencja haska w 1907 r. rozszerzyła dorobek I konferencji poprzez dokładniejsze skodyfikowanie zasad prawa wojennego ujętego w deklaracjach i zwyczajach. Na II konferencji przyjęto 13 konwencji, z których 11 dotyczyło prawa wojennego:

1) I konwencja o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych;

2) II konwencja o ograniczeniu użycia siły dla ściągania długów zawarowanych umową;

3) III konwencja dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich;

4) IV konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej, dołączony jest do niej jako aneks „Regulamin praw i zwyczajów wojny lądowej", tzw. regulamin haski;

5) V konwencja dotycząca praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej;

6) VI konwencja o postępowaniu ze statkami handlowymi nieprzyjaciela na początku działań wojennych;

7) VII konwencja o przerabianiu statków handlowych na okręty wojenne;

8) VIII konwencja dotycząca zakładania min wybuchających automatycznie za dotknięciem;

9) IX konwencja o bombardowaniu przez morskie siły zbrojne w czasie wojny;

10) X konwencja w sprawie zastosowania do wojny morskiej zasad konwencji genewskiej z 1864 r.;

11) XI konwencja o pewnych ograniczeniach w wykonywaniu prawa zdobyczy podczas wojny morskiej;

12) XII konwencja w sprawie utworzenia Międzynarodowego Trybunału Kaperskiego (nigdy nie weszła w życie);

13) XIII konwencja dotycząca praw i obowiązków mocarstw neutralnych w razie wojny morskiej.

Umowy haskie formułowały przepisy, które przeważnie już obowiązywały zwyczajowo. Głównym ich przedmiotem jest wojna na lądzie. Prawo wojny morskiej ustaliła w znacznej mierze dopiero konferencja londyńska. W deklaracji z 26 lutego 1909 r. stwierdzono wyraźnie, że w zasadzie nie postanawia się nowych norm, lecz spisuje istniejące. Deklaracja ta miała formę umowy, zgodnie z którą państwa miały wprowadzić w życie normy już istniejące.

W okresie międzywojennym podpisano kilka innych umów dotyczących prawa wojennego:

1) protokół genewski z 17 czerwca 1925 r. dotyczący zakazu używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriologicznych. Protokół wszedł w życie 28 lutego 1928 r. Jego stronami jest ponad 100 państw. Jeszcze w latach siedemdziesiątych ratyfikowało go lub przystąpiło do niego 27 państw, w tym USA w 1975 r.;

2) protokół londyński z 6 listopada 1936 r. w sprawie przepisów o akcji wojennej łodzi podwodnych ustalonych w części IV traktatu londyńskiego z 22 kwietnia 1930 r.;

3) rozwinięto przepisy prawa wojennego dotyczące polepszenia losu rannych i chorych w armiach czynnych oraz traktowania jeńców wojennych, co znalazło wyraz w dwóch konwencjach genewskich z 1929 r.

W 1923 r. został przyjęty przez prawników projekt reguł wojny powietrznej (tzw. haskie reguły wojny powietrznej). Nie stał się on jednak prawem obowiązującym. Zasadniczym dokumentem normującym zasady prawa wojennego w okresie I i II wojny światowej była wymieniona tu już IV konwencja haska z 1907 r. Zawiera ona zaledwie cztery artykuły i wstęp. Szczegółowe normy praw i zwyczajów wojny lądowej zawarte są w załączniku do tej konwencji tzw. regulaminie haskim. Regulamin ten określa definicję wojującego (sił zbrojnych), zakazane sposoby walki zbrojnej, zasady postępowania na terytorium okupowanym, traktowanie parlamentariuszy, zasady postępowania w przypadku kapitulacji i zawieszenia broni.

IV konwencja haska zawiera tzw. klauzulę powszechności (si omnes, tj. jeżeli wszyscy), która brzmi: *Postanowienia zawarte w Regulaminie dotyczącym praw i zwyczajów wojny lądowej oraz w niniejszej Konwencji obowiązują tylko w stosunkach pomiędzy mocarstwami układającymi się i tylko jeśli wszyscy wojujący należą do Konwencji*[60]. Artykuł ten należy jednak interpretować w kontekście za-

[60] DzU z 1927 r., nr 21, poz. 161.

sady humanitaryzmu, która wyrażona jest we wstępie do tej konwencji. Zasada ta głosi: ***Zanim bardziej wyczerpujący kodeks praw wojennych będzie mógł być ułożony, Wysokie Układające się Strony uważają za właściwe skonstatować, że w wypadkach nie objętych przepisami obowiązującymi, przyjętymi przez nie, ludność i strony wojujące pozostają pod opieką i władzą zasad prawa narodów, wypływających ze zwyczajów ustanowionych między cywilizowanymi narodami, oraz z zasad humanitarności i wymagań społecznego sumienia***[61].

Zasada humanitaryzmu określiła kierunek rozwoju międzynarodowego prawa wojennego po II wojnie światowej. Konwencje genewskie z 1949 r. odrzuciły wymienioną powyżej „klauzulę powszechności", odrzuca ją też współczesne prawo międzynarodowe. W tym kontekście istotne jest przede wszystkim postanowienie Trybunału Norymberskiego, który w 1946 r. powołał się na normy prawne zawarte w regulaminie haskim i stwierdził, że są one wiążące dla wszystkich państw, niezależnie od tego czy są stronami konwencji. Należy zatem stwierdzić, że umowy haskie z 1907 r., jak również konwencje genewskie z 1949 r. są normami prawa międzynarodowego powszechnie obowiązującego. Obowiązkiem każdego państwa jest więc przestrzeganie tych przepisów i nie może się ono uwolnić od nich przez wydanie odmiennych w treści przepisów prawa wewnętrznego.

12 sierpnia 1949 r. na konferencji genewskiej przyjęto cztery konwencje, które rozwijają i normują zasady humanitarne konfliktów zbrojnych („prawo genewskie"). Są to następujące konwencje:

1) konwencja o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (I KG);

2) konwencja o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu (II KG);

3) konwencja o traktowaniu jeńców wojennych (III KG);

4) konwencja o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV KG)[62].

Pierwsze trzy konwencje zastąpiły postanowienia z 1929 r. dotyczące polepszenia losu rannych i chorych w armiach czynnych oraz traktowania jeńców wojennych i stanowią obecnie trzon przepisów w zakresie ochrony członków sił zbrojnych wyłączonych z walki, tj. rannych i chorych, rozbitków oraz jeńców wojennych. IV KG po raz pierwszy w historii kodyfikacji prawa wojennego unormowała prawną ochronę ludności cywilnej. Najważniejsza część konwencji została poświęcona ochronie ludności cywilnej na terytoriach okupowanych. Stronami konwencji genewskich jest 188 państw, tj. prawie wszystkie kraje należące do ONZ[63].

Niektórzy prawnicy w definicji prawa humanitarnego „genewskiego" poszli tak daleko, iż zaczęli je definiować jako „nowy korpus prawa", a nie jako część składową prawa wojennego. Zbiegło się to w czasie z przechodzeniem od tradycyjnego

[61] Zasada ta potocznie nazywana jest „klauzulą Martensa", od nazwiska jej autora, członka delegacji rosyjskiej, aktywnego uczestnika I i II konferencji haskiej.

[62] DzU z 1956 r., nr 38, poz. 171, załącznik.

[63] Stan na dzień 31 grudnia 1998 r.

terminu „prawo wojenne" do nazwy „prawo konfliktów zbrojnych". Zastąpienie terminu „wojna" szerszym określeniem „konflikt zbrojny".

W latach 1974 – 1977 w Genewie odbyła się konferencja dyplomatyczna poświęcona potwierdzeniu i rozwinięciu zasad międzynarodowego prawa humanitarnego mającego zastosowanie w konfliktach zbrojnych. W dniu 8 czerwca 1977 r., uchwaliła ona dwa protokoły dodatkowe do konwencji genewskich[64]. Protokół I dotyczy międzynarodowych konfliktów zbrojnych, natomiast protokół II rozwija przepisy międzynarodowego prawa humanitarnego dotyczące niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych.

Protokół I połączył „prawo haskie" i „prawo genewskie". Takie rozwiązanie ma głębokie uzasadnienie praktyczne, gdyż w czasie operacji wojskowych zawsze zachodzi głęboka współzależność między regułami dotyczącymi prowadzenia walki, a unikaniem zadawania cierpień osobom cywilnym i wyłączonym z walki. Po uchwaleniu Protokołu dodatkowego I wyróżnianie „prawa genewskiego" i „prawa haskiego" może mieć jedynie cel akademicki.

Uzupełnieniem reguł ochronnych w prawie wojennym jest przyjęta 14 maja 1954 r. na konferencji w Hadze **konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego**[65]. Przepisy tej konwencji mówią o ochronie obiektów kultury, takich jak kościoły, muzea, obiekty zabytkowe, które posiadają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu. Konwencja wyróżnia dwa poziomy ochrony, zarówno w czasie pokoju, jak i konfliktu zbrojnego. Według postanowień konwencji zasadnicze zadania w zakresie ochrony powinny być poczynione w czasie pokoju. Ma rację H. P. Gasser, który twierdzi, że konwencja ta stworzyła coś w rodzaju „Czerwonego Krzyża" dla dóbr kultury i nałożyła na UNESCO obowiązek jej wdrażania[66]. Ochronę dóbr kultury wzmocnił protokół drugi z 26 marca 1999 r. do omawianej konwencji[67].

Do umów w dziedzinie prawa wojennego, które uchwalono po II wojnie światowej (dotyczą określonych środków walki) należy zaliczyć także:

1) Konwencję z 10 kwietnia 1972 r. o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzenia zapasów broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksycznej oraz o ich zniszczeniu.[68] Konwencja ta nie powtarza ponownego zakazu użycia tych rodzajów broni (zostało to wyrażone w powołanym już tu protokole genew-

---

[64] DzU z 1992 r., nr 41, poz. 175, załącznik. Protokół dodatkowy I został ratyfikowany przez 152 państwa, a protokół II przez 144 państwa. Stan na 31 grudnia 1998 r.

[65] Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (DzU z 1957 r., nr 46, poz. 212, załącznik).

[66] H. P. Gasser, *Międzynarodowe prawo humanitarne*, PCK, Warszawa 1997, s. 16.

[67] Protokół drugi z 26 marca 1999 r. do konwencji haskiej z 1954 r. w sprawie ochrony dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego, maszynopis, MKiDN, Warszawa 2000.

[68] DzU z 1976 r., nr 1, poz. 1, załącznik. Stronami tej konwencji jest ponad 110 państw. Określenie „broń toksyczna" dotyczy jedynie toksyn pochodzenia organicznego.

skim z 17 czerwca 1925 r.), lecz nakłada na państwa obowiązek ich eliminacji i ustanawia zakaz ich posiadania w arsenałach bojowych.

2) Konwencję z 18 maja 1977 r. o zakazie używania technicznych środków oddziaływania na środowisko w celach militarnych lub jakichkolwiek innych celach wrogich[69]. Przyjęcie tej konwencji na forum ONZ zapobiega negatywnemu wpływaniu na modyfikację środowiska naturalnego przez nowe rodzaje broni. Było to następstwem wojny wietnamskiej, gdzie masowo stosowano defolianty i inne środki chemiczne niszczące roślinność tropikalną i uprawy w strefie działań wojennych. Zakaz ten formułuje także art. 55 PD I z 1977r. Ochrona środowiska naturalnego to również zasada prawa zwyczajowego. Na początku lat dziewięćdziesiątych odbyły się międzynarodowe konferencje poświęcone przestrzeganiu postanowień tej konwencji. Pragnieniem Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża i środowisk ekologicznych jest ulepszenie systemu regulacji prawnych, dotyczących ochrony środowiska podczas konfliktów zbrojnych.

3) Konwencję z 10 października 1980 r. o zakazie lub ograniczeniu użycia pewnych broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za powodujące nadmierne cierpienia lub mające niekontrolowane skutki.[70]

Konwencja ta stworzyła podstawy prawne dla wprowadzania kolejnych ograniczeń i zakazów użycia broni powodujących niepotrzebne cierpienia. Do prawa wojennego wprowadzono zakazy szczegółowe. **W ten sposób nadano konkretny kształt ogólnemu zakazowi zawartemu w art. 22 RH i w art. 35 PD I**. Zakazy lub ograniczenia, ujęte w czterech protokołach, mają odniesienie do:

a) używania pocisków, które pozostawiają w ciele ludzkim odłamki niewykrywalne promieniami Rentgena, (protokół I wprowadza całkowity zakaz);

b) użycia min, min-pułapek i innych urządzeń wobec ludności cywilnej (protokół II). Dnia 3 maja 1996 r. na konferencji w Genewie protokół II znowelizowano o tyle, że wprowadzono do niego zakaz stosowania i przekazywania (transferu) min niewykrywalnych standardowymi detektorami elektromagnetycznymi oraz eksplodujących pod wpływem emitowanego przez nie impulsu. Wprowadzono też obowiązek wyposażenia nowo produkowanych min w części metalowe ułatwiające ich zlokalizowanie i posiadania przez miny przeciwpiechotne mechanizmów samolikwidacji oraz samodeaktywacji, jeżeli są instalowane na obszarze nieoznakowanym nieusuwalnymi symbolami ostrzegawczymi lub są zdalnie ustawiane, np. miny narzutowe. Rozmieszczenie wszystkich min winno być zaznaczone na mapie i ewidencjonowane. Znowelizowany protokół II objął również niemiędzynarodowe konflikty zbrojne. Nałożył on także obowiązek bezzwłocznego oczyszczenia z min obszarów zaminowanych przez stronę mającą kontrolę nad

---

[69] DzU z 1978 r., nr 31, poz. 132, załącznik.

[70] DzU z 1984 r., nr 23, poz. 104, załącznik. Stronami porozumienia w 1996 r. było 60 państw. Jest to liczba skromna w porównaniu z innymi traktatami międzynarodowymi.

takim obszarem oraz obowiązek wprowadzenia przepisów karnych za nieprzestrzeganie postanowień protokołu[71].

c) broni zapalającej, wśród której najbardziej znany jest napalm, (protokół III stanowi, że broń ta nie powinna być stosowana przeciw ludności cywilnej);

d) laserowych broni oślepiających (protokół IV z 13 października 1995 r.). Zakazuje on stosowania i przekazywania między państwami i podmiotami niepaństwowymi oślepiających broni laserowych, których jedną z funkcji bojowych jest powodowanie stałej ślepoty organów wzroku osoby nie korzystającej z przyborów optycznych. Protokół wymaga także od państw sygnatariuszy odpowiedniego szkolenia sił zbrojnych, by nie powodować stałej ślepoty w następstwie legalnego używania innych broni laserowych[72].

4) Konwencję z dnia 13 stycznia 1993 r. o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz o zniszczeniu jej zapasów[73]. Przewiduje ona, że państwa-strony konwencji obok zniszczenia w ciągu 10 lat tej broni oraz zakładów do jej produkcji przyjmują zobowiązanie, że *nie będą, nabywać ani też używać broni chemicznej*. Istotnym osiągnięciem konwencji jest ustanowienie systemu kontroli. Organizacją kontroli zajmuje się Organizacja ds. Zakazu Broni Chemicznych. W przypadku ataku chemicznego na państwo-stronę konwencji organizacja ta jest zobowiązana do zapewnienia ochrony i pomocy państwu napadniętemu, pozwalając jednak indywidualnym państwom określić ich udział w udzielaniu takiej pomocy. Konwencję z 1993 r. przyjęło się określać mianem porozumienia rozbrojeniowego „nowej generacji".

5) Traktat o całkowitym zakazie prób jądrowych przyjęty przez ZO ONZ w dniu 10 września 1996 r.[74]

6) Konwencję o zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz o ich zniszczeniu, podpisaną 5 grudnia 1997 r. na międzynarodowej konferencji w Ottawie przez 130 państw[75]. Państwa-sygnatariusze zobowiązały się, że w żadnych okolicznościach nie użyją min przeciwpiechotnych. Artykuł 3 konwencji dopuszcza jedynie posiadanie absolutnie niezbędnej ilości min w celach szkoleniowych do wykrywania, rozminowywania i technik niszczenia. Konwencja przewiduje także usuwanie już położonych min (w terminie nie później niż dziesięć lat po wejściu konwencji w życie dla państw, które ją podpisały i ratyfikowały) oraz pomoc osobom poszkodowanym przez miny.

---

[71] Protokół w sprawie zakazów lub ograniczeń użycia min, min-pułapek i innych urządzeń, zgodnie z poprawkami z dnia 3 maja 1996 r., MSZ, maszynopis, Warszawa 1999.

[72] M. Flemming, J. Wojciechowska, *Zbrodnie wojenne. Przestępstwa przeciwko pokojowi, państwu i obronności. Rozdział XVI, XVII, XVIII kodeksu karnego. Komentarz*, C. H. Beck, Warszawa 1999, s. 574. Polska protokołu IV nie ratyfikowała.

[73] DzU z 1999 r., nr 63, poz. 703, załącznik. Konwencja została podpisana przez ponad 160 państw, wymagana liczba ratyfikacji wynosi 65. Konwencja rozwija i uzupełnia protokół genewski z 1925 r.

[74] Druk sejmowy nr 663 z 1998 r. Traktat został ratyfikowany przez Polskę.

[75] M. Flemming, J. Wojciechowska, *Zbrodnie wojenne* ..., s. 695-706. Konwencja weszła w życie 1 marca 1999 r. Polska konwencję podpisała, ale nie ratyfikowała.

Konwencji z 5 grudnia 1997 r. nie podpisały, m.in. USA, Chiny, Rosja, Finlandia, Estonia, Litwa, Białoruś, Ukraina, Turcja, Izrael, Syria, Liban i Kuba. Państwa te argumentowały swoje stanowisko względami własnego bezpieczeństwa, potrzebą poszukiwania alternatywnej broni oraz kosztami niszczenia min.

W 1993 r. ONZ wprowadziła moratorium na eksport min. Poparcie dla idei moratorium wyraził Parlament Europejski i Unia Europejska, która w maju 1995 r. zobowiązała państwa członkowskie do jego wprowadzenia. Od czasu przyjęcia rezolucji ONZ o wprowadzeniu moratorium Polska nie eksportuje żadnych min przeciwpiechotnych. W kwietniu 1998 r. rząd polski przyjął rozporządzenie o zakazie eksportu min przeciwpiechotnych, które *de facto* formalizuje utrzymywane dotąd moratorium[76]. Zakaz nie dotyczy min wywożonych za granicę przez jednostki wojskowe uczestniczące w operacjach pokojowych i w ćwiczeniach wojskowych organizowanych na podstawie porozumień międzynarodowych.

2.3. Konflikt wewnętrzny a konflikt międzynarodowy w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych

W przypadku zaistnienia na terytorium państwa konfliktu wewnętrznego należy przestrzegać postanowień art. 3 wspólnego dla wszystkich konwencji genewskich z 1949 r. Wspólny art. 3 stanowi „mini konwencję", ustanawiającą przynajmniej te przepisy, które rządzą prowadzeniem operacji wojskowych i traktowaniem członków organizacji zbrojnych oraz osób cywilnych. Dokładnie nie jest jasne, kiedy wspólny art. 3 znajduje zastosowanie w konfliktach wewnętrznych, teoretycy prawa zgadzają się co do tego, że zaczyna obowiązywać już na bardzo wczesnym etapie konfliktu wewnętrznego.

Artykuł 3 jest jedynym artykułem stworzonym specjalnie na wypadek niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych. Strony konfliktu wewnętrznego zobowiązane są przestrzegać jego postanowień jako absolutne minimum. Zapewnia on stosowanie zasad humanitarnych, uznanych przez cywilizowane narody. Ma charakter czysto humanitarny.

Wspólny art. 3 dla konwencji genewskich z 1949 r. nie ogranicza w żaden sposób podstawowego prawa państwa do tłumienia rozruchów i powstań zbrojnych, ani jego prawa do prowadzenia procesu sądowego i wydania wyroku. Artykuł ten nie ogranicza także prawa państwa do oceny sytuacji i wprowadzenia stanu nadzwyczajnego.

---

[76] Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 kwietnia 1998 r. w sprawie ustanowienia zakazu wywozu min przeciwpiechotnych z polskiego obszaru celnego (DzU z 1998 r., nr 52, poz. 321).

Artykuł ten wymaga poszanowania zasad humanitarnych uznanych już za podstawowe we wszystkich cywilizowanych krajach i włączenia ich do prawa państwowego, nawet wtedy gdy państwo nie przystąpiło do konwencji.

Sprawą natury humanitarnej, a nie prawnej jest zapewnienie każdemu człowiekowi nie uczestniczącemu w działaniach zbrojnych, lub niezdolnemu do walki minimalnego standardu traktowania, który prawo państwa przyznaje nawet najgorszym kryminalistom.

WSPÓLNY ART. 3 W KONWENCJACH GENEWSKICH Z 1949 R.

Gdyby na terytorium jednej z Wysokich Umawiających się Stron wybuchł konflikt zbrojny nie posiadający charakteru międzynarodowego, każda ze Stron w konflikcie będzie obowiązana stosować się przynajmniej do następujących postanowień:

1) Osoby nie biorące bezpośrednio udziału w działaniach wojennych, włącznie z członkami sił zbrojnych, którzy złożyli broń, oraz osoby, które stały się niezdolne do walki na skutek choroby, ran, pozbawienia wolności lub z jakiegokolwiek innego powodu, będą we wszelkich okolicznościach traktowane w sposób humanitarny, bez czynienia żadnej różnicy na ich niekorzyść z powodu rasy, koloru skóry, religii lub wiary, płci, urodzenia lub majątku ani z żadnych innych analogicznych powodów.

W tym celu są i pozostaną zakazane w stosunku do wyżej wymienionych osób w każdym czasie i w każdym miejscu:

a) zamachy na życie i nietykalność cielesną, a w szczególności zabójstwa we wszelkiej postaci, okaleczenia, okrutne traktowania, tortury i męki;

b) branie zakładników;

c) zamachy na godność osobistą, a w szczególności traktowanie poniżające i upokarzające;

d) skazywanie i wykonywanie egzekucji bez uprzedniego wyroku, wydanego przez sąd należycie ukonstytuowany i dający gwarancje procesowe, uznane za niezbędne przez narody cywilizowane.

2) Ranni i chorzy będą zbierani i leczeni.

Bezstronna organizacja humanitarna, jak Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, będzie mogła ofiarować swe usługi Stronom w konflikcie.

Strony w konflikcie będą się ponadto starały wprowadzić w życie w drodze układów specjalnych wszystkie lub niektóre z pozostałych postanowień niniejszej Konwencji.

Zastosowanie powyższych postanowień nie będzie miało wpływu na sytuację prawną Stron w konflikcie.

Poszanowanie zasad ujętych w art. 3 wynika z czysto humanitarnych powodów, a nie z pobudek politycznych. Stosowanie art. 3 nie wpływa na status stron konfliktu. Siły antyrządowe, stosując się do zasad artykułu, nie osiągną takiego

samego statusu co państwo, wobec którego pozostają w opozycji i prowadzą działania zbrojne.

Artykuł 3 stwarza podstawy prawne organizowania pomocy humanitarnej przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża i Półksiężyca lub innej bezstronnej organizacji humanitarnej. W przeszłości – do połowy XX wieku takiej pomocy zbyt często odmawiano ze względu na to, iż była ona postrzegana jako ingerencja w wewnętrzne sprawy państwa. Z drugiej strony powstańców uważano zawsze za przestępców, podległych prawu karnemu, którym nie przysługiwały jakiekolwiek względy humanitarne. W czasie konferencji Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża w 1912 r. w Waszyngtonie przedstawiciel delegacji rosyjskiej, stwierdził: „Czerwony Krzyż nie ma żadnych obowiązków wobec powstańców i rewolucjonistów, których z punktu widzenia ustaw mojego kraju można traktować tylko jako przestępców". Jednak już pod koniec XIX wieku z takimi poglądami nie wszyscy prawnicy się zgadzali, gdyż przeczyły one podstawowym zasadom etyki. Kodeks karny – jak słusznie stwierdził Z. Cybichowski – stosować można, „gdy ilość przestępców nie przekracza pewnej liczby"[77]. Tak więc kwestia ta zdecydowanie przerastała normy prawa krajowego. Dlatego też, zdaniem Cybichowskiego, zasady etyki są ważniejsze od praw i etyka nie zezwala na to, aby popełniano w jakiejkolwiek walce dowolne okrucieństwa. Mimo że prawo wojenne definiował jako przeznaczone dla walk międzypaństwowych, to w drodze analogii dodawał, że może być stosowane także do innych podobnych zrzeszeń ludzkich[78]. Wydaje się, że poglądy Cybichowskiego tożsame są ze wstępem do IV konwencji haskiej z 1907 r., który brzmi:

„(...) Zdaniem Wysokich Układających się Stron, postanowienia te, których ułożenie spowodowane zostało pragnieniem umniejszenia nieszczęść wojny, o ile konieczności wojskowe na to pozwalają, mają służyć jako reguła postępowania dla prowadzących wojnę w ich wzajemnych stosunkach oraz w stosunku do ludności.

Jednakże było niemożliwym na razie uzgodnienie odnośnych postanowień, rozciągających się na wszystkie okoliczności mogące mieć miejsce w praktyce.

Skądinąd nie mogło być zamiarem Wysokich Układających się Stron, aby wypadki nieprzewidziane zostały z braku sformułowanych pisemnie postanowień pozostawione dowolnej ocenie ze strony dowodzących wojskami.

Zanim bardziej wyczerpujący kodeks praw wojennych będzie mógł być ułożonym, Wysokie Układające się Strony uważają za właściwe skonstatować, że w wypadkach nie objętych przepisami obowiązującymi, przyjętymi przez nie, ludność i strony wojujące pozostają pod opieką i władzą zasad prawa narodów, wypływających ze zwyczajów, ustanowionych między cywilizowanymi narodami oraz z zasad humanitarności i wymagań społecznego sumienia".

[77] Z. Cybichowski, *Międzynarodowe prawo wojenne*, Lwów 1914, s. 10.
[78] Ibidem, s. 20-22.

Protokół dodatkowy II z 1977 r. do konwencji genewskich z 1949 r.

Protokół II w przeciwieństwie do wspólnego art. 3, dla swego stosowania wymaga zaistnienia wyższego stopnia przemocy i zdobycia większej kontroli przez stronę opozycyjną. Jeżeli wszystko to, co ma miejsce na terytorium państwa, ogranicza się do sporadycznych aktów przemocy, wówczas PD II nie jest stosowany. Będzie jednak stosowany, jeżeli siły opozycyjne osiągnęły stopień zorganizowania i działania, który skutkuje sprawowaniem kontroli nad jakimś obszarem lub regionem państwa. Prawo wojenne dotyczące konfliktów wewnętrznych różni się, zależnie od stopnia przemocy wewnątrz państwa.

PROTOKÓŁ DODATKOWY II Z 1977 R.

Artykuł 1

1. Niniejszy protokół, który rozwija i uzupełnia artykuł 3 wspólny dla konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku, nie zmieniając warunków jego zastosowania, stosuje się do wszystkich konfliktów zbrojnych, które nie są objęte artykułem I protokołu dodatkowego i które toczą się na terytorium Wysokiej Umawiającej się Strony między jej siłami zbrojnymi a rozłamowymi siłami zbrojnymi lub innymi zorganizowanymi uzbrojonymi grupami, pozostającymi pod odpowiedzialnym dowództwem i sprawującymi taką kontrolę nad częścią jej terytorium, że mogą przeprowadzać ciągłe i spójne operacje wojskowe oraz stosować niniejszy protokół.

2. Niniejszy protokół nie ma zastosowania do takich wewnętrznych napięć i niepokojów, jak rozruchy, odosobnione i sporadyczne akty przemocy oraz inne działania podobnego rodzaju, które nie są uważane za konflikty zbrojne.

Artykuł 3
Nieinterwencja

1. Żadne postanowienie niniejszego protokołu nie może być powoływane w celu naruszenia suwerenności państwa lub odpowiedzialności rządu za utrzymanie lub przywrócenie wszelkimi legalnymi środkami porządku publicznego w państwie i za obronę jedności narodowej oraz integralności terytorialnej państwa.

2. Żadne postanowienie niniejszego protokołu nie może być powoływane dla usprawiedliwienia interwencji, bezpośredniej lub pośredniej, z jakichkolwiek powodów, w sprawy wewnętrzne lub zewnętrzne Wysokiej Umawiającej się Strony, na której terytorium toczy się konflikt.

Chociaż mogą istnieć wątpliwości, co do określenia kategorii konfliktu: wewnętrzny czy międzynarodowy, a w konsekwencji wątpliwości co do tego, jaki typ prawa wojennego stosować, to z punktu widzenia dowódców wojskowych nie ma większego znaczenia, czy konflikt ma charakter wewnętrzny czy międzynarodowy. Podstawowe fundamentalne zasady prawa wojennego dotyczące prowadzenia ope-

racji i traktowania osób chronionych są takie same niezależnie od typu konfliktu. To znaczy, że zasady, takie jak potrzeba rozróżniania osób i obiektów cywilnych od celów wojskowych oraz poszanowanie poszczególnych kategorii osób chronionych przez prawo humanitarne, są jednakowe w każdym typie konfliktu.

Wiele zasad prawa wojennego można określić jako zasady jednoznaczne. Należy je stosować i nie wymaga to decyzji dowódcy. Działania kombatantów mogą być właściwe lub niewłaściwe. Nie ma tutaj kategorii pośrednich. Jeśli nawet w konflikcie wewnętrznym nie ma kategorii jeńca wojennego, to osoba, która została ujęta przez przeciwnika, powinna zostać potraktowana humanitarnie, tj. skazana prawomocnym wyrokiem sądu za udział w działaniach zbrojnych przeciwko własnemu państwu, ewentualnie internowana, jeżeli nie popełniła żadnego wykroczenia lub przestępstwa. Siły opozycyjne mają również obowiązek traktowania ujętych żołnierzy w sposób humanitarny, z czym wiąże się obowiązek organizowania przejściowych obozów[79].

Kto decyduje o uznaniu konfliktu za wewnętrzny lub międzynarodowy?

Należy stwierdzić, że odpowiedzi nie znajdziemy w normach prawa międzynarodowego. Dość często odpowiedź daje społeczność międzynarodowa, pokazują to decyzje podejmowane przez ONZ. Przykładem niech będzie sytuacja dotycząca Chorwacji i Federacyjnej Republiki Jugosławii. W 1991 r. Chorwacja zgłosiła zamiar odłączenia się od byłej Jugosławii. Konflikt ten zaangażował Narodową Armię Jugosławii i siły chorwackie. Przynajmniej na początku był to konflikt wewnętrzny. Jednak najpierw Niemcy, a potem ONZ uznały państwo chorwackie. W następstwie czego konflikt sił zbrojnych Chorwacji i Jugosłowiańskiej Armii Narodowej stał się konfliktem międzynarodowym. W tym momencie obowiązywały konwencje haskie z 1907 r. i konwencje genewskie z 1949 r., które są źródłami powszechnie obowiązującego prawa zwyczajowego, mimo że Chorwacja nie zdążyła ich jeszcze ratyfikować.

Protokół dodatkowy I z 1977 r., o czym już wspomniano, został podpisany i ratyfikowany przez 152 państwa, mimo to nie stał się on jeszcze powszechnie obowiązującym prawem zwyczajowym. Dlatego Chorwacja mogła odmówić stosowania jego postanowień. Warto jednak zaznaczyć, że Federacyjna Republika Jugosławii była sygnatariuszem wszystkich konwencji haskich z 1907 r. i genewskich z 1949 r. oraz protokołów dodatkowych z 1977 r. Tak więc Chorwacja powinna czuć się związana tymi postanowieniami, łącznie z postanowieniami protokołu I.

Jakie prawo ma zastosowanie w konfliktach międzynarodowych?

Jeżeli między dwoma państwami zaistnieje konflikt zbrojny, wówczas prawo wojenne zawarte w konwencjach haskich z 1907 r., konwencjach genewskich

[79] Opracowanie MKCK na kurs prawa wojennego, Poznań 1997.

z 1949 r. i protokole dodatkowym I, jeśli był ratyfikowany, zaczyna natychmiast obowiązywać.

Konflikt zbrojny w znaczeniu materialnym istnieje z chwilą rozpoczęcia działań wojennych. Warto zaznaczyć, że oceny polityczne i prawne w tym momencie nie decydują o stanie wojny czy konfliktu zbrojnego, np. w czasie wojny o Falklandy między Wielką Brytanią a Argentyną w 1982 r. (kwiecień – lipiec) strony wojujące nawet nie zerwały stosunków dyplomatycznych. Skoro dwa państwa uczestniczą w sporze i angażują do niego własne siły zbrojne, to z punktu widzenia prawa wojennego konflikt zbrojny już istnieje i w konsekwencji znajdują zastosowanie konwencje haskie i genewskie oraz protokół dodatkowy I z 1977 r.

PROTOKÓŁ DODATKOWY I Z 1977 R. DO KG Z 1949 R.

Część I
Postanowienia ogólne

Artykuł 1
Zasady ogólne i zakres stosowania

1. Wysokie Umawiające się Strony zobowiązują się do przestrzegania i zapewnienia przestrzegania niniejszego protokołu we wszelkich okolicznościach.

2. W przypadkach nie objętych niniejszym protokołem i innymi umowami międzynarodowymi osoby cywilne i kombatanci pozostają pod ochroną i władzą zasad prawa międzynarodowego wynikających z ustalonych zwyczajów, zasad humanizmu oraz wymagań powszechnego sumienia.

3. Niniejszy protokół, który uzupełnia konwencje genewskie z 1949 r. (...), Ma zastosowanie w sytuacjach, o jakich mowa we wspólnym dla tych Konwencji artykule 2.

4. Sytuacje, o jakich mowa w ustępie poprzednim, obejmują konflikty zbrojne, w których ludy walczą przeciw panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz przeciw reżimom rasistowskim, wykonując swe prawo do samostanowienia zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz w Deklaracji w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych.

WSPÓLNY ART. 2 W KONWENCJACH GENEWSKICH Z 1949 R.

Niezależnie od postanowień, które wejdą w życie już w czasie pokoju, Konwencja niniejsza będzie miała zastosowanie w razie wypowiedzenia wojny lub powstania jakiegokolwiek innego konfliktu zbrojnego między dwiema lub więcej niż dwiema Wysokimi Umawiającymi się Stronami, nawet gdyby jedna z nich nie uznała stanu wojny.

Konwencja będzie również miała zastosowanie we wszystkich przypadkach okupacji całości lub części terytorium jednej z Wysokich Umawiających się Stron, nawet gdyby ta okupacja nie napotkała żadnego oporu zbrojnego.

Jeżeli jedno z Mocarstw w konflikcie nie jest Stroną niniejszej Konwencji, Mocarstwa będące jej stronami pozostaną jednak nią związane w swych wzajemnych stosunkach. Będą one również związane Konwencją wobec powyższego Mocarstwa, jeżeli uznaje ono i stosuje jej postanowienia.

.....

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z 27 czerwca 1986 r. w sprawie dotyczącej wojskowej oraz parawojskowej działalności w Nikaragui oraz przeciw Nikaragui (ICJ Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders 1986, s. 114), w: *Prawo międzynarodowe. Materiały do studiów,* pod red. B. Wierzbickiego, Temida 2, Białystok 2000, s. 474-475.

218. (...) Artykuł 3 wspólny wszystkim czterem konwencjom genewskim z 12 sierpnia 1949 r. określa pewne normy, jakie należy stosować w konfliktach zbrojnych nie mających charakteru międzynarodowego. Nie ma wątpliwości, że w przypadku międzynarodowego konfliktu zbrojnego te normy także obowiązują jako pewne minimum, obok bardziej szczegółowych norm, które przyjęto z myślą o międzynarodowych konfliktach zbrojnych; normy zawarte w art. 3 wyrażają zdaniem Trybunału to, co Trybunał w 1949 r. nazwał „elementarnymi względami humanitaryzmu" (sprawa dotycząca Cieśniny Korfu, część merytoryczna, ICJ Reports 1949, s. 22).

220. Trybunał uważa, że rząd Stanów Zjednoczonych ma obowiązek – używając określeń zawartych w art. 1 konwencji genewskich z 1949 r. – „przestrzegać" konwencji, a nawet „dopilnować ich przestrzegania we wszelkich okolicznościach", gdyż taki obowiązek wynika nie tylko z samych konwencji, ale z ogólnych zasad prawa humanitarnego, którym konwencje nadają jedynie konkretną treść. Stany Zjednoczone mają zatem obowiązek powstrzymania się od zachęcania pojedynczych osób lub grup zaangażowanych w konflikt w Nikaragui do działania z naruszeniem postanowień art. 3 wspólnego czterem konwencjom genewskim.

.....

Decyzja Izby Apelacyjnej Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii z 2 października 1995 r. w sprawie nr IT-94-1-AR72 przeciwko Dušanowi Tadićowi, dotycząca wniosku obrony Tadića w kwestii wstępnej apelacji w przedmiocie jurysdykcji (International Legal Materials, 1996, vol. 35, nr 1, s. 32-76, na s. 67-68), w: *Prawo międzynarodowe. Materiały do studiów,* pod red. B. Wierzbickiego, Temida 2, Białystok 2000, s. 475-476.

126. Pojawienie się norm o charakterze ogólnym dotyczącym wewnętrznych konfliktów zbrojnych nie oznacza, że do wojny domowej znajduje zastosowanie całe powszechne prawo międzynarodowe. Należy odnotować dwa szczególne ograniczenia: (i) tylko niektóre normy i zasady regulujące międzynarodowe konflikty zbrojne zostały stopniowo rozszerzone do tego stopnia, że znajdują one zastosowanie w konfliktach wewnętrznych; i (ii) rozszerzenie to nie nastąpiło poprzez pełne i mechaniczne przeszczepienie tych norm do konfliktów wewnętrznych; w konfliktach wewnętrznych znajduje zastosowanie raczej ogólna zasada zawarta w tych normach, a nie ich szczegółowa treść (...).

127. Uwzględniając te ograniczenia nie można jednak zaprzeczyć, że nastąpił rozwój norm zwyczajowych regulujących konflikty wewnętrzne. Normy te (...) obejmują takie dziedziny, jak: ochrona osób cywilnych przed skutkami działań wojennych, zwłaszcza przed atakami dokonywanymi bez rozróżnienia, ochrona obiektów cywilnych, szczególnie dóbr kultury, ochrona tych wszystkich, którzy nie biorą udziału (albo już nie biorą udziału) w działaniach zbrojnych, a także zakaz korzystania z takich środków prowadzenia wojny, z których nie wolno korzystać w międzynarodowych konfliktach zbrojnych oraz zakaz stosowania pewnych metod w działaniach zbrojnych.

3. Okupacja wojskowa w prawie międzynarodowym

3.1. Istota okupacji wojskowej

Okupacja wojskowa oznacza władanie zajętym terytorium innego państwa w wyniku wkroczenia wojsk. Zasada ta ujęta jest w RH z 1907 r. oraz IV KG z 1949 r. Zajęcie części własnego terytorium państwowego przez wojsko nie jest okupacją w rozumieniu prawa międzynarodowego. W tym kontekście nie można mówić o okupacji wojskowej w czasie wojny narodowowyzwoleńczej i antykolonialnej. Mimo że taki konflikt zbrojny – zgodnie z art. 1 PD I z 1977 r. – jest traktowany jak konflikt międzynarodowy.

Prawna definicja okupacji wojskowej zawarta jest w art. 42 RH, który stanowi: *Terytorium uważa się za okupowane, jeżeli faktycznie znajduje się pod władzą armii nieprzyjacielskiej. Okupacja rozciąga się jedynie na te terytoria, gdzie władza ta jest ustanowiona i gdzie może być wykonywana.* Definicja ta jednak dotyczy tylko okupacji wojennej oraz wymienia jej podstawową cechę – skuteczność. Artykuł ten nie mówi wprost o tymczasowości okupacji. Problem ten sygnalizował już w 1932r. Z. Cybichowski, który twierdził, że *w haskiej definicji element tymczasowości nie jest zawarty, co czyni ją nie tylko niepełną, ale i wadliwą*[80].

Współczesne prawo międzynarodowe wyróżnia następujące formy obecności wojskowej jednego państwa na terytorium drugiego państwa:

1) okupacja;

2) misje wojskowe;

3) attachaty;

4) obecność doradców wojskowych i tzw. grup wyszkolenia;

5) pobyt (zwykły) obcych sił zbrojnych, mający miejsce na przykład w czasie przeprowadzania wspólnych manewrów wojskowych stron traktatów sojuszniczych na terytorium jednej z nich;

6) pobyt obcych sił zbrojnych związany z udziałem w zwalczaniu klęsk żywiołowych, akcjach ratowniczych, poszukiwawczych lub humanitarnych;

7) pobyt obcych sił zbrojnych związany z akcją zapobieżenia aktom terroryzmu lub ich skutkom;

8) stacjonowanie naczelnych dowództw wielostronnych sojuszy wojskowych na terytorium jednej ze stron;

---

[80] Z. Cybichowski, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1932, s. 388. Zob. także M. Flemming, Okupacja wojskowa w świetle prawa międzynarodowego, Studia i Materiały, t. III, WAP, Warszawa 1980.

9) udział wojska w przedsięwzięciach szkoleniowych i reprezentacyjnych poza granicami kraju;

10) samodzielne instalacje wojskowe;

11) bazy wojskowe[81].

Jednak takich form obecności wojskowej na terytorium innego państwa nie nazywamy okupacją wojskową.

3.2. Okupacja pokojowa

Okupacja pokojowa nie została określona normą prawną. Niemniej jeszcze w II połowie XIX wieku traktowano ją jako dozwoloną metodę wsparcia roszczeń oraz jako gwarancję wypełnienia podjętych zobowiązań po zawarciu pokoju. Wtedy jeszcze bowiem nie wyodrębniano okupacji wojennej, ponieważ zajęcie cudzego terytorium państwowego przez siły zbrojne traktowano jako zawojowanie.

Według *Encyklopedii prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych,* pod red. A. Klafkowskiego, okupacja pokojowa charakteryzuje się wprowadzeniem *w czasie pokoju sił zbrojnych na określone terytorium i ustanowienie na nim administracji wojskowej i cywilnej. Następuje zwykle na podstawie umowy dwustronnej państwa okupującego z państwem, którego terytorium zostaje poddane okupacji*[82].

3.3. Prawne podstawy okupacji wojennej

Okupacja wojenna – o czym była już mowa – jest jedyną postacią okupacji, której zasady zostały skodyfikowane w RH z 1907 r. w dziale III zatytułowanym „O władzy wojennej na terytorium państwa nieprzyjacielskiego" oraz rozwinięte w art. 47 – 78 IV konwencji genewskiej z 1949 r. o ochronie osób cywilnych pod-

---

[81]Na przykład stacjonowanie wojsk radzieckich na terytorium Polski regulowała: Umowa między rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich o statusie prawnym wojsk radzieckich czasowo stacjonujących w Polsce z 17 grudnia 1956 r. (DzU z 1957 r., nr 29, poz. 127) i Porozumienie między rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich o wzajemnej pomocy prawnej w sprawach związanych z czasowym stacjonowaniem wojsk radzieckich w Polsce z 26 października 1957 r. (DzU z 1958 r., nr 37, poz. 167) oraz Konwencja z 24 kwietnia 1973 r. o zdolności prawnej, przywilejach i immunitetach sztabu i innych organów dowodzenia ZSZ państw-stron UW (DzU z 1974 r., nr 10, poz. 60). Obecnie bywa tak, że oddziały wojskowe i poszczególni żołnierze mogą znaleźć się na terytorium innego państwa na mocy umowy między zainteresowanymi państwami lub rezolucji RB ONZ. W przypadku państw Traktatu Północnoatlantyckiego obowiązuje: Umowa między stronami Traktatu Północnoatlantyckiego dotycząca statusu ich sił zbrojnych z 19 czerwca 1951 r. – druk sejmowy nr 800 z 1999 r.; Ustawa o ratyfikacji z 18 marca 1999 r. ... (DzU z 1998 r., nr 32 poz. 303); także pozostałe ustawy dotyczące integracji Polski ze strukturami północnoatlantyckimi (DzU z 1999 r., nr 32, poz. 303-309).

[82] Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych, pod red. A. Klafkowskiego, Wiedza Powszechna, Warszawa 1976, s. 232-233.

czas wojny. Okupacja wojenna jest więc regulowana w prawie międzynarodowym i jako taka nie stanowi naruszenia tego prawa określanego jako „ius in bello" (prawo wojenne). Przepisy te znajdują zastosowanie w czasie wojny.

Trzeba także pamiętać, że okupacja wojenna jest stanem faktu, nawet dokonana z naruszeniem norm prawa międzynarodowego. Pociąga za sobą skutki prawne niezależnie od okoliczności, w jakich doszło do zajęcia obcego terytorium państwowego. W związku z tym mówienie o bezprawnej okupacji jest poglądem fałszywym.

Czwarta konwencja genewska z 1949 r., ani też protokół dodatkowy I z 1977 r. nie zawierają definicji okupacji wojennej. Konwencja genewska z 1949 r. poświęcona jest prawie wyłącznie ochronie osób cywilnych na terytorium okupowanym. W artykule 2 IV KG wyraźnie stwierdzono, że postanowienia konwencji mają zastosowanie również wtedy, gdy jedna lub obie strony odmawiają uznania, że toczą się działania wojenne. IV KG nie zajmuje się w ogóle prawną stroną okupacji wojennej. Rozszerza jedynie pojęcie „państwo okupujące", traktując pobyt wojsk na obcym terytorium, wynikający z działań wojennych, jako formę okupacji. Nie jest to klasyczne rozumienie okupacji w myśl art. 42 RH. Warto jednak pamiętać, że amerykańskie wojska inwazyjne w Wietnamie w latach 1964 – 1973 i radzieckie w Afganistanie w latach 1980 – 1989 nie ustanawiały zarządu okupacyjnego, pomimo zajęcia części terytorium. Można się zgodzić z poglądami, że była to raczej długotrwała interwencja zbrojna, a nie okupacja. Natomiast Irak, dokonując udanej inwazji na Kuwejt w 1990 r., dokonał przyłączenia tego państwa do swojego terytorium, co było rodzajem aneksji, a nie okupacji.

Na terytorium objętym okupacją wojenną współistnieją trzy systemy prawne: prawo międzynarodowe, prawo wewnętrzne okupanta i prawo kraju okupowanego. Można zatem wyodrębnić trzy grupy przepisów regulujących okupację wojenną:

a) przepisy wynikające z międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych;

b) przepisy, które wypływają z prawa okupanta do samoobrony i bezpieczeństwa wojsk oraz administracji okupacyjnej, ponieważ mają umocowanie w aktach prawa międzynarodowego;

c) przepisy zabezpieczające interesy państwa okupowanego, jeśli dadzą się pogodzić z prawem ustanowionym przez okupanta.

Na mocy art. 43 RH okupantowi przysługuje bowiem prawo do ograniczonej zmiany przepisów prawnych obowiązujących na terytorium okupowanym. Przepisy prawa państwa okupującego nie mogą jednak uchylać postanowień prawa wojennego, które zapewnia ochronę ludności kraju okupowanego. Istotne jest to, że prawo wewnętrzne okupanta nie może stanowić usprawiedliwienia dla zbrodni przeciwko prawu międzynarodowemu. Za amerykańskimi prawnikami[83] można wymienić następujące reguły skutecznej okupacji wojennej.

---

[83] G. v. Glahn, *The occupation of enemy territory*, Minneapolis 1957; W. C. Gilmore, *Belligerent Occupation, Public Property and War Crimes in Namibia*, Ottawa 1976.

1) dowódca wojsk, które zajęły terytorium przeciwnika, sprawuje na nim najwyższą władzę;

2) musi być zachowane bezpieczeństwo wojsk okupacyjnych;

3) na terytorium okupowanym musi być zapewniony spokój, należy zachować miejscowe prawa, obyczaje i instytucje kościelne;

4) naruszenie norm ustanowionych przez władze okupacyjne winno być surowo karane;

5) należy wprowadzić okupacyjne sądownictwo wojskowe; zakres jego kompetencji winien być ograniczony głównie do spraw dotyczących bezpieczeństwa wojsk okupacyjnych;

6) należy powołać specjalne organy do zarządzania okupowanym terytorium.

3.4. Legalność konfliktu zbrojnego a status prawny okupacji wojennej

W rozważaniach historycznych, niekiedy i prawniczych można się spotkać z poglądem, że konflikt zbrojny rozpoczęty wbrew Karcie Narodów Zjednoczonych (art. 2) nie daje żadnych uprawnień agresorowi, ponieważ każdy rodzaj agresji jest przestępstwem w świetle prawa międzynarodowego. Pogląd taki był reprezentowany zwłaszcza przed II wojną światową, podczas wojny i bezpośrednio po jej zakończeniu. Uznawano stan okupacji jedynie wtedy, gdy wojna była dopuszczalna w myśl prawa międzynarodowego.

Wśród autorów polskich z takim poglądem wystąpił prof. L. Ehrlich. Zdaniem tego prawnika, okupacja wojenna, która nastąpiła w toku wojny sprzecznej z paktem Brianda-Kellogga, nie podlegała przepisom regulaminu haskiego z 1907 r., ponieważ okupacja taka była aktem gwałtu sprzecznym z prawem narodów. Według Ehrlicha, cała działalność niemiecka w Polsce – od 1 września 1939 r. do wycofania się wojsk niemieckich z Polski w 1945 r. – była jednym szeregiem nieskończenie wielu bezprawnych aktów[84]. Również K. Pospieszalski twierdzi, że w przypadku wojny nielegalnej nie można mówić o okupacji wojennej w rozumieniu RH[85]. O bezprawności niemieckiej okupacji w Polsce nieśmiało mówi także L. Wright[86]. Pogląd taki znalazł oddźwięk w orzecznictwie sądów polskich, które

---

[84] L. Ehrlich, *Prawo narodów*. Kraków 1947, s. 415.

[85] K. M. Pospieszalski, *Polska pod niemieckim prawem 1939 – 1945 (Ziemie Zachodnie)*, Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, Poznań 1946, s. 211.

[86] L. Wright, *Hitlerowska okupacja Polski w świetle prawa narodów*, PiP 1948, nr 3, s. 88-89. Autor był przewodniczącym Komisji Narodów Zjednoczonych do Spraw Zbrodni Wojennych. Tezę taką można także spotkać w orzecznictwie sądów polskich orzekających w sprawie zbrodni wojennych. Sądy posiłkowały się zasadami jakie ustalił Najwyższy Trybunał Narodowy w 1946 r. w procesie Artura Greisera. NTN został ustanowiony dekretem z dnia 22 stycznia 1946 r. Rozpatrywał on m. in. sprawy osób oskarżonych o zbrodnie wojenne (art. 6) – DzU z 1946 r., nr 59, poz. 327, z 1947 r., nr 32, poz. 143, z 1949 r., nr 32, poz. 238 i z 1950 r., nr 38, poz. 346.

posiłkowały się zasadami, jakie ustalił Najwyższy Trybunał Narodowy w 1946 r. w jednym z procesów zbrodniarzy wojennych.

W przyjętej koncepcji NTN był jednak niekonsekwentny, co wyraziło się uznaniem za obowiązującą – w odniesieniu do okupacji niemieckiej w Polsce – IV konwencji haskiej z 1907 r., ale tylko jako źródła obowiązków okupanta, natomiast nie uznano jej jako źródła uprawnień. W związku z tym wszelka działalność normotwórcza władz niemieckich na ziemiach polskich była bezprawna. Analogicznie okupację hitlerowską oceniała judykatura cywilistyczna. Zdaje się, że było to wtedy powszechnie akceptowane stanowisko, choć taka interpretacja prawna była błędna. Prof. B. Winiarski bowiem już w 1936 r. pisał, że *wojna niedozwolona jest niemniej wojną w rozumieniu prawa narodów*[87]. W tym znaczeniu prawo wojenne odnosi się również do towarzyszącej wojnom okupacji.

Stanowisko NTN zostało zakwestionowane przez Sąd Najwyższy, który w wyroku z 11 października 1949 r., stwierdził, że: *Regulamin haski obowiązuje w każdej okupacji, nawet w okupacji bezprawnej, jaką była niemiecka okupacja w Polsce.* W uzasadnieniu tej tezy SN wyjaśnił, że już Hugo Grotius uważał, że słuszność lub niesłuszność wojny nie wpływa na obowiązek przestrzegania praw wojny między stronami, a pogląd ten przetrwał do naszych czasów i tego samego zdania była zarówno doktryna zachodnia, jak i radziecka. Sąd Najwyższy naprawił błędną interpretację przepisów prawa wojennego zastosowaną przez NTN. Stanowisko SN zostało poparte w polskim piśmiennictwie prawnomiędzynarodowym[88].

Wynika stąd wniosek, że dla oceny skutków okupacji w ramach prawa międzynarodowego „moralność czy niemoralność" okupacji pozostaje bez znaczenia. Państwo, które przystąpiło do wojny z naruszeniem paktu Brianda-Kellogga oraz Karty NZ nie zostaje automatycznie wyjęte spod prawa międzynarodowego i dlatego ustanowienie okupacji wojennej ma moc tego prawa.

Stanowisko takie w części popiera Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze, który w opinii prawnej w sprawie Namibii wydanej w 1971 r. zajął stanowisko pośrednie. Według MTS akty normatywne rządu Republiki Południowej Afryki wydane dla Namibii lub jej dotyczące po zakończeniu okresu mandatowego są nielegalne i nieważne. Nieważność ta jednak nie może się rozciągać na przepisy, których zignorowanie działałoby wyłącznie na szkodę mieszkańców tego terytorium, jak np. rejestracja urodzin, zgonów lub związków małżeńskich oraz wydane przepisy prawne dotyczące działalności gospodarczej[89]. Jest to opinia kompromisowa, która ważność aktu prawnego uzależnia od zasady „dobro miejscowej ludności".

---

[87] B. Winiarski, *„Obrona konieczna" w prawie narodów*, Lwów 1936, s. 5 i 16.

[88] Prof. S. E. Nahlik, *Dorobek wielkiej kodyfikacji*, PiP 1967, nr 12, s. 948. *W prawie międzynarodowym nie wolno być doktrynerem. Taki doktrynerski błąd popełniali już scholastycy średniowieczni, którzy przedstawiwszy koncepcję wojny „sprawiedliwej" uważali, że temu, kto prowadzi wojnę niesprawiedliwą, nie wolno nic, bo jest zbrodniarzem, a temu, kto prowadzi wojnę sprawiedliwą, wolno wszystko, bo jest organem wymiaru sprawiedliwości.* Natomiast prof. Ehrlich pozostał przy swoich poglądach, które jednak nie dają się pogodzić z ogólnie obowiązującą doktryną prawa.

[89] W. C. Gilmore, *Belligerent Occupation, Public Property and War Crimes in Namibia*, Ottawa 1976, s. 12-14.

Regulamin haski z 1907 r. i IV KG z 1949 r. uprawniają okupującego do stosowania prawnie dozwolonych metod. Jest to uprawnienie wynikające z ducha i litery tych aktów prawa wojennego. „Okupacja bezprawna" rodzi także skutki prawne, które wsparte są względami humanitarnymi, interesem ludności cywilnej. W pewnym sensie okupacja przeciwstawia się zawojowaniu jako nielegalnemu sposobowi nabycia terytorium innego państwa, ponieważ o terytorium okupowanym rozstrzygnąć ma konferencja pokojowa. Nie można zapominać, że prawo okupacji jest konieczne chociażby dla ustalenia odpowiedzialności za nieprzestrzeganie norm prawnych regulujących sposób jej prowadzenia.

Warto przypomnieć, że współczesne prawo międzynarodowe rozwinęło normy humanitarne oraz zasady odpowiedzialności karnej za ich nieprzestrzeganie, pomijając całkowicie kwestię prawności okupacji wojennej. Zostało to wyrażone w czterech KG z 1949 r., oraz PD I z 1977 r., a także w podpisanej na konferencji w Rzymie w lipcu 1998 r. konwencji o powołaniu Stałego Międzynarodowego Trybunału (Sądu) Karnego.

3.5. Formalnoprawne podstawy do oporu przeciwko agresorowi i okupantowi

W toku II wojny światowej wielu prawników zwracało uwagę na przestarzałość zapisów regulaminu haskiego z 1907 r.[90] Zasady wyrażone w regulaminie powstały u schyłku epoki liberalizmu i w duchu jej podstawowych założeń regulowały zagadnienia związane z wojną, z walką zbrojną i okupacją. Było to także zgodne z panującą doktryną polityczno-militarną, wedle Clausewitza, że wojna stanowi kontynuację polityki przy użyciu przemocy, i co więcej, że nadal można się nią posługiwać w realizowaniu polityki międzynarodowej.

Przy tak zastanym systemie prawa wojennego, które nie brało w ochronę zbrojnego oporu ludności cywilnej na terytorium okupowanym, pojawiły się poważne wątpliwości co do możliwości i sposobu przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom wynikającym z okrucieństwa wojny. J. Sawicki pytał wprost, czy to oznacza rzeczywiście, że myśl prawnicza powinna się cofnąć przed wyciągnięciem wniosków z owego stanu i ułatwiać sytuację, która by dała pełne pokrycie nowemu agresorowi? Czy doktryna prawa może odebrać narodom, walczącym o wolność, możliwość jakiejkolwiek obrony przed barbarzyńskim okupantem? Na tak postawione pytania daje odpowiedź przeczącą. Stwierdza: *że oznaczałoby to nie tylko*

[90] Przewiduje on powstanie masowe, ale na terytoriach nieokupowanych. Warunki tego uznania wynikają z art. 2, który stanowi: *Ludność terytorium nie zajętego, która przy zbliżaniu się nieprzyjaciela dobrowolnie chwyta za broń, aby walczyć z wkraczającymi wojskami i nie miała czasu zorganizować się zgodnie z art. 1* (cztery wymogi stawiane wojującym – przyp. M.G.), *będzie uważana za stronę wojującą, jeżeli jawnie nosi broń i zachowuje prawa i zwyczaje wojenne.*

uznanie wszystkich konsekwencji, wynikających z agresji, lecz byłoby to niewątpliwie również premią i zachętą do nowej napaści[91]. Zapewne takie zasady przyświecały szefom rządów trzech mocarstw sojuszniczych na konferencji w Teheranie w 1943 r., kiedy ustalili w stosunku do ruchu oporu następujące zasady, uznając tym samym jego istnienie:

1) ruch oporu w krajach okupowanych powinien współpracować z armią, w której planach jest wyzwalanie spod okupacji tego kraju;

2) ruch oporu powinien tej armii przekazywać wszystkie materiały wywiadowcze o organizacji obrony i ruchach wojsk nieprzyjaciela;

3) ruch oporu powinien prowadzić niszczenie dróg zaopatrzenia przeciwnika;

4) po wyzwoleniu terenu okupowanego oddziały ruchu oporu ulegają rozbrojeniu;

5) jeżeli w kraju okupowanym nie było rządu podziemnego, to kompetentne były odnośne władze wojenne;

6) w krajach, które miały rządy podziemne, organa wojskowe powinny były uzgodnić strefę obowiązywania prawa wojennego; według aliantów strefa operacji wojennych wynosiła od 60 do 120 km w zależności od warunków wojennych.

Istotne z punktu widzenia prawa do oporu jest uzasadnienie wyroku Amerykańskiego Trybunału Wojskowego w sprawie W. Lista. Trybunał, w myśl swojego uzasadnienia, zezwolił oddziałom ochotniczym i partyzanckim na walkę z okupantem. Tak więc Trybunał dopuścił zbrojny ruch oporu w czasie okupacji, ale pod warunkami RH i z upoważnienia zorganizowanego rządu: *Prawo wojny, w obecnym stanie rozwoju, odnosi się do formacji ochotniczych i partyzanckich, które walczą z okupantem*[92]. Ustalenie faktyczne, przeprowadzone przez Trybunał, wskazywało, że partyzanci jugosłowiańscy w czasie II wojny światowej nie stosowali się do postanowień, o jakich mowa w RH[93]. Oskarżeni generałowie niemieccy twierdzili, że po kapitulacjach nigdy nie istniał w tych krajach ruch oporu, który by mógł być prawnie uznany za „stronę wojującą". Co oznaczało – według nich – że schwytani członkowie owych bezprawnych grup nie byli uprawnieni do statusu jeńców wojennych. Z tego powodu nie może być podniesiony przeciwko nim – jako oskarżonym – zarzut zabijania wziętych do niewoli członków ruchu oporu, gdyż byli oni partyzantami, a tych należało traktować jak szpiegów[94].

Natomiast Międzynarodowy Trybunał Wojskowy, sądzący w Norymberdze głównych zbrodniarzy wojennych, uznał w wyroku z 1 października 1946 r., że w 1939 r. normy haskie dotyczące okupacji wojskowej były uznane przez wszystkie cywilizowane narody i uważane za potwierdzenie praw i zwyczajów wojen-

---

[91] J. Sawicki, *Kara czy zachęta? Na marginesie wyroku Amerykańskiego Trybunału Wojskowego w Norymberdze z dnia 19 lutego 1948 r. w sprawie USA contra Wilhelm List i towarzysze*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy" 1948, nr 3, s. 8.

[92] Wyrok ATW, s. 10441, w: J. Sawicki, *Kara czy zachęta?* ..., s. 5.

[93] Ibidem.

[94] Wyrok ATW, s. 10439, w: J. Sawicki, *Kara czy zachęta?*..., s. 5.

nych[95]. Jest to bardzo ważna uwaga dla oceny prawnej zachowania się zarówno władz okupacyjnych, jak też ludności cywilnej i zbrojnego ruchu oporu, w latach II wojny światowej.

Amerykański prawnik, G. v. Glahn uważa, że ludność terytorium okupowanego nie ma moralnego obowiązku przestrzegania przepisów wydanych przez okupanta. Natomiast okupant jest uprawniony do karania takich osób, jeśli stwierdzi naruszenie przez nich prawa[96]. Podobnie twierdzili i inni prawnicy Europy zachodniej. Uważali oni, że społeczność międzynarodowa nie doszła jeszcze do tego, by uważać patriotyzm za wystarczającą rację dla przyznania ludności cywilnej statusu uprzywilejowanych kombatantów.

Natomiast innego zdania jest F. Ryszka, który wychodząc z ogólnej zasady prawa międzynarodowego – prawo okupowanego obszaru nie zostaje zniesione, lecz zawieszone – wysuwa wniosek, iż daje to podstawy, aby uznać zbrojny ruch oporu za legalny w najszerszym znaczeniu, natomiast przepisy prawa wojennego nie mogły stworzyć podstawy prawnej dla oporu rozumianego jako walka zbrojna. W wypadku Polski legalność oporu została dodatkowo zwiększona w toku okupacji, ponieważ ludności groziła totalna zagłada. Uważa on także, że legalny opór zgodnie z postanowieniami KG z 1949 r. wygasa dopiero po podpisaniu traktatu pokojowego[97].

Z takim ujęciem kwestii wypada się zgodzić, ponieważ rozwój prawa międzynarodowego szedł zawsze w kierunku zakazu walki[98]. Ramy dla działalności zbrojnej ruchu oporu wynikały nie z litery prawa, bo nie mogły z niej wynikać – z przyczyn czysto technicznych – ale z zasady samostanowienia narodów.

Występował także pogląd, iż ludność krajów okupowanych w stosunku do okupanta winna jest posłuszeństwo, a wierność powinna zachować swemu państwu[99]. Teza ta, zdaniem R. Bierzanka, koliduje z uznawanym coraz powszechniej w świecie współczesnym prawem ludności do oporu zbrojnego przeciwko okupantowi[100]. Za pełnym prawem ludności do powstania zbrojnego na terytorium okupowanym opowiada się A. Klafkowski, według którego jest to jedna z form działań wojennych, stosowanych przez ruchy oporu przy współdziałaniu sił zbrojnych własnych i sojuszniczych[101]. Autor ten w pełni i bez zastrzeżeń uznaje zbrojny ruch oporu jako część armii regularnej w znaczeniu prawa międzynarodowego[102].

---

[95] Stanowisko Trybunału zostało potwierdzone w uchwałach ZO ONZ syg. 95/I z 11 grudnia 1946 r. i 177/II z 21 listopada 1947 r.

[96] G. v. Glahn, *The occupation of enemy territory,* Minneapolis 1957, s. 47.

[97] F. Ryszka, *Ruch oporu. Pojęcie i zjawisko,* w: *Ruch oporu w Polsce i w Niemczech w latach drugiej wojny światowej,* red. A. Czubiński, Z. Kulak, Instytut Zachodni, Poznań 1987, s. 14-15.

[98] Zasada ta doprowadziła do rozwoju prawa przeciwwojennego.

[99] R. Bierzanek, *Wojna a prawo międzynarodowe,* MON, Warszawa 1980, s. 233.

[100] R. Bierzanek, Ibidem, s. 233.

[101] A. Klafkowski, *Prawo międzynarodowe publiczne,* PWN, Warszawa 1971, s. 417-418.

[102] Według Klafkowskiego *(Prawo międzynarodowe...,* s. 416-417) podstawy prawne uznania ruchu oporu i partyzantów za część sił zbrojnych są następujące: 1) wstęp do IV konwencji haskiej z 1907 r.; 2) traktat pokoju

Klafkowski powiada także, że przemiany w organizacji i metodach prowadzenia wojny wymagały równoległego dostosowania do nich norm prawnych[103]. Jak się wydaje, w takim stwierdzeniu Klafkowskiego jest przyznanie racji, że w czasie drugiej wojny światowej nie były to normy aprobujące ruch oporu. Mimo tego określa on sytuację prawną państwa okupowanego, według charakterystycznych cech, wśród których istotnym elementem jest funkcjonowanie ruchu oporu. Teza Klafkowskiego znajduje uzasadnienie we wspólnym dla wszystkich czterech KG art. 2, który obowiązuje *we wszystkich przypadkach okupacji całości lub części terytorium (...), nawet gdyby ta okupacja nie napotkała żadnego oporu zbrojnego.* Tak więc art. 2 KG przewiduje zbrojny ruch oporu na terytorium okupowanym. Gdy opór ten staje się faktem, prawo wojenne powinno być przestrzegane przez strony konfliktu. Dla Klafkowskiego jest *rzeczą oczywistą*, że art. 2 daje ochronę prawną ludności *zmuszonej przez okupanta do zbrojnego oporu lub powstania*[104]. Tezę swoją autor szczególnie mocno podkreślił już po uchwaleniu konwencji o ochronie dóbr kulturalnych, argumentował, iż jest to stan normalny, zgodny z art. 5 ust. 3, który stanowi: *Każda Wysoka Umawiająca się strona, której rząd uważany jest za rząd legalny przez członków oporu, zwróci w miarę możności ich uwagę na obowiązek przestrzegania postanowień konwencji dotyczących poszanowania dóbr kulturalnych.*

Na podstawie przedstawionych poglądów należy stwierdzić, że prawo wojenne uchwalone po II wojnie światowej nie zabrania działalności zbrojnej na okupowanym terytorium oddziałom partyzanckim. Natomiast prawo nie zezwalało i nie zezwala osobom cywilnym i nie należącym do zorganizowanych oddziałów partyzanckich na stawianie zbrojnego oporu państwu okupującemu. Prawo takie istnieje, ale wygasa zgodnie z art. 2 RH z chwilą, gdy nieprzyjacielskie siły opanują dany rejon.

Walka przeciw panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz przeciw reżimom rasistowskim – o czym była mowa – została uznana dopiero na mocy art. 1 PD I z 1977 r. za konflikty międzynarodowe ze wszystkimi tego konsekwencjami prawnymi w zakresie ofiar wojny. Postanowienia te jednak nie dają ludności cywilnej, która jest zaangażowana w zbrojny opór przeciwko okupantowi, ale nie należy organizacyjnie do oddziału partyzanckiego, statusu kombatanta.

Ludność cywilna, aby ubiegać się o status legalnych kombatantów musi zorganizować się w zbrojne oddziały ruchu oporu. Oddziały takie zobowiązane są do przestrzegania podstawowych norm prawa wojennego ujętych w art. 4 A III konwencji genewskiej o traktowaniu jeńców wojennych[105] i art. 43 – 44 PD I z 1977 r.

---

z Włochami z 10 lutego 1947 r. (DzU z 1949 r., nr 50, poz. 378, załącznik); konwencje genewskie z 1949 r.; 3) konwencja z 14 maja 1954 r. o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego (art. 5 pkt 3 – DzU z 1957 r., nr 46, poz. 212, załącznik). Ponadto prawo wewnętrzne wielu państw uznaje zbrojny ruch oporu i oddziały partyzanckie za część sił zbrojnych.

[103] A. Klafkowski, *Prawo międzynarodowe* ..., s. 416-417.

[104] Ibidem, s. 418.

[105] Członkowie zbrojnych oddziałów ruchu oporu: a) mają na czele osobę odpowiedzialną za swych podwładnych; b) noszą stały i dający się z daleka rozpoznać znak rozpoznawczy; c) jawnie noszą broń; d) przestrzegają w swych działaniach praw i zwyczajów wojny.

3.6. Opór zbrojny jako forma „obrony koniecznej"

Obrona konieczna i stan wyższej konieczności należą do okoliczności, które wyłączają odpowiedzialność i karalność czynu zabronionego. W tym sensie obronę konieczną należy rozumieć jako odparcie bezpośredniego, bezprawnego ataku na jakiekolwiek dobro chronione prawem: społeczne, własne lub cudze. Istotą obrony koniecznej jest, aby była przedsięwzięta w momencie bezpośredniego ataku, a nadto nie przekraczała granic konieczności (art. 25 k.k.). Natomiast działanie w stanie wyższej konieczności polega na tym, że sprawca swoim zachowaniem godzi w jakieś dobro chronione (świadomie łamie prawo), ale czyni tak, ponieważ ratuje inne dobro prawne (art. 26 k.k.)[106].

W okresie podpisania RH wojna napastnicza nie była uważana jeszcze za zbrodnię międzynarodową, za którą sprawcy powinni ponieść karę. Po podpisaniu umowy londyńskiej 8 sierpnia 1945 r. i po wyroku Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze z 1946 r. oraz przyjęciu Karty NZ nie ulega wątpliwości, że agresja wojenna jest zbrodnią. Trybunał norymberski stwierdził, iż agresja jest przestępstwem międzynarodowym potępianym przez prawo międzynarodowe, które powinno służyć potrzebom zmieniającego się świata[107]. Innego zdania byli niektórzy prawnicy w Stanach Zjednoczonych i w Europie, którzy kwestionowali całkowicie zasadę, że agresja jest zbrodnią. Zwracali oni uwagę, że zbrodnia przeciw pokojowi stanowi nowy stan faktyczny prawa międzynarodowego. Według nich iluzją jest sądzić, że pakt Brianda-Kellogga z 1928 r. stworzył nowy typ zbrodni, za którą odpowiadać mieli osobiście politycy i generałowie.

Zdaniem prawników radzieckich stan prawa narodów, oparty na materiale konferencji haskich z 1899 r. i 1907 r., pozwalał obywatelom państwa, które zostało napadnięte, bronić ojczyzny pod pełną ochroną prawa międzynarodowego bez względu na to, czy są w stanie spełnić formalne wymogi, jak noszenie mundurów, jawne noszenie oznak i broni. Prawo obrony koniecznej – według prawników radzieckich – pod hitlerowską okupacją było nie tylko prawem, lecz obowiązkiem wszystkich obywateli.

W polskiej doktrynie prawa międzynarodowego koncepcję „obrony koniecznej" wysunęli L. Ehrlich[108] i A. Peretiatkowicz, a w literaturze prawa karnego

---

[106] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (DzU z 1997 r., nr 88, poz. 553 z póź. zm.). Zob. także: R. Seidel, *Prawoznawstwo*. Poznań 1997, s. 184; L. Gardocki, *Obrona konieczna, czyli triumf prawa nad bezprawiem*. „Rzeczpospolita" nr 142 z 21 czerwca 1997 r. „Prawo co dnia" – dodatek; J. Wojciechowski, *Stan wyższej konieczności*, „Rzeczpospolita" nr 142 z 2 lipca 1997 r. „Prawo co dnia" – dodatek.

[107] „Judgment of the International Militery Tribunal", London 1946, s. 38-40. Cyt. za J. Sawicki, *Kara czy zachęta ?...*, DPP 1948, nr 3, s. 7.

[108] L. Ehrlich, *Prawo narodów*, Kraków 1947, s. 385 i 416. Prof. Ehrlich w IV wyd. *Prawa międzynarodowego* z 1958 r. potwierdza głoszone poglądy (s. 490): *Jeżeli okupacja wojenna następuje w toku wojny sprzecznej z paktem Kellogga, przez państwo, które wojnę wywołało, to stosowanie się do norm regulaminu haskiego jest z jego strony tylko próbą uniknięcia większej odpowiedzialności, gdyż sama ta okupacja jest aktem gwałtu, sprzecznym z prawem międzynarodowym.*

W. Wolter i J. Sawicki. Wedle Woltera *dominujący interes społeczny usuwa stypizowaną szkodliwość czynu* i dlatego w wojnie nielegalnej dopuszcza on prawo do obrony koniecznej w warunkach okupacji terytorium przez nieprzyjaciela[109]. Według Ehrlicha, wojna polsko-niemiecka rozpoczęta dnia 1 września 1939 r. nie była – w rozumieniu prawa międzynarodowego – wojną, *lecz najazdem przestępnym na obszar sąsiedniego państwa i złamaniem zawartego z tym państwem układu o nieagresji*[110].

Uznanie wojny napastniczej za akt przestępny pociąga za sobą dalsze konsekwencje. Opór narodu napadniętego uzyskuje cechy „obrony koniecznej", gdyż akcja okupanta staje się bezprawna. W ramach wojny legalnej okupant uzyskuje pewne prawa na terytorium państwa zajętego. W ramach tego zabezpieczenia jako akcji legalnej ludności kraju okupowanego nie przysługuje prawo do obrony koniecznej – stwierdza Wolter – dopóki okupant trzyma się zasad RH, innymi słowy: dopóki *„nie przekracza granic"* działania w obronie swych praw. Z chwilą gdy te granice przekracza, akcja jego staje się bezprawna, a w konsekwencji opór uzyskuje cechy obrony koniecznej[111]. Najeźdźca, który nie jest legalnym okupantem – konstatuje Wolter – *nie ma i nie może mieć żadnych praw do zabezpieczenia swych interesów, jak nie posiada ich bandyta, włamujący się do cudzego mieszkania*[112]. Opór więc przeciwko działalności najeźdźcy, nawet gdyby on zachowywał reguły RH, miałby zawsze cechy *zbiorowej obrony koniecznej ludności*. Ludność okupowanego kraju – zdaniem Woltera – w takim przypadku uzyskuje cechy prawości swojego działania, przeciwko bezprawnemu okupantowi nawet z pogwałceniem prawa narodów[113].

Z takimi poglądami nie można się zgodzić, ponieważ prawo wojenne *(ius in bell)* nie czyni różnicy między wojną legalną a nielegalną ani między okupacją legalną i nielegalną. Regulamin haski w przedmiocie prawa okupacyjnego jest stanowczy i nie ma tam odniesienia do przykładów wymienionych przez Woltera.

Z prawników anglosaskich zdaje się przychylać do koncepcji obrony koniecznej L. Wright, kiedy pisze: *Okupacja ich* (niemiecka w Polsce – przyp. M. G) *była bezprawna, byli oni agresorami łamiącymi traktaty i pakty, wszczynającymi niesprawiedliwą wojnę bez cienia usprawiedliwienia*[114].

Akt oskarżenia przeciwko generałom niemieckim w tzw. sprawie bałkańskiej postawił tezę, która, choć ostrożnie, formułowała prawo do obrony koniecznej, ludności napadniętego kraju. W akcie tym czytamy: (...) *ponieważ wojna wszczęta i prowadzona przez Niemcy przeciwko Jugosławii była wojną napastniczą, wojska okupacyjne niemieckie znalazły się na obszarach tych krajów bezprawnie i nie*

---

[109] W. Wolter, *Prawo karne*, Warszawa 1947, s. 196.
[110] L. Ehrlich, *Prawo...*, s. 416.
[111] W. Wolter, op. cit., s. 209.
[112] Ibidem.
[113] Ibidem, s. 208.
[114] L. Wright, *Hitlerowska okupacja Polski w świetle prawa narodów*, „Państwo i Prawo" 1948, nr 3, s. 88-89.

mogły uzyskać jakichkolwiek uprawnień mocarstwa okupującego. Z tego wynika, że ludność, na której ciążą obowiązki w stosunku do okupującego państwa, jeżeli działa ono zgodnie z prawem narodów, nie była w tym wypadku zobowiązana stosować się do tego prawa, gdyż okupacja i inwazja nosiły charakter zbrodniczy[115].

Prokuratorzy postawili tutaj swoiste zagadnienie prawne: czy prawo do obrony koniecznej narodu istnieje tak samo jak prawo jednostki w obronie koniecznej? Sąd stwierdził, że *dla celów rozumowania przyjmuje za prawdziwe twierdzenie, że wojna z Jugosławią i Grecją jako gwałcąca pakt Brianda-Kelloga nosi charakter zbrodniczy (...) z tego jednak* – zdaniem sądu – *nie wynika, by każdy akt władz okupacyjnych niemieckich w stosunku do osób lub do mienia okupowanych krajów stanowił zbrodnię, a każdy czyn przedsięwzięty przez ludność okupowanego kraju uznany był za dopuszczalną prawnie obronę konieczną*[116]. Stanowisko sądu w tej materii jest dość kompromisowe, ale nie pozbawione podstaw prawnych. Sąd nie mógł kwestionować obowiązującego prawa międzynarodowego, które nie czyniło takiego zróżnicowania, o jakim mówił akt oskarżenia.

L. Kubicki podobnie jak Ryszka[117] obronę konieczną określa jako odpowiedź za zbrodnie hitlerowców. Według Kubickiego była to realna w ówczesnych warunkach możliwość organizowania czynnego oporu, przeciwstawienia się terrorowi i próbom zagłady. Prawo takie – zdaniem Kubickiego – przysługuje gdy okupant narusza zakazy i uprawnienia przyznane mu przez RH[118].

Prawny charakter zbrojnego ruchu oporu w czasie II wojny światowej część polskich prawników opierała na prawie do „zbiorowej obrony koniecznej" przeciwko zbrodni, jaką było samo wszczęcie wojny napastniczej, następnie nieprzestrzeganie zasad IV KH z 1907 r. w stosunku do ludności polskiej. Takie poglądy wynikają z głębokich racji moralnych i etycznych. Trzeba jednak stanowczo stwierdzić, że RH nie dawał podstaw prawnych do wysuwania tezy o „zbiorowej obronie koniecznej".

Jeden ze współczesnych prawników prof. P. Winczorek bardzo nieśmiało przywołał idę „obrony koniecznej", pisząc o interwencji NATO przeciwko Jugosławii. Powołując się na względy humanitarne, stwierdził, że zgodnie z koncepcją „obrony koniecznej" NATO występowało w Kosowie w obronie albańskiej ludności, której byt został zagrożony przez czystki etniczne. W takim wypadku działanie bez zgody Jugosławii, a nawet Rady Bezpieczeństwa ONZ nie stanowiło przeszkody prawnej w podjęciu interwencji. Zarazem jednak stwierdza, że „obrona konieczna" ma „swoje prawne granice", tzn. środki w niej zastosowane muszą być nakierowane bezpośrednio na sprawców ataku i uwzględniać siłę i skalę dokona-

[115] Wyrok ATW, s. 10443, w: J. Sawicki, *Kara czy zachęta?...*, s. 6.
[116] Ibidem, s. 6.
[117] F. Ryszka, *Ruch oporu. Pojęcie i zjawisko...*, s. 14-15.
[118] L. Kubicki, *Zbrodnie wojenne w świetle prawa polskiego*. PWN, Warszawa 1963, s. 31 i 85.

nego zamachu. W przypadku interwencji przeciwko Jugosławii – zdaniem Winczorka – bilans ten nie przemawia za powołaniem się na „obronę konieczną"[119].

„Obrona konieczna" w prawie międzynarodowym nie ma zbyt wielu zwolenników. Widzimy, że przy konstruowaniu koncepcji obrony koniecznej w prawie wojennym występują określone trudności interpretacyjne[120]. Wynika to stąd, iż obronę konieczną należy kojarzyć wyłącznie, jako instytucję przynależną prawu karnemu. Koncepcja „obrony koniecznej" w prawie międzynarodowym obecnie nie wytrzymuje uzasadnienia, chociażby z tego powodu, iż zorganizowany zbrojny ruch oporu ma wszelkie podstawy prawne do kontynuacji walki zbrojnej w warunkach inwazji i okupacji. Jest to niezaprzeczalne prawo każdego podbitego i okupowanego narodu. Wynika ono także z zasady samoobrony sformułowanej w Karcie NZ. Zbrojny ruchy oporu jest więc jakby przedłużeniem istoty tej samoobrony. Wyjątkowo celnie ujął to T. Leśko, który „obronę konieczną" – jak przyznaje – znaną wszystkim systemom prawa karnego traktuje na równi z samoobroną w rozumieniu prawa wojennego[121].

Prawo międzynarodowe nie wymienia stanu „zbiorowej obrony koniecznej". Prawo „obrony koniecznej" nie może kwestionować podstaw prawnych okupacji wojennej. Prawo okupacyjne działa bez względu na to, czy wojna była dozwolona w prawie międzynarodowym, czy też zakazana.

3.7. Zbrojny ruch oporu. Walka zbrojna na terytorium okupowanym

Formą przeciwstawienia się agresji może być indywidualna samoobrona państwa, m.in. poprzez działania wojsk regularnych i nieregularnych oraz oddziałów partyzanckich od momentu wtargnięcia agresora, jak również w czasie okupacji. Nie ulega wątpliwości, że prawo do samoobrony jest jedną z istotnych zasad współczesnych stosunków międzynarodowych. Natomiast prawo do zbrojnego ruchu oporu traktowane jest jako należące do istoty humanizacji tych stosunków[122].

Przepisy prawa wojennego za jeńców wojennych uważają również członków zorganizowanych zbrojnych ruchów oporu, należących do jednej ze stron w konflikcie, nawet jeżeli to terytorium jest okupowane. Warunkiem uznania za jeńca wojennego jest odpowiadanie wymogom III konwencji (art. 4A pkt 2):

---

[119] P. Winczorek, *Wojna i reguły*, „Rzeczpospolita" nr 130 z 7 czerwca 1999 r., s. 6.

[120] Warto jednak zaznaczyć, że na prawo obrony koniecznej powołuje się MTS w Hadze, który 8 lipca 1996 r. wydał opinię doradczą w sprawie użycia broni nuklearnej: *Trybunał nie może jednakże stwierdzić w formie stanowczej, że groźba użycia lub użycie broni nuklearnych byłyby dopuszczalne lub niedopuszczalne w sytuacji skrajnej obrony koniecznej, w której stawką byłoby przetrwanie państwa* w: M. Flemming, J. Wojciechowska, *Zbrodnie wojenne. Przestępstwa przeciwko pokojowi, państwu i obronności. Rozdział XVI, XVII, XVIII kodeksu karnego. Komentarz*, C. H. Beck, Warszawa 1999, s. 59-60.

[121] T. Leśko, *Międzynarodowe ograniczenia w prowadzeniu konfliktów zbrojnych*, PWN, Warszawa 1990, s. 142.

[122] Zob. A. Klafkowski, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1971, s. 359.

Nowe zdefiniowanie pojęcia sił zbrojnych i konfliktu międzynarodowego w PD I z 1977 r. rozszerzyło więc krąg kombatantów mających prawo brać bezpośredni udział w działaniach wojennych[123]. Protokół I rozwinął i wyjaśnił zasady postępowania kombatantów[124]. Intencją ustawodawcy było, aby prawa kombatanckie były jak najszerzej przyznawane przez strony wojujące. Artykuł 43 protokołu I stanowi:

„1. Siły zbrojne strony konfliktu składają się ze wszystkich uzbrojonych i zorganizowanych sił, grup i oddziałów, które podlegają dowództwu odpowiedzialnemu przed tą stroną za postępowanie jego podwładnych, choćby ta strona była reprezentowana przez rząd lub władzę nie uznane przez stronę przeciwną. Takie siły zbrojne powinny podlegać systemowi wewnętrznej dyscypliny, który by zapewnił między innymi poszanowanie przepisów prawa międzynarodowego mającego zastosowanie w konfliktach zbrojnych.

2. Członkowie sił zbrojnych strony konfliktu są kombatantami, to jest mają prawo bezpośredniego uczestniczenia w działaniach zbrojnych.

3. Strona konfliktu, która wciela do swych sił zbrojnych organizację paramilitarną lub uzbrojoną służbę porządku publicznego, powinna powiadomić o tym inne strony konfliktu"[125].

Artykuł 43 ust. 2 PD I przyznaje członkom sił zbrojnych stronom konfliktu prawa kombatanta, tj. prawo do bezpośredniego uczestniczenia w działaniach zbrojnych. Na mocy PD I sytuacja zbrojnego ruchu oporu w zakresie prawa do statusu jeńca wojennego została zrównana z sytuacją oddziałów ochotniczych wymienionych w art. 1 RH pod warunkiem spełniania wymagań określonych w art. 4A III KG. Postanowienia konwencji o traktowaniu jeńców wojennych znajdują zastosowanie nie tylko w przypadku wojny wypowiedzianej, ale również w przypadku powstania każdego konfliktu zbrojnego, nawet gdyby jedna ze stron nie uznała stanu wojny oraz *we wszystkich przypadkach okupacji całości lub części terytorium jednej ze Stron* (art. 2).

Obok wojsk regularnych zaliczono więc do sił zbrojnych grupy i oddziały pozostające pod dowództwem odpowiedzialnym przed stroną w konflikcie. Dalszym warunkiem uznania takich grup za członków sił zbrojnych jest poddanie ich systemowi dyscypliny wewnętrznej, który między innymi powinien zapewnić przestrzeganie zasad prawa wojennego mających zastosowanie w konfliktach zbrojnych. To nowe zdefiniowanie w prawie międzynarodowym sił zbrojnych ma istotne znaczenie prawno-polityczne; obejmuje ono bowiem partyzanckie formacje

---

[123] Sytuacje, o jakich mowa w art. 1 PD I z 1977 r., obejmują konflikty zbrojne, w których ludy walczą przeciw panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz przeciw reżimom rasistowskim, wykonując swe prawo do samostanowienia zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz w Deklaracji w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych. Artykuł ten zaliczył walkę zbrojną z obcą okupacją do konfliktów międzynarodowych.

[124] Por. art. 1 RH i art. 13 I i II konwencji oraz w art. 4 A III KG.

[125] Zdemobilizowani członkowie sił zbrojnych terytorium okupowanego mogą być internowani. Należy ich traktować jak jeńców wojennych.

zbrojne ruchów narodowowyzwoleńczych, walczące z kolonializmem, obcą okupacją, a także przeciwko reżimom rasistowskim, jak również członków zbrojnego ruchu oporu na okupowanym terytorium. Tak rozumiany kombatant – zgodnie z **art. 44 ust. 1 PD I – jeśli znajdzie się we władzy strony przeciwnej, staje się jeńcem wojennym**. Punkt ten był w trakcie przygotowania projektu oraz w czasie obrad konferencji jednym z najbardziej kontrowersyjnych. Postanowienie to stanowi novum w prawie wojennym.

Znaczącą redukcję wymogów, które odnoszą się do obowiązkowego odróżniania się walczącego od ludności cywilnej, wyraża art. 44 ust. 3 PD I, sprowadzając je do następującej treści: **„Dla wzmocnienia ochrony ludności cywilnej przed skutkami działań wojennych kombatanci są zobowiązani do odróżniania się od ludności cywilnej w czasie, gdy biorą udział w ataku lub w wojskowej operacji przygotowawczej do ataku. Uznając jednak, że w toku konfliktów zbrojnych istnieją sytuacje, gdy wskutek charakteru działań zbrojnych uzbrojony kombatant nie może odróżniać się od ludności cywilnej, zachowuje on swój status kombatanta pod warunkiem, że w takich sytuacjach nosi otwarcie broń:**

a) w czasie każdego starcia zbrojnego;

b) gdy jest widoczny dla nieprzyjaciela podczas rozwinięcia wojskowego, poprzedzającego rozpoczęcie ataku, w którym ma uczestniczyć".

W sytuacji określonej przez ust. 3 art. 44 kombatant nie musi nosić żadnych stałych znaków wyróżniających. Takie rozwiązanie jest zgodne z charakterem współczesnych konfliktów zbrojnych, gdzie z uwagi na partyzancki charakter działań wojskowych, uzbrojony walczący nie może się w pełni wyróżniać spośród ludności cywilnej, tak jak mogą to czynić kombatanci regularnych sił zbrojnych. Jest to szerokie zakreślenie ram dla legalnej działalności partyzanckiej.

Pewne wątpliwości budzi ust. 4 art. 44, który głosi: **„Każdy kombatant, który znajdzie się we władzy strony przeciwnej w czasie, gdy nie spełnia warunków przewidzianych w drugim zdaniu ustępu 3, traci prawo do traktowania go jako jeńca wojennego, korzysta jednak mimo to z ochrony równoważnej pod każdym względem z tą, jaka przyznana jest jeńcom wojennym przez trzecią konwencję i przez niniejszy protokół. W wypadku gdy jest on sądzony i skazany za jakiekolwiek przestępstwa popełnione przez niego, ochrona ta obejmuje ochronę równoważną z tą, jaką trzecia konwencja przyznała jeńcom wojennym".**

Norma prawna zawarta w tym ustępie jest z pozoru niejasna. Obowiązkiem partyzantów jest przestrzeganie minimalnych wymogów prawa wojennego (otwarte noszenie broni przed i w czasie ataku), jeżeli tego nie czynią tracą swój uprzywilejowany status kombatanta, nawet gdy należą do sił zbrojnych, i mogą być ścigani karnie przez państwo zatrzymujące za sam fakt udziału w działaniach zbrojnych. Ochrona równoważna z tą, jaką otrzymuje jeniec wojenny, ma trwać do

momentu osądzenia danej osoby, czyli stanowi ona formę gwarancji procesowej, aby z góry nie zakładać jej winy, iż popełniła przestępstwo wojenne lub działała niezgodnie z prawem wojennym. Taka osoba ma prawo do rzetelnego procesu i do humanitarnego traktowania. Status jeńca wojennego przysługuje automatycznie osobom, co do których nie ma żadnych podejrzeń, że złamały przepisy prawa wojennego. Norma prawna zawarta tutaj wyraźnie wyklucza działalność terrorystyczną i ustanawia bezwzględny obowiązek przestrzegania prawa konfliktów zbrojnych.

Przepis zawarty w ust. 4 art. 44 nie odmawia statusu jeńca wojennego partyzantowi podejrzanemu o popełnienie i skazanemu za przestępstwo wojenne. Natomiast członkowie sił zbrojnych zachowują status kombatantów, nawet gdy naruszają prawo konfliktów zbrojnych i podlegają ściganiu karnemu jako przestępcy wojenni. Taką gwarancję daje im zapis ust. 2 art. 44, który stanowi: **„Chociaż wszyscy kombatanci są zobowiązani do przestrzegania przepisów prawa międzynarodowego, mających zastosowanie w konfliktach zbrojnych, naruszenia tych przepisów nie pozbawiają kombatanta prawa do traktowania go jako kombatanta albo – gdy znajdzie się we władzy strony przeciwnej – prawa do traktowania go jako jeńca wojennego (...)".** W razie schwytania i skazania wyrokiem sądu zachowują oni status jeńca wojennego[126].

Przepisy międzynarodowego prawa humanitarnego nie dają dostatecznej ochrony prawnej schwytanym, działającym pojedynczo, partyzantom wykonującym zadania bojowe na terenach okupowanych. Jest to kwestia wyjątkowo skomplikowana. Postanowienia PD I w tym względzie niewiele zmieniły się w stosunku do postanowień III KG. Artykuły, o których była mowa powyżej, w rozumieniu sygnatariuszy PD I z 1977 r. mają chronić państwa przed indywidualnymi aktami terroru, co w pewnym sensie jest zrozumiałe. Jeden ze współczesnych wybitnych znawców prawa konfliktów zbrojnych H. Gasser uważa, że zbrojne ruchy oporu muszą stosować się do wszystkich czterech wymogów III KG z 1949 r. i postanowień PD I, jeśli ich członkowie mają być traktowani jak jeńcy wojenni[127].

Tak zorganizowany zbrojny ruch oporu ma prawo prowadzić działania zbrojne przeciwko wojskom okupanta. Jest to prawnie dozwolony środek. Natomiast nawet zorganizowany zbrojny ruch oporu nie może prowadzić działań zbrojnych przeciwko osobom cywilnym państwa okupującego lub z nim sprzymierzonego. Stanowi to naruszenie prawa wojennego i może być potraktowane jako zbrodnia wojenna. Zgodność działań partyzanckich z prawem wojennym ma ogromne znaczenie w stosunkach międzynarodowych, zwłaszcza w świetle uchwalonego w 1998 r. Statutu Stałego Międzynarodowego Trybunału (Sądu) Karnego. Za nieprzestrzeganie prawa wojennego ponosi się odpowiedzialność nawet wiele lat po zakończeniu działań wojennych, czego dowodzi przykład partyzantów włoskich, którzy w 1997 r.

---

[126] Wynika to z art. 85 III KG i zostało wzmocnione poprzez art. 44 ust. 2.

[127] H. P. Gasser, *Międzynarodowe prawo humanitarne*, PCK, Warszawa 1997, s. 39.

zostali postawieni w stan oskarżenia za łamanie norm prawa zwyczajowego w okresie II wojny światowej[128].

Warto podkreślić, że nie ma podstaw do kwestionowania prawa okupanta do zwalczania organizacji zbrojnego ruchu oporu środkami wojskowymi lub wojskowo-policyjnymi. Nie jest to zbrodnia wojenna, okupant ma do tego prawo z mocy przepisów okupacyjnych.

Terytorium okupowane nadal stanowi część państwa, do którego należało przed rozpoczęciem działań zbrojnych. Tak więc umacnia to pozycję prawną zbrojnego ruchu oporu, który w świetle prawa międzynarodowego działa na własnym terytorium państwowym.

Konsekwencją prawa do samostanowienia jest to, że naród, który nie może swobodnie określić swego losu, ma pełne prawo podjęcia walki zbrojnej. W dniu 27 października 1966 r. ZO ONZ w rezolucji nr 2403 na swej XXIII sesji po raz pierwszy w historii tej organizacji opowiedziało się zdecydowanie przeciwko obcej okupacji. Rezolucja ta kończyła mandat Republiki Południowej Afryki wobec Namibii. W art. 1 rezolucja stanowi: *Zgromadzenie Ogólne potwierdza niezbywalne prawo narodu Namibii do samostanowienia i niepodległości zgodnie z rezolucją nr 1514(XV) oraz słuszność jego walki z obcą okupacją jego kraju.* Ponadto w art. 4 *zaleca Radzie Bezpieczeństwa pilne podjęcie wszelkich skutecznych kroków, zgodnie z odpowiednimi postanowieniami Karty NZ, w celu zapewnienia natychmiastowego wycofania władz Afryki Południowej z Namibii*[129].

Rezolucja ta stanowczo i jednoznaczne określiła stanowisko ONZ i czyni przyzwolenie do podejmowania walki zbrojnej w warunkach okupacji.

Prowadzenie operacji wojskowych przez zbrojny ruch oporu na terenach okupowanych

Ogólne zasady rządzące przygotowaniem i prowadzeniem operacji wojskowej mają zastosowanie do terytoriów okupowanych. Trzeba jednak pamiętać, że każda walka zbrojna mająca miejsce na terytorium okupowanym zagraża ludności cywilnej, dlatego też powinno leżeć w interesie obu stron utrzymanie pod kontrolą eskalacji walk. Miejsca i strefy podlegające szczególnej ochronie, takie jak strefy sanitarne, zdemilitaryzowane, miejscowości niebronione, zneutralizowane, korzystają z ochrony na mocy I i IV konwencji genewskiej oraz PD I.

Osoby podlegające ochronie nie mogą być używane do ochraniania swoją obecnością celów i obiektów wojskowych przed działaniami wojennymi (art. 28 IV KG). Niszczenie majątku jest absolutnie zabronione, z wyjątkiem przypadków kiedy jest to

---

[128] „Rzeczpospolita" nr 146 z 25 czerwca 1996 r., „Prawo co dnia" – dodatek ; nr 170 z 23 lipca 1997 r.; nr 241 z 13 października 1997 r.

[129] Rezolucja 2403(XXIII). Tekst polski w: Zbiór Dokumentów, PISM, 1968, nr 12. Problem okupacji Namibii omawia: J. Prokopczuk, *ONZ a dekolonizacja*, SM 1970, nr 8, s. 57; M. E. Iwanejko i G. Rysiak, *Problem Namibii*, SM 1972, nr 5; W. C. Gilmore, *Belligerent Occupation, Public Property and War Crimes in Namibia*, Ottawa 1976.

bezwzględnie konieczne dla operacji wojskowych (art. 53 IV KG). Mocarstwu okupacyjnemu nie wolno niszczyć majątku ruchomego lub nieruchomego stanowiącego indywidualną lub wspólną własność osób prywatnych, państwa lub osób prawnych prawa publicznego, organizacji społecznych lub spółdzielczych, z wyjątkiem przypadków, w których zniszczenia te były bezwzględnie konieczne dla operacji wojskowych (art. 53 IV KG).

W czasie prowadzenia operacji wojskowych należy przestrzegać:

a) wyraźnego oddzielenia celów wojskowych i obiektów cywilnych oraz kombatantów od niekombatantów;

b) zasady humanitarności;

c) zasady proporcjonalności;

d) właściwej taktyki i środków walki;

e) organizacji właściwych kanałów ewakuacyjnych.

Zdobywanie informacji

Członek sił zbrojnych będący stałym mieszkańcem terytorium okupowanego, który zbiera lub usiłuje zbierać na tym terytorium informacje o charakterze wojskowym, nie będzie uważany za uprawiającego działalność szpiegowską, chyba że w czasie swej działalności działa on pod fałszywymi pozorami lub w sposób rozmyślnie skryty (art. 46 PD I). Ponadto taki mieszkaniec traci prawo do statusu jeńca wojennego i może być traktowany jako szpieg jedynie w wypadku, gdy zostanie ujęty w czasie prowadzenia działalności szpiegowskiej (art. 46 ust. 3 PD I).

Członek sił zbrojnych, który nie jest stałym mieszkańcem terytorium okupowanego przez stronę przeciwną i który prowadził działalność szpiegowską na tym terytorium, traci prawo do statusu jeńca wojennego i może być traktowany jako szpieg tylko wtedy, gdy zostanie ujęty przed ponownym połączeniem się z siłami zbrojnymi, do których należy (art. 46 ust. 4 PD I).

4. Status prawny ludności cywilnej terytorium okupowanego

4.1. Prawnomiędzynarodowa ochrona osób cywilnych

Okupacja wojenna służy przede wszystkim interesom okupującego. Ma on jednak obowiązek zaspokojenia podstawowych potrzeb ludności, której okupacja przynosi zwykle znaczne pogorszenie warunków życia. Okupujący może natomiast na mocy prawa międzynarodowego uchylić się od wykonywania wielu obowiązków wynikających z poszanowania praw człowieka. Zezwala mu na to m.in. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r[130].

Władze okupacyjne mogą powoływać mieszkańców okupowanego terytorium do funkcji policyjno-porządkowych, do pomocy regularnym formacjom policyjnym w utrzymaniu porządku publicznego, do współdziałania w gaszeniu pożarów, w akcjach ratowniczych i innych działaniach mieszczących się w ramach obrony cywilnej. Można też wzywać osoby zatrudnione do dalszego pełnienia swych funkcji w aparacie administracyjnym, służbie zdrowia, szkolnictwie, gospodarce.

Mieszkańców terytorium okupowanego nie można zmuszać do prac innych, niż niezbędne dla:

a) potrzeb armii okupacyjnej;

b) służb użyteczności publicznej;

c) potrzeb w zakresie wyżywienia, mieszkania, ubrania, transportu lub ochrony zdrowia ludności kraju okupowanego.

Do pracy takiej mogą być zmuszane osoby, które przekroczyły 18 lat (art. 51 IV KG). Praca taka może być wykonywana jedynie na terytorium okupowanym. Na mocy wymienionego art. istnieje kategoryczny zakaz zmuszania mieszkańców terytorium okupowanego do pracy, która powoduje zmuszanie ich do brania udziału w działaniach wojennych, nie wolno też mieszkańców organizować w formacje typu wojskowego lub zmilitaryzowane.

Własność prywatna winna być uszanowana i nie może podlegać konfiskacie. Rabunek jest formalnie zakazany (art. 46 – 47 RH). Zabronione jest przymuszanie ludności terytoriów okupowanych do udzielenia wiadomości o armii przeciwnej strony wojującej albo o jej środkach obrony, a także do przysięgania na wierność państwu nieprzyjacielskiemu (art. 44 – 45 RH).

---

[130] Art. 4 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 r. (DzU z 1977 r., nr 38, poz. 167, załącznik).

O ochronie ludności terytorium objętego okupacją wojenną mówią art. 27 – 34 IV KG. Zgodnie z postanowieniami tych artykułów osoby podlegające ochronie mają we wszystkich okolicznościach prawo do poszanowania ich honoru, praw rodzinnych, przekonań i praktyk religijnych, zwyczajów i obyczajów. Będą zawsze traktowane w sposób humanitarny i chronione, zwłaszcza przed aktami gwałtu, zastraszania i zniewagami. Kobiety winny być specjalnie chronione przed wszelkimi zamachami na ich cześć, zwłaszcza przed zgwałceniem, zmuszaniem do prostytucji i wszelką obrazą wstydliwości.

Obowiązkiem władz okupacyjnych jest zezwolenie duchownym na niesienie opieki religijnej swoim współwyznawcom, a także na przesyłanie książek i przedmiotów koniecznych do zaspokojenia potrzeb religijnych oraz ułatwienie ich rozdziału na terytorium okupowanym (art. 58 IV KG). Specjalną ochroną objęte są także dzieci na mocy art. 24 IV KG. W stosunku do dzieci, które zostały osierocone lub oddzielone od swoich rodzin, strony w konflikcie mają podjąć niezbędne środki, aby nie zostały one pozostawione własnemu losowi.

IV KG zabrania stosowania środków mogących powodować nadmierne cierpienia fizyczne lub wyniszczanie osób cywilnych. Zakaz ten obejmuje zabójstwa, tortury, okaleczenia, eksperymenty pseudomedyczne, a także wszelkie inne akty brutalnego traktowania ze strony funkcjonariuszy cywilnych i wojskowych państwa okupującego (art. 32). Wyraźnie zabronione jest wymierzanie na terytorium okupowanym kar zbiorowych, stosowania środków odwetowych oraz branie zakładników, tak częste w okresie II wojny światowej. Zabrania tego obecnie art. 33 i 34 IV KG.

W czasie okupacji wojennej w stosunku do osób podlegających ochronie prawa międzynarodowego mogą być stosowane środki kontroli administracyjnej i policyjnej, łącznie z internowaniem.

Należy zauważyć, że normy prawa haskiego z 1907 r. nie nakładały na mocarstwo okupacyjne obowiązku zapewnienia np. zaopatrzenia w żywność na terytorium okupowanym, co zostało cynicznie wykorzystane przez wojska niemieckie w czasie okupacji części terytorium ZSRR[131]. Istotna zmiana w przepisach nastąpiła dopiero po przyjęciu IV KG. Art. 54 wyraźnie stanowi: *Mocarstwo okupacyjne ma obowiązek zapewnienia w miarę wszystkich swoich możliwości zaopatrzenia ludności w żywność i środki lecznicze; powinno ono zwłaszcza sprowadzać żywność, zapasy lecznicze i wszelkie inne konieczne artykuły, jeżeli zasoby terytorium okupowanego są niedostateczne*. Ważnym uzupełnieniem jest art. 56 tejże konwencji, który zobowiązuje mocarstwo okupacyjne, przy współpracy władz krajowych i miejscowych, do należytego utrzymania placówek służby zdrowia i zakładów leczniczych oraz do zwalczania chorób zakaźnych i epidemii.

Według F. de Mulinena, wymaga to *minimum współpracy między mocarstwem okupacyjnym a mieszkańcami okupowanego terytorium*[132]. Wynika to z ogólnych

[131] Władze niemieckie powoływały się na RH z 1907 r., który nie nakłada takiego obowiązku na okupanta.
[132] F. de Mulinen, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Bellona, Warszawa 1994, s. 221.

założeń humanitaryzmu wyrażonych w IV KG, która rozwija obowiązki okupanta jako zarządcy okupowanego kraju wobec ludności cywilnej. Jest to znaczący krok w porównaniu z zapisami RH.

Ponadto międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych zakazuje:

a) stosowania przymusu fizycznego lub moralnego wobec osób podlegających ochronie, zwłaszcza w celu uzyskania wiadomości od nich (art. 31 IV KG);

b) stosowania środków mogących powodować cierpienia fizyczne lub wyniszczenia osób podlegających ochronie: zabójstw, torturowań, kar cielesnych, okaleczeń oraz innych aktów brutalności ze strony funkcjonariuszy cywilnych i wojskowych (art. 32 IV KG);

c) kar zbiorowych, środków zastraszania lub terroryzowania, rabunku, środków odwetowych w stosunku do osób podlegających ochronie i ich mienia (art. 33 IV KG);

d) brania zakładników (art. 34 IV KG).

Mieszkańcy terytorium okupowanego mają zagwarantowane wszelkie prawa wynikające z IV KG. Tych praw nie można ich pozbawić w wyniku zmian poczynionych w czasie okupacji lub aneksji terytorium (art. 47 IV KG).

Mocarstwo okupacyjne nie może zatrzymać mieszkańców terytorium okupowanego w okolicy szczególnie narażonej na niebezpieczeństwa wojny, chyba że wymaga tego bezpieczeństwo ludności lub naglące konieczności wojskowe (art. 49 IV KG).

Władze okupacyjne nie mogą bez wyraźnej konieczności wojennej niszczyć majątku ruchomego lub nieruchomego stanowiącego indywidualną lub wspólną własność osób prywatnych, państwa lub osób prawnych prawa publicznego, organizacji społecznych lub spółdzielczych (art. 53 IV KG).

Przesiedlenia ludności cywilnej

Wzbronione są przymusowe przesiedlenia masowe i indywidualne, jak również deportacje osób podlegających ochronie z terytorium okupowanego na terytorium państwa okupacyjnego lub na terytorium innego państwa okupowanego lub nieokupowanego.

Państwo okupacyjne może przystąpić do całkowitej lub częściowej ewakuacji określonego okręgu okupowanego, jeżeli tego wymagają względy bezpieczeństwa ludności lub naglące konieczności wojskowe. Może to nastąpić wewnątrz terytorium okupowanego. Przystępując do przesiedleń lub ewakuacji, władze okupacyjne powinny w możliwie największej mierze zapewnić osobom przesiedlonym właściwe pomieszczenia oraz zadowalające warunki pod względem zdrowotności, higieny, bezpieczeństwa i wyżywienia, jak również nie dopuszczać do rozdzielenia rodzin.

Obowiązkiem władz okupacyjnych jest powiadomienie mocarstwa opiekuńczego o przesiedleniach i ewakuacji z chwilą ich nastąpienia. Ludność ewaku-

owana zgodnie z przepisami konwencji powinna zostać sprowadzona z powrotem do swoich domów z chwilą zakończenia działań wojennych na tym obszarze (art. 49 IV KG).

Państwo okupacyjne nie może dokonywać deportacji lub przesiedlenia własnej ludności cywilnej na terytorium przez nie okupowane (art. 49 IV KG).

Mieszkańcy terytorium okupowanego, nie będące obywatelami tego państwa, mogą z własnej woli opuścić to terytorium, jeżeli ich wyjazd nie zagraża bezpieczeństwu mocarstwa okupacyjnego (art. 48 IV KG).

Rekwizycje

Rekwizycje w naturze oraz usługi mogą być wymagane od gmin i mieszkańców jedynie dla armii okupacyjnej. Stosując je, należy uwzględniać możliwości kraju oraz to iż nie mogą pociągać za sobą obowiązku dla ludności uczestniczenia w działaniach wojennych przeciwko własnej ojczyźnie. Rekwizycje i usługi mogą być żądane jedynie na zasadzie upoważnienia dowódcy w okupowanej miejscowości. Świadczenia w naturze należy, o ile to możliwe, opłacać w gotówce, w przeciwnym razie należy dokonać pokwitowania, a wypłata sum należnych winna być wykonana w możliwie krótkim czasie (art. 52 RH).

Armia zajmująca daną miejscowość może rekwirować tylko gotówkę, fundusze i papiery wartościowe, stanowiące własność państwową oraz składy broni, środki transportowe, magazyny i zapasy zaprowiantowania oraz wszelki ruchomy majątek państwa, mogący służyć do celów wojennych (art. 53 RH).

Wszelkie środki, stosowane na lądzie, morzu i w powietrzu celem przenoszenia wiadomości, przewożenia osób i rzeczy poza wypadkami regulowanymi przez prawo morskie, składy broni i w ogóle wszelki rodzaj amunicji wojennej, mogą być zarekwirowane, nawet gdy stanowią własność osób prywatnych. Podlegają one jednak zwrotowi. Wszelkie odszkodowania zaś należy uregulować po zawarciu pokoju (art. 53 RH). Warto także dodać, że prawo wojenne zezwala na rekwirowanie i niszczenie kabli podwodnych łączących terytorium zajęte z terytorium neutralnym, ale tylko w wypadku bezwzględnej konieczności. Podlegają one zwrotowi, a za zniszczone przysługuje odszkodowanie, które należy uregulować po zawarciu pokoju (art. 54 RH).

Mocarstwo okupacyjne może także rekwirować na terytorium okupowanym środki żywności, artykuły lub zapasy lecznicze wyłącznie dla okupacyjnych sił zbrojnych i administracji. Rekwizycje te są jednak dozwolone po zaspokojeniu potrzeb ludności cywilnej (art. 55 IV KG). Państwo okupacyjne może ponadto rekwirować szpitale cywilne dla leczenia rannych i chorych swoich żołnierzy, ale tylko czasowo i w przypadkach naglącej konieczności oraz pod warunkiem, że poweźmie właściwe środki w celu zapewnienia leczenia i opieki osobom znajdującym się w szpitalach (art. 57 IV KG).

Rekwizycja może nastąpić po spełnieniu szczegółowych warunków wymienionych w art. 14 ust. 3 PD I z 1977 r.:

a) środki te są konieczne do właściwego i niezwłocznego leczenia rannych i chorych członków sił zbrojnych państwa okupacyjnego lub jeńców wojennych;

b) rekwizycja trwa tylko tak długo, jak długo występuje taka konieczność;

c) niezwłocznie poczynione zostaną kroki w celu zapewnienia dalszego zaspokojenia potrzeb medycznych ludności cywilnej oraz leczonych rannych i chorych, których dotyka rekwizycja.

Władze okupacyjne nie mogą przeto rekwirować cywilnych jednostek medycznych, ich wyposażenia, materiałów lub usług ich personelu, dopóki te środki są konieczne do zaspokojenia medycznych potrzeb ludności cywilnej i do zapewnienia kontynuacji opieki medycznej nad rannymi i chorymi, którzy są już leczeni (art. 14 ust. 2 PD I).

Podatki

Państwo okupacyjne może pobierać podatki nałożone na rzecz państwa przez jego prawowite władze, ale zobowiązane jest do pokrycia kosztów administracji danego terytorium w mierze, w jakiej do tego obowiązany był rząd legalny (art. 48 RH). Oprócz zwykłych podatków, okupant może pobierać inne daniny pieniężne na terytorium okupowanym tylko na potrzeby armii lub administracji tego terytorium (art. 49 RH).

Kara pieniężna lub inna nie może mieć sankcji zbiorowej i nie może być nałożona na ludność za postępki jednostek (art. 50 RH). Kontrybucja pieniężna nie powinna być pobierana inaczej, jak na podstawie rozkazu na piśmie podpisanym przez najwyższego rangą dowódcę na okupowanym terytorium. Pobór taki powinien odbywać się możliwie zgodnie z przepisami podatkowymi. Za opłacenie każdego podatku powinno zostać wydane płatnikom odpowiednie pokwitowanie (art. 51 RH).

4.2. Funkcjonowanie administracji na terytorium okupowanym

Państwo okupacyjne jest jedynie administratorem i użytkownikiem gmachów publicznych, nieruchomości, lasów i gospodarstw rolnych, należących do państwa okupowanego. Władze okupacyjne winny ochraniać wartość tych majątków i rządzić nimi zgodnie z zasadami użytkowania (art. 55 RH).

Władze okupacyjne mają obowiązek respektowania prawa obowiązującego w tym kraju przed okupacją:

a) jeżeli nie ma bezwzględnych przeszkód;

b) jeżeli prawo spełnia ogólnie przyjęte standardy (art. 43 RH).

Obowiązujące w państwie okupowanym ustawy dotyczące warunków i ochrony pracy, a zwłaszcza wynagrodzenia, czasu pracy, wyposażenia, wyszkolenia oraz odszkodowania za wypadki przy pracy i choroby zawodowe, należy stosować wobec wszystkich osób cywilnych podlegających ochronie (art. 51 IV KG). Rekwizycja siły roboczej nie może nigdy prowadzić do zmobilizowania pracowników i zorganizowania ich systemem wojskowym lub policyjnym.

Na mocy art. 52 IV KG zabronione jest wydawanie zarządzeń, zmierzających do wywołania bezrobocia lub ograniczenia możliwości pracy pracowników kraju okupowanego, aby tym samym skłonić ich do pracy na rzecz okupanta.

Władzom okupacyjnym nie wolno zmienić sytuacji prawnej urzędników lub sędziów terytorium okupowanego albo stosować do nich sankcji lub jakichkolwiek środków przymusu lub dyskryminacji, jeżeli uchylają się oni od wykonywania swych funkcji ze względu na swoje sumienie. Zakaz ten nie narusza prawa okupanta do zwolnienia ze stanowisk osób sprawujących funkcje publiczne (art. 54 IV KG).

Na mocy art. 51 IV KG należy wnioskować, iż policja terytorium okupowanego nie może być zmuszana do:

a) uczestniczenia w egzekucji zarządzeń nakazujących zatrudnianie ludności w celach wojskowych;

b) bezpośredniego uczestniczenia w działaniach wojennych (art. 51 IV KG).

4.3. Ustawodawstwo karne na terytorium okupowanym

Ustawodawstwo karne terytorium okupowanego na mocy art. 64 IV KG pozostaje w mocy z wyjątkiem przypadków, w których będzie ono uchylone lub zawieszone przez okupanta, gdy:

a) stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa okupacyjnego;

b) stanowi przeszkodę dla stosowania IV konwencji genewskiej o ochronie osób cywilnych podczas wojny.

Z zastrzeżeniem tego ostatniego względu i konieczności zapewnienia skutecznego wymiaru sprawiedliwości, sądy terytorium okupowanego będą nadal rozpoznawały wszystkie sprawy o przestępstwa przewidziane w ustawodawstwie obowiązującym przed okupacją .

Władze okupacyjne mogą ustanowić dla ludności terytorium okupowanego nowe przepisy karne konieczne do umożliwienia:

a) wykonywania zobowiązań wypływających z IV KG;

b) zapewnienia funkcjonowania administracji terytorium;

c) zapewnienia bezpieczeństwa państwa okupacyjnego, administracji okupacyjnej, członków i mienia sił zbrojnych;

d) zapewnienia prawidłowego funkcjonowania urządzeń i linii komunikacyjnych przez nie używanych.

Przepisy karne wydane przez okupanta wchodzą w życie dopiero po ich ogłoszeniu i podaniu do wiadomości ludności w jej własnym języku. Nie mogą one działać wstecz (art. 65 IV KG).

W przypadku naruszenia przepisów karnych wydanych przez państwo okupacyjne, może ono przekazać oskarżonych swoim apolitycznym sądom wojskowym. Siedzibę tych sądów należy umiejscowić na terytorium okupowanym. Sądy odwoławcze również powinny mieć siedzibę w kraju okupowanym (art. 66 IV KG).

Sądy okupanta mają obowiązek orzekania według ogólnie obowiązujących standardów prawnych tzn.:

a) zastosowanie mają tylko przepisy prawne wcześniejsze od daty przestępstwa;

b) należy przestrzegać zasady współmierności wymiaru kary (art. 67 IV KG);

c) mieszkańcy nie mogą być ścigani za czyny popełnione przed okupacją lub podczas chwilowej przerwy w okupacji; o ile nie chodzi o naruszenie prawa wojennego (art. 70);

d) we wszystkich przypadkach okres tymczasowego aresztowania ma zostać zaliczony na poczet kary pozbawienia wolności, na jaką osoba podlegająca ochronie może być skazana (art. 69 IV KG).

Zasady te zostały podkreślone po raz kolejny w art. 71 IV KG, który stwierdza, że sądy okupacyjne nie mogą wydać skazującego wyroku bez uprzedniego przeprowadzenia prawidłowego procesu.

Warto zwrócić uwagę na zapis art. 68 IV KG, który głosi: *Gdy osoba cywilna popełnia przestępstwo jedynie w celu szkodzenia okupantowi, a czyn ten nie stanowi zamachu na życie lub nietykalność cielesną członków sił zbrojnych lub administracji okupacyjnej, nie stwarza poważnego niebezpieczeństwa zbiorowego i nie stanowi poważnego zamachu na mienie sił zbrojnych lub administracji okupacyjnej albo na używane przez nie urządzenia, osoba ta podlega internowaniu lub zwykłemu uwięzieniu. Czas tego internowania lub uwięzienia będzie współmierny z popełnionym przestępstwem. Poza tym internowanie lub uwięzienie za takie przestępstwa będzie jedynym środkiem pozbawienia wolności, jaki może być zastosowany względem osób podlegających ochronie. Sądy wojskowe mogą swobodnie zamieniać karę więzienia na internowanie przez ten sam okres.* Zapis ten stwarza dla osób cywilnych szansę wyjątkowo łagodnego potraktowania w wypadku popełnienia przestępstw, o których mowa.

Przepisy karne ogłoszone przez mocarstwo okupacyjne mogą przewidywać karę śmierci w stosunku do mieszkańców winnych:

a) szpiegostwa;

b) aktów ciężkiego sabotażu przeciwko urządzeniom wojskowym państwa okupacyjnego;

c) umyślnego przestępstwa powodującego śmierć jednej lub kilku osób.

Prawo genewskie wprowadza tu zasadnicze zastrzeżenie, że czyny te w ustawodawstwie obowiązującym przed rozpoczęciem okupacji podlegały karze śmierci. Kara śmierci nie może być orzeczona przeciwko osobie, która w chwili popełnienia przestępstwa nie miała 18 lat (art. 68 I V KG). Artykuł ten ponadto stwierdza, że nie można skazać osoby podlegającej ochronie na karę śmierci bez specjalnego zwrócenia uwagi sądu, że oskarżony nie będąc obywatelem państwa okupacyjnego, nie ma wobec niego żadnego obowiązku wierności.

4.4. Środki bezpieczeństwa wobec mieszkańców terytorium okupowanego

Mieszkańcy terytorium okupowanego mogą, ze względu na naglące wymogi bezpieczeństwa państwa okupacyjnego, dostać wyznaczone miejsce przymusowego zamieszkania lub zostać internowani (art. 78 IV KG). Decyzje w tej sprawie wydaje się w normalnym postępowaniu, które państwo okupacyjne ustala zgodnie z postanowieniami IV konwencji genewskiej. Od wydanej decyzji można złożyć odwołanie, które powinno być rozpatrzone w możliwie krótkim czasie. Wydane decyzje podlegają okresowym rewizjom (art. 78 IV KG).

Internowane osoby cywilne należy traktować zgodnie z przepisami dotyczącymi jeńców wojennych i obozów jenieckich oraz osób cywilnych obcego pochodzenia internowanych na terytorium nieokupowanym. Osoby internowane zachowują pełną zdolność cywilnoprawną i mogą wykonywać wynikające z niej prawa w sposób dający się pogodzić z ich internowaniem (art. 80 I V KG).

Państwo okupacyjne zobowiązane jest zapewnić osobom internowanym bezpłatne utrzymanie oraz opiekę lekarską, jakiej wymaga ich stan zdrowia. Potrącenia z zapomóg, uposażeń lub wierzytelności internowanych na pokrycie tych kosztów są niedopuszczalne. Obowiązkiem władz okupacyjnych jest utrzymywanie osób, które zostały internowane, jeżeli nie posiadają one dostatecznych środków utrzymania lub są niezdolne do zarobienia na życie (art. 81 IV KG). Internowanym członkom tej samej rodziny należą się konieczne ułatwienia do prowadzenia życia rodzinnego (art. 82 IV KG).

Po zakończeniu działań wojennych lub okupacji osoby internowane powinny powrócić do swojego miejsca zamieszkania. Koszty ich powrotu ponosi państwo zatrzymujące (art. 134 i 135 IV KG).

4.5. Podstawowe gwarancje dla osób znajdujących się „we władzy strony konfliktu"

Prawnomiędzynarodowa ochrona osób cywilnych w czasie konfliktu zbrojnego została wzmocniona wraz z przyjęciem PD I. Artykuł 75 PD I zawiera podstawowe gwarancje dla osób znajdujących się „we władzy strony konfliktu", są to:

a) gwarancje niedyskryminacji ze względu na: rasę, kolor skóry, płeć, język, religię lub wierzenia, poglądy polityczne, narodowość, pochodzenie społeczne, majątek, urodzenie lub inne podobne kryteria. Każda ze stron konfliktu powinna szanować osobę, godność, przekonania i praktyki religijne wszystkich osób;

b) gwarancje nietykalności fizycznej, tzn. zabronione są: zamachy na życie, na zdrowie, tortury we wszelkich postaciach, kary cielesne, okaleczenia, zamachy na godność osobistą, upokarzające i poniżające traktowanie, zmuszanie do prostytucji, branie zakładników, kary zbiorowe, czy groźby popełnienia jednego z wymienionych czynów;

c) gwarancje procesowe (domniemanie niewinności): każda osoba zatrzymana, uwięziona lub internowana z powodu czynów związanych z konfliktem zbrojnym powinna być niezwłocznie powiadomiona w języku dla niej zrozumiałym o powodach, dla których te kroki zostały poczynione. W stosunku do osoby uznanej za winną przestępstwa skazanie może nastąpić i kara może być wykonana jedynie na mocy wyroku wydanego przez bezstronny i niezależny sąd, który przestrzega podstawowych zasad postępowania sądowego, tj. prawa do obrony i domniemania niewinności oskarżonego. Ukaranie za przestępstwo może nastąpić tylko na zasadzie osobistej odpowiedzialności karnej i za czyn, który w świetle prawa wewnętrznego lub międzynarodowego był czynem zabronionym. Każdy oskarżony o przestępstwo ma prawo do rozpatrzenia sprawy w jego obecności. W chwili skazania powinien zostać pouczony o służących mu sądowych i innych środkach odwoławczych oraz o terminach, w jakich można z nich skorzystać;

d) szczególne gwarancje dla kobiet: kobiety pozbawione wolności z powodów związanych z konfliktem zbrojnym powinny być zatrzymane w pomieszczeniach oddzielonych od zajmowanych przez mężczyzn i znajdować się pod bezpośrednim nadzorem kobiet. W przypadku zatrzymania, uwięzienia lub internowania rodzin należy je zatrzymać w jednym pomieszczeniu;

e) gwarancje dla osób internowanych: osoby zatrzymane, uwięzione lub internowane powinny korzystać z ochrony prawnej przewidzianej przepisami prawa międzynarodowego, aż do ich ostatecznego zwolnienia, repatriacji lub osiedlenia, nawet po zakończeniu konfliktu zbrojnego;

f) nakaz ścigania osób oskarżonych o zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości: osoby oskarżone o zbrodnie wojenne lub zbrodnie przeciwko ludzkości powinny być ścigane i osądzone stosownie do odpowiednich przepisów prawa międzynarodowego.

System ochrony osób cywilnych, a zwłaszcza kobiet i dzieci, kobiet ciężarnych i matek opiekujących się małymi dziećmi, został dodatkowo wzmocniony także w art. 76 – 78 PD I. Ochrona ta obejmuje zakaz powoływania dzieci poniżej 15 roku życia do sił zbrojnych a zwłaszcza zakaz uczestniczenia w bezpośrednich działaniach zbrojnych. Natomiast dzieci, które zostaną ewakuowane do innych krajów, powinny być zaopatrzone w stosowne dane zgodnie z art. 78 ust. 3. Informacje takie strona dokonująca ewakuacji powinna przekazać do Centralnego Biura Informacji MKCK. Kontrolę nad ewakuacją powinno sprawować mocarstwo opiekuńcze. Należy jednak stwierdzić, że ewakuacja to ostateczność wynikająca z konieczności wojennej. Dlatego strony konfliktu powinny podejmować takie działania, aby uniknąć zagrożenia ewakuacją.

W stosunku do kobiet ciężarnych lub matek opiekujących się małymi dziecimi obowiązuje zakaz wykonywania kary śmierci za przestępstwa popełnione wobec władzy (okupacyjnej).

4.6. Pomoc humanitarna. Działalność Czerwonego Krzyża i innych organizacji humanitarnych

Akcja pomocy humanitarnej organizowana jest na terytorium okupowanym zwłaszcza wtedy, gdy ludność kraju okupowanego jest niedostatecznie zaopatrzona w żywność, środki lecznicze i odzież (art. 59 IV KG). Strony konfliktu mają obowiązek zezwolić również na wolny przewóz wszelkich przesyłek zawierających niezbędną żywność, odzież i środki wzmacniające, przeznaczone dla dzieci poniżej lat 15, dla kobiet ciężarnych lub położnic. Mocarstwo okupacyjne ma obowiązek zgodzić się na taką pomoc i ułatwić jej przeprowadzenie. Akcje pomocy mogą być podejmowane przez inne państwo oraz przez bezstronne organizacje humanitarne, jak Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża.

Każda strona konfliktu zobowiązana jest także do wydania zezwolenia na wolny przewóz przesyłek potrzebnych do wykonywania praktyk religijnych, a przeznaczonych wyłącznie dla ludności cywilnej.

Wolny przewóz wymienionych artykułów uzależniony jest niewystępowaniem istotnych obaw dotyczących tego, że:

a) przesyłki mogą nie być dostarczone na miejsce przeznaczenia;

b) kontrola przesyłek może nie być skuteczna;

c) nieprzyjaciel może osiągnąć z tych przesyłek oczywistą korzyść z punktu widzenia wojskowego lub gospodarczego (art. 23, 59 IV KG oraz art. 69 PD I).

Przesyłki pomocy nie zwalniają w niczym władz okupacyjnych od odpowiedzialności, ciążącej na nich na podstawie art. 55, 56 i 59 IV KG. Władze okupacyjne nie mogą w żadnej mierze zmieniać przeznaczenia przesyłek pomocy, z wyjąt-

kiem przypadków naglącej konieczności wojennej, w interesie ludności obszaru okupowanego i za zgodą państwa opiekuńczego (art. 60 IV KG).

Rozdział przesyłek pomocy dokonywany jest przy udziale i pod kontrolą państwa opiekuńczego. W wyniku porozumienia funkcja ta może być przekazana państwu neutralnemu, MKCK albo każdej innej organizacji humanitarnej.

Od przesyłek pomocy nie pobiera się na terytorium okupowanym cła, podatków lub opłaty, chyba że pobranie byłoby konieczne w interesie gospodarczym tego terytorium. Państwo okupacyjne powinno ułatwić szybki rozdział tych przesyłek (art. 61).

Personel biorący udział w akcji humanitarnej

Udział takiego personelu w działaniach na rzecz pomocy poszkodowanym przez konflikt zbrojny jest uzależniony od zgody strony konfliktu, na której terytorium wypełnia on swoje zadania. Personel powinien być szanowany i chroniony. Jedynie w wypadku stanowczej konieczności wojskowej działalność takiego personelu może być zawężona, a jego przemieszczanie się czasowo ograniczone. Personel uczestniczący w akcji humanitarnej to np. kierowcy oraz inne osoby potrzebne do rozdziału przesyłek pomocy. Działalność personelu pomocy nie może wykraczać poza granice jego misji wytyczonej przez postanowienia PD I. Państwo okupacyjne może zakazać działalności takiego personelu, jeśli on nie przestrzega warunków określonych w przepisach prawa humanitarnego (art. 71 PD I).

Działalność Czerwonego Krzyża i innych organizacji humanitarnych

Strony konfliktu zobowiązane są do przyznania MKCK ułatwień będących w ich mocy dla umożliwienia mu wypełniania humanitarnych zadań, wyznaczonych przez konwencje genewskie i protokół dodatkowy. MKCK może również za zgodą stron konfliktu prowadzić wszelką inną działalność humanitarną na rzecz takich ofiar.

Państwa będące w stanie konfliktu są zobowiązane do przyznania swym organizacjom Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, ułatwień niezbędnych do wykonywania humanitarnej działalności na rzecz ofiar konfliktu, stosownie do postanowień międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych oraz do podstawowych zasad ruchu czerwonokrzyskiego.

Strony konwencji genewskich i protokołu dodatkowego powinny ułatwić prowadzenie działalności innym organizacjom humanitarnym, które zobowiązały się wykonywać swoją działalność zgodnie z zasadami prawa humanitarnego (art. 81 PD I).

Państwo okupacyjne, ze względu na naglące wymagania jego bezpieczeństwa, może wydać zarządzenie, które tymczasowo ograniczałoby działalność uznanych krajowych stowarzyszeń Czerwonego Krzyża, Czerwonego Półksiężyca, Czerwonego Lwa i Słońca. Władze okupacyjne nie mogą jednak wymagać od tych stowa-

rzyszeń przeprowadzenia żadnych zmian personalnych i organizacyjnych, które mogłyby zaszkodzić ich działalności humanitarnej.

Zasady te należy stosować także do działalności i personelu organizacji specjalnych o charakterze niewojskowym, które istnieją bądź też przewiduje się ich utworzenie w celu m. in. organizacji ratownictwa (art. 63 IV KG).

4.7. Określenie obrony cywilnej w prawie międzynarodowym

Organizacja obrony cywilnej została ujęta przez protokół dodatkowy I z 1977 r. w części IV zatytułowanej *Ludność cywilna,* w dziale I pod tytułem *Ogólna ochrona przed skutkami działań wojennych.* Wedle art. 61 określenie „obrona cywilna" oznacza wypełnianie zadań humanitarnych, mających na celu ochronę ludności cywilnej przed niebezpieczeństwami wynikającymi z działań zbrojnych lub klęsk żywiołowych i przezwyciężanie ich bezpośrednich następstw, jak też zapewnienie warunków koniecznych do przetrwania.

Osoby zatrudnione przez stronę konfliktu do wykonywania zadań, o których mowa w art. 61, przy organizacji obrony cywilnej oraz osoby wyznaczone przez uprawnioną władzę do zarządzania tymi organizacjami w rozumieniu artykułu 61 należy traktować jako „personel" organizacji obrony cywilnej.

Warunkiem skutecznego funkcjonowania obrony cywilnej jest posiadanie przez nią odpowiedniego wyposażenia, zaopatrzenia i środków transportu, co protokół umownie nazywa „materiałami".

Na mocy PD I organizacje obrony cywilnej, jak też ich personel, powinny być szanowane i chronione stosowanie do postanowień protokołu. Dotyczy to również osób cywilnych, które nie należąc do organizacji obrony cywilnej, odpowiadają na wezwanie uprawnionych władz i wypełniają pod ich kontrolą zadania obrony cywilnej.

Zakres wykonywania zadań przez obronę cywilną może być ograniczony tylko w wypadkach stanowczej konieczności wojskowej. Dobra użytkowane w celach obrony cywilnej mogą być niszczone lub przeznaczane do innych celów tylko przez stronę, do której należą (art. 62. ust. 1).

Widzimy więc, że prawo międzynarodowe nie czyni żadnych ograniczeń w zakresie organizacji i funkcjonowania obrony cywilnej. Obrona cywilna i wszelkie akcje humanitarne mają obecnie w prawie międzynarodowym ogromny priorytet, co należy zawdzięczać ogólnemu procesowi humanizacji stosunków międzynarodowych. Prawo międzynarodowe nie czyni żadnych przeszkód w zakresie rozwoju tej samoobrony ludności. Chodzi tylko o to, by była to organizacja do zadań humanitarnych i podporządkowana władzom cywilnym. Nie może ona wykonywać innych zadań niż wymienione w art. 61. Należy podkreślić, że międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych szanuje także osoby wcielone od obrony

cywilnej na wezwanie władz i zapewnia tym osobom prawa przysługujące personelowi obrony cywilnej.

Ochrona, do jakiej mają prawo organizacje obrony cywilnej, ich personel, budynki, schrony oraz ich materiały, może ustać tylko w wypadku prowadzenia działań szkodliwych dla nieprzyjaciela. Zgodnie z art. 65 protokołu nie należy uważać za szkodliwe dla nieprzyjaciela :

a) wykonywania zadań obrony cywilnej pod kierownictwem lub nadzorem władz wojskowych;

b) współpracy cywilnego personelu obrony cywilnej z personelem wojskowym w wykonywaniu zadań obrony cywilnej ani przydzielania osób wojskowych do cywilnych organizacji obrony cywilnej;

c) spełniania zadań obrony cywilnej, które mogą sporadycznie przynosić korzyść ofiarom wojskowym, zwłaszcza niezdolnym do walki.

Nie jest także szkodliwe dla nieprzyjaciela noszenie lekkiej broni osobistej przez personel obrony cywilnej dla utrzymania porządku lub obrony własnej. Ponadto organizowanie oddziałów obrony cywilnej na wzór wojskowy, ani też obowiązkowy charakter służby w nich, nie powinno takich organizacji pozbawiać ochrony przewidzianej w przepisach protokołu.

Obrona cywilna na terytoriach okupowanych

Zgodnie z postanowieniem art. 63 organizacje obrony cywilnej na terenach okupowanych otrzymują od władz ułatwienia konieczne do wypełniania swych zadań i nie mogą być zmuszane do działalności, która przeszkadzałaby właściwemu wypełnianiu tych zadań. Ponadto państwo okupujące, nie może zmienić struktury i personelu takich organizacji, jeśli miałoby to przynieść uszczerbek skutecznemu wypełnianiu ich misji. Państwo okupacyjne nie powinno zobowiązywać, zmuszać lub nakłaniać cywilnych organizacji obrony cywilnej do wypełniania ich zadań w sposób przynoszący w jakiejkolwiek postaci szkodę interesom ludności cywilnej. Przepisy art. 64 mają ogromne znaczenie, ponieważ dają obronie cywilnej działającej na terenie okupowanym formalnie niezależność i prawo działania na podstawie faktycznego zagrożenia i niesienia pomocy, tam gdzie jest ona konieczna i niezbędna.

Dalsze przepisy mówiące o funkcjonowaniu obrony cywilnej na terenie okupowanym nakładają na państwo okupacyjne zobowiązania co do przestrzegania postanowień protokołu. Okupant nie powinien przeznaczać do innych celów ani rekwirować budynków lub materiałów należących do organizacji obrony cywilnej lub przez nie wykorzystywanych, jeżeli takie przeznaczenie lub zarekwirowanie przyniosłoby szkodę ludności cywilnej.

Trzeba jednak przyznać, że władze okupacyjne mają prawo zarekwirować budynki lub materiały należące do obrony cywilnej, wtedy gdy są one konieczne do zaspokajania innych potrzeb ludności cywilnej i tylko tak długo, jak długo ta ko-

nieczność występuje, oraz mają prawo rozbrojenia personelu obrony cywilnej ze względów bezpieczeństwa, jeżeli takie uzbrojenie osoby wchodzące w skład obrony cywilnej posiadają.

Członkowie sił zbrojnych, którzy zostali przydzieleni do organizacji obrony cywilnej na czas działań wojennych, w razie znalezienia się we władzy przeciwnej stają się jeńcami wojennymi. Na okupowanym terytorium mogą oni, ale wyłącznie w interesie ludności cywilnej tego terytorium, być użyci do wykonywania zadań obrony cywilnej. Nie mogą jednak być zmuszeni do pracy, która jest niebezpieczna, chyba że zgłoszą się do niej ochotniczo.

Znaki rozpoznawcze obrony cywilnej

Personel obrony cywilnej, powinien być wyposażony w nakrycie głowy i odzież, zaopatrzone w międzynarodowy znak rozpoznawczy. W nocy lub gdy widoczność jest zmniejszona, znak może być świetlny lub oświetlony; może on też być wykonany z materiałów czyniących go rozpoznawalnym, kiedy zastosuje się techniczne środki wykrywania. Znak obrony cywilnej znajduje się pod kontrolą międzynarodową i nie może być nadużywany.

Personel obrony cywilnej powinien także posiadać kartę tożsamości według obowiązującego wzoru (art. 14 regulaminu dotyczącego identyfikacji – załącznik do PD I). Niezależnie od stosowania znaku rozpoznawczego strony konfliktu mogą porozumieć się co do używania sygnałów rozpoznawczych w celu identyfikacji służb obrony cywilnej.

5. Ochrona dóbr kultury w prawie międzynarodowym i wewnętrznym RP

5.1. Rys historyczny

Ochrona dóbr kultury w prawie międzynarodowym ma długoletnią tradycję. Stanowi ona część ogólnych zasad dotyczących humanitaryzmu. W tradycji europejskiej zasady dotyczące ochrony dóbr kultury rozwijały się od czasów starożytnych (Polibiusz, Cyceron). Na ochronę dóbr kultury w czasie działań wojennych od bardzo dawna zwracali uwagę także muzułmanie[133].

W dobie renesansu z apelem o zachowanie w czasie wojny *przedmiotów kultu, zabytków literatury i szlachetnych artystów występował Jakub Przyłuski*[134]. H. Grocjusz nakazuje, aby dobra kultury i sztuki oszczędzać nawet w czasie wojny, ponieważ *niektóre są tego rodzaju, iż nie mają żadnego znaczenia dla rozpoczęcia i prowadzenia wojny*[135]. Traktat pokoju podpisany w Oliwie wymienia jako przedmioty podlegające zwrotowi na rzecz Polski: *archiwa, akta publiczne, grodzkie, sądowe, kościelne, a także biblioteki królewskie*. Traktat westfalski z 1648 r. mówiąc o odszkodowaniach wojennych, wspomina, m. in. o rekonstrukcji biblioteki Louvain w Belgii zniszczonej przez Niemców[136].

W okresie oświecenia jako zasadę prowadzenia wojny wymienia się nakaz uszanowania dóbr należących do nieprzyjaciół. Szwajcarski prawnik E. de Vatell wymienia podstawowe dobra, które należy objąć ochroną w czasie prowadzenia działań wojennych: *świątynie, nagrobki, gmachy, publiczne, wszelkie dzieła odznaczające się swym pięknym*[137]. Podobnie twierdzono w czasie wojen napoleońskich.

---

[133] W. Białek, A. Białek-Guillemette, *Kształtowanie się poglądów na ochronę dóbr kultury podczas wojny*, OiKZ, Warszawa 1998, nr 8; D. Drewniacki, *Prawo dziedzictwa kulturowego jako część prawa humanitarnego*, (maszynopis), Warszawa 1999, s. 1. Artykuł przygotowany do druku.

[134] S. E. Nahlik, *Międzynarodowa ochrona dóbr kulturalnych. Zbiór tekstów*, Warszawa 1962, t. IV, s. 93.

[135] H. Grocjusz, *Trzy księgi o prawie wojny i pokoju* (przekład R. Bierzanek), Warszawa 1957, t. II, s. 232-234.

[136] D. Drewniacki, *Prawo dziedzictwa ...*, s. 5.

[137] E. de Vattel, *Prawo narodów* (przekład B. Winiarski), PWN, Warszawa 1958, t. II, s. 170-171. Praca ta po raz pierwszy została ogłoszona w 1758 r. *Dla jakiegokolwiek powodu strona wojująca pustoszy kraj, winna jednak oszczędzać budowle będące chlubą ludzkości, a nie przyczyniające się do wzmocnienia nieprzyjaciela (...). Cóż może zyskać burząc je? Tylko wróg rodzaju ludzkiego może bezmyślnie pozbawić ludzkość tych pomników sztuki, wzorów artyzmu (...) Jeżeli jednak zniszczenie takich budowli jest konieczne dla celów wojennych, dla prowadzenia oblężenia, wolno to uczynić bez żadnej wątpliwości. Monarcha czy jego wódz nakazuje je burzyć we własnym kraju, jeżeli konieczność lub wymagania wojny tak nakazują (...). Nikomu nie przyjdzie do głowy potępiać dowódcę, który każe niszczyć ogrody, winnice, sady, aby założyć tam obóz warowny; jeżeli przy tym zniszczy jaki piękny pomnik sztuki, jest to wypadek, nieszczęśliwy skutek wojny. Zarzut można by mu czynić tylko w tym wypadku, gdyby mógł założyć obóz gdzie indziej bez najmniejszej dla siebie niedogodności.*

Według G. F. von Martensa, w wojnie lądowej prawu łupu nie podlegają „zabytki sztuki i pracy zawodowej"[138]. Na kontynencie amerykańskim H. Wheaton wskazywał na istnienie norm prawa zwyczajowego wyłączających z ogólnych działań wojennych *świątynie religii, gmachy publiczne przeznaczone wyłącznie do celów pokojowych, zabytki sztuki oraz przybytki nauki*[139]. Kodeks Liebera z 24 kwietnia 1863 r. nakazywał zabezpieczenie przed zniszczeniem podczas szturmu i oblężenia klasycznych dzieł sztuki, bibliotek, zbiorów naukowych lub cennych przyrządów oraz wprowadzenie specjalnego oznaczenia w czasie wojny budynków zawierających zbiory dzieł sztuki, muzeów naukowych, obserwatoriów astronomicznych lub cennych bibliotek, tak aby w miarę możności udało się uniknąć ich zniszczenia. Kodeks przewidywał karalność za zniszczenie bez potrzeby dóbr kultury. Podobnie stanowiły regulaminy wojskowe niektórych państw pod koniec XIX wieku.

Kodeks prawa międzynarodowego opracowany przez J. K. Bluntschliego w art. 650 stanowił: *czyn polegający na zaborze i przywłaszczeniu kolekcji naukowych i artystycznych (bibliotek, galerii, obrazów, instrumentów) jest obecnie zakazany, ponieważ przeznaczeniem tych kolekcji jest zaspokajanie stałych potrzeb intelektualnych państwa*[140].

Pod koniec XIX wieku na konferencji pokojowej w Hadze dokonano kodyfikacji norm prawa wojennego dotyczącego ochrony dóbr kultury. Kodyfikacja ta wprowadziła do prawa traktatowego zapisy obowiązujące w prawie zwyczajowym. Normy takie zostały zapisane w II KH z 1899 r.

5.2. Ochrona dóbr kultury w czasie konfliktu zbrojnego wedle postanowień IV i IX konwencji haskiej z 1907 r.[141]

Normy dotyczące ochrony dóbr kultury zawarte w II konwencji haskiej z 1899 r. zostały rozwinięte w IV i IX konwencji z 1907 r. Otóż art. 27 RH z 1907 r. mówi o wszelkich niezbędnych środkach ostrożności podczas oblężeń i bombardowań, aby w miarę możności oszczędzone zostały świątynie, gmachy służące celom nauki, sztuki i dobroczynności oraz pomniki historyczne. Widzimy więc, że dóbr kultury w tym przepisie nie objęto pełną ochroną, zalecono jedynie środki ostrożności. Podobnie stanowi art. 56 RH odnoszący się do terytoriów okupowanych. Własność gmin, instytucji kościelnych, dobroczynnych, wychowawczych oraz instytucji sztuk pięknych i naukowych, chociażby należących do państwa, należy

---

[138] S. E. Nahlik, *Międzynarodowa ochrona dóbr kulturalnych. Zbiór tekstów*, Warszawa 1962, t. IV, s. 93.

[139] A. Przyborowska-Klimczak, *Pojęcie „dziedzictwa kulturalnego" w prawie międzynarodowym*, SM 1990, nr 4, s. 103.

[140] A. Przyborowska-Klimczak, ..., s. 103.

[141] Konwencja haska z 18 października 1907 r. dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej wraz z regulaminem haskim (IV konwencja haska) – DzU z 1927 r., nr 21, poz. 161; konwencja haska z 18 października 1907 r. o bombardowaniu przez siły morskie w czasie wojny (IX konwencja haska) – DzU z 1936 r., nr 6, poz. 66.

traktować jak własność prywatną. Zajęcie, zniszczenie lub rozmyślna profanacja instytucji tego rodzaju, pomników historycznych, dzieł sztuki i nauki są zabronione i winny być karane. Artykuły te nie przewidują odpowiedzialności międzynarodowej za nieprzestrzeganie ich postanowień. Według ogólnie przyjętych założeń kwestię tę miały uregulować przepisy wewnętrzne poszczególnych państw.

Podobne zapisy znajdziemy w IX konwencji. Przy bombardowaniu przez morskie siły zbrojne dowódca winien przedsięwziąć wszelkie konieczne środki, ażeby zaoszczędzić, w miarę możności, gmachy przeznaczone do obrzędów religijnych i sztuk pięknych, zakłady naukowe i dobroczynne, pomniki historyczne, szpitale i miejsca zbiórek dla chorych lub rannych, pod warunkiem że nie będą one przeznaczone jednocześnie do celów wojskowych. Obowiązkiem ludności jest wskazać te pomniki, gmachy lub miejsca zbiórek znakami widocznymi (art. 5 IX KH o bombardowaniu przez siły morskie)[142].

W okresie międzywojennym podpisany został traktat o ochronie instytucji artystycznych i naukowych oraz zabytków historycznych (traktat Roericha). Jest to układ regionalny. W preambule tego aktu stwierdza się, iż: *Pakt stawia sobie za cel powszechne przyjęcie już ustalonej i ogólnie znanej flagi, ażeby przy jej pomocy zachować w każdym czasie od niebezpieczeństwa wszelkie nieruchome zabytki, będące własnością zarówno państwową, jak i prywatną, które stanowią skarb kulturalny narodów*[143]. Na podstawie traktatu przyznano poszanowanie i ochronę w czasie wojny i w czasie pokoju zabytkom historycznym, muzeum oraz instytucjom naukowym, artystycznym, wychowawczym i kulturalnym.

5.3. Ochrona dóbr kultury wedle konwencji haskiej z 1954 r.

W konwencji po raz pierwszy w historii międzynarodowego prawa dotyczącego ochrony dóbr kultury posłużono się terminem „dobra kulturalne" (art. 1). Konwencja określa, co jest dobrem kulturalnym w rozumieniu prawa międzynarodowego[144]. Z punktu widzenia ochrony nie jest istotne pochodzenie obiektu lub osoba jego właściciela, lecz indywidualne cechy przedmiotu należące do jednej z trzech podanych kategorii:

---

[142] Obowiązywał wówczas duży czworokąt, o sztywnych blatach, podzielony przekątną na dwa trójkąty, z których górny był czarny, dolny zaś biały.

[143] Został podpisany w Waszyngtonie 15 kwietnia 1935 r. przez 21 państw Ameryki. Jednocześnie z podpisaniem tego paktu przedstawiciele siedmiu państw złożyli podpisy pod tekstem traktatu o ochronie ruchomych dóbr kultury o wartości historycznej. Dobra chronione sklasyfikowano w czterech grupach, przyjmując jako wstępne kryterium czas powstania dóbr. Traktatem tym podjęto próbę ograniczenia nie kontrolowanego przemieszczania się ruchomych dóbr kultury między państwami i nie kontrolowanego przenoszenia na nie praw własności. K. Sałaciński, *Ochrona dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń*, Zeszyt Problemowy TWO 1998, nr 5, s. 13. K. Białek, *Kształtowanie się poglądów na ochronę dóbr kultury podczas wojny*, OiKZ 1998, nr 8, s. 45.

[144] Art. 125 kodeksu karnego używa pojęcia „dobra kultury" (DzU z 1997 r., nr 88, poz. 553 i 160, poz. 1083).

a) dobra ruchome lub nieruchome, które posiadają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu, na przykład zabytki architektury, sztuki lub historii, zarówno religijne, jak i świeckie; stanowiska archeologiczne; zespoły budowlane posiadające jako takie znaczenie historyczne lub artystyczne; dzieła sztuki, rękopisy, książki i inne przedmioty o znaczeniu artystycznym, historycznym lub archeologicznym, jak również zbiory naukowe i poważne zbiory książek, archiwaliów lub reprodukcji wyżej określonych dóbr;

b) gmachy, których zasadniczym i stosowanym w praktyce przeznaczeniem jest przechowywanie lub wystawianie dóbr kulturalnych ruchomych, określonych pod literą a), na przykład muzea, wielkie biblioteki, składnice archiwalne, jak również schrony mające na celu przechowywanie, w razie konfliktu zbrojnego, dóbr kulturalnych ruchomych, określonych pod lit. a);

c) ośrodki obejmujące znaczną ilość dóbr kulturalnych określonych pod lit. a) i b), zwane w dalszym ciągu „ośrodkami zabytkowymi".

Według M. Flemminga do *spełnienia wymogu art. 1 pkt c nie jest konieczne, aby cały określony ośrodek (centrum) miał zabytkowy charakter, stanowił wartościową architekturę, lecz by w nim znajdowały się pomniki kultury*[145].

Ochrona dóbr kultury w rozumieniu konwencji obejmuje opiekę nad nimi oraz ich poszanowanie. Konwencja wyróżnia dwa poziomy ochrony w czasie pokoju i w czasie wojny. Zasadniczym celem państwa jest zapewnienie właściwej ochrony w czasie pokoju i przygotowanie dóbr kultury na wypadek wojny. Państwa zobowiązały się na mocy art. 3 organizować już w czasie pokoju opiekę nad tymi dobrami, położonymi na ich własnym terytorium, podejmując stosowne przedsięwzięcia, wobec dających się przewidzieć następstw konfliktu zbrojnego.

Dobra kultury nie mogą być przedmiotem represaliów (art. 4 ust. 2). Jest to czyn zabroniony przez prawo międzynarodowe. Zakaz represaliów dotyczy także konfliktów wewnętrznych (art. 19 KH).

Konwencja wyróżnia ochronę specjalną i ogólną. Ochroną ogólną są objęte dobra kulturalne wymienione w art. 1 konwencji, które nie mają przyznanej ochrony specjalnej. W Polsce ochroną ogólną objęte są zabytki w rozumieniu art. 4 – 5 ustawy o ochronie dóbr kultury[146].

Na mocy art. 4 konwencji z 1954 r. państwa zobowiązały się powstrzymać od używania dóbr kultury i ich bezpośredniego otoczenia do celów, które mogłyby wystawić te dobra w razie konfliktu zbrojnego na zniszczenie lub uszkodzenie oraz powstrzymać się wobec nich od wszelkich aktów nieprzyjacielskich. Jednak zobowiązanie to może być uchylone, gdy wymaga tego w sposób kategoryczny konieczność wojskowa (art. 4 ust. 1). Niejasność tego przepisu została po części dopracowana w art. 6 pkt c protokołu drugiego, który stwierdza: *decyzja o ogłoszeniu*

---

[145] M. Flemming, J. Wojciechowska, *Zbrodnie wojenne. Przestępstwa przeciwko pokojowi, państwu i obronności. Komentarz*, C. H. Beck, Warszawa 1999, s. 108.

[146] § 2.1. zarządzenia Ministra Kultury i Sztuki nr 23 z 25. 04. 1995 r. w sprawie ochrony dóbr kultury na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa i konfliktu zbrojnego (Dziennik Urzędowy MKiS z 1995 r., nr 4, poz. 14).

naglącej konieczności wojskowej winna być podejmowana jedynie przez dowódcę jednostki odpowiadającej batalionowi bądź wyższej albo przez dowódcę szczebla niższego w sytuacji, kiedy okoliczności nie pozwalają inaczej. Oczywiście takie sformułowanie nie w pełni nas zadowala. Był to jednak wynik pewnego kompromisu między środowiskiem prawników i wojskowych. Podstawową zaletą tego przepisu jest to, że określono szczebel struktury wojskowej upoważniony do podejmowania decyzji o ogłoszeniu naglącej konieczności wojskowej. W konwencji szczebel ten został określony, tylko w wypadku cofnięcia przywileju nietykalności.

Za zgodą właściwego organu służby konserwatorskiej dobra kulturalne objęte ochroną ogólną, w razie konfliktu zbrojnego, mogą być przedmiotem świadczeń rzeczowych, jak również można zajmować takie nieruchomości na zakwaterowanie przejściowe. Natomiast dobra kulturalne objęte ochroną specjalną nie mogą być przedmiotem takich świadczeń[147]. Ponadto ustawa o zakwaterowaniu sił zbrojnych kategorycznie zabrania zajmowania nieruchomości przeznaczonych do wykonywania kultu religijnego na zakwaterowanie przejściowe[148].

Według art. 8 konwencji ochroną specjalną może być objęta ograniczona ilość schronów przeznaczonych do przechowywania dóbr kulturalnych ruchomych oraz ośrodków zabytkowych i innych dóbr kulturalnych nieruchomych o bardzo wielkim znaczeniu, pod warunkiem że:

a) znajdują się w dostatecznej odległości od wielkich ośrodków przemysłowych i obiektów wojskowych, jak lotniska, radiowe stacje nadawcze, zakłady pracujące na rzecz obrony narodowej, porty lub dworce kolejowe, linie komunikacyjne;

b) nie są użytkowane do celów wojskowych.

Warunki konwencji, aby obiekt uznać za objęty ochroną specjalną, są bardzo rygorystyczne. Na przykład ośrodek zabytkowy uważa się za użytkowany do celów wojskowych, jeżeli służy do przemieszczania, chociażby tylko tranzytowego, osób wojskowych lub materiału wojskowego, jest terenem czynności bezpośrednio związanych z działaniami wojskowymi, zakwaterowaniem osób wojskowych lub z produkcją materiału wojennego. Natomiast schron dla dóbr kulturalnych rucho-

---

[147] Art. 218 ustawy z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (DzU z 1992 r., nr 4, poz. 16 z późn. zm.) i art. 64 ustawy z 22 czerwca 1995 r. o zakwaterowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (DzU z 1995 r., nr 86, poz. 433 z późn. zm.).

Wedle § 25 pkt 2-4 rozporządzenia Rady Ministrów z 6 września 1993 r. w sprawie świadczeń na rzecz obrony (DzU z 1993 r., nr 85, poz. 397) przedmiotem świadczeń rzeczowych nie mogą być: **a) biblioteki, muzea i archiwa oraz obiekty zabytkowe, jak również przedmioty dóbr kultury oraz pomieszczenia przeznaczone do ich przechowywania, b) zbiory naukowe i artystyczne mające charakter publiczny, c) świątynie, domy modlitwy oraz pomieszczenia kościołów i innych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej wraz ze znajdującymi się w nich przedmiotami przeznaczonymi do wykonywania kultu religijnego**. Rozporządzenie to zawęziło możliwości interpretacji art. 218 ustawy przez organy służby konserwatorskiej.

[148] Art. 64 ustawy z 22 czerwca 1995 r. o zakwaterowaniu (...). Zgodnie z art. 62 ust. 2 zakwaterowanie przejściowe następuje w razie: 1) ćwiczeń, przemarszów lub przewozów wojska, 2) podróży służbowych lub czasowego wykonywania obowiązków przez żołnierzy i pracowników wojska poza stałym miejscem służby lub pracy, 3) wprowadzenia stanu wyjątkowego lub wojennego, ogłoszenia mobilizacji albo w czasie wojny. Trzeba zaznaczyć, że przepisy ustawy nie wymieniają nieruchomości objętych ochroną specjalną w rozumieniu konwencji haskiej z 1954 r.

mych może być objęty ochroną specjalną bez względu na swoje położenie, jeżeli jest zbudowany w taki sposób, że według wszelkiego prawdopodobieństwa nie może ponieść szkody podczas bombardowania.

Dobro kulturalne, położone w pobliżu ważnego obiektu wojskowego, może być objęte ochroną specjalną, jeżeli strona konfliktu zobowiąże się, że zaniecha użytkowania danego obiektu lub wyłączy go z wszelkiego ruchu komunikacyjnego. Wyłączenie powinno być przygotowane już w czasie pokoju (art. 8 ust. 5).

Ochrona specjalna zostaje przyznana dobru kulturalnemu przez wpisanie go do Międzynarodowego Rejestru Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną (art. 8 ust. 6). Warunki określa regulamin wykonawczy do konwencji. W Europie ochroną specjalną objęty jest Watykan oraz schron w Holandii i na terenie Niemiec. Na terenie Polski nie występują dobra kulturalne objęte ochroną specjalną.

Jak wcześniej wskazano, aby określonemu dobru kulturalnemu przyznać ochronę specjalną, konieczne jest odpowiednie oddalenie go od celów wojskowych i brak sprzeciwu państw, które ratyfikowały konwencję. Sprzeciw powinien zawierać uzasadnienie, w którym mowa jest, że dane dobro nie jest dobrem kulturalnym lub też że nie zostały wypełnione warunki określone w art. 8 konwencji z 1954 r.

Dobro kulturalne objęte ochroną specjalną posiada przywilej nietykalności i powinno być zaopatrzone w czasie konfliktu zbrojnego w znak rozpoznawczy.

Cofnięcie przywileju nietykalności następuje w wyniku pogwałcenia zobowiązań wynikających z postanowień konwencji przez jedną ze stron konfliktu. Przywilej nietykalności może być także cofnięty w wyjątkowych wypadkach nie dającej się uniknąć konieczności wojskowej i jedynie na czas jej trwania. Decyzję taką może podjąć dowódca jednostki odpowiadającej dywizji bądź wyższej. We wszystkich wypadkach, w których okoliczności na to pozwalają, decyzję o cofnięciu przywileju nietykalności należy zakomunikować stronie przeciwnej[149].

Ochronę dóbr kultury i miejsc kultu religijnego wzmacnia protokół dodatkowy I z 1977 r. Protokół wśród działań podlegających ściganiu karnemu jako zbrodnie wojenne wymienia: *kierowanie ataków przeciwko pomnikom historycznym, dziełom sztuki lub miejscom kultu religijnego wyraźnie rozpoznanym, które stanowią dziedzictwo kulturalne lub duchowe narodów i którym przyznana została szczególna ochrona na mocy odrębnego porozumienia, na przykład w ramach uprawnionej organizacji międzynarodowej, powodując przez to ich zniszczenie na dużą skalę, gdy brak dowodu, że Strona przeciwna naruszyła art. 53 punkt b) i gdy te pomniki historyczne, dzieła sztuki i miejsca kultu religijnego nie są położone w bezpośredniej bliskości celów wojskowych* (art. 85 ust. 4 pkt d). Jest to istotne wzmocnienie ochrony dóbr kultury przez PD I. Zapisy protokołu jednoznacznie wskazują, że

[149] Zob. także art. 10-14 protokołu drugiego z 26 marca 1999 r. do konwencji haskiej z 1954 r. w sprawie ochrony dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego, (maszynopis), MKiDzN, Warszawa 2000.

ochrona dóbr kultury w czasie konfliktu zbrojnego jest częścią międzynarodowego prawa humanitarnego.

Zgodnie z art. 19 konwencji haskiej także w przypadku konfliktu wewnętrznego (nie mającego charakteru międzynarodowego), strony takiego konfliktu zobowiązane są stosować się do postanowień konwencji, które dotyczą poszanowania dóbr kulturalnych. Powinny również dążyć do wprowadzenia w życie, w drodze układów specjalnych, poszanowania pozostałych postanowień konwencji. Postanowienia art. 19 nie wpływają na zmianę sytuacji prawnej stron konfliktu. Ochronę dóbr kultury i miejsc kultu religijnego wzmacnia protokół dodatkowy II z 1977 r. do konwencji genewskich z 1949 r. Otóż art. 16 zabrania dokonywania wszelkich ataków skierowanych przeciwko budowlom historycznym, dziełom sztuki lub miejscom kultu religijnego, które stanowią dziedzictwo kulturalne lub duchowe narodów, a także wykorzystywania ich do wsparcia wysiłku wojskowego.

Naruszenie obowiązku ochrony dóbr kultury w czasie konfliktu niemiędzynarodowego zostało określone, jako przestępstwo w statucie Międzynarodowego Trybunału dla Ścigania Osób Winnych Poważnych Naruszeń Prawa Humanitarnego Popełnionych na Obszarze Byłej Jugosławii[150]. Natomiast Statut Stałego Międzynarodowego Trybunału (Sądu) Karnego do zbrodni wojennych zalicza *zamierzone kierowanie ataków przeciwko budynkom przeznaczonym na cele religijne, edukacyjne, artystyczne, naukowe lub charytatywne, pomnikom historycznym, szpitalom oraz miejscom, gdzie zbierani są ranni i chorzy, pod warunkiem że nie są one jednocześnie obiektami wojskowymi* (art. 8 ust. 2). Artykuł 77 statutu za popełnione zbrodnie przewiduje karę pozbawienia wolności do lat 30, w wyjątkowych wypadkach karę dożywotniego więzienia. Obok kary pozbawienia wolności Trybunał może orzec przepadek korzyści i majątku pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z przestępstwa[151].

W stosunkach między państwami, które były związane postanowieniami konwencji haskich z 1899 r. i z 1907 r. (IV i IX KH), obowiązującą staje się konwencja z 1954 r. o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego. Znak opisany w artykule 16 konwencji zastępuje znak opisany w art. 5 IX KH z 1907 r. Konwencja z 1954r. uzupełnia także pakt waszyngtoński z 15 kwietnia 1935 r. o ochronie instytucji artystycznych i naukowych oraz zabytków historycznych (pakt Roericha) oraz zastępuje ona flagę rozpoznawczą opisaną w art. III paktu znakiem opisanym w art. 16 konwencji z 1954 r. w stosunkach między państwami, które były związane paktem waszyngtońskim i przejęły nową konwencję z 1954 r.

---

[150] M. Flemming, J. Wojciechowska, *Zbrodnie wojenne* ..., s. 109-110: *zawłaszczanie lub niszczenie albo umyślne uszkadzanie instytucji poświęconych religii, dobroczynności lub oświacie, sztuce i naukom, pomników historycznych oraz dzieł sztuki i nauki.*

[151] Statut Stałego Międzynarodowego Trybunału (Sądu) Karnego, podpisany w Rzymie 17 lipca 1998 r., maszynopis, MSZ, Warszawa 1999.

5.4. Ochrona dóbr kultury na terytoriach okupowanych

Państwo, które okupuje w całości lub w części terytorium, powinno w miarę możliwości popierać wysiłki władz narodowych terytorium okupowanego, mające na celu zapewnienie opieki nad jego dobrami kulturalnymi i ich zachowanie. Natomiast jeżeli dla zachowania dóbr kulturalnych położonych na terytorium okupowanym, a uszkodzonych przez działania wojenne, konieczne są natychmiastowe przedsięwzięcia i jeżeli właściwe władze narodowe nie mogą ich podjąć, władze okupacyjne zobowiązane są do podjęcia niezbędnych środków ratunkowych w ścisłej współpracy z władzami państwa okupowanego (art. 5 ust. 1 i 2 KH z 1954 r.). Konwencja w ust. 3 omawianego artykułu karze także zwrócić uwagę zbrojnemu ruchowi oporu na obowiązek przestrzegania jej postanowień przez rząd legalny uznawany przez członków tego ruchu.

5.5. Realizacja postanowień konwencji haskiej z 1954 r.

Konwencja z 1954 r. nałożyła na państwa obowiązek wprowadzenia do regulaminów i instrukcji wojskowych zapisów, które by zapewniały przestrzeganie jej postanowień[152]. Ponadto zadaniem władz państwowych jest tworzenie w siłach zbrojnych szacunku dla dóbr kultury i dóbr kulturalnych wszystkich narodów. Zadania te należy realizować m.in. poprzez utworzenie już w czasie pokoju w siłach zbrojnych komórek organizacyjnych bądź zespołu osób o specjalnych kwalifikacjach, a ich podstawowym zadaniem powinno być czuwanie nad poszanowaniem dóbr kulturalnych i współpraca z władzami cywilnymi, do których należy opieka nad tymi dobrami (art. 7 ust. 1 – 2)[153]. Wzmocnienie tych postanowień znajdziemy także w art. 34 protokołu II z 1999 r.[154]

Sygnatariusze Konwencji zobowiązali się do przestrzegania wszelkich zakazów dotyczących kradzieży, rabunku lub bezprawnego przywłaszczania dóbr kultural-

---

[152] Bardzo szczegółowe postanowienia dotyczące ochrony dóbr kultury zawiera niemiecki podręcznik z 1992 r. wydany przez Bundesministerium der Verteidigung Abteilung Verwaltung und Recht II 3, pt. *Humanitäres Völkerrecht in bewaffneten Konflikten*, Kapitel 9, nr 901-936, s. 93-98. Na temat art. 7 konwencji i implementacji jego postanowień w regulaminach wojskowych innych państw pisze D. Drewniacki, *Zadania i rola sił zbrojnych w świetle artykułu 7 konwencji haskiej*, (maszynopis), Warszawa 1999.

[153] W Departamencie Społeczno-Wychowawczym MON w roku 2000 powstał wydział do spraw ochrony dóbr kultury. W Polsce istnieje na szczeblu państwa Generalny Konserwator Ochrony Zabytków. W 1999 r. minister kultury i sztuki określił zasady organizacji wojewódzkich oddziałów służby ochrony zabytków. Zgodnie z § 6.1 rozporządzenia w oddziałach tych utworzono stanowiska do spraw: 1) inspekcji zabytków nieruchomych, 2) inspekcji zabytków ruchomych, 3) inspekcji zabytków archeologicznych, 4) rejestru zabytków, dokumentacji dóbr kultury i informatyki, 5) spraw obronnych i ochrony cywilnej. Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 16 lutego 1999 r. w sprawie zasad organizacji wojewódzkich oddziałów służby ochrony zabytków (DzU z 1999 r., nr 39, poz. 391). Warto zaznaczyć, że na terenie zajmowanym przez Wojsko Polskie znajduje się 400 zabytkowych obiektów.

[154] *Protokół należy wykonywać we współpracy z siłami obronnymi, odpowiedzialnymi za ochronę interesów stron konfliktu.* Protokół drugi z 26 marca 1999 r. do konwencji haskiej z 1954 r. w sprawie ochrony dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego, (maszynopis), MSZ, Warszawa 1999.

nych, wszelkich aktów wandalizmu wymierzonych przeciw nim. Strony konwencji zobowiązały się także do powstrzymania się od stosowania rekwizycji wobec ruchomych dóbr kulturalnych położonych na terytorium innego sygnatariusza. Odpowiedzialność karna za nieposzanowanie dóbr kultury została wzmocniona także na podstawie art. 15 protokołu II 1999 r.

O odpowiedzialności karnej za nieprzestrzeganie międzynarodowego prawa humanitarnego dotyczącego ochrony dóbr kultury mówi kodeks karny z 1997 r. w art. 125: *1. Kto na obszarze okupowanym, zajętym lub na którym toczą się działania zbrojne, naruszając prawo międzynarodowe, niszczy, uszkadza lub zabiera dobro kultury, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.*

2. Jeżeli czyn dotyczy dobra mającego szczególne znaczenie dla kultury, sprawca podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 3 lat[155].

Kodeks karny odwołując się do prawa międzynarodowego, określił jednoznacznie, iż czyny polegające na nieposzanowaniu dóbr kultury podlegają sankcjom karnym. Podmiotem przestępstwa jest tutaj osoba wojskowa i cywilna państwa okupującego. Nie może nim być obywatel państwa, którego terytorium jest okupowane, zajęte albo na którym toczą się działania zbrojne. Za takie czyny obywatele ponoszą odpowiedzialność przed wymiarem sprawiedliwości własnego państwa i na podstawie innych przepisów[156].

5.6. Konwencja o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego[157]

Konwencja haska z 1954 r. upowszechniła termin „dobra kulturalne", natomiast konwencja paryska z 1972 r. o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego wprowadziła do prawa międzynarodowego określenie „dziedzictwo kulturalne" i „dziedzictwo naturalne"[158]. Według art. 1 dziedzictwo kulturalne to:

a) zabytki: dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

---

[155] Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (DzU z 1997 r., nr 88, poz. 553 i 160, poz. 1083).

[156] W Polsce regulował to m.in. art. 73 ustawy o ochronie dóbr kultury: *1. Kto uszkodzi lub zniszczy zabytek, podlega karze pozbawienia wolności do lat 5 i grzywny. 2. Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega karze pozbawienia wolności do 6 miesięcy lub grzywny* – ustawa z 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (DzU z 1999 r., nr 98, poz. 1150). Art. 73 utracił moc na podstawie art. 3 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – przepisy wprowadzające kodeks karny (DzU z 1997 r., nr 88, poz. 554 i nr 160, poz. 1083), która weszła w życie 1 września 1998 r. Zob. także W. Radecki, *Ochrona dóbr kultury w nowym kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo" 1998, nr 2/7.

[157] Konwencja z 16 listopada 1972 r. o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (DzU z 1976 r., nr 32 poz. 190, załącznik).

[158] Pojęcia te zostały dokładnie omówione, w: A. Przyborowska-Klimczak, *Pojęcie „dziedzictwa kulturalnego" w prawie międzynarodowym*, SM 1990, nr 4; A. Białek-Guillemette, *Światowe dziedzictwo kulturalne i przyrodnicze państw sygnatariuszy Paktu NATO i „Partnerstwa dla Pokoju"*, OiK Z 1996, nr 2.

b) zespoły budowli oddzielnych lub łączonych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem, mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

c) miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

Natomiast w art. 2 konwencji zdefiniowano pojęcie dziedzictwa naturalnego jako:

a) pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne i biologiczne albo zgrupowania takich formacji, przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia estetycznego lub naukowego,

b) formacje geologiczne i fizjograficzne oraz strefy o ściśle oznaczonych granicach, stanowiące siedlisko zagrożonych zagładą gatunków zwierząt i roślin, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania,

c) miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania lub naturalnego piękna.

Identyfikowanie i wyznaczanie granic wszelkiego rodzaju dóbr należy do każdego państwa będącego stroną konwencji, na którego terytorium one się znajdują (art. 3).

Wykaz dóbr będących na liście światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego aktualizowany jest co najmniej raz na dwa lata. Państwo zainteresowane umieszczeniem określonego dobra na wymienionej liście zgłasza taką propozycję do Organizacji do Spraw Nauki, Oświaty i Kultury (UNESCO). W 1999 r. na liście tej było 520 obiektów ze 115 państw. Polska posiada 9 takich obiektów:

1. Kraków – zabytkowe centrum (od 8 września 1978 r.);
2. Wieliczka – zabytkowa kopalnia soli (od 8 września 1978 r.);
3. Oświęcim – dawny obóz koncentracyjny Oświęcim-Brzezinka (od 26 października 1979 r.);
4. Warszawa – zabytkowe centrum (od 5 września 1980 r.);
5. Zamość – Stare Miasto (od 14 grudnia 1992 r.);
6. Toruń – Stare i Nowe Miasto (od 4 grudnia 1997 r);
7. Malbork – zespół zamkowy (trzy zamki połączone fortyfikacjami w jeden kompleks obronny) – od 4 grudnia 1997 r.;
8. Kalwaria Zebrzydowska – zabytkowy klasztor;
9. Puszcza Białowieska[159].

[159] A. Białek-Guillemette, *Lista światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego*. „Ochrona i Konserwacja Zabytków" 1996, nr 3, s. 48 i 68. „Rzeczpospolita" z 5 grudnia 1997 r., nr 283, s. 23. Dane potwierdzone przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

6. Ograniczenia dotyczące środków i metod walki zbrojnej

6.1. Cele wojskowe według postanowień prawa wojennego

W myśl przepisów prawa wojennego celami wojskowymi są członkowie nieprzyjacielskich sił zbrojnych z wyjątkiem personelu medycznego i duchownego (art. 1 i 2 RH oraz art. 43 PD I). Po drugie celami wojskowymi są dobra, *które z powodu swej natury, rozmieszczenia, przeznaczenia lub wykorzystania wnoszą istotny wkład do działalności wojskowej i których całkowite lub częściowe zniszczenie, zajęcie lub zneutralizowanie daje określoną korzyść w danej sytuacji.* Tak więc przez cele wojskowe należy rozumieć: urządzenia, budynki i pozycje, gdzie ulokowane są siły zbrojne lub ich wyposażenie (np. rejony rozmieszczenia, koszary, magazyny, rejony przemarszu i chwilowego postoju wojsk – art. 52 PD I)[160].

Definicja sformułowana w PD I jest najwyraźniej ogólna i nie zawiera listy określonych instalacji lub obiektów, które mogą stanowić cele wojskowe. Wymaga to od dowódców szczególnej ostrożności w czasie prowadzenia operacji lądowej, powietrznej lub morskiej. W żadnym wypadku nie wolno atakować bez rozróżnienia. Określenie „bez rozróżnienia" oznacza:

a) ataki, które nie są skierowane przeciwko określonemu celowi wojskowemu;

b) ataki, w których stosuje się metody i środki walki, jakie nie mogą być ograniczone do określonego celu wojskowego;

c) ataki, w których skutki zastosowanych metod i środków walki nie mogą być ograniczone, zgodnie z przepisami prawa humanitarnego.

Zgodnie z art. 51 ust. 5 PD I następujące rodzaje ataków należy traktować jako wykonane bez rozróżnienia:

a) ataki w postaci bombardowania, niezależnie od zastosowanych metod i środków, które jako jeden cel wojskowy traktują pewną liczbę celów wojskowych wyraźnie zarysowanych i odróżniających się, położonych w mieście, na wsi lub w innej strefie obejmującej skupienie osób cywilnych lub dóbr o charakterze cywilnym;

b) ataki, co do których można przypuszczać, że spowodują również straty wśród ludności cywilnej, zranienia osób cywilnych, szkody w dobrach o charakte-

[160] Warto zaznaczyć, że w myśl przepisów art. 2 IX KH z 1907 r. celami wojskowymi są: zakłady wojskowe lub morskie, składy broni lub sprzętu wojskowego, warsztaty i instalacje mogące być użyte dla potrzeb floty lub armii nieprzyjacielskiej oraz okręty wojenne, znajdujące się w porcie.

rze cywilnym lub połączenie tych strat i szkód, jeśli byłyby one nadmierne w porównaniu z oczekiwaną konkretną i bezpośrednią korzyścią wojskową.

6.2. Środki ostrożności w czasie ataku i obrony

Przepisy prawa wojennego sformułowane w PD I wbrew obiegowej opinii nie zabraniają podejmowania działań zbrojnych i nie obezwładniają dowódcy. Normy prawa wojennego podkreślają jedynie, aby w czasie planowania operacji wojskowej przestrzegać podstawowych zasad: humanitaryzmu i proporcjonalności. Protokół dodatkowy w art. 57 ust. 1 stanowczo nakazuje, aby podczas operacji wojskowych, stale troszczyć się o oszczędzanie ludności cywilnej, osób cywilnych oraz dóbr o charakterze cywilnym. Przed atakiem powinny być przedsięwzięte następujące środki ostrożności:

a) należy upewnić się, że obiektem ataku jest na pewno cel wojskowy w rozumieniu art. 52 ust. 2 PD I;

b) należy dobrać środki i metody ataku, wykorzystać wszystkie praktycznie możliwe środki ostrożności w celu uniknięcia, a przynajmniej sprowadzenia do minimum, nie zamierzonych strat w życiu ludzkim wśród ludności cywilnej, zranienia osób cywilnych i szkód w dobrach o charakterze cywilnym;

c) powstrzymać się od podjęcia ataku, jeżeli zachodzi podejrzenie, że mógłby on spowodować wielkie straty i szkody, których rozmiary byłyby nadmierne do oczekiwanej konkretnej i bezpośredniej korzyści wojskowej;

d) należy odstąpić od ataku lub go przerwać, gdy okaże się, że jego cel nie ma charakteru wojskowego lub korzysta ze szczególnej ochrony, albo też można oczekiwać, iż atak wywoła nie zamierzone straty w życiu ludzkim wśród ludności cywilnej oraz w dobrach o charakterze cywilnym;

e) w wypadku gdy ataki mogą zagrozić ludności cywilnej, należy wydać w odpowiednim czasie skuteczne ostrzeżenie, chyba że okoliczności na to nie pozwalają;

f) jeżeli możliwy jest wybór między kilkoma celami wojskowymi dla osiągnięcia jednakowej korzyści wojskowej, wybrany powinien być cel, którego zaatakowanie stanowi najmniejsze niebezpieczeństwo dla osób cywilnych lub dóbr o charakterze cywilnym.

Postanowienia art. 57 nie mogą być rozumiane jako uprawniające do ataków przeciw ludności cywilnej, osobom cywilnym lub dobrom o charakterze cywilnym. Zostało to dodatkowo wyjaśnione w ust. 5 wymienionego artykułu.

6.3. Zakazane metody walki zbrojnej[161]

1. Zakaz prowadzenia wojny totalnej (art. 51 ust. 4 PD I).

2. Zakaz stosowania metody „ziemi spalonej" (art. 55 PD I i konwencja z 18 maja 1977 r.

3. Zakaz stosowania głodu jako metody walki (art. 54 ust. 1 PD I).

4. Zakaz pozbawiania ludności cywilnej dóbr niezbędnych do przetrwania (art. 54 ust. 2 PD I).

5. Zakaz prowadzenia operacji wojennych w strefach i miejscowościach sanitarnych, strefach zneutralizowanych, zdemilitaryzowanych miejscowościach niebronionych i strefach bezpieczeństwa. (art. 23 I KG, art. 14 i 15 IV KG oraz art. 59 i 60 PD I).

6. Zakaz wiarołomstwa (art. 23 lit. f RH i art. 37 PD I).

7. Zakaz atakowania obiektów szczególnych (art. 56 i 59 PD I).

8. Zakaz atakowania parlamentarza i osób wyłączonych z walki (art. 32 RH, art. 12 II KG i art. 41 PD I).

9. Zakaz niedarowania życia (niedawanie pardonu) (art. 23 lit. d RH i art. 40 PD I).

10. Zakaz zabójstw, zranień i okrucieństw (art. 50 I KG, art. 13 i 130 III KG, art. 147 IV KG, art. 3 wspólny dla czterech KG oraz art. 75 i 85 PD I).

11. Zakaz nadużywania znaków rozpoznawczych (art. 23 lit. f RH, art. 38 i 39 PD I).

12. Zakaz rabunków i rozmyślnego niszczenia mienia (art. 28 i 46 - 47 RH, art. 33 i 53 IV KG oraz art. 52 PD I).

13. Zakaz osłaniania pozycji wojskowych osobami wyłączonymi z walki (art. 28 IV KG i art. 58 PD I).

14. Zakaz zmuszania obywateli państwa nieprzyjacielskiego do służby w obcych siłach zbrojnych (art. 23 RH i art. 51 IV KG).

15. Zakaz przekraczania ram:

a) samoobrony;

b) represaliów (art. 46 I KG, 47 II KG, 13 III KG i 33 IV KG i art. 4 ust. 4 KH z 1954 r., oraz art. art. 20, 51 ust. 6, art. 53 i 56 ust. 4 PD I – przepisy ujęte w tych artykułach zawierają zakazy stosowania represaliów)[162];

c) konieczności wojennej[163];

---

[161] Na podstawie T. Leśko, *Międzynarodowe ograniczenia...*, s. 130-140.

[162] Represalia są obecnie prawnie dozwolone jedynie na polu walki i wobec potencjału wojskowego nieprzyjaciela. Zob. R. Bierzanek, *Represalia wojenne jako środek zapewniający przestrzeganie prawa międzynarodowego*, „Polska i Świat", Poznań 1978, T. Leśko, *Międzynarodowe ...*, s. 144-145; M. Flemming, *Represalia jako instytucja prawa wojennego*, WPP 1996, nr 2.

[163] O samoobronie i konieczności wojennej jest mowa w niniejszym opracowaniu.

16. Zakaz propagandy nieprzestrzegania prawa międzynarodowego (art. 2 wspólny dla czterech KG).

17. Zakaz propagandy agresji (art. 20 Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych).

18. Zakaz propagandy ludobójstwa (Statut MTW, art. III lit. c konwencji z 1948 r. o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa).

19. Zakaz propagandy zbrodni wojennych (art. 85 PD I).

20. Zakaz propagandy zachęcającej do służby w armii nieprzyjacielskiej (art. 51 IV KG).

6.4. Dobra o charakterze cywilnym (obiekty cywilne)

Jak wcześniej wspomniano, dobra cywilne nie powinny być celem ataków. Dobrami o charakterze cywilnym są wszystkie dobra, które nie są celami wojskowymi (art. 52 ust. 1). Jest to tzw. negatywna definicja obiektu cywilnego. Wynika z niej, że każdy obiekt cywilny może stać się w przypadku konieczności wojennej celem wojskowym. Należy domniemywać – w myśl przepisów art. 52 ust. 3 – że dobra normalnie przeznaczone do użytku cywilnego takie jak miejsce kultu religijnego, dom, inne pomieszczenia mieszkalne lub szkoła nie są używane w celu wniesienia rzeczywistego wkładu do działania wojskowego. W myśl powyższych przepisów obiekty cywilne to wszystkie obiekty, które nie mogą być uważane za cele wojskowe. Obiekty cywilne nie mogą być celem represaliów.

6.5. Osoby cywilne. Ludność cywilna

Za osobę cywilną należy uważać każdą osobę nie należącą do sił zbrojnych (art. 4A pkt 1, 2, 3 i 6 III KG oraz art. 43 PD I) i nie biorącą udziału w „levée en masse" (art. 2 RH). Przepisy art. 50 PD I nakazują domniemywać, iż w razie wątpliwości co do statusu danej osoby należy uważać ją za osobę cywilną, której przysługuje ochrona międzynarodowa .

Zgodnie z art. 50 ust. 2 pojęcie „ludność cywilna" obejmuje wszystkie osoby cywilne, które korzystają z ogólnej ochrony przed niebezpieczeństwami wynikającymi z operacji wojskowych. Obecność wśród ludności cywilnej pojedynczych osób nie odpowiadających określeniu osoby cywilnej nie pozbawia tej ludności jej cywilnego charakteru. Aby ta ochrona była skuteczna, należy przestrzegać przepisów prawa międzynarodowego (IV KG z 1949r. i PD I cz. IV „Ludność cywilna"). Ta kategoria osób nie może być przedmiotem ataków i represaliów. Zabronione są

także akty i groźby przemocy, których głównym celem jest zastraszenie ludności cywilnej (art. 51 ust. 2).

Natomiast osoby cywilne, które uczestniczą bezpośrednio w działaniach zbrojnych, nie korzystają z ochrony określonej przepisami prawa humanitarnego, przez czas trwania takiego uczestnictwa.

Należy podkreślić, że obecność lub przemieszczanie się osób cywilnych nie powinny być wykorzystywane do ochrony przed operacjami wojskowymi pewnych punktów lub pewnych stref, zwłaszcza do prób ochrony celów wojskowych przed atakami albo do maskowania, ułatwienia lub utrudnienia operacji wojskowych. Strony konfliktu powinny unikać takich sytuacji, aby ruch ludności cywilnej kierować w stronę celów wojskowych tak, by stanowiło to próbę ochrony tych celów przed atakami lub osłaniania operacji wojskowych (art. 51 ust. 7).

Należy jednak pamiętać, że powyższe postanowienia nie zwalniają stron konfliktu od przedsięwzięcia środków ostrożności w czasie prowadzenia operacji wojskowych (art. 58).

Zabronione jest stosowanie przeciwko osobom cywilnym głodu jako metody prowadzenia wojny. W związku z tym nie wolno atakować, niszczyć, zabierać lub czynić nieużytecznymi dóbr niezbędnych do przetrwania ludności cywilnej, np. środków żywnościowych i obszarów rolniczych. Nie wolno także niszczyć urządzeń nawadniających w tym celu, aby uniemożliwić ludności cywilnej lub stronie przeciwnej korzystanie z nich. Dobra takie nie powinny być przedmiotem represaliów.

Zakazy jednak nie obowiązują, jeżeli wymienione dobra są używane przez stronę przeciwną wyłącznie do utrzymywania członków sił zbrojnych albo do bezpośredniego wsparcia działania wojskowego. Jednak i w tym wypadku obowiązuje zasada, że działania takie nie mogą doprowadzić do głodu miejscową ludność i zmuszać ją do przemieszczania się (art. 54 ust. 1 – 4). Należy podkreślić, że art. 54 ust. 5 dopuszcza jednostronne złamanie powyższych postanowień przez stronę broniącą własnego terytorium, jeśli przemawia za tym jej interes i stanowcza konieczność wojskowa tego wymaga.

6.6. Dziennikarze

Osobami cywilnymi w myśl art. 79 PD I są także dziennikarze, którzy spełniają niebezpieczne misje zawodowe w strefach konfliktu zbrojnego. Są oni chronieni postanowieniami prawa humanitarnego, pod warunkiem niepodejmowania żadnego działania, które byłoby sprzeczne z ich statusem osób cywilnych. Tacy dziennikarze, jako osoby cywilne, nie stają się jeńcami wojennymi w razie pojmania przez walczące wojska.

Jeżeli dziennikarze są korespondentami wojennymi, mają status niekombatantów towarzyszących siłom zbrojnym na mocy art. 4A pkt. 4 III KG. Odnosi się to do dziennikarzy, którzy korzystają z umundurowania wojskowego i w razie ujęcia przez nieprzyjaciela stają się jeńcami wojennymi. Takie rozwiązanie istniało również w art. 81 konwencji genewskiej z 1929 r. i art. 13 RH z 1907 r. O statusie dziennikarza dodatkowo może poświadczyć karta tożsamości wystawiona przez rząd państwa, którego dziennikarz jest obywatelem albo na którego terytorium ulokowana jest redakcja zatrudniająca go (art. 79 ust. 3 PD I).

6.7. Ochrona ludności w czasie konfliktu niemiędzynarodowego

W czasie konfliktu niemiędzynarodowego na mocy PD II ludność cywilna i osoby cywilne korzystają z ogólnej ochrony przed niebezpieczeństwami wynikającymi z operacji wojskowych. Jednak przepisy PD II w tej materii są dość nieliczne i nie tak rozbudowane jak w części IV PD I. Artykuł 13 PD II stanowi, że ludność cywilna jako taka i osoby cywilne, nie mogą być przedmiotem ataków. Ponadto są zabronione akty lub groźby przemocy, których głównym celem jest zastraszenie ludności. Warto jednak wskazać na ust. 3 wspomnianego artykułu, w którym stwierdza się, że: *osoby cywilne, jeżeli biorą bezpośredni udział w działaniach zbrojnych, nie korzystają z ochrony nakazanej przez niniejszy artykuł przez czas takiego udziału.* Ochrona ludności cywilnej na mocy przepisów PD II jest zdecydowanie słabsza niż w konflikcie międzynarodowym.

6.8. Osoby podlegające szczególnej ochronie

Na mocy przepisów prawa humanitarnego szczególną ochroną objęte są wojskowa i cywilna służba medyczna oraz wojskowy i cywilny personel duchowny. Zadania tych osób, muszą być wykonywane niezależnie od aktualnych lub możliwych operacji wojskowych. Status medyczny lub duchowny odnośnych osób lub obiektów pozbawia te osoby statusu kombatanta. Nie będąc kombatantami członkowie wojskowego personelu medycznego i duchownego nie stają się jeńcami wojennymi, gdy zostaną ujęci przez nieprzyjaciela. Do uchwalenia protokołów dodatkowych w 1977 r. utrzymywały się znaczne różnice w sytuacji prawnej wojskowego personelu medycznego i jego cywilnego odpowiednika. Personel wojskowy był objęty prawną ochroną już od 1864 r. (pierwsza konwencja czerwonokrzyska). Przepisy protokołów dodatkowych zrównują status prawny cywilnego personelu medycznego z personelem wojskowym. Cywilne zakłady medyczne i środki transportu medycznego muszą spełniać jeden z następujących wymogów:

a) należeć do strony wojującej; b) być uznane i upoważnione przez właściwą władzę strony wojującej.

W myśl postanowień przepisów prawa humanitarnego cywilne i wojskowe jednostki medyczne mają obowiązek współpracować, a władze wojskowe zazwyczaj sprawują kierownictwo lub przynajmniej nadzór nad cywilnymi jednostkami medycznymi. Cywilny personel medyczny, zakłady i środki transportu mogą zajmować się zarówno wojskowymi, jak i cywilnymi rannymi, chorymi i rozbitkami. Jednak cywilny lub wojskowy status odnośnych osób pozostaje nie zmieniony.

Szczególna ochrona przyznana przez prawo humanitarne personelowi medycznemu dotyczy tylko osób, które są zatrudnione przez stronę konfliktu, tzn. przez państwo lub inny podmiot prawa międzynarodowego. Prawo międzynarodowe nie chroni natomiast instytucji medycznych i osób, które nie mają upoważnienia od swoich władz do działalności humanitarnej na rzecz ofiar wojny. Działające bez upoważnienia władz niepaństwowe instytucje, organizacje humanitarne korzystają z ogólnej ochrony prawnej przysługującej ludności cywilnej (IV KG), tj. nie mogą one być przedmiotem zbrojnych ataków lub innych dolegliwości nieusprawiedliwionych koniecznością wojenną.

Personel medyczny może być zaangażowany na stałe lub czasowo. Personel stały to taki, który jest zatrudniony wyłącznie w służbie medycznej, rozumianej jako zbieranie, transport i leczenie rannych i chorych oraz innych osób potrzebujących pomocy medycznej, a także zapobieganie chorobom. Personel czasowy to osoby, wojskowe lub cywilne, które pełnią obowiązki przez okres ograniczony. W okresie wykonywania czynności medycznych na polu walki, personel czasowy ma takie samo prawo do ochrony i poszanowania jak personel stały[164]. Członkowie czasowego personelu wojskowego są kombatantami i z mocy prawa w przypadku ujęcia przez przeciwnika przysługuje im status jeńców wojennych. Personel czasowy nie może wykonywać innych zadań niż zadania medyczne. Naruszenie tego zakazu może być potraktowane przez stronę przeciwną jako pogwałcenie praw i zwyczajów wojennych.

Kapelanom wojskowym przydzielonym do sił zbrojnych przysługuje szczególna ochrona wynikająca z przepisów prawa wojennego. Prawo humanitarne przyznaje taki sam status wojskowemu i cywilnemu personelowi duchownemu. Personel duchowny oznacza osoby wojskowe lub cywilne, które poświęcają się wyłącznie swej działalności duszpasterskiej i są przydzielone do: sił zbrojnych, cywilnej służby medycznej, obrony cywilnej.

Służba na rzecz rannych i chorych jest nie tylko obowiązkiem, ale i uprawnieniem personelu medycznego i duchownego. Bez względu na okoliczności nikt nie może być karany za działalność o charakterze medycznym zgodną z zasadami etyki lekarskiej.

---

[164] Zob. M. Flemming, *Służby medyczne w czasie konfliktu zbrojnego w świetle prawa międzynarodowego*, MON, Warszawa 1992, s. 11-12.

6.9. Szczególna ochrona dóbr kulturalnych i obiektów kultu religijnego

Na mocy art. 53 PD I obowiązuje szczególna ochrona dóbr kulturalnych i obiektów kultu religijnego. Artykuł ten całkowicie zakazuje:

a) dokonywania jakichkolwiek aktów wrogich skierowanych przeciwko budowlom historycznym, dziełom sztuki lub miejscom kultu religijnego, które stanowią dziedzictwo kulturalne lub duchowe narodów;

b) używania takich dóbr dla wsparcia wysiłku wojskowego;

c) czynienie z takich dóbr przedmiotu represaliów.

Tak więc budowle historyczne, dzieła sztuki, miejsca kultu religijnego, które stanowią kulturalne lub duchowe dziedzictwo narodów nie mogą być przedmiotem działań zbrojnych ani wykorzystywane do wspierania wysiłku wojskowego. Dobra takie nie mogą być przedmiotem represaliów. Korzystają one z pełnej ochrony. Ich wartość jest na tyle zrozumiała, że nie wymaga specjalnej identyfikacji[165].

Zakaz wynikający z art. 53 PD I jest kategoryczny. Zabrania on wykorzystywania wymienionych obiektów do celów wojskowych. Nie można także pozbawić ich przysługującej im ochrony, w odróżnieniu od ochrony obiektów oznakowanych na mocy KH z 1954 r. Tak kategoryczny zakaz - jak podkreśla M. Flemming – nie ma zastosowania do obiektów służby zdrowia, które mogą być wykorzystywane do celów wojskowych, z pewnymi zastrzeżeniami i po usunięciu znaków ochronnych[166].

6.10. Ochrona środowiska naturalnego

Podczas działań wojennych należy troszczyć się o ochronę środowiska naturalnego przed rozległymi, długotrwałymi i poważnymi następstwami. Ochrona obejmuje zakaz stosowania metod lub środków walki, które zmierzają albo które mogą zmierzać do wywołania takich szkód w środowisku naturalnym i przez to zagrażać zdrowiu lub przetrwaniu ludności (art. 55). Zabronione są także ataki przeciwko środowisku naturalnemu z tytułu represaliów.

Ochrona środowiska naturalnego w czasie działań zbrojnych doprecyzowana jest w następujących konwencjach międzynarodowych:

a) konwencji z 18 maja 1977 r. o zakazie używania technicznych środków oddziaływania na środowisko w celach militarnych lub innych wrogich celach. Zgodnie z art. II określenie „techniczne środki oddziaływania na środowisko" oznacza każdy środek mający na celu – przez rozmyślne kierowanie procesami naturalnymi

[165] F. de Mulinen, op. cit., s. 46.

[166] M. Flemming, J. Wojciechowska, op. cit., s. 112.

– dokonywanie zmian w dynamice, składzie lub strukturze ziemi, włączając w to biosferę, litosferę, hydrosferę i atmosferę lub przestrzeń kosmiczną;

b) artykule 35 ust. 3 PD I, zabraniającym stosowania „metod i środków prowadzenia wojny, których celem jest wywoływanie rozległych, długotrwałych i poważnych szkód w środowisku naturalnym lub po których można oczekiwać, że takie szkody wywołają". Ta zasada określa zachowanie się wojujących i ma ona znaczenie podstawowe, przy formułowaniu zakazów i ograniczeń w prowadzeniu działań zbrojnych[167];

c) protokole III w sprawie zakazów lub ograniczeń użycia broni zapalających załączonym do konwencji z 10 października 1980 r. o zakazie (...). Protokół w art. 2 ust. 4 zakazuje czynienia przedmiotem ataku za pomocą broni zapalających lasów i innej roślinności, chyba że te składniki środowiska naturalnego są wykorzystywane do ukrycia lub maskowania żołnierzy albo obiektów wojskowych lub same stanowią obiekty wojskowe.

6.11. Ochrona budowli i urządzeń zawierających niebezpieczne siły

Zapis art. 56 mówiący o budowlach i urządzeniach zawierających niebezpieczne siły oznacza, że są to zapory, groble i elektrownie jądrowe, których zaatakowanie może spowodować wyzwolenie niebezpiecznych sił i w następstwie wywołać poważne straty wśród ludności cywilnej. Obiekty te zgodnie z postanowieniami wymienionego artykułu nie mogą być przedmiotem ataku, nawet gdyby stanowiły cele wojskowe. W stosunku do takich budowli zabronione są oczywiście ataki celem represaliów.

Szczególna ochrona przed atakami przyznana budowlom i urządzeniom zawierającym niebezpieczne siły może być cofnięta. Artykuł 56 ust. 2 przewiduje ustanie szczególnej ochrony przed atakami jedynie wtedy, gdy wymienione obiekty są używane do regularnego i bezpośredniego wsparcia operacji wojskowych i gdy takie ataki są jedynym możliwym środkiem mogącym spowodować ustanie takiego wsparcia.

Aby zapobiec atakom na zapory, groble i elektrownie jądrowe, strony konfliktu powinny dążyć do nierozmieszczania celów wojskowych w pobliżu tych obiektów. Dopuszczalne jest jedynie rozmieszczenie urządzeń wojskowych mających jako jedyny cel obronę chronionych obiektów. Urządzenia te nie powinny być celem ataków, pod warunkiem że nie są użytkowane w toku działań zbrojnych do celów innych niż działania obronne. Działania obronne można prowadzić w odpowiedzi na ataki przeciwko chronionym obiektom. Uzbrojenie takich obiektów powinno

[167] T. Leśko, *Międzynarodowe ograniczenia* ..., s. 223.

ograniczać się do broni defensywnej, której zadaniem jest odpieranie działań nieprzyjacielskich przeciwko chronionym budowlom.

6.12. Strefy i miejscowości pod szczególną ochroną

Strefa lub miejscowość sanitarna oznacza obszar odpowiednio zorganizowany, aby mógł ochraniać rannych i chorych przed skutkami działań zbrojnych.

Strefy i miejscowości sanitarne

Można tworzyć na podstawie art. 23 I KG z 1949 r. Czyni się to już w czasie pokoju, a także po rozpoczęciu działań wojennych na swym własnym terytorium, a w razie potrzeby i na terytoriach okupowanych. Strefy takie powstają na podstawie układów zawieranych pomiędzy stronami konfliktu. Mają być tak zorganizowane, aby mogły chronić przed skutkami działań wojennych rannych, chorych, a także personel, któremu powierzono organizację i zarząd tymi strefami, oraz zapewnić leczenie przebywających tam osób[168].

Również na podstawie art. 14 IV KG z 1949 r. tworzy się strefy i miejscowości sanitarne. Odbywa się to już w czasie pokoju oraz po rozpoczęciu działań wojennych na swym własnym terytorium, a w razie potrzeby i na terytoriach okupowanych. Strefy takie powstają na podstawie układów zawieranych pomiędzy stronami konfliktu. Mają być tak zorganizowane, aby mogły chronić przed skutkami wojny rannych i chorych, kaleki, starców i dzieci w wieku poniżej lat 15, kobiety ciężarne i matki dzieci poniżej lat 7[169].

Strefy zneutralizowane

Tworzy się na czas bezpośredniego zagrożenia działaniami zbrojnymi na podstawie art. 15 IV KG z 1949 r., mają one charakter prowizoryczny, tymczasowy.

Strona konfliktu może zaproponować drugiej stronie bezpośrednio bądź za pośrednictwem państwa neutralnego lub organizacji humanitarnej utworzenie strefy zneutralizowanej, w celu ochrony przed niebezpieczeństwem walk następujących osób: rannych i chorych, walczących lub nie walczących, osób cywilnych, nie biorących udziału w działaniach wojennych i nie wykonujących żadnych prac o charakterze wojskowym podczas swego pobytu w tych strefach. Układ o utworzeniu strefy zawiera się na piśmie. Układ ustala początek i czas trwania strefy zneutralizowanej.

---

[168] Projekt układu w sprawie stref i miejscowości sanitarnych i bezpieczeństwa zawiera załącznik I do I KG z 1949 r.

[169] Projekt układu w sprawie stref i miejscowości sanitarnych i bezpieczeństwa zawiera załącznik I do IV KG z 1949 r.

Miasta otwarte

Strona konfliktu ogłasza, że nie będzie broniła określonego miasta i wycofa z niego oddziały oraz sprzęt wojskowy. Strona przeciwna zobowiązana jest uszanować taką decyzję i odstąpić od planowanego ataku. Po zajęciu takiego miasta przez nieprzyjaciela traci ono swój szczególny status. Instytucja miast otwartych nie została unormowana w przepisach prawa wojennego. Ma ona umocowanie w normach prawa zwyczajowego. W czasie II wojny światowej instytucję „miast otwartych" zastosowano dwukrotnie, w 1940 r. co do Paryża i w 1944 r. przez władze niemieckie co do Rzymu[170].

Miejscowości niebronione

Tworzy się na podstawie art. 59 PD I z 1977 r. Instytucja ta nawiązuje do „miast otwartych". Władze strony wojującej mogą ogłosić, że określona miejscowość, leżąca wewnątrz lub w pobliżu strefy objętej walkami nie jest broniona. Taka miejscowość musi odpowiadać warunkom określonym w art. 59 PD I:

– wszyscy kombatanci powinni być usunięci. Dotyczy to również broni i ruchomego materiału wojskowego, natomiast stałe urządzenia i obiekty wojskowe nie mogą być wykorzystywane przeciwko nieprzyjacielowi.

– władze i ludność cywilna nie mogą działać na szkodę nieprzyjaciela oraz podejmować innej działalności dla wsparcia operacji wojsk własnych.

W takiej miejscowości mogą pozostać osoby chronione przez KG i PD I oraz policja, pozostawiona wyłącznie do utrzymania porządku publicznego. Oświadczenie o ogłoszeniu miejscowości niebronionej powinno być skierowane do strony przeciwnej. Oświadczenie ma określić dokładnie granice miejscowości niebronionej. Strona konfliktu otrzymująca takie oświadczenie powinna potwierdzić jego odbiór i potraktować taką strefę zgodnie z propozycją. Natomiast jeśli uzna, że warunki przewidziane w art. 59 ust. 2 nie zostały spełnione, powinna powiadomić o tym drugą stronę, co jest jednoznaczne, że nie uznaje danej strefy za niebronioną.

Warto zaznaczyć, że strony konfliktu mogą porozumiewać się co do tworzenia miejscowości niebronionych, nawet gdy miejscowości te nie spełniają warunków określonych w art. 59 ust. 2 PD I. Granice miejscowości niebronionej winny w miarę możności być oznaczone specjalnymi znakami. Mogą to być białe flagi, z poprzecznym dobrze widocznym czerwonym pasem. Znaki powinny być umieszczone w miejscach, gdzie byłyby wyraźnie widoczne, zwłaszcza na obwodzie i granicach miejscowości oraz na głównych drogach. Warto zaznaczyć, że porozumienie może zawierać formy kontroli miejscowości niebronionych, jeśli państwa-strony, widzą taką konieczność.

---

[170] M. Flemming, J. Wojciechowska, *Zbrodnie wojenne* ..., s. 72.

Strefy zdemilitaryzowane

Tworzy się w drodze porozumienia między stronami konfliktu międzynarodowego na podstawie art. 60 PD I. Porozumienia takie mogą być zawierane już w czasie pokoju. Forma porozumienia może być zawarta, nawet w formie ustnej – bezpośrednio lub za pośrednictwem mocarstwa opiekuńczego, albo organizacji humanitarnej. Porozumienie powinno określić dokładnie granice strefy oraz formy jej kontroli, jeśli zaistnieje taka konieczność. Strefa zdemilitaryzowana powinna spełniać takie same warunki (określone w art. 59 ust. 2) jak miejscowości niebronione.

Strefy chronione przez ONZ – strefy bezpieczeństwa

Powstają na podstawie uchwały Rady Bezpieczeństwa ONZ[171].

[171] Jest to oddzielny temat, który wykracza poza zakres niniejszej publikacji.

7. Zasady Ruchu Międzynarodowego Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca[172]

7.1. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża

Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK) został utworzony w 1863 r. przez pięciu obywateli Szwajcarii. Pomysłodawcą był Henry Dunant, pozostali założyciele to: Gustav Moynier, gen. Guillaume-Henri Dufour, dr Louis Appia i dr Théodore Maunoir. Początkowo komitet nazywał się Międzynarodowym Komitetem Pomocy Rannym. W październiku 1863 r. na konferencji w Genewie przedstawiciele 16 krajów przyjęli dziesięć rezolucji, które stworzyły podstawy ruchu Czerwonokrzyskiego[173].

MKCK jest bezstronną, neutralną, niezależną i apolityczną organizacją humanitarną. Jest to instytucja prywatna. Jego prawa i obowiązki zostały określone przez społeczność międzynarodową. Jest naturalnym pośrednikiem między walczącymi stronami. MKCK zapewnia ochronę i pomoc zarówno wojskowym, jak i cywilnym ofiarom konfliktów zbrojnych – jeńcom wojennym i zatrzymanym osobom cywilnym, osobom rannym w toku działań wojennych i rozbitkom oraz ludności cywilnej na terytorium okupowanym lub nieprzyjacielskim. Odwiedza także więźniów politycznych. Obecnie rola MKCK podczas konfliktów została określona w czterech konwencjach genewskich z 1949 r. i w ich protokołach dodatkowych. Komitet doprowadził do przyjęcia tych umów międzynarodowych i czuwa nad ich przestrzeganiem, działa na rzecz ich rozwijania i upowszechniania na całym świecie. Działalność Komitetu określa także statut MKCK oraz porozumienie podpisane między MKCK a Ligą Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca[174].

---

[172] Opracowano na podstawie materiałów MKCK i PCK: *Czerwony Krzyż i Czerwony Półksiężyc. Portret Międzynarodowego Ruchu*, PCK, tłum. M. Kuśmierska; *Podstawowe zasady Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca*, PCK, tłum. M. Flemming; *Podstawowe zasady międzynarodowego prawa humanitarnego do wykorzystania przez personel pierwszej pomocy Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca*, PCK, Geneva 1989, przekład E. Mikos-Skuza; *Federacja w 25 pytaniach i odpowiedziach*, PCK, tłum. K. Żaboklicka; I. Paczkowska; *Międzynarodowy Czerwony Krzyż*, KAW, Warszawa 1989; *Wskazania dla krajowych stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca w sprawie ich działalności w przypadku konfliktu*, Wydawnictwo MKCK 1990, tłum. M. Flemming; *Międzynarodowe prawo humanitarne. Odpowiadamy na twoje pytania*, PCK, Warszawa 1999; *Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Zbiór dokumentów*, redakcja i tłumaczenie M. Flemming, PCK, Warszawa 1992.

[173] *Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Zbiór dokumentów...*, s. 4-5.

[174] Ibidem, s. 37-55.

MKCK działa w ponad 50 państwach i zatrudnia 9000 pracowników (dane z 1997 r.). Działalność operacyjna w terenie pochłania 5/6 budżetu. Finansowanie MKCK następuje przez dobrowolne wpłaty pochodzące od rządów, stowarzyszeń narodowych, innych instytucji międzynarodowych oraz osób prywatnych.

7.2. Stowarzyszenia narodowe Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca

Rezolucja pierwsza deklaracji z 1863 r. przewiduje powstanie w każdym państwie komitetu, którego zadaniem byłoby wspieranie w czasie wojny, gdy powstanie taka potrzeba, wojskowych służb medycznych wszelkimi posiadanymi środkami. Stowarzyszenia narodowe Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca powstawały więc wraz z rozwojem idei ruchu czerwonokrzyskiego. Powołane początkowo do służby w czasie wojny, do wspomagania wojskowego personelu medycznego w niesieniu pomocy rannym i chorym na polu walki, stowarzyszenia narodowe Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca prowadzą dziś szeroką działalność zarówno podczas wojny, jak i w okresie pokoju. Od czasu bitwy pod Solferino w 1859 r. wojskowa służba medyczna uczyniła ogromny postęp, ale jednocześnie coraz częściej ofiarą wojny pada ludność cywilna, jako że dzisiaj konflikt zbrojny nie ogranicza się tylko do pola walki. Pomocnicza rola stowarzyszeń narodowych wobec wojskowej służby medycznej w czasie wojny pozostaje nadal najważniejsza, niemniej stanowi dziś już tylko jedną z form ich pracy. Stowarzyszenia udzielają pomocy także uchodźcom i internowanym osobom cywilnym.

Obecnie niemal we wszystkich państwach świata istnieją stowarzyszenia narodowe Czerwonego Krzyża (Czerwonego Półksiężyca). Każdy może zostać ich członkiem, a pomoc jest udzielana wyłącznie według kryterium potrzeb. Działania stowarzyszeń narodowych są tak różne, jak różne są kraje, w których mają miejsce te działania. Obejmują one pomoc w nagłych wypadkach, usługi zdrowotne i pomoc społeczną dla pojedynczych osób oraz grup, kursy pierwszej pomocy organizowane dla ogółu społeczeństwa, szkolenie personelu pielęgniarskiego, programy dotyczące krwiodawstwa oraz programy dla młodzieży.

Stowarzyszenia muszą spełniać surowe warunki, aby uzyskać uznanie ze strony MKCK i zapewnić sobie status członka w Federacji. Należy do nich poszanowanie zasad Czerwonego Krzyża. Stowarzyszenia narodowe muszą być również uznane przez swe rządy za dobrowolne stowarzyszenia pomocy, wspomagające władze publiczne.

7.3. Liga Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca[175]

Po zakończeniu I wojny światowej Europę ogarnęły epidemie, rzesze uchodźców i bezdomnych wymagały wsparcia i opieki. Stowarzyszenia krajowe skupiły swą uwagę na pomocy ofiarom głodu i bezdomnym, zwłaszcza w Europie Wschodniej. Niewiele krajów miało wówczas ministerstwa zdrowia i nie było żadnej instytucji międzynarodowej zdolnej do zorganizowania pomocy na szeroką skalę.

Jeden z czołowych działaczy amerykańskiego Czerwonego Krzyża Henry Davison, zwołał w 1919 r. międzynarodową konferencję medyczną, na której zaproponował *„sfederowanie stowarzyszeń czerwonokrzyskich z różnych krajów w jedną organizację na wzór Ligi Narodów, w celu stałej światowej krucjaty dla poprawy zdrowotności, zapobiegania chorobom i łagodzenia cierpień"*. Pomysł Davisona zyskał natychmiastowe poparcie: utworzono Ligę Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża, której centrala mieściła się w Paryżu. Od 1939 r. stałą siedzibą Ligi jest Genewa. Głównym zadaniem Ligi jest niesienie pomocy stowarzyszeniom krajowym w ich pracy i działaniach. Wspiera ona także MKCK w rozwijaniu i upowszechnianiu międzynarodowego prawa humanitarnego i propagowaniu zasad czerwonego Krzyża. Liga popiera tworzenie i rozwój stowarzyszeń narodowych we wszystkich państwach świata. Doradza i pomaga stowarzyszeniom narodowym przy rozwijaniu działalności na rzecz ich społeczności. Organizuje i koordynuje międzynarodową pomoc dla ofiar klęsk żywiołowych, apelując o pomoc często na całym świecie. Popiera także narodowe programy przygotowań na wypadek klęsk. Liga jest instytucją zapewniającą stałą łączność między stowarzyszeniami narodowymi i działa jako rzecznik i przedstawiciel na forum międzynarodowym. Liga działalność prowadzi na podstawie statutu Ligi Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca oraz porozumienia podpisanego z MKCK[176].

W pierwszych latach ruchu jedność myśli była utrzymywana głównie przez jedność tworzących go osób. Wartości humanitarne stanowiły od początku podstawowy cel ruchu. W 1921 r. MKCK wprowadził do swego statutu przy okazji jego zmiany, pierwsze formalne wyliczenie podstawowych zasad, a mianowicie: bezstronność, niezależność polityczną, wyznaniową i ekonomiczną, powszechność ruchu oraz równość wszystkich jego członków.

W 1946 r. w Oksfordzie Rada Gubernatorów Ligi uchwaliła deklarację, która potwierdziła cztery zasady określone w 1921 r. i uzupełniła je o nowe. XVIII Mię-

---

[175] Na mocy uchwały VIII sesji Zgromadzenia Ogólnego Ligi, obradująca w dniach 25 – 28 listopada 1991 r. w Budapeszcie Liga, zmieniła nazwę i stała się Międzynarodową Federacją Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca.

[176] *Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Zbiór dokumentów* ..., s. 37-48 i 55-104.

dzynarodowa Konferencja Czerwonego Krzyża w Toronto w 1952 r. potwierdziła zasady z Oksfordu. Dopiero jednak w 1955 r. naukowego opracowania zasad czerwonokrzyskich dokonał Jean Pictet w pracy pt. *Zasady Czerwonego Krzyża.*

W 1965 r. na XX Międzynarodowej Konferencji Czerwonego Krzyża zostało przyjętych siedem zasad podstawowych, które są aktualne do dnia dzisiejszego. Uroczyste odczytywanie tych zasad odbywa się na każdej konferencji międzynarodowej.

Zasady te przedstawiają się następująco:

Humanitaryzm – Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, zrodzony z troski o niesienie pomocy rannym na polu bitwy bez czynienia jakiejkolwiek między nimi różnicy, podejmuje zarówno na płaszczyźnie międzynarodowej, jak i krajowej wysiłki w kierunku zapobiegania we wszelkich okolicznościach cierpieniom ludzkim i ich łagodzenia. Zmierza do ochrony życia i zdrowia oraz zapewnienia poszanowania osobowości człowieka. Przyczynia się do wzajemnego zrozumienia, przyjaźni i współpracy oraz do trwałego pokoju między wszystkimi narodami.

Bezstronność – Ruch nie czyni żadnej różnicy ze względu na narodowość, rasę, wyznanie, pozycję społeczną lub przekonania polityczne. Zajmuje się wyłącznie niesieniem pomocy cierpiącym, kierując się ich potrzebami i udzielając pierwszeństwa w najbardziej naglących przypadkach.

Neutralność – W celu zachowania powszechnego zaufania Ruch powstrzymuje się od uczestniczenia w działaniach zbrojnych oraz – w każdym czasie – w sporach natury politycznej, rasowej, religijnej lub ideologicznej.

Niezależność – Ruch jest niezależny. Stowarzyszenia krajowe, służąc pomocą władzom publicznym w ich działalności humanitarnej i podlegając prawu obowiązującemu w ich państwach, powinny zawsze korzystać z samodzielności pozwalającej im na działania w każdym czasie, zgodnie z zasadami Ruchu.

Dobrowolność – Ruch niesie pomoc dobrowolnie, nie kierując się chęcią osiągania jakiejkolwiek korzyści.

Jedność – W każdym kraju działa tylko jedno Stowarzyszenie Czerwonego Krzyża lub Czerwonego Półksiężyca. Powinno ono być otwarte dla wszystkich i obejmować swą humanitarną działalnością obszar całego kraju.

Powszechność – Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, w którym wszystkie stowarzyszenia mają prawa i obowiązek niesienia sobie nawzajem pomocy, obejmuje swoją działalnością cały świat.

Na XXV Międzynarodowej Konferencji Czerwonego Krzyża, która odbyła się w Genewie w 1986 r., znaczenie zasad zostało potwierdzone przez ich włączenie do wstępu statutu ruchu. Nowe przepisy statutu podkreślają odpowiedzialność stowarzyszeń krajowych za poszanowanie i upowszechnianie zasad[177].

[177] *Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Zbiór dokumentów...*, s. 9-10.

Tak więc **Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca tworzą: Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża oraz krajowe stowarzyszenia Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, a także Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Ponadto przedstawiciele tych organizacji spotykają się co cztery lata z przedstawicielami państw będących stronami konwencji genewskich podczas Międzynarodowej Konferencji Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Ostatnia XXVII odbyła się w listopadzie 1999 r. w Genewie.**

ZADANIA MIĘDZYNARODOWEGO KOMITETU CZERWONEGO KRZYŻA I CZERWONEGO PÓŁKSIĘŻYCA W PRZYPADKU MIĘDZYNARODOWEGO KONFLIKTU ZBROJNEGO

Kategorie osób wymagających pomocy	Charakter działalności stowarzyszeń krajowych
– Chorzy i ranni żołnierze	– Udostępnić personel medyczny i wyposażenie. Ewakuacja rannych i chorych żołnierzy z pola bitwy.
– Rozbitkowie	– Ratowanie rozbitków przez statki-szpitale lub pływające jednostki przybrzeżne. W razie konieczności współpraca ze znanymi służbami ratowniczymi.
– Zabici żołnierze	– Zebranie i pochowanie zabitych. Oznakowanie i rejestracja grobów. Zebranie znaczków identyfikacyjnych i przekazanie informacji władzom lub MKCK.
Jeńcy wojenni	– Dostarczenie pomocy żywnościowej i opieki medycznej we współpracy z MKCK. Logistyczna i administracyjna pomoc MKCK (pomoc, przekazywanie poczty, przekazów pieniężnych, wszelkich uprawnień itp.). Przejmowanie repatriowanych jeńców.
– Osoby zaginione	– Zorganizowanie przy współpracy i za zgodą władz oficjalnego biura informacyjnego, zbierającego informacje dotyczące jeńców wojennych. Opracowanie pytań o poszukiwaniach przy współpracy z Centralnym Biurem Poszukiwań.
– Internowane osoby cywilne	– Pomoc dobroczynna i opieka nad dziećmi, kobietami w ciąży, starcami i niesprawnymi (dostarczanie mleka, lekarstw i ubrań). Utworzenie służb ds. przekazywania informacji rodzinom i poszukiwania krewnych przy współpracy z MKCK. Rejestracja i spis internowanych.
– Ludność cywilna we władzy nieprzyjaciela	– Kontynuowanie działalności na terytoriach okupywanych. Przekazywanie informacji rodzinom i udzielanie pomocy (żywność, odzież, książki) przez MKCK.
– Ranni cywile	– Pierwsza pomoc, współpraca z odpowiednimi władzami (punkty sanitarne, ambulanse, ruchome zespoły medyczne, zespoły pierwszej pomocy, noszowi).

Kategorie osób wymagających pomocy	Charakter działalności stowarzyszeń krajowych
– Osoby przemieszczone, repatrianci, bezdomni, rodziny rozdzielone, niepełnosprawni	– Ewakuacja, za zgodą władz, osób słabych (niepełnosprawnych, starców, dzieci, kobiet w ciąży). – Rozdział koców, odzieży, żywności, naczyń kuchennych, leków. Współpraca z władzami w zapewnieniu tymczasowych pomieszczeń mieszkalnych (szkoły, baraki, namioty). Poszukiwanie osób zaginionych. Dostarczanie protez, wózków inwalidzkich i innego sprzętu oraz przyrządów dla osób kalekich.
– Dzieci	– Utworzenie ośrodków na ich przyjęcie. Identyfikacja dzieci rozdzielonych z rodzicami. Pomoc w łączeniu rodzin i ewakuacja dzieci ze strefy działań wojennych.
– Uchodźcy	– Pomoc w działaniach rządu wspomagającego „obcych" obywateli w potrzebie. – Pomoc w przypadkach nagłych dla kategorii osób najsłabszych (dzieci, kobiety w ciąży i karmiące, starcy i niepełnosprawni). Współpraca z MKCK w zorganizowaniu służby pocztowej i wydawaniu dokumentów podróży. Reakcja na apele MKCK i Ligi.
– Strefy pod specjalną ochroną	– Współpraca w organizowaniu takich stref i zarządzaniu nimi.

Źródło: *Wskazania dla krajowych stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca w sprawie ich działalności w przypadku konfliktu*, MKCK, 1990, tłum. M. Flemming, s. 34-35.

ZADANIA STOWARZYSZEŃ CZERWONEGO KRZYŻA I CZERWONEGO PÓŁKSIĘŻYCA W PRZYPADKU KONFLIKTU ZBROJNEGO NIE MAJĄCEGO CHARAKTERU MIĘDZYNARODOWEGO (KONFLIKT WEWNĘTRZNY, WOJNA DOMOWA)

Kategoria osób wymagających pomocy	Charakter działalności stowarzyszeń krajowych
– Jeńcy	– Popieranie działań ochronnych i pomocy udzielanej przez MKCK.
– Ranni	– Opieka nad rannymi, bez czynienia jakiejkolwiek między nimi różnicy. Personel medyczny i wyposażenie medyczne udostępnione oficjalnym służbom medycznym. Utworzenie stacji krwiodawstwa. – Utworzenie stref pod specjalna ochroną i za zezwoleniem władz przy współpracy z MKCK.
– Ludność cywilna	– Pomoc (żywność, koce, namioty, odzież, naczynia) osobom przesiedlonym, bezdomnym, potrzebującym, kobietom w ciąży i matkom karmiącym, dzieciom, starcom, rodzinom rozdzielonym. Pierwszeństwo dla dzieci bez opieki.

Źródło: *Wskazania dla krajowych stowarzyszeń* ... , s. 43

ZADANIA STOWARZYSZEŃ CZERWONEGO KRZYŻA I CZERWONEGO PÓŁKSIĘŻYCA W PRZYPADKU ZABURZEŃ I NAPIĘĆ WEWNĘTRZNYCH

Kategoria osób wymagających pomocy	Charakter działalności stowarzyszeń krajowych
– Zakładnicy	– Popieranie działań MKCK w udzielaniu pomocy zakładnikom. Pomoc rodzinom zakładników lub byłym zakładnikom.
– Ranni	– Pomoc rannym bez dyskryminacji. Utworzenie punktów pierwszej pomocy. Zwiększenie ośrodków dystrybucji.
– Ludność cywilna	– Udzielanie pomocy (żywność, leki, koce, namioty, odzież, naczynia) osobom przesiedlonym, bezdomnym, potrzebującym, kobietom w ciąży i matkom karmiącym, dzieciom, starcom, rodzinom rozdzielonym.

Źródło: *Wskazania dla krajowych stowarzyszeń* ... , s. 48.

ZADANIA STOWARZYSZEŃ CZERWONEGO KRZYŻA I CZERWONEGO PÓŁKSIĘŻYCA KRAJÓW NIE UCZESTNICZĄCYCH W KONFLIKCIE ZBROJNYM

Kategorie ofiar zakwalifikowanych do pomocy	Charakter działalności stowarzyszeń krajowych
– Jeńcy wojenni	– Pomoc materialna.
– Internowani cywile	– Pomoc (odzież, koce, artykuły toaletowe, przyrządy do rekreacji itd.), pomoc medyczna dla grup najsłabszych (dzieci, kobiety, starcy, chorzy).
– Ofiary wojny	– Pomoc ogólna i medyczna (personel medyczny i paramedyczny, lekarstwa i wyposażenie).
– Rozbitkowie	– Zapewnienie personelu medycznego i – o ile to możliwe, – pływających szpitali i tratw ratunkowych.
– Uchodźcy	– Pomoc. Udział w programach medycznych i żywnościowych Międzynarodowego Czerwonego Krzyża. Poparcie dla działalności ochronnej MKCK (usługi pocztowe i repatriacja). – Zapewnienie pomocy jeńcom wojennym, internowanym i ofiarom wojny. Pomoc logistyczna (udostępnienie personelu i magazynów). Zapewnienie zespołów medycznych i wyposażenia (pływające szpitale, szpitale polowe, ambulanse itp.) oraz specjalistów. – Współpraca z MKCK

Źródło: *Wskazania dla krajowych stowarzyszeń* ... , s. 56.

DZIAŁANIA PRZYGOTOWAWCZE STOWARZYSZEŃ KRAJOWYCH W CZASIE POKOJU

Pole działania	A. Działania na zewnątrz
– Przekonać władze do:	– Ratyfikowania protokołów z 1977 r. Wydać przepisy ochraniające emblemat i karanie za nadużywanie go. Rozdać plakietki – identyfikatory żołnierzom. Zaplanować plakietki – identyfikatory dla dzieci poniżej 12 roku życia.
– Rozpowszechnianie zasad humanitarnych.	– Mianować osobę odpowiedzialną na szczeblu krajowym za rozpowszechnianie tych zasad w: siłach zbrojnych, uniwersytetach, uczelniach kształcących nauczycieli, wśród społeczeństwa.
– Umowy stowarzyszeń krajowych z władzami	– Wyznaczyć cywilne zespoły medyczne, które zostaną oznakowane w przypadku konfliktu.
	– Wyszczególnić, jakiego rodzaju pomocy stowarzyszenia krajowe powinny udzielić pewnym kategoriom ofiar: uchodźcom, rodzinom rozdzielonym, jeńcom wojennym, internowanym itp.
	– Pomoc w przypadkach nie cierpiących zwłoki: należy to uzgodnić z obroną cywilną, strażą pożarną, policją itp., jak również z organizacjami prywatnymi.
	– Bank krwi: zdefiniowanie poszczególnych kompetencji w odniesieniu do pobierania, magazynowania i dystrybucji krwi w przypadku konfliktu.
	– Szkolenie obrony cywilnej, straży pożarnej, policji, zespołów pierwszej pomocy itp.
	– Usługi, jakie mogą być przyznane stowarzyszeniu krajowemu przez władze: zwolnienie od cła, bezpłatny transport należący do państwa, urządzenia telekomunikacyjne, regularne finansowanie stowarzyszenia krajowego.
Pole działania	B. Działalność wewnętrzna
– Organizacja ogólna	– Psychologiczne przygotowanie personelu. Przystosowanie struktur do sytuacji konfliktowej
– Dodatkowe szkolenie zespołu i ochotników	– Prawo humanitarne, emblemat ochronny, strefy medyczne, osoby zaginione, łączenie rodzin, medycyna wojenna, międzynarodowe akcje pomocy, pomoc dla osób pod ochroną, radiokomunikacja, przedsięwzięcia zabezpieczające w polu.
– Działalność medyczna	– Utworzenie lub adaptacja służb transfuzji krwi. Uzupełnienie zapasów medycznych, środków awaryjnych. Przygotowanie zespołów medycznych do akcji.

Źródło: *Wskazania dla krajowych stowarzyszeń* ... s. 86.

7.4. Polski Czerwony Krzyż

Polski Czerwony Krzyż jest organizacją społeczną. Działa na mocy ustawy z 16 listopada 1964 r. i statutu z 2 kwietnia 1996 r.[178] jako organizacja służąca dobrowolnie pomocą cywilnej służbie zdrowia i służbie zdrowia sił zbrojnych. Posiada osobowość prawną. Jest jedynym prawnie uznanym stowarzyszeniem Czerwonego Krzyża działającym na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej i uprawnionym do świadczenia pomocy na obszarze kraju, a także poza jego granicami w ramach działalności określonej w umowach międzynarodowych i w ramach akcji objętych działalnością Czerwonego Krzyża. W swej działalności PCK kieruje się podstawowymi zasadami Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, są nimi: humanitaryzm, bezstronność, neutralność, niezależność, dobrowolność, jedność i powszechność. Działalność stowarzyszenia jest koordynowana przez zarządy rejonowe, zarządy okręgowe i Zarząd Główny w Warszawie. Wszystkie szczeble władzy PCK pochodzą z wyboru. Są to rady reprezentantów, zarządy, komisje rewizyjne. W ich skład wchodzą osoby działające społecznie. Na terenie kraju istnieje około 700 tysięcy członków kół szkolnych i akademickich, klubów honorowych dawców krwi oraz kół zawodowych i środowiskowych. Polski Czerwony Krzyż uprawniony jest w szczególności do:

1) prowadzenia działalności w zakresie szkolenia sanitarnego, honorowego krwiodawstwa, podnoszenia kultury sanitarnej i zdrowia społeczeństwa oraz pomocy społecznej, a zwłaszcza organizowania i prowadzenia akcji pomocy dla ludności w przypadkach epidemii i klęsk o charakterze masowym;

2) prowadzenia działalności humanitarnej w czasie działań wojennych na rzecz osób chronionych międzynarodowymi umowami, a w szczególności konwencjami genewskimi z 1949 r. i ich protokołami dodatkowymi z 1997 r.;

3) prowadzenia – na zlecenie państwa – Krajowego Biura Informacji, przewidzianego w III konwencji genewskiej o traktowaniu jeńców wojennych oraz w IV konwencji o ochronie osób cywilnych podczas wojny. Biuro to prowadzi poszukiwania i ustala losy ofiar wojny, klęsk żywiołowych i konfliktów zbrojnych. Przekazuje wiadomości o losach rodzin do krajów objętych konfliktami zbrojnymi oraz poszukuje mogił wojennych. Bierze udział w ekshumacjach ofiar wojny;

4) udzielania pomocy przebywającym w Polsce uchodźcom, uciekinierom wojennym i innym cudzoziemcom znajdującym się w trudnej sytuacji;

5) prowadzenia akcji ratowniczych w przypadku klęsk żywiołowych i katastrof. W tym celu działają cztery grupy ratownictwa specjalnego. Ich członkami są specjalnie przeszkoleni ratownicy. Ponadto pod znakiem Czerwonego Krzyża działają grupy ratownictwa medycznego i drogowego;

---

[178] Ustawa z dnia 16 listopada 1964 r. o Polskim Czerwonym Krzyżu (DzU z 1964 r., nr 41, poz. 276) oraz rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 kwietnia 1996 r. w sprawie zatwierdzenia statutu Polskiego Czerwonego Krzyża (DzU z 1996 r., nr 42, poz. 182).

6) upowszechniania wiedzy o międzynarodowym prawie humanitarnym konfliktów zbrojnych, w tym celu organizuje różne szkolenia i kursy oraz prowadzi współpracę z siłami zbrojnymi, policją, strażą pożarną i obroną cywilną. Jednym z najważniejszych elementów w tej działalności jest prowadzenie od 1981 r. wraz z MKCK Warszawskiej Szkoły Letniej Prawa Humanitarnego dla młodych prawników z Europy i Ameryki Północnej. Przy Zarządzie Głównym PCK istnieje także społeczna Komisja Upowszechniania Prawa Humanitarnego.

Przy wykonywaniu swych zadań PCK współdziała z organami państwowymi oraz organizacjami społecznymi, przestrzegając podstawowych zasad Czerwonego Krzyża. Artykuł 5 ustawy o PCK zobowiązuje organy państwowe, społeczne oraz instytucje do udzielania pomocy w wykonywaniu jego ustawowych zadań.

Warto zaznaczyć, że Polski Czerwony Krzyż jako stowarzyszenie krajowe powstał w 1919 r. W tym samym roku został uznany przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Od tego roku także nieprzerwanie funkcjonuje Biuro Informacji i Poszukiwań. W okresie międzywojennym PCK wyszkolił kilka tysięcy pielęgniarek, ratowników, którzy udzielali pomocy zarówno w czasie pokoju, jak i podczas działań wojennych. Działał także nieprzerwanie w czasie okupacji. Przed II wojną światową odegrał pionierską rolę w rozwijaniu krwiodawstwa.

Po zakończeniu II wojny PCK uzyskał znaczną pomoc humanitarną dla społeczeństwa polskiego od innych organizacji czerwonokrzyskich. Szczególna aktywność PCK przypada na okres stanu wojennego, kiedy to pomoc otrzymywało ponad półtora miliona osób, w tym osoby internowane i ich rodziny oraz liczne placówki służby zdrowia. W latach dziewięćdziesiątych PCK wysłał ponad 250 ton transportów z pomocą humanitarną do innych krajów.

8. Odpowiedzialność za nieprzestrzeganie norm międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych

8.1. Definicja zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko pokojowi i ludzkości w aktach prawa międzynarodowego

Powszechnie wiadomo, że każda wojna pociąga za sobą ofiary śmiertelne, pomimo tego prawo wojenne chroni ludność cywilną, jeńców wojennych, chorych oraz obiekty kultury, świątynie i inne mienie. Osoby dopuszczające się działań wbrew temu prawu muszą liczyć się z konsekwencjami poniesienia sankcji karnych zgodnie z normami prawa międzynarodowego.

Potrzeba zdefiniowania pojęcia „przestępstwo wojenne" pojawiła się w XIX wieku wraz z nowymi środkami i metodami prowadzenia działań wojennych. Wynikała ona z podpisania przez państwa licznych konwencji i deklaracji tworzących międzynarodowe prawo wojenne. W preambule do IV konwencji haskiej z 1907 r. stwierdzono konieczność stworzenia „wyczerpującego kodeksu praw wojennych". Natomiast w art. 1 regulaminu haskiego znalazł się zapis iż: *Ustawy, prawa i obowiązki wojenne stosują się nie tylko do armii, ale także do pospolitego ruszenia i oddziałów ochotniczych, o ile m.in. przestrzegają w swych działaniach praw i zwyczajów wojennych*[179]. Pojawiło się tu pojęcie „praw i zwyczajów wojennych". Konwencja ta nie zawierała sankcji karnych za popełnione zbrodnie, ale pozostawiała sygnatariuszowi odpowiednie uzupełnienie własnych ustawodawstw i ściganie sprawców.

Po I wojnie światowej podjęto próbę karania przez sąd międzynarodowy obywateli państw pokonanych winnych naruszeń prawa wojennego. Katalog zbrodni wojennych ustalił w 1919 r. Komitet powołany w celu ukarania niemieckich przestępców wojennych z okresu I wojny światowej, co znalazło wyraz w traktacie wersalskim podpisanym 28 sierpnia 1919 r.[180] Mocarstwa Ententy orzekły odpowiedzialność Niemiec i ich sprzymierzeńców *za spowodowanie strat i szkód, których doznawały rządy sprzymierzone i stowarzyszone oraz ich obywatele na skutek wojny narzuconej im przez agresję Niemiec i sprzymierzeńców*. Postawiły one także w stan oskarżenia Wilhelma II, byłego cesarza Niemiec, *za najwyższą obrazę moralności międzynarodowej i świętej powagi traktatów*. Niemieccy przestępcy

[179] DzU z 1927 r., nr 21, poz. 161.
[180] DzU z 1920 r., nr 35, poz. 200.

wojenni mieli w myśl traktatu wersalskiego być sądzeni przez sądy wojskowe państw zwycięskich.

Ostatecznie nie doszło do ekstradycji przestępców wojennych z Niemiec. Rozpatrzenie spraw o zbrodnie wojenne stało się wewnętrzną sprawą Niemiec. Część oskarżonych została uniewinniona, większość nie stanęła przed sądem. Kary były bardzo łagodne – od kilku miesięcy do 4 lat pozbawienia wolności. Cesarz Wilhelm uciekł do neutralnej Holandii, która odmówiła wydania go m.in. z tego powodu, że holenderski kodeks karny nie zna przestępstwa *najwyższej obrazy moralności i świętej powagi traktatów.*

Zasady odpowiedzialności za przestępstwa wojenne skonkretyzowała i rozwinęła Komisja Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Zbrodni Wojennych w czasie II wojny światowej. Zasady te przyjęło porozumienie londyńskie czterech mocarstw z 8 sierpnia 1945 r. o ściganiu i karaniu głównych przestępców wojennych państw Osi Europejskiej, które ustanowiło Kartę Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze[181]. Kartę MTW należy traktować jako część międzynarodowego prawa publicznego. Wymienia ona trzy rodzaje przestępstw, które po raz pierwszy zostały określone jako pojęcia prawne.

Jurysdykcji Trybunału podlegały czyny zdefiniowane jako:

– **zbrodnie przeciw pokojowi** (art. VI a), mianowicie : planowanie, przygotowanie, rozpoczęcie lub prowadzenie wojny napastniczej albo wojny będącej pogwałceniem traktatów, porozumień lub gwarancji międzynarodowych, albo współudział w planie lub zmowie w celu dokonania jednego z czynów, o których mowa;

– **zbrodnie wojenne** (art. VI b) będące pogwałceniem praw i zwyczajów wojennych, czyli: morderstwa, złe obchodzenie się z ludnością cywilną, deportacja na roboty przymusowe albo w innym celu ludności cywilnej na okupowanym obszarze lub z tego obszaru, mordowanie i złe obchodzenie się z jeńcami wojennymi lub osobami na morzu, zabijanie zakładników, rabunek własności publicznej lub prywatnej, bezmyślne burzenie osiedli, miast lub wsi albo spustoszenie nie usprawiedliwione koniecznością wojenną;

– **zbrodnie przeciw ludzkości** (art. VI c), mianowicie: morderstwa, wytępianie, obracanie ludzi w niewolników, deportacja i inne czyny nieludzkie, których dopuszczono się przeciwko ludności cywilnej przed wojną lub podczas niej, albo prześladowania ze względów politycznych, rasowych lub religijnych.

Zasady sformułowane w statucie i wyroku norymberskim z 1 października 1946 r. były i są rozwijane przez ustawodawstwo międzynarodowe. Potwierdziły to przyjęte jednomyślnie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rezolucje z 13 lutego i 11 grudnia 1946 r. Ta ostatnia potwierdziła obowiązywanie podstawowych aktów prawnych, na których oparte są zasady norymberskie, a mianowicie: porozumienie londyńskie

[181] DzU z 1947 r., nr 63, poz. 367. Porozumienie londyńskie Polska ratyfikowała 27 czerwca 1947 r. DzU z 1947 r., nr 63, poz. 368. Dnia 19 stycznia 1946 r. został wydany przez Naczelnego Dowódcę Wojsk Okupacyjnych w Japonii Statut Międzynarodowego Trybunału dla Dalekiego Wschodu. Trybunał ten sądził głównych japońskich zbrodniarzy wojennych w Tokio.

z 1945 r., Statut MTW dla osądzenia głównych zbrodniarzy wojennych Dalekiego Wschodu z 1946 r. oraz wyrok norymberski. Ponadto rezolucja ONZ wyliczyła siedem podstawowych zasad norymberskich, według których miały odbywać się prace nad ogólnym kodeksem zbrodni przeciw pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości. Są to następujące zasady:

1) kto dopuszcza się zbrodni przeciw prawu międzynarodowemu ponosi za to odpowiedzialność;

2) jeżeli prawo wewnętrzne nie karze zbrodni międzynarodowej, to okoliczność ta nie zwalnia od odpowiedzialności osoby, która taką zbrodnię popełniła;

3) jeżeli zbrodni międzynarodowej dopuściła się osoba, działająca jako głowa państwa lub funkcjonariusz publiczny, to nie zwalnia jej to z odpowiedzialności międzynarodowej i nie zmniejsza kary;

4) działanie na rozkaz rządu lub przełożonego nie zwalnia od odpowiedzialności w płaszczyźnie prawa międzynarodowego; ta okoliczność może jednak wpłynąć na złagodzenie kary, jeżeli tego wymaga poczucie sprawiedliwości;

5) zapewnienie oskarżonemu o popełnienie zbrodni prawa do bezstronnego procesu;

6) wyróżnienie trzech podstawowych typów zbrodni międzynarodowych, tj. zbrodni przeciw pokojowi, zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości;

7) uznanie za zbrodnię międzynarodową uczestnictwa w dokonaniu każdej ze zbrodni wymienionych w zasadzie szóstej[182].

Dalszą konsekwencją działań ONZ było uchwalenie 9 grudnia 1948 r. konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa[183]. **Art. I konwencji określił ludobójstwo popełnione zarówno w czasie pokoju, jak podczas wojny, jako zbrodnię międzynarodową**. Strony konwencji zobowiązały się zapobiegać tej zbrodni i karać ją. Wedle art. II zbrodniami ludobójstwa są następujące czyny dokonane w zamiarze zniszczenia w całości lub części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych:

a) zabójstwo członków grupy;

b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy;

c) rozmyślne stworzenie dla członków grupy warunków życia, obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego;

d) stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy;

e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy.

Zgodnie z normami prawa norymberskiego sprawcy ludobójstwa powinni być karani bez względu na to, czy są członkami rządu, funkcjonariuszami publicznymi

---

[182] Za A. Klafkowski, *Rola zasad norymberskich w kształtowaniu prawa międzynarodowego*, referat wygłoszony na międzynarodowej sesji naukowej w Warszawie nt. „Roli i znaczenia Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze", wyd. GKBZHP, Warszawa 1986, s. 2.

[183] DzU z 1952 r., nr 2, poz. 9.

czy też osobami prywatnymi. **Ludobójstwo oraz wysiedlanie wskutek zbrojnego ataku lub okupacji i nieludzkie czyny wynikające z polityki apartheidu zostały na mocy konwencji z 26 listopada 1968 r. o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości[184] zaliczone do zbrodni przeciw ludzkości.**

Konwencja wyraźnie stanowi, że zbrodniami przeciwko ludzkości są wymienione w niej czyny, nawet jeżeli nie stanowią one naruszenia prawa wewnętrznego państwa, w którym zostały popełnione. Na mocy konwencji z 1968 r. nie ulegają przedawnieniu zbrodnie wojenne określone w Statucie MTW.

Konwencja z 1968 r. nie tworzy zasad prawa międzynarodowego, lecz potwierdza już istniejące. Ma ona charakter deklaratywny. Artykuł I podaje definicję zbrodni nie podlegających przedawnieniu. Są one oparte na definicjach Statutu MTW, konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. i konwencji z 1948 r. w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa. Artykuł II konwencji z 1968 r. rozciąga stosowanie jej na sprawców i współuczestników zbrodni – zarówno przedstawicieli władz państwowych, jak i osoby prywatne. Przewidziana jest także odpowiedzialność osób sprawujących funkcje państwowe za tolerowanie takich zbrodni. Konwencja o nieprzedawnieniu zbrodni wojennych nabrała mocy w roku 25-lecia ONZ. Stanowi ona kontynuację aktów prawnych przyjętych po II wojnie światowej w celu ukarania zbrodniarzy wojennych. Artykuł III konwencji nakłada na państwa obowiązek ekstradycji, art. IV zaś zobowiązuje do podjęcia wszelkich niezbędnych środków do zapewnienia, aby w zakresie ścigania i karania zbrodni terminy przedawnienia nie były stosowane i aby tam, gdzie takie terminy przedawnienia istnieją, zostały one uchylone. Uczestnictwo w konwencji udostępnione zostało dla każdego państwa będącego członkiem ONZ.

Artykuł I konwencji z 30 listopada 1973 r. o zwalczaniu i karaniu zbrodni apartheidu[185] określił apartheid jako zbrodnię przeciwko ludzkości, nieludzkie czyny wynikające z polityki i praktyki apartheidu oraz podobną doń segregację i dyskryminację rasową jako zbrodnie międzynarodowe. Apartheid został także umieszczony w katalogu zbrodni wojennych w art. 85 ust. 4 lit. c protokołu dodatkowego I z 1977 r. Tak więc czyn ten, jeśli ma miejsce w czasie pokoju, jest zbrodnią przeciw ludzkości, a jeśli w czasie wojny, może być kwalifikowany ponadto jako zbrodnia wojenna.

Od momentu wejścia w życie konwencji genewskich z 1949 r. czyny stanowiące pogwałcenie praw i zwyczajów wojennych zostały podzielone na takie, które stanowią mniej poważne naruszenia konwencji oraz na naruszenia kwalifikowane jako „ciężkie naruszenia". W myśl art. 50 I KG (konwencja o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych) „ciężkie naruszenia" to czyny na szkodę osób lub mienia:

---

[184] DzU z 1970 r., nr 26, poz. 208, załącznik.
[185] DzU z 1976 r., nr 32, poz. 186, załącznik.

a) umyślne zabójstwa;

b) torturowanie lub nieludzkie traktowanie, włączając w to doświadczenia biologiczne, umyślne sprawianie wielkich cierpień albo ciężkie uszkodzenia ciała lub zdrowia;

c) niszczenie i przywłaszczanie sobie mienia, nieusprawiedliwione koniecznościami wojskowymi i dokonane na wielką skalę w sposób bezprawny i samowolny.

Za „ciężkie naruszenia" KG uznają także nieprzestrzeganie przepisów ujętych w art. 13 i 130 III KG (dotyczą humanitarnego traktowania jeńców wojennych) oraz w art. 147 IV KG (dotyczy traktowania osób cywilnych).

Do „ciężkich naruszeń" stosuje się specjalny reżim prawny. To właśnie „ciężkie naruszenia" zostały nazwane w PD I z 1977 r. do KG z 1949 r. **zbrodniami wojennymi (art. 85 ust. 5)**. PD I dodał inne czyny do katalogu zbrodni wojennych. W myśl art. 85 ust. 3 – 4 następujące czyny, w razie popełnienia ich z winy umyślnej i jeżeli pociągają za sobą śmierć albo powodują poważne uszkodzenia ciała lub rozstrój zdrowia, stanowią **„ciężkie naruszenia"**:

a) czynienie ludności cywilnej lub osób cywilnych celem ataku;

b) podejmowanie ataku bez rozróżnienia, dotykającego ludność cywilną lub dobra o charakterze cywilnym, ze świadomością, że taki atak wywoła straty w życiu ludzkim, zranienia osób cywilnych oraz szkody w dobrach cywilnych, nadmierne do oczekiwanej konkretnej i bezpośredniej korzyści wojskowej [zgodnie z art. 57, ust. 2, lit. a, ppkt (iii)];

c) podejmowanie ataku przeciwko budowlom lub urządzeniom zawierającym siły niebezpieczne ze świadomością, że taki atak spowoduje straty w życiu ludzkim, zranienia osób cywilnych lub szkody w dobrach o charakterze cywilnym, których rozmiary byłyby nadmierne do oczekiwanej konkretnej i bezpośredniej korzyści wojskowej;

d) czynienie celem ataku miejscowości niebronionych i stref zdemilitaryzowanych;

e) czynienie celem ataku osoby, o której wiadomo, że jest niezdolna do walki;

f) wiarołomne używanie międzynarodowych znaków ochronnych;

g) osiedlanie własnej ludności na terytoriach okupowanych;

h) wszelkie nieusprawiedliwione opóźnienie repatriacji jeńców wojennych lub osób cywilnych;

i) praktyka apartheidu oraz inne praktyki nieludzkie i poniżające, oparte na dyskryminacji rasowej i stanowiące znieważenie godności osobistej;

j) kierowanie ataków przeciwko pomnikom historycznym, dziełom sztuki lub miejscom kultu religijnego wyraźnie rozpoznanym, które stanowią dziedzictwo kulturalne lub duchowe narodów i którym została przyznana szczególna ochrona na mocy odrębnego porozumienia, i gdy nie są położone w bezpośredniej bliskości celów wojskowych.

Zgodnie z art. 11 PD I **„ciężkie naruszenie"** to każde umyślne działanie lub zaniechanie, które poważnie zagraża zdrowiu fizycznemu lub umysłowemu osoby

znajdującej się we władzy strony innej niż ta, od jakiej zależy, narusza zakaz: okaleczeń fizycznych (ust. 2 lit. a), doświadczeń medycznych lub naukowych (ust. 2 lit. b), pobierania tkanki lub organów do transplantacji (ust. 2 lit. c i ust. 3), chyba że ma to charakter dobrowolny i nie jest wynikiem przymusu lub przekonywania, i to tylko w celach leczniczych, w warunkach zgodnych z ogólnie uznanymi standardami medycznymi i pod kontrolą sprawowaną w interesie zarówno dawcy, jak i biorcy.

Ogólnie rzecz biorąc, zabronione jest poddawanie osób leczeniu medycznemu, które nie jest uzasadnione ich stanem zdrowia ani nie jest zgodne z takimi powszechnie uznanymi standardami medycznymi, jakie strona zastosowałaby w podobnych warunkach medycznych do własnych obywateli nie pozbawionych wolności (art. 11 ust. 1).

Prawo humanitarne, jak była o tym mowa, nie zawiera skutecznych sankcji międzynarodowych. Natomiast prawo to dysponuje istotnymi czynnikami, które powinny powodować przestrzeganie jego postanowień. Za niemieckim podręcznikiem prawa wojennego dla sił zbrojnych można wymienić kilkanaście takich czynników: Są to:

a) opinia publiczna i środki masowego przekazu;

b) wzajemny interes stron konfliktu;

c) naruszanie prawa wojennego prowadzi do obniżenia morale i dyscypliny we własnych szeregach;

d) lęk przed zastosowaniem represaliów przez drugą stronę konfliktu;

e) możliwość zastosowania środków karnych i dyscyplinarnych wobec własnych żołnierzy;

f) lęk przed odszkodowaniami po zakończeniu działań wojennych;

g) interes państwa sprawującego zarząd nad danym terytorium (okupację);

h) działalność Międzynarodowej Komisji do Ustalania Faktów (komisja została ustanowiona na mocy art. 90 PD I);

i) działalność MKCK;

j) działalność dyplomatyczna;

k) wewnętrzne środki implementacyjne – wdrażanie prawa humanitarnego do wewnętrznego porządku prawnego;

l) upowszechnianie prawa humanitarnego;

m) zrozumienie zasad prawa humanitarnego i osobista odpowiedzialność dowódców wojskowych[186].

Zadaniem powołanej na mocy art. 90 PD I Międzynarodowej komisji do ustalania faktów jest przeprowadzenie badań co do każdego faktu, mogącego być ciężkim naruszeniem konwencji genewskich i protokołu I oraz ofiarowanie swych

---

[186] Niemiecki podręcznik prawa wojennego z 1992 r., wydany przez Bundesministerium der Verteidigung Abteilung Verwaltung und Recht II 3, „*Humanitäres Völkerrecht in bewaffneten Konflikten*", Kapitel 12, I Allgemeines 1202, s. 127.

usług w zakresie powrotu do przestrzegania prawa humanitarnego. Po przeprowadzeniu czynności sprawdzających komisja przedstawia zainteresowanym stronom sprawozdanie z wyników badań wraz z zaleceniami, jakie uzna za wskazane. Jeżeli komisja nie zdoła zebrać dowodów potwierdzających popełnienie ciężkich naruszeń prawa humanitarnego, to powinna podać powody takiej niemożności. Uznanie kompetencji komisji przez państwo wymaga dodatkowego oświadczenia ze strony rządu, niezależnie od ratyfikacji PD I.

8.2. Międzynarodowy trybunał karny do spraw zbrodni w byłej Jugosławii

Rada Bezpieczeństwa ONZ na mocy rezolucji nr 827 z 25 maja 1993 r. powołała Międzynarodowy Trybunał do Ścigania Osób Odpowiedzialnych za Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Popełnione na Terytorium byłej Jugosławii od 1 stycznia 1991 r.[187]

Trybunał został powołany w myśl decyzji RB ONZ na podstawie przepisów art. 29 Karty NZ (RB może tworzyć organy pomocnicze, jakie uzna za konieczne do pełnienia swych funkcji) i rozdziału VII (Akcja w razie zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju i aktów agresji)[188]. Powołanie trybunału potraktowano więc jako jeden z środków zmierzających do przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa.

Statut trybunału mówi o stosowaniu tych norm międzynarodowego prawa humanitarnego, które mają zastosowanie w przypadku konfliktu zbrojnego[189]. Pierwszą grupę stanowią przestępstwa określone jako poważne naruszenia konwencji genewskich z 1949 r. Druga grupa to przestępstwa wiążące się z prowadzeniem działań wojennych (regulamin haski z 1907r.), trzecia zbrodnie ludobójstwa (kon-

---

[187] Rezolucja 827 przyjęta przez Radą Bezpieczeństwa ONZ w dniu 25 maja 1993 r., w: B. Wierzbicki, M. Zdanowicz, *Prawo międzynarodowe. Materiały do studiów*, Temida 2, Białystok 1995, s. 172-174. Decyzję o powołaniu trybunału RB powzięła już 22 lutego 1993 r. na mocy rezolucji nr 808. Według innych autorów nazwa trybunału tłumaczona jest także jako – Międzynarodowy Trybunał dla Ścigania Osób Winnych Poważnych Naruszeń Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Popełnionych na Obszarze byłej Jugosławii. Zob. M. Flemming, *Międzynarodowe sądownictwo karne. Nowe perspektywy*, WPP 1994r, nr 2, s. 11.

[188] DzU z 1947 r., nr 23, poz. 90. Podstawa prawna powołania sądu jest kwestionowana przez niektórych prawników. Według K. Karskiego (*Czy Trybunał jugosłowiański jest legalny*, „Rzeczpospolita" nr 195 z 24 sierpnia 1995 r., s. 14) powołanie takiego sądu przez RB jest odległe od intencji twórców Karty NZ. Art. 29 Karty NZ mówi o organach pomocniczych RB. Sąd natomiast powinien być niezależny, od ciała politycznego jakim jest RB. Stwierdza on, że: *Trybunał działa na podstawie faktu jego utworzenia i możliwości wyegzekwowania tego, ponieważ nastąpiło zachłyśnięcie się członków RB ONZ jednomyślnością.*

[189] Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego do spraw Zbrodni w byłej Jugosławii został sporządzony jako załącznik do rezolucji RB nr 827 z 25 maja 1993 r. Właściwość i kompetencje trybunału, w: M. Zdanowicz, *Prawo międzynarodowe...*, s. 164-177. Zob. także M. Flemming, *Międzynarodowe...*, WPP 1994, nr 2, s. 3-22; R. Wieruszewski, *Międzynarodowy Trybunał Karny dla osądzenia sprawców naruszeń prawa humanitarnego w byłej Jugosławii*, PiP 1993, nr 8, s. 60-63 oraz tegoż autora, *Społeczność międzynarodowa wobec masowych naruszeń praw człowieka w byłej Jugosławii*, SM 1998, nr 3, s. 89-112; K. Karski, *Realizacja idei utworzenia międzynarodowego sądownictwa karnego*, PiP 1993, nr 7, s. 74 -78; J. Ciechański, *Międzynarodowy Trybunał Karny do spraw Zbrodni w byłej Jugosławii*, SM 1998, nr 3, s. 113-142.

wencja z 1948 r.), czwarta zbrodnie przeciwko ludzkości (zgodnie z Kartą MTW z 1945 r.): a) zabójstwa, b) eksterminacja, c) niewolnictwo, d) deportacje, e) pozbawienie wolności, f) tortury, g) zgwałcenia, h) prześladowanie na tle politycznym, rasowym, religijnym, i) inne nieludzkie czyny. Statut uznaje za przestępstwo także usiłowanie ludobójstwa, które podlega jego właściwości.

Trybunał jako zasadę swojej działalności przyjął indywidualną odpowiedzialność karną sprawców przestępstw. Właściwość trybunału obejmuje: członków sił zbrojnych stron konfliktu, funkcjonariuszy cywilnych i osoby prywatne, a także najemników i ochotników z różnych państw. Statut wyraźnie stanowi, że ani głowa państwa lub rządu, ani osoby piastujące inne godności nie są wyłączone spod jurysdykcji trybunału. Działanie na rozkaz nie będzie okolicznością wyłączającą odpowiedzialność, może w pewnych warunkach stanowić okoliczność łagodzącą. Statut tutaj zajmuje takie same stanowisko jak Karta Trybunału Norymberskiego. Jest to powszechnie już akceptowana zasada, że przełożony odpowiada karnie za wydanie bezprawnego rozkazu, a podwładnego nie zwalnia od odpowiedzialności działanie na rozkaz, jeśli wiedział, że wykonując rozkaz, narusza międzynarodowe prawo humanitarne. Jurysdykcja trybunału obejmuje osoby fizyczne i przestępstwa popełnione na terenie byłej Socjalistycznej Republiki Jugosławii w okresie od 1 stycznia 1991 r.

Powołanie trybunału nie wyręcza sądów krajowych. Trybunał korzysta jednak z priorytetu, co oznacza, że osoba osądzona przez trybunał nie może być ponownie sądzona przez sąd krajowy. Zgodnie z rezolucjami RB nr 808 i 827 oraz art. 29 statutu państwa zobowiązane są do współpracy z trybunałem i podjęcia niezbędnych środków prawnych w ich ustawodawstwie wewnętrznym[190].

Trybunał składa się z organu orzekającego (Izby Procesowej i Izby Odwoławczej), prokuratora i sekretariatu. Taka struktura pozwala zachować zasadę dwuinstancyjności. Sędziów trybunału wybiera ZO ONZ na okres 4 lat i podlegają oni reelekcji. Sędziowie trybunału mają status sędziów Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze.

Wszczęcie postępowania następuje z urzędu lub na podstawie informacji uzyskanej od rządów, organów ONZ, organizacji pozarządowych. Akt oskarżenia sformułowany przez prokuratora zostaje przedstawiony sędziemu Izby Procesowej. Sędzia przedstawiony wniosek może zakwalifikować jako wystarczający do wszczęcia postępowania sądowego lub oddalić go.

Statut trybunału odrzuca proces zaoczny, jako niezgodny z art. 14 Międzynarodowego Paku Praw Obywatelskich i Politycznych, może natomiast do osób nie ujętych formułować akt oskarżenia. Wyrok zapada większością głosów. Najwyższą

---

[190] Np. Konstytucja Bośni i Hercegowiny stanowi, że: *wszystkie kompetentne władze Bośni i Hercegowiny powinny współpracować z Międzynarodowym Trybunałem dla byłej Jugosławii oraz zapewnić mu swobodę działania* oraz *żadna osoba skazana i oskarżona przez Trybunał nie może być kandydatem w wyborach bądź sprawować żadnego urzędu publicznego z mianowania, wyboru lub jakiegokolwiek tytułu na terytorium Bośni i Hercegowiny*, w: J. Ciechański, *Międzynarodowy Trybunał...*, SM 1998, nr 3, s. 129.

karą jest kara dożywotniego więzienia. Skazanemu przysługuje odwołanie do Izby Odwoławczej. Decyzja Izby jest ostateczna.

Trybunał funkcjonuje w trudnych warunkach politycznych. Mimo tego osiągnął więcej niż się spodziewano. Przed wszystkim trybunał po raz pierwszy od uchwalenia Karty MTW okazał się skutecznym międzynarodowym sądem karnym[191]. Daje to podstawy, aby sądzić, że nieprzestrzeganie norm międzynarodowego prawa humanitarnego pociągnie za sobą wreszcie odpowiedzialność karną.

8.3. Międzynarodowy trybunał do spraw zbrodni w Rwandzie[192]

Przy powoływaniu międzynarodowego trybunału ds. zbrodni w Rwandzie w 1994 r. zastosowano taką samą procedurę prawną jak przy trybunale jugosłowiańskim[193]. W Rwandzie od kwietnia do lipca 1994 r. padło ofiarą czystek etnicznych 500 – 800 tys. osób. Rwandyjskie więzienia pełne są mieszkańców plemienia Hutu (obecnie rządzą Tutsi). Procesy przed trybunałem rozpoczęły się w styczniu 1997 r. W areszcie w Aruszy (Tunezja), administrowanym przez ONZ, przebywało (do grudnia 1997 r.) 23 oskarżonych: wojskowych, prefektów, burmistrzów, polityków, biznesmenów. Wszystkim grozi kara dożywotniego więzienia.

W raporcie opublikowanym w listopadzie 1997 r. pani Mary Robinson, wysoki komisarz ONZ ds. praw człowieka, przestrzegała, że niewielu żołnierzy Rwandyjskiej Armii Patriotycznej respektuje elementarne zasady międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych[194].

---

[191] W lutym 1995 r. stanął przed trybunałem 41-letni Serb Dusko Tadici (został rozpoznany i aresztowany w Niemczech w 1994 r.) oskarżony o popełnienie zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości. Skazano go na 20 lat więzienia. Jest on drugim zbrodniarzem wojennym osądzonym przez ten trybunał. W 1996 r. skazano D. Erdemowicia, bośniackiego Chorwata, na 10 lat więzienia za uczestnictwo w zabójstwie 70 mężczyzn w muzułmańskiej enklawie Srebrenica w lipcu 1995 r. W listopadzie 1998 r. trybunał haski skazał trzech innych oskarżonych o zbrodnie wojenne popełnione na bośniackich Serbach w obozie koncentracyjnym Celebici w środkowej Bośni w 1992 r. Są to: dowódca obozu Halizm Delic, skazany na 20 lat więzienia za dwa wypadki mordu, dwa gwałty oraz sadystyczne torturowanie więźniów, strażnik Esad Landzo, uznany za winnego trzech morderstw i gwałtu, skazany na 15 lat, natomiast Zdravko Mucic, chorwacki dowódca bezpośrednio odpowiedzialny za czyny swoich podwładnych, otrzymał wyrok 7 lat więzienia. Wobec czwartego oskarżonego trybunał wydał wyrok uniewinniający. Stanął on przed trybunałem za nieprzestrzeganie norm prawa wojennego. Do dnia 28 grudnia 1998 r. Trybunał wydał już pięć wyroków skazujących. Zob. „Rzeczpospolita" nr 269 z 17 listopada 1998 r., s. 15 i nr 287 z 28 grudnia 1998 r., s. 15.

[192] Pełna nazwa brzmi: Międzynarodowy Trybunał Karny do Ścigania Osób Odpowiedzialnych za Ludobójstwo i Inne Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Popełnione na Terytorium Rwandy oraz Obywateli Rwandy Odpowiedzialnych za Ludobójstwo i Inne Takie Naruszenia Popełnione na Terytorium Sąsiednich Państw między 1 stycznia 1994 r. i 31 grudnia 1994 r.

[193] Rezolucja RB nr 955 z 8 listopada 1994 r. Niektórzy prawnicy kwestionują podstawę prawną jego powołania, dlatego że został utworzony po zakończeniu wojny domowej. W związku z tym ustała okoliczność uzasadniająca podejmowanie decyzji na podstawie rozdziału VII Karty NZ. Zob. J. Ciechański, *Międzynarodowy Trybunał...*, s. 122.

[194] „Rzeczpospolita" nr 286 z 9 grudnia 1997 r.

8.4. Stały Międzynarodowy Trybunał (Sąd) Karny

Dążenie do powołania stałego sądu dla zbrodniarzy wojennych nabrało coraz większego znaczenia w opinii międzynarodowej. Złożyło się na to w wiele czynników: zakończenie zimnej wojny, humanizacja stosunków międzynarodowych, upowszechnienie teorii praw człowieka oraz zbrodnie popełnione na terenie Jugosławii i Rwandy. Zapewne także podstawa prawna funkcjonowania trybunału ds. zbrodni w Jugosławii i Rwandzie doprowadziła do przyśpieszenia prac legislacyjnych nad powołaniem międzynarodowego sądu. Jak wiadomo, podstawową zasadą międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych jest to, że powstaje ono przy udziale i za zgodą państw, których ma dotyczyć. Najwłaściwszą drogą do utworzenia Międzynarodowego Trybunału Karnego jest więc zawarcie umowy międzynarodowej.

Pierwszego wielkiego przełomu w tych dążeniach dokonała w sierpniu 1997 r. w Nowym Jorku, zorganizowana pod egidą ONZ, sesja specjalna komitetu przygotowującego statut (Stałego) Międzynarodowego Trybunału (Sądu) Karnego (International Criminal Court – ICC)[195]. Dzięki ustaleniom sesji już w czerwcu 1998 r. w Rzymie rozpoczęła się konferencja, która 18 lipca uchwaliła statut Międzynarodowego Trybunału (Sądu) Karnego. Za przyjęciem statutu opowiedziało się 120 państw, 20 wstrzymało się od głosu, a 7 wyraziło sprzeciw. Statut to pierwszy krok na drodze do powołania trybunału. Aby MTK mógł funkcjonować, konieczne jeszcze jest opracowanie reguł procesowych i dowodowych. Konwencja o powołaniu Stałego Międzynarodowego Sądu Karnego (ICC) nabiera mocy 60. dnia po ratyfikacji jej przez sześćdziesiąty kraj.

Statut trybunału wymienia szczególne właściwości tego międzynarodowego sądu karnego. Trybunał jest więc organem stałym, a nie doraźnym, powoływanym *ad hoc*. Jurysdykcja trybunału obejmuje zbrodnie określone w międzynarodowym prawie karnym jako: ludobójstwo, zbrodnie przeciw ludzkości i zbrodnie wojenne. Statut trybunału zalicza do zbrodni także agresję. Jednak właściwość trybunału w sprawach o agresję została zawieszona do momentu uzupełnienia Statutu o definicję tej zbrodni.

Pod pojęciem ludobójstwa i zbrodni przeciw ludzkości statut wymienia znane w prawie międzynarodowym przestępstwa. Natomiast po raz pierwszy w historii międzynarodowego prawa karnego dokładnie i szczegółowo określono zakres zbrodni wojennych. Według statutu istnieje możliwość powoływania się na rozkaz

---

[195] Zob. *Stały sąd dla zbrodniarzy – rozmowa z D. J. Schefferem, ambasadorem USA do spraw przestępstw wojennych*, „Rzeczpospolita" nr 271 z 21 listopada 1997 r., s. 15; Ż. Semprich, *Sprawiedliwość świata*, „Rzeczpospolita" nr 137 z 13-14 czerwca 1998 r., s. 6 oraz *Poszukiwania światowej sprawiedliwości*, „Rzeczpospolita" nr 77 z 1 kwietnia 1998 r.; *Od Norymbergi do Rzymu – rozmowa z minister sprawiedliwości H. Suchocką*, „Rzeczpospolita" nr 139 z 19 czerwca 1998r., s. 1 i 11; Ż. Semprich, *Podpisanie konwencji w sobotę*, „Rzeczpospolita" nr 165 z 16 lipca 1998 r., s. 11; *Powstał Międzynarodowy Trybunał Karny*, „Rzeczpospolita" nr 167 z 18-19 lipca 1998 r., s. 11.

(polecenie) przełożonego, jako okoliczność łagodząca, jedynie wtedy gdy dotyczy to zbrodni wojennych i agresji. Tak więc rozkaz (polecenie) popełnienia innych przestępstw nie zwalnia sprawcy z odpowiedzialności.

Odpowiedzialność karną rozciągnięto także na konflikty nie mające charakteru międzynarodowego, wyłączono jednak wszelkie bunty wewnętrzne, które podlegają wyłącznie jurysdykcji prawa krajowego. Statut trybunału nie przewiduje kary śmierci. Najwyższą karą jest kara dożywotniego więzienia. Trybunał nie ma prawa prowadzić rozprawy pod nieobecność oskarżonego ani wydawać wyroku zaocznego.

Zadaniem trybunału będzie sądzić indywidualne osoby, sprawców bezpośrednich zbrodni, a także wydających rozkazy, nawet z najwyższych szczebli władzy, odpowiedzialnych za zbrodnie objęte jego jurysdykcją. Tak więc nie podlegają mu ani państwa, ani osoby prawne. Statut MTK wyraża prymat jurysdykcji krajowej nad międzynarodową. Jednak przyznaje trybunałowi możliwość ingerencji w przypadku, gdy państwo nie wykazuje rzeczywistej woli ukarania sprawców zbrodni międzynarodowych. Obowiązkiem organów państwa jest współpraca z trybunałem poprzez zapewnienie w ustawodawstwie wewnętrznym właściwych procedur.

W skład trybunału wchodzi urząd prokuratora. Odróżnia to trybunał od typowej organizacji sądu. Uprawnienia sądowe trybunał wykonuje za pośrednictwem Izby Orzekającej (w pierwszej instancji) złożonej z trzech sędziów i Izby odwoławczej złożonej z prezesa i czterech sędziów. Wszczęcie postępowania przed trybunałem może nastąpić:

1) na wniosek złożony do prokuratora przez państwo-stronę;

2) na wniosek złożony do prokuratora przez RB ONZ, działającą na podstawie rozdziału VII Karty NZ;

3) przez wszczęcie postępowania przez prokuratora, co wymaga jednak upoważnienia wydanego przez Izbę przygotowawczą, o które musi on każdorazowo wystąpić.

Jurysdykcja trybunału nie jest ograniczona ani do przestępstw popełnionych w określonym czasie, ani geograficznie. W przypadku wniosku złożonego przez RB trybunał nie jest ograniczony nim terytorialnie, tj. może ścigać i karać sprawców zbrodni popełnionych poza terytorialnym zasięgiem obowiązywania statutu. Rada Bezpieczeństwa może także, działając na podstawie rezolucji zgodnie z rozdziałem VII Karty NZ, zwrócić się do trybunału o niewszczynanie postępowania bądź zawieszenie już wszczętego na okres roku. Trybunał ma międzynarodową osobowość prawną. Siedzibą MTK będzie Haga.

Na mocy przepisów statutu planuje się utworzenie specjalnego funduszu, który ma wypłacać odszkodowania ofiarom zbrodni i ich rodzinom. Fundusz ma być zasilany wpłatami pochodzącymi z wykonywania kar grzywny oraz przepadku mienia i przedmiotów. Przy sekretariacie trybunału planuje się powołanie biura ds.

Pokrzywdzonych i Świadków. Celem biura będzie zapewnienie ochrony i bezpieczeństwa świadków oraz pokrzywdzonych[196].

Prawo karne każdego państwa obejmuje przestępstwa popełnione na jego terytorium lub przez jego własnych obywateli. Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych idzie dalej, domagając się od państw poszukiwania oraz karania każdego sprawcy „ciężkiego naruszenia" bez względu na jego obywatelstwo czy miejsce popełnienia przestępstwa. Ta zasada powszechnej jurysdykcji ma bardzo istotne znaczenie dla zapewnienia skutecznego ścigania sprawców poważnych i „ciężkich naruszeń" prawa humanitarnego. Powołanie trybunału nie oznacza, że wykluczona zostaje możliwość orzekania w tych sprawach przez sądy krajowe.

Powstanie trybunału to zrealizowanie idei wielkiego uczonego rumuńskiego, prawnika prof. V. Pelli, który w 1925 r. wydał pracę o prawie karnym przyszłości i o międzynarodowym sądzie karnym.

8.5. Ustawodawstwo polskie w przedmiocie ścigania i karania przestępstw i zbrodni wojennych

W ustawodawstwie polskim w okresie międzywojennym sprawa zbrodni wojennych była regulowana przez kodeks karny wojskowy z 21 października 1932 r. Wyliczał on katalog przestępstw określonych jako: *przestępstwa w polu przeciwko ludności i mieniu* (rozdział XII)[197]. W okresie II wojny przestępstwa wojenne popełnione na ludności polskiej były przedmiotem zainteresowania Rządu Polskiego na Wychodźstwie, w wyniku czego prezydent RP 30 marca 1943 r. wydał dekret o odpowiedzialności karnej za zbrodnie wojenne[198]. Art. 1 dekretu stanowił, że: *odpowiedzialności karnej z mocy przepisów dekretu podlegają osoby, przynależne do Rzeszy Niemieckiej lub państw z nią sprzymierzonych bądź współdziałających, jako też inne osoby działające w interesie Rzeszy Niemieckiej lub rzeczonych państw, za przestępstwa popełnione po dniu 31 sierpnia 1939 r. bez względu na*

---

[196] Podstawowe zasady funkcjonowania Stałego Międzynarodowego Trybunału (Sądu) Karnego na podstawie: *Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego*, MSZ, maszynopis, Warszawa 2000; E. Zielińska, *Międzynarodowy Sąd Karny. Kolejny etap czy epilog*, „Rzeczpospolita" nr 230 z 2 października 1997 r., s. 20; M. Płachta, *Statut Stałego Międzynarodowego Trybunału Karnego: podstawowe zasady kompetencje organizacyjne i procesowe*, PiP 1998, nr 12, s. 17-35; E. Mikos-Skuza, *Odpowiedzialność osób fizycznych. Sądownictwo międzynarodowe*, „Edukacja Prawnicza" 1998, nr 1, s. 28-30. Do 21 października 1998 r. 58 państw podpisało przyjętą w lipcu konwencję o powołaniu (ICC). Polska konwencję podpisała 9 kwietnia 1999 r. W 1998 r. w Polsce powstała koalicja Organizacji Pozarządowych na rzecz Międzynarodowego Sądu Karnego (The ICC Coalition). Koalicja zrzesza organizacje pozarządowe i specjalistów prawa międzynarodowego. Najważniejszym zadaniem koalicji jest upowszechnianie wiedzy na temat trybunału. Według polskich ekspertów powołania trybunału należy się spodziewać około 2010 roku.

[197] DzU z 1932 r., nr 91, poz. 765.

[198] DzU z 1943 r., nr 3, poz. 6, w: *Rzeczpospolita Polska czasu wojny. Dziennik Ustaw RP i Monitor Polski 1939 – 1945*, red. naukowa A. Kunert, Wyd. Kopia, Warszawa 1995. Ważnym elementem tego dekretu było postanowienie o rozpoczęciu biegu przedawnienia przestępstw z upływem 6 miesięcy po wznowieniu czynności przez polski Sąd Najwyższy. Dekret wydany został na podstawie art. 79 ust. 2 Konstytucji kwietniowej.

miejsce popełnienia czynu. W myśl art. 3 i 5 karze śmierci lub dożywotniego więzienia podlegały czyny powodujące zgon, szczególne udręczenie, kalectwo, trwałą chorobę fizyczną lub psychiczną, trwałą niezdolność do pracy zawodowej, poddanie czynowi nierządnemu lub wysiedlenie obywatela polskiego. W myśl postanowień dekretu zabronione było zmuszanie obywatela polskiego do wstąpienia do obcego wojska, do pracy dla nieprzyjaciela wbrew normom prawa międzynarodowego (art. 5), a także dokonywanie rabunku, kradzieży, zniszczenia lub innego uszkodzenia mienia publicznego lub prywatnego (art. 7). Represja miała dotykać rozkazodawcę i wykonawcę rozkazu (art. 10).

Rząd tzw. lubelski dekretem z 23 września 1944 r. ustanowił kodeks karny Wojska Polskiego[199]. Rozdział XXV kodeksu zawierał katalog zbrodni popełnionych w czasie działań wojennych. Było to nawiązanie do kodeksu międzywojennego, o czym świadczy m.in. taki sam tytuł rozdziału.

W prawie polskim odpowiedzialność za zbrodnie wojenne reguluje po części dekret z 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz zdrajców Narodu Polskiego[200], ustawa z 22 kwietnia 1964 r. w sprawie wstrzymania biegu przedawnienia w stosunku do sprawców najcięższych zbrodni hitlerowskich popełnionych w okresie drugiej wojny światowej[201], ustawa z 6 kwietnia 1984r. o Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytucie Pamięci Narodowej[202]. Uchwalona 6 czerwca 1997 r. ustawa – przepisy wprowadzające kodeks karny[203] pozostawiła w mocy przepisy wymienionych ustaw, jednocześnie w nowym kodeksie karnym z 6 czerwca 1997 r.[204] ustawodawca przewidział odpowiedzialność karną sprawców przestępstw przeciwko pokojowi, ludzkości oraz prawu wojennemu.

Konstytucja RP[205], uchwalona 2 kwietnia 1997 r., w art. 42 przewiduje odpowiedzialność za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo

---

[199] Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r. DzU z 1944 r., nr 6, poz. 27.

[200] DzU z 1946 r., nr 69, poz. 337, z 1947r, nr 65, poz. 390, z 1948 r., nr 18, poz. 124, z 1949 r., nr 32, poz. 238 i z 1997 r., nr 88, poz. 554.

[201] DzU z 1964 r., nr 15, poz. 86 i z 1997 r., nr 88, poz. 554.

[202] DzU z 1984 r., nr 21, poz. 98, z 1991 r., nr 45, poz. 195 i z 1997 r., nr 88, poz. 554. Ustawa mocą art. 1 przekształciła Główną Komisję Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce utworzoną na podstawie dekretu z dnia 10 listopada 1945 r. (DzU z 1945 r., nr 51, poz. 293). W styczniu 1999 r. weszła w życie ustawa z 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (DzU z 1998 r., nr 155, poz. 1016). Tak więc ustawa z 6 kwietnia 1984 r. straciła moc, a GKBZPNP została postawiona w stan likwidacji. Ustawa z 18 grudnia 1998 r. reguluje ewidencjonowanie m.in. zbrodni nazistowskich, komunistycznych i innych przestępstw stanowiących zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne, popełnionych na osobach narodowości polskiej lub obywatelach polskich innych narodowości w okresie od 1 września 1939 r. do 31 grudnia 1989 r. Zgodnie z art. 2 ustawy zbrodniami komunistycznymi są czyny popełnione przez funkcjonariuszy państwa komunistycznego w okresie od 17 września 1939 r. do 31 grudnia 1989 r., polegające na stosowaniu represji lub innych form naruszania praw człowieka wobec jednostek lub grup ludności bądź w związku z ich stosowaniem, stanowiące przestępstwa według polskiej ustawy karnej obowiązującej w czasie ich popełnienia.

[203] DzU z 1997 r., nr 88, poz. 554 i nr 160, poz. 1083.

[204] DzU z 1997 r., nr 88, poz. 553 i nr 160, poz. 1083.

[205] DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483.

w myśl prawa międzynarodowego, natomiast art. 43 stanowi, iż zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości nie podlegają przedawnieniu.

Szczegółowy katalog przestępstw zawierają art. 117 – 126 rozdziału XVI nowego kodeksu karnego. Na podstawie przepisów tego rozdziału można dokonać systematyzacji przestępstw według kategorii:

1. Przestępstwa przeciwko pokojowi:

a) wszczynanie lub prowadzenie wojny napastniczej;

b) przygotowania do wszczynania lub prowadzenia wojny napastniczej;

c) publiczne nawoływanie do wszczęcia wojny napastniczej.

2. Przestępstwa przeciwko ludzkości:

a) zabójstwa albo ciężki uszczerbek na zdrowiu osoby należącej do grupy narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub światopoglądowej;

b) stwarzanie osobom należącym do takiej grupy warunków życia grożących jej biologicznym wyniszczeniem, stosowanie środków mających służyć do wstrzymania urodzeń w obrębie grupy, przymusowe odbieranie dzieci osobom należącym do jednej z grup, czynienie przygotowania do tych przestępstw;

c) stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej wobec grupy osób lub poszczególnych osób z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości, publiczne nawoływanie do popełnienia takiego przestępstwa.

3. Przestępstwa wojenne:

a) stosowanie środków masowej zagłady zakazanych przez prawo międzynarodowe;

b) wytwarzanie, gromadzenie, nabywanie, zbywanie, przechowywanie, przewożenie lub przesyłanie środków masowej zagłady lub środków walki bądź prowadzenie badań mających na celu wytwarzanie środków zakazanych przez prawo międzynarodowe;

c) atakowanie w czasie działań zbrojnych miejscowości lub obiektu nie bronionego, strefy sanitarnej lub zneutralizowanej albo stosowanie innych sposobów i środków walki zakazanych przez prawo międzynarodowe;

d) zabójstwa osób, które składając broń lub nie dysponując środkami obrony poddały się, zabójstwa rannych, chorych, rozbitków, personelu medycznego lub osób duchownych, zabójstwa jeńców wojennych oraz ludności cywilnej obszaru okupowanego, zajętego lub na którym toczą się działania zbrojne, albo innych osób korzystających w czasie działań zbrojnych z ochrony międzynarodowej;

e) stosowanie kar cielesnych wobec osób wymienionych w pkt. d, poddawanie ich torturom, nieludzkiemu traktowaniu, dokonywanie eksperymentów poznawczych (nawet za zgodą danej osoby), używanie do ochraniania swoją obecnością określonego terenu lub obiektu przed działaniami zbrojnymi albo własnych oddziałów lub zatrzymywanie jako zakładników;

f) zmuszanie osób cywilnych oraz jeńców wojennych do służby w nieprzyjacielskich siłach zbrojnych, przymusowe nie wynikające ze względów wojskowych lub humanitarnych przesiedlanie ludności;

g) pozbawianie wolności lub prawa do niezawisłego i bezstronnego sądu albo ograniczenie prawa do obrony w postępowaniu karnym;

h) niszczenie, uszkadzanie lub zabieranie dóbr kultury na obszarze okupowanym, zajętym lub na którym toczą się działania zbrojne;

i) używanie w czasie działań zbrojnych niezgodnie z prawem międzynarodowego znaku Czerwonego Krzyża lub Czerwonego Półksiężyca, znaku ochronnego dla dóbr kultury lub innego znaku chronionego przez prawo międzynarodowe, posługiwanie się flagą państwową lub odznaką wojskową nieprzyjaciela, państwa neutralnego albo organizacji lub komisji międzynarodowej.

Za popełnienie czynów wymienionych w art. 117 – 126 grozi sankcja w postaci kary pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 25 lat więzienia, a w przypadku przestępstw najcięższych nawet kara dożywotniego więzienia[206].

Konkluzja

Sprawa przestępstw wojennych pod koniec lat dziewięćdziesiątych nabrała zasadniczego znaczenia. Wojna w byłej Jugosławii, popełnione tam okrucieństwa, stosowanie nowych rodzajów eksterminacji, między innymi tzw. czyszczenie etniczne, zmusiły świat do zastanowienia się, jak temu przeciwdziałać. Jugosławia, Rwanda, Kambodża, a ostatnio Zair stały się sumieniem świata. We współczesnym świecie, choć tyle mówi się o poszanowaniu praw człowieka, jednocześnie tak mało się robi, aby przeciwdziałać zbrodniom na nową niespotykaną skalę. Wydaje się, że powołanie stałego Międzynarodowego Trybunału (Sądu) Karnego jest zasadniczym krokiem w kierunku przeciwdziałania zbrodniom prawa międzynarodowego.

Ustanowienie w polskim kodeksie karnym odpowiedzialności za przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz za zbrodnie wojenne jest wynikiem zobowiązań prawnomiędzynarodowych i politycznych Polski.

Do przyjęcia takiego stanowiska zobowiązał nas także budapeszteński kodeks postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa z 6 XII 1994 r.[207] Rozdział VII, art. 31, stanowi bowiem: *Państwa uczestniczące zapewnią, że personel sił zbrojnych sprawujący władzę dowódczą będzie ją wykonywać zgodnie ze stosownymi przepisami ustawodawstwa wewnętrznego i prawa międzynarodowego oraz że będzie świadom, iż na mocy tego prawa może zostać indywidualnie pociągnięty do odpowiedzialności za niezgodne z prawem sprawowanie swej władzy i że*

[206] Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 12 grudnia 1997 r. o zmianie ustawy – Przepisy wprowadzające kodeks karny, ustawy – przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego, ustawy – kodeks karny wykonawczy oraz o zmianie niektórych innych ustaw (DzU z 1997 r., nr 160, poz. 1083) kodeks karny wszedł w życie 1 września 1998 r.

[207] Kodeks postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa, w: *Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów*, opracowanie S. Bieleń, Warszawa 1996, s. 289.

nie można wydawać rozkazów sprzecznych z prawem krajowym i międzynarodowym. ***Odpowiedzialność zwierzchników nie zwalnia podwładnych od osobistej odpowiedzialności.*** Kodeks budapeszteński zobowiązuje także państwa sygnatariuszy do tego, by personel sił zbrojnych, paramilitarnych i sił bezpieczeństwa mógł korzystać z praw człowieka i podstawowych wolności oraz realizować je w sposób zgodny z dokumentami KBWE i prawem międzynarodowym, a także z postanowieniami konstytucyjnymi i innymi przepisami prawnymi oraz wymogami służby (rozdział VII, art. 32).

9. Podstawy prawne upowszechniania prawa humanitarnego

ZASADA „PACTA SUNT SERVANDA" W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM

Art. 1. IV KH z 1907 r.

Mocarstwa Układające się wydadzą swym siłom zbrojnym lądowym instrukcje zgodne z „Regulaminem dotyczącym prawa i zwyczajów wojny lądowej", załączonym do niniejszej Konwencji".

IV KH zaczęła obowiązywać Polskę od 9 lipca 1925 r.
(DzU z 1927 r., nr 21, poz. 161).

Art .1 . Wspólny dla czterech konwencji genewskich z 1949 r.

Wysokie Umawiające się Strony zobowiązują się przestrzegać i dopilnować przestrzegania niniejszej Konwencji we wszelkich okolicznościach.

Art. 47. I KG z 1949 r.

Wysokie Umawiające się Strony zobowiązują się jak najszerzej rozpowszechniać w swych krajach zarówno w czasie pokoju, jak i podczas wojny tekst niniejszej Konwencji, a zwłaszcza włączyć jego studiowanie do programów szkolenia wojskowego i o ile to możliwe również do programów szkolnictwa cywilnego, aby w ten sposób zasady jej były znane całej ludności, a przede wszystkim walczącym siłom zbrojnym, personelowi sanitarnemu i kapelanom.

Art. 49. I KG z 1949 r.

Wysokie Umawiające się Strony zobowiązują się do wydania niezbędnych przepisów ustawodawczych w celu ustalenia odpowiednich sankcji karnych w stosunku do osób, które popełniły albo wydały rozkaz popełnienia jakiegokolwiek z ciężkich naruszeń niniejszej Konwencji, określonych w art. 50.

Każda Umawiająca się Strona będzie obowiązana poszukiwać osoby podejrzane o popełnienie albo wydanie rozkazu popełnienia jakiegokolwiek z tych ciężkich naruszeń i powinna ścigać je przed swoimi własnymi sądami bez względu na obywatelstwo.

Polska konwencje genewskie ratyfikowała w 1954 r.
(DzU z 1956 r., nr 38, poz. 171, załącznik)

Protokół dodatkowy I z 1977 r.

Część I
Postanowienia ogólne

Artykuł 1
Zasady ogólne i zakres stosowania

1.Wysokie Umawiające się Strony zobowiązują się do przestrzegania i zapewnienia przestrzegania niniejszego protokołu we wszelkich okolicznościach.

Część V
Wykonanie Konwencji i niniejszego Protokołu

Dział I
Postanowienia ogólne

Artykuł 80
Środki wykonania

1. Wysokie Umawiające się Strony i strony konfliktu poczynią niezwłocznie niezbędne kroki w celu wypełnienia zobowiązań wynikających z Konwencji i niniejszego Protokołu.

2. Wysokie Umawiające się Strony i strony konfliktu wydadzą zarządzenia i instrukcje w celu zapewnienia przestrzegania Konwencji i niniejszego Protokołu i będą nadzorować ich wykonanie.

Artykuł 82
Doradcy prawni w siłach zbrojnych

Wysokie Umawiające się Strony w każdym czasie, a strony konfliktu w okresie konfliktu zbrojnego, zapewnią, by w razie potrzeby byli do dyspozycji doradcy prawni, którzy mogliby udzielać porad dowódcom wojskowym na odpowiednim szczeblu odnośnie do stosowania Konwencji i niniejszego Protokołu oraz odnośnie do prowadzenia w tym przedmiocie odpowiedniego szkolenia w siłach zbrojnych.

Artykuł 83
Upowszechnianie

1. Wysokie Umawiające się Strony zobowiązują się do jak najszerszego upowszechniania w swych krajach, w czasie pokoju i w okresie konfliktu zbrojnego, Konwencji oraz niniejszego Protokołu, a zwłaszcza do włączenia ich do programów szkolenia wojskowego i do zachęcania ludności cywilnej do ich studiowania, tak by te dokumenty były znane siłom zbrojnym i ludności cywilnej.

2. Władze wojskowe lub cywilne, które w okresie konfliktu zbrojnego ponoszą odpowiedzialność za stosowanie Konwencji i niniejszego Protokołu, powinny mieć pełną znajomość tekstu tych dokumentów.

Artykuł 84

Przepisy o stosowaniu

Wysokie Umawiające się Strony przekażą sobie jak najszybciej za pośrednictwem depozytariusza lub – stosowanie do okoliczności – za pośrednictwem Mocarstwa Opiekuńczego urzędowe teksty niniejszego Protokołu, a także ustaw i regulaminów, których wydanie uznają za wskazane w celu zapewnienia jego stosowania.

Protokół dodatkowy II z 1977 r.

Część V

Postanowienia końcowe

Artykuł 19

Upowszechnianie

Niniejszy Protokół powinien być upowszechniany możliwie najszerzej

Polska PD I i II ratyfikowała w 1991 r.
(DzU z 1992 r., nr 41, poz. 175, załącznik).

Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z 1954 r.

Środki o charakterze wojskowym

Artykuł 7

1. Wysokie Umawiające się Strony zobowiązują się wprowadzić już w czasie pokoju w regulaminach lub instrukcjach przeznaczonych do użytku swoich wojsk postanowienia, które by zapewniły przestrzeganie niniejszej Konwencji, oraz wpoić członkom swoich sił zbrojnych poczucie szacunku dla kultury i dóbr kulturalnych wszystkich narodów.

2. Zobowiązują się one przygotować lub utworzyć już w czasie pokoju w łonie swoich sił zbrojnych bądź komórki organizacyjne, bądź zespół osób o specjalnych kwalifikacjach, którego zadaniem będzie czuwanie nad poszanowaniem dóbr kulturalnych i współpraca z władzami cywilnymi, do których należy opieka nad tymi dobrami.

Artykuł 25

Wysokie Umawiające się Strony zobowiązują się rozpowszechniać w swoich krajach tekst niniejszej Konwencji i jej Regulaminu Wykonawczego możliwie najszerzej, zarówno w czasie pokoju, jak i w czasie konfliktu zbrojnego. Zobowiązują się w szczególności włączyć ich nauczanie do programów szkolenia wojskowego, w miarę możności również cywilnego, tak aby zasady ich mogły być znane całej ludności, a zwłaszcza siłom zbrojnym i personelowi przydzielonemu do ochrony dóbr kulturalnych.

Polska konwencję haską ratyfikowała 26 lutego 1957 r.
(DzU z 1957r., nr 46, poz. 215).

Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r.
(DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483).

Rozdział I

Art. 9

Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego.

Rozdział II
Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela
Wolności i prawa osobiste

Artykuł 42

1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego.

Artykuł 43

Zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości nie podlegają przedawnieniu.

Rozdział III
Źródła prawa

Artykuł 87

1. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.
2. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są na obszarze działania organów, które je ustanowiły, akty prawa miejscowego.

Artykuł 91

1. Ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy.
2. Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową.
3. Jeżeli wynika to z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy konstytuującej organizację międzynarodową, prawo przez nią stanowione jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami.

Budapeszteński kodeks postępowania w polityczno-militarnych aspektach bezpieczeństwa z 6 grudnia 1994 r.

Rozdział VIII

Artykuł 34

Każde państwo uczestniczące zapewni, że jego siły zbrojne będą w czasie pokoju i wojny dowodzone, obsadzane, szkolone i wyposażone w sposób zgodny z postanowieniami prawa międzynarodowego, a także z podjętymi przez nie zobowiązaniami i postanowieniami odnoszącymi się do użycia sił zbrojnych w konflikcie zbrojnym, włączając w to odpowiednio konwencje haskie z 1907 r. i z 1954 r., konwencje genewskie z 1949 r., i ich protokoły dodatkowe z 1977 r., jak również konwencję z 10 października 1980 r. o zakazie lub ograniczeniu użycia pewnych broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za powodujące nadmierne cierpienia lub mające niekontrolowane skutki.

Artykuł 35

Każde państwo uczestniczące zapewni, że jego polityka i doktryna obronna będą zgodne z prawem międzynarodowym odnoszącym się do użycia sił zbrojnych, także w konflikcie zbrojnym, oraz z odpowiednimi zobowiązaniami tego kodeksu.

BIBLIOGRAFIA

I. Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych

A. Opracowania zwarte

Antonowicz L., *Podręcznik prawa międzynarodowego,* PWN, Warszawa 1994

Armed Conflict and the New Law: Aspects of the 1977 Geneva Protocols and the 1981 Weapopns Convention, edited by Michael A. Meyer, London 1989

Bańbor J., Berny J., Kuziel D., *Konflikty na Kaukazie,* DSW MON, Warszawa 1997

Berezowski C., *Międzynarodowe prawo lotnicze,* PWN, Warszawa 1964

Białek W., *Ochrona dóbr kultury w czasie zagrożenia bezpieczeństwa państwa i wojny,* AON i MKiS., Warszawa 1995

Białek W., Białek-Guillemette A., *Ochrona dóbr kultury w razie zagrożeń czasu wojny i pokoju,* Warszawa 1996

Białek W., Białek-Guillemette A., *Ochrona dóbr kultury przed skutkami nadzwyczajnych zagrożeń,* AON, Warszawa 1998

Bierzanek R., *Prawa człowieka w konfliktach zbrojnych,* MON, Warszawa 1972

Bierzanek R., *Represalia wojenne jako środek zapewniający przestrzeganie prawa międzynarodowego, Księga Pamiątkowa ku czci A. Klafkowskiego,* „Polska i Świat" Poznań 1978

Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe,* MON, Warszawa 1982

Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994

Conor Gearty, *Terroryzm,* Prószyński i S-ka, Warszawa 1998

Chęciński J., *Ochrona ludności we współczesnej wojnie,* MON, Warszawa 1972

Cybichowski Z., *Międzynarodowe prawo wojenne,* Lwów 1914

Czapliński W., *Skutki prawne nielegalnego użycia siły w stosunkach międzynarodowych,* Agencja Scholar, Warszawa 1993

Czapliński W., *Zmiany terytorialne w Europie Środkowej i Wschodniej i ich skutki międzynarodowoprawne* (1990 – 1992), Scholar, Warszawa1998

Czapliński W., Wyrozumska A., *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe,* Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 1999

Dworecki S. E., Kęsoń T., *Konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie. Analiza i komentarze,* DBM MON, Warszawa 1996

Dąbrowa S., *Ludność cywilna w konfliktach zbrojnych,* MON, Warszawa 1974

Ehrlich L., *Polski wykład prawa wojny XV wieku,* Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1955

Filipek P., Kuźniak B., *Prawo międzynarodowe publiczne. Test, kazusy, tablice,* Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2000
Flemming M., *Okupacja wojskowa w świetle prawa międzynarodowego,* Studia i materiały, t. III, WAP, Warszawa 1980.
Flemming M., *Jeńcy wojenni. Studium prawno-historyczne,* Bellona, Warszawa 2000
Galicki Z., *Prawnomiędzynarodowa ochrona uchodźców a polskie prawo wewnętrzne,* Helsińska Fundacja Praw człowieka, Warszawa 1994.
Gasser H. P., *Międzynarodowe prawo humanitarne,* Polski Czerwony Krzyż, Warszawa 1997
Gąska M., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Odpowiedzialność za nieprzestrzeganie norm tego prawa,* w: *Dyplomacja współczesna a problemy prawa i bezpieczeństwa międzynarodowego,* podręcznik akademicki, pod. red. L. Łukaszuka, AON, Warszawa 1999
Gąska M., *Zbrojny ruch oporu w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych,* AON, Warszawa 1999
Gąska M., *Obronność w aktach prawnych RP. Implementacja międzynarodowego prawa humanitarnego.* Zbiór dokumentów, AON, Warszawa 2000
Gągor F., Paszkowski K., *Międzynarodowe operacje pokojowe w doktrynie obronnej RP,* Adam Marszałek, Toruń 1999.
Gierycz D., *Międzynarodowe ograniczenia w stosowaniu środków walki zbrojnej.* Studia i rozprawy, t. II, WAP, Warszawa 1980
Gilas J., *Prawo międzynarodowe,* Toruń 1995
Gomulski E., *Problemy prawa wojny w Polsce czasów Insurekcji Kościuszkowskiej,* Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1986
Góralczyk W., *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie,* wyd. VI poprawione i uzupełnione przez S. Sawickiego, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1999
Górbiel A., *Konieczność wojskowa w prawie międzynarodowym,* Zeszyty Naukowe UJ, Prace Prawnicze, z. 44, Kraków 1970
Górbiel A., *Prawo międzynarodowe. Źródła i materiały,* t. 1 i 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1970
Górbiel A., *Prawo międzynarodowe. Źródła i materiały. Suplement,* Katowice 1973
Górbiel A., *Instytucje prawa międzynarodowego,* Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1972
Grgies A., *Sprawa kurdyjska w XX wieku, Dialog , Warszawa 1997*
Grotowicz V., *Terroryzm w Europie Zachodniej w imię narodu i lepszej sprawy* PWN, Warszawa-Wrocław 2000
Grotius H., *Trzy księgi o prawie wojny i pokoju* (w przekładzie R. Bierzanka), PWN, Warszawa 1957
Grotius H., *Wolność mórz,* PWN, Warszawa 1955

Grzankowski W., *Zagadnienie sankcji międzynarodowych Ligi Narodów,* Warszawa 1930
Haug H., *Menschlichkeit für alle,* Institut Henry-Dunant, Verlag Paul Haupt, Bern-Stuttgart-Wien, 1993
Herzog Ch., *Wojna Jom Kippur,* Bellona, Warszawa 2000
Heisbourg F., *Wojny,* Prószyński i S-ka, Warszawa 1998
Holloway D., *Stalin i bomba. Związek Radziecki a energia atomowa 1939 – 1945,* Prószyński i S-ka, Warszawa 1999.
How does law protect in war, M. Sasoeoli, A. A. Bouner, ICRC, Geneva 1999
Humanitäres *Völkerrecht in bewaffneten Konflikten* – Textsammlung, Herausgeber: Budesministerium der Verteidigung Abteilung Verwaltung und Recht II 8 1991
Humanitäres Völkerrecht in bewaffneten Konflikten – Handbuch, Herausgeber: Budesministerium der Verteidigung Abteilung Verwaltung und Recht II 3 1992
Ilnicki M., Makowski A., Pejas S., *„Wojna minowa" na morzu,* Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1998
Ilnicki M., *Prawa i obowiązki państw neutralnych w wojnie na morzu,* rozprawa doktorska, AON, Warszawa 1991
Indecki K., *Prawo karne wobec terroryzmu i aktu terrorystycznego,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1998
Jaber H., *Hezbollah. Walka i zemsta,* Rytm i Bellona, Warszawa 1999
Jabłoński J., *Ochrona jeńców wojennych. Międzynarodowe prawo jenieckie i jego implementacja,* praca magisterska, Białystok 1997
Kalshoven, F., *Constraints on the Waging of War,* ICRC, Geneva 1987
Kalshoven, F. *Belligerent. Reprisals,* A. W. Sijthoff-Leyden , Geneva1971
Klafkowski A., *Okupacja niemiecka w Polsce w świetle prawa narodów,* Wyd. Instytutu Zachodniego, Poznań 1946
Klafkowski A., *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r.,* Instytut Wydawniczy „Pax", Warszawa 1960
Klafkowski A., *Prawo międzynarodowe publiczne,* wyd. V, PWN, Warszawa 1979, s. 400-450
Kowalski W., *Repatriacja dóbr kultury w sytuacji cesji terytorialnej i rozpadu państw wielonarodowych,* „Sprawy Międzynarodowe". Studia i materiały, t. 16, Warszawa 1998
Kuźniar R., *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe,* Scholar, Warszawa 2000
Landmine Monitor, Report 1999, Toward a Mine-Free World, International campaign to Ban Landmines
Leśko T., *Zarys problematyki międzynarodowego prawa wojennego,* ZN WAP 1974, nr 5
Leśko T., *Konflikty zbrojne w świetle prawa międzynarodowego,* WAP, Warszawa 1976

Leśko T., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych,* Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982
Leśko T., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych,* MON, Warszawa 1984
Leśko, T., *Międzynarodowe ograniczenia w prowadzeniu konfliktów zbrojnych,* PWN, Warszawa 1990
Łapicki B., *Poglądy prawne niewolników i proletariuszy rzymskich,* Ossolineum, Łódź 1955
Łopatka A., *Dziecko i jego prawa,* Polskie Wydawnictwo Prawnicze Iuris, Warszawa 2000
Łopatka A., *Międzynarodowe prawo praw człowieka. Zarys,* Wyższa Szkoła Handlu i Prawa w Warszawie, Warszawa 1998
Łukaszuk L., *Międzynarodowe prawo humanitarne w systemie ochrony praw człowieka i humanizacji stosunków międzynarodowych,* AON, Warszawa 1995
Łukaszuk L, *Międzynarodowe prawo morza,* Wydawnictwo Naukowe „Scholar", Warszawa 1997
Łukaszuk L., *Dyplomacja współczesna a problemy prawa i bezpieczeństwa międzynarodowego,* podręcznik akademicki, AON, Warszawa 1999
Makowski A., Ilnicki M., *Blokada morska – jej istota i aspekty prawnomiędzynarodowe,* Gdynia 1992
Makowski A., Ilnicki M., *Wojna na morzu we współczesnym prawie międzynarodowym,* Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa-Toruń 1996
Makowski J., *Podręcznik prawa międzynarodowego,* Warszawa 1948
Marcinkowski Cz., *Kodeks postępowania w polityczno-militarnych aspektach bezpieczeństwa. Treść. Znaczenie. Zobowiązania,* DSS, Warszawa 1996
Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych. Prawo przeciwwojenne. Zbiór dokumentów, wyboru dokonał oraz opatrzył wstępem i przypisami M. Flemming, Agencja Artekon, Warszawa 1991
Międzynarodowe konflikty zbrojne a ustalenia haskiej konwencji o ochronie dóbr kultury. Studia i materiały, praca zbiorowa pod red. L. Łukaszuka, W. Śmiałka, D. Drewniackiego, AON, Warszawa 1997
Morawiecki W., *Środki zwalczania wojny. Prawa i zwyczaje wojenne. Zakończenie i likwidacja skutków wojny,* PWN, Warszawa 1957
Międzynarodowe prawo humanitarne, pod red. T. Jasudowicza, TNOiK, Toruń 1997
Międzynarodowe prawo humanitarne. Odpowiadamy na twoje pytania, MKCK i PCK, tłum E. Mikos-Skuza, Warszawa 1999
Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Zbiór dokumentów, PCK, Warszawa 1992, red. i tłum, M. Flemming
Mojsiewicz Cz., *Leksykon problemów międzynarodowych i konfliktów zbrojnych,* Atla 2, Wrocław 1999
Mulinen de F., *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych,* Bellona, Warszawa 1994

Multan W., *Problemy rozbrojenia europejskiego 1945 – 1975,* PWN, Warszawa 1979
Muszalski E., *Rozpoczęcie i wypowiedzenie wojny w prawie państwowym i prawie narodów,* Warszawa 1926
Nahlik S. E., *Grabież dzieł sztuki. Rodowód zbrodni międzynarodowej,* Ossolineum, Wrocław-Kraków 1958,
Nahlik S. E., *Kodeks prawa traktatów,* Warszawa 1976
Ochrona dóbr kultury w Rzeczypospolitej Polskiej. Stan prawny a rzeczywistość, opracowanie W. Białek, A. Białek-Guillemette, Zeszyt Problemowy TWO 1998, nr 1
Ochrona dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń, Zeszyt Problemowy TWO 1998, nr 5
Ochrona praw człowieka w świecie, pod red. L. Wiśniewskiego, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Poznań 2000
Ostaszewska M., Wrzosek S., *Międzynarodowe źródła prawa ochrony środowiska,* Białystok 1995
Oxfordzki podręcznik prawa wojny morskiej, przeł. M. Ilnicki. A. Makowski, AMW, Gdynia 1993
Pieńkoś J., *Wpływ wojny na obowiązywanie umów międzynarodowych,* PWN, Warszawa 1973
Pietraś M., *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie,* UMCS, Lublin 1996
Podstawowe zasady Konwencji Genewskich i ich Protokołów Dodatkowych, Zarząd Główny PCK, Warszawa 1993
Polska – NATO. Traktaty, gwarancje, zobowiązania, Bellona, Warszawa 1999
Prawo wojenne. Materiały MKCK. Delegat przy Siłach Zbrojnych, PCK, tłumaczenie M. Flemming, Warszawa 1991
Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów, opracowanie S. Bieleń, WD i NP UW, Warszawa 1996
Prawa człowieka w konfliktach zbrojnych. Rekonstrukcja międzynarodowego prawa humanitarnego, opracował i wprowadzeniem poprzedził T. Jasudowicz, TNOiK, Toruń 1997
Prawo międzynarodowe. Materiały do studiów, pod red. B. Wierzbickiego, Temida 2, Białystok 2000
Raport prof. F. Ermacora, UNO – Berichte über die Lage der Menschenrechte in Afghanistan, Bonner Friedensforum e. V., Schriftenreihe Heft 6, Bonn 1986.
Przyborowska-Klimczak A., *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów,* Lublin 1995
Radzaj A., *Prawnomiędzynarodowa ochrona ofiar wojny,* WAP, Warszawa 1987
Rhodes R., *Jak powstała bomba atomowa,* Prószyński i S-ka, Warszawa 1999
Skowroński A., *Siły pokojowe i operacje utrzymania pokoju ONZ,* AON, Warszawa 1997

Słaboń K., *Sytuacja jeńców wojennych w konflikcie iracko-irańskim (1980 – 1988) w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego,* praca magisterska – maszynopis, Łódź 1999
Służby medyczne w czasie konfliktu zbrojnego w świetle prawa międzynarodowego, opracował M. Flemming, MON – Zdr. 230/93, Warszawa 1992
Spory i konflikty międzynarodowe. Aspekty prawne i polityczne, praca zbiorowa pod red. W. Malendowskiego, Atla 2, Wrocław 1999.
Stefoff R., *Saddam Husajn. Absolutny władca Iraku,* Politeja, Warszawa 2000
Uchodźcy świata 1997 – 1998. Wyzwania humanitarne, PWN, Warszawa 1998
Wierzbicki B., Zdanowicz M., *Prawo międzynarodowe. Materiały do studiów,* Temida 2, Białystok 1995
Wierzbicki B., *O azylach i ekstradycji przestępców,* Warszawa 1982
Wierzbicki B., *Uchodźcy,* Temida 2, Białystok 1993
Wierzbicki B., *Uchodźcy w prawie międzynarodowym,* Warszawa 1993
Wierzbicki B., *Sytuacja prawna uchodźcy w systemie międzynarodowej ochrony praw człowieka,* Białystok 1993.
Winiarski B., *Wybór źródeł do nauki prawa międzynarodowego,* Warszawa 1938
Wskazania dla krajowych stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca w sprawie ich działalności w przypadku konfliktu, MKCK, tłum. M. Flemming, Genewa1990
Współpraca cywilno-wojskowa. Materiały z konferencji, DS-W, Warszawa 1999
Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego, opracowali K. Kocot i K. Wolfke, wyd. IV uzupełnione, PWN, Wrocław-Warszawa 1978
Zaorski R., *Konwencje genewskie o prawie morza,* Gdynia 1962
Zarys dziejów Afryki i Azji 1869 – 1996. Historia konfliktów, praca zbiorowa pod red. nauk. A. Bartnickiego, KiW, Warszawa 1998

B. Artykuły

Białek A., *Kształtowanie się poglądów na ochronę dóbr kultury podczas wojny,* „Ochrona i Konserwacja Zabytków" 1998, nr 8, s. 35-48

Białek A., *Wznowienie działalności Polskiego Komitetu Doradczego do Spraw Ochrony Dóbr Kultury,* OiKZ 1997, nr 5, s. 33-47

Białek-Guillemette A., Lista światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, OiKZ 1996, nr 3, s. 47-76

Białek W., Białek-Guillemette A., *Instytucje ochrony dóbr kultury w Polsce zajmujące się organizacją ich zabezpieczenia przed zagrożeniami okresem wojny i pokoju,* OiKZ 1997, nr 5, s. 49-57

Bierzanek. R., *Ochrona ludności cywilnej i wojujących przed skutkami nowoczesnej broni konwencjonalnej,* „Sprawy Międzynarodowe" 1974, nr 8-9, s. 78-90

Bierzanek R., *Stosowanie międzynarodowego prawa humanitarnego w umiędzynarodowionych wewnętrznych konfliktach zbrojnych,* „Państwo i Prawo" 1985, nr 4, s. 45-55

Bierzanek R., *Stan i perspektywy rozwoju międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych,* SM 1986, nr 4, s. 77-90

Bierzanek R., *Ochrona kombatantów i ludności cywilnej w umiędzynarodowionych konfliktach zbrojnych,* SM 1989, nr 12, s. 89-100

Bogomołow W., *Materiały rozszczepialne do celów wojskowych – historia problemu i perspektywy jego uregulowania,* SM 1994, nr 4, s. 101-114

Daranowski P., *Reguły humanitarnego traktowania osób w sytuacjach zamieszek i napięć wewnętrznych – perspektywa ochrony i regulacji,* SM 1994, nr 2

Dąbrowa S., *Pakty Praw Człowieka a konwencje genewskie o ochronie ofiar wojny,* PiP 1971, nr 8-9, s. 311-320

Dąbrowa S., *Zakres pojęć ludność cywilna i obiekty cywilne w prawie konfliktów zbrojnych,* WPP 1973, nr 3, s. 355-367

Flemming M., *Konieczność wojskowa jako instytucja prawa międzynarodowego i prawa karnego,* WPP 1977, nr 3, s. 223-240

Flemming M., *Osoby uprawnione do statusu jeńca wojennego,* WPP 1989, nr 1

Flemming M., *Traktowanie jeńców wojennych,* WPP 1991, nr 1, s. 3-27

Flemming M., *Podstawowe prawa człowieka a niemiędzynarodowy konflikt zbrojny,* WPP 1993, nr 1-2, s. 3-21

Flemming M., *Postępowanie karne i dyscyplinarne przeciwko jeńcom wojennym,* WPP 1992, nr 1-2, s. 3-19

Flemming M., *Międzynarodowe prawo wojenne,* „Wojsko i Wychowanie" 1993, nr 5

Flemming M., *Konwencja o zakazie produkcji i stosowania broni chemicznych,* WPP 1994, nr 1, s. 3-18

Flemming M., *Jeńcy w wewnętrznych konfliktach zbrojnych,* WPP 1995, nr 2, s. 3-17

Flemming M., *Międzynarodowe prawo zwyczajowe,* WPP 1995, nr 3-4, s. 3-19

Flemming M., *Represalia jako instytucja prawa wojennego,* WPP 1996, nr 2, s. 3-21

Flemming M., *Status prawnomiędzynarodowy jeńców polskich w niewoli niemieckiej i radzieckiej,* WPP 1997, nr 3-4, s. 81-93
Flemming M., *Broń jądrowa a prawo międzynarodowe,* WPP 1998, nr 3-4, s. 3-24.
Gierycz D., *Ograniczenie stosowania konwencjonalnych środków i metod prowadzenia działań wojennych w świetle prawa międzynarodowego,* WPP 1980, nr 1, s. 25-34
Gierycz D., *Ograniczenie stosowania konwencjonalnych środków i metod prowadzenia działań wojennych,* WPP 1980, nr 3, s. 289-300
Głowacki J., *Ochrona ludności i personelu obrony cywilnej w świetle międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych,* „Przegląd Obrony Cywilnej" 1992, nr 10
Górbiel A., *Bombardowanie lotnicze a prawo międzynarodowe,* „Wojskowy Przegląd Lotniczy" 1960, nr 9, s. 64-68
Jasica R., *Upowszechnianie znajomości międzynarodowego prawa humanitarnego w siłach zbrojnych,* Zeszyty Naukowe WSO im. S. Czarnieckiego 1997, nr 2
Jóźwik R., Socha R., *Konwencja o zakazie broni chemicznej,* „Wojsko i Wychowanie" 1994, nr 5, s. 82-91
Karp W., Kłudka P., *Miny lądowe (Międzynarodowe konwencje a broń nadmiernie okrutna),* WiW 1996, nr 8, s. 87-91
Karp W., *Bronie nadmiernie okrutne: od prawa humanitarnego do rozbrojenia (Konwencja CCW a problem min lądowych),* SM 1996, nr 1, s. 47-64
Leśko T., *Prawne aspekty zakazu użycia broni chemicznej i biologicznej,* WPP 1970, nr 1, s. 92-109
Leśko T., *Istota konwencji o zakazie posiadania i przechowywania broni biologicznej i toksyn oraz o ich zniszczeniu,* WPP 1972, nr 2, s. 231-235
Mikos-Skuza E., *Ochrona ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych w I Protokole Dodatkowym z 1977 roku,* SM 1983, nr 5, s. 87-98
Miller T., *Gry atomowe. Azja,* „Rzeczpospolita" nr 59 z 11 marca 1998 r., s. 7
Miller T., *Psychologia bomby. Indie – Pakistan,* „Rzeczpospolita" nr 209 z 7 września 1998 r., s. 5
Nahlik S. E., *Broń atomowa a prawo międzynarodowe,* SM 1961, nr 5, s. 11-37
Patrnogic, J., *Rola organów ONZ w implementacji międzynarodowego prawa humanitarnego,* SM 1994, nr 2, s. 153-160
Pietraś Z. J., *Wojna narodowowyzwoleńcza a prawo międzynarodowe,* SM 1971 nr 3, s. 81-90
Popowski S., *Rosja nuklearna. Raport ośrodka studiów wschodnich,* „Rzeczpospolita" nr 40 z 17 lutego 1998 r., s. 6
Przyborowska-Klimczak A., *„Pojęcie dziedzictwa kulturalnego" w prawie międzynarodowym,* SM 1990, nr 4, s. 101-114
Radecki W., *Prawnokarne aspekty ochrony dóbr kulturalnych w czasie konfliktu zbrojnego,* WPP 1982, nr 3, s. 323-336

Sałaciński K., *Straty w dobrach kultury w czasie powodzi. Uwagi, spostrzeżenia i wnioski wynikające z ich ratowania,* OiKZ 1997, nr 6, s. 53-60
Sójka T., *Testamenty wojskowe,* WPP 1965, nr 1, s. 55-63
Staroń W., *Haskie reguły wojny powietrznej,* PWL i OP 1994, nr 4
Syryjczyk R., *Konwencja stała się faktem,* w: *Studia i materiały,* nr 20, BPi I MON, Warszawa 1995, s. 5-25
Symonides J., *Amerykańska interwencja w Wietnamie ze stanowiska prawa międzynarodowego,* PiP 1968, nr 11, s. 699-713
Wągrowska M., *Cena spokoju. Broń atomowa,* „Rzeczpospolita" nr 130 z 4 czerwca 1998 r., s. 7
Waszczykowski W., *Likwidacja broni chemicznej,* SM 1994r., nr 4, s. 83-100
Wojtasiński Z., *Broń, która zabija powoli,* „Rzeczpospolita" nr 43 z 20 lutego 1998 r., dodatek „Nauka i Technika", s. 8

II. ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA ZBRODNIE WOJENNE

A. Opracowania zwarte

Bierzanek R., *Odpowiedzialność państwa w konfliktach zbrojnych,* w: *Odpowiedzialność państwa w prawie międzynarodowym,* pod red. R. Sonnenfelda, Warszawa 1980

Cyprian T., Sawicki J., *Prawo norymberskie. Bilans i perspektywy,* Warszawa-Kraków 1948

Cyprian T., Sawicki J., *Siedem procesów przed Najwyższym Trybunałem Narodowym,* Poznań 1962

Cyprian T., Wehrmacht. *Zbrodnia i kara,* MON, Warszawa 1971

Flemming M., J. Wojciechowska, *Zbrodnie wojenne. Przestępstwa przeciwko pokojowi, państwu i obronności,* C. H. Beck, Warszawa 1999

Karpiec I. I., *Przestępstwa o charakterze międzynarodowym,* PWN, Warszawa 1983

Klafkowski A., *Ściganie zbrodniarzy wojennych w NRF w świetle prawa międzynarodowego,* Poznań 1968

Kubicki L., *Zbrodnie wojenne w świetle prawa polskiego,* PWN, Warszawa 1963

Okupacja sowiecka (1939-1941) w świetle tajnych dokumentów. Wybór źródeł pod red. T. Strzembosza, PAN ISP, Warszawa 1996

Madajczyk Cz., *Dramat Katyński,* KiW, Warszawa 1989

Nowakowska-Małusecka J., *Odpowiedzialność karna jednostek za zbrodnie popełnione w byłej Jugosławi i Rwandzie,* Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000

Raport prof. F. Ermacora, UNO – Berichte über die Lage der Menschenrechte in Afghanistan, Bonner Friedensforum e. V., Schriftenreihe Heft 6, Bonn 1986

Raporty Tadeusza Mazowieckiego z byłej Jugosławii, Fundacja „Promocja Praw Człowieka – Badania i Nauczanie" oraz Agencja Scholar, Poznań-Warszawa 1993

Ryszka F., Norymberga – prehistoria i ciąg dalszy, Warszawa 1982

Rzeczpospolita Polska czasu wojny. Dziennik Ustaw RP i Monitor Polski 1939 – 1945, red. naukowa A. Kunert, Wyd. Kopia, Warszawa 1995

Ściganie i karanie sprawców zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości. Wybór dokumentów, pod red. Cz. Pilichowskiego, Warszawa 1978

Wardzyńska M., *Sytuacja ludności polskiej w Generalnym Komisariacie Litwy czerwiec 1941 – lipiec 1944,* GKBZPNP IPN, Warszawa 1993

Zdanowicz M., *Prawo międzynarodowe. Materiały do studiów,* Temida 2, Białystok 1995

B. Artykuły

Barcz J., *Inicjatywy ustawodawcze „Zielonych" i SPD w sprawie odszkodowań dla ofiar zbrodni hitlerowskich,* SM 1990, nr 3, s. 103-118

Ciechański J., *Międzynarodowy Trybunał Karny do spraw Zbrodni w byłej Jugosławii,* SM 1998, nr 3, s. 113-142

Cyprian T., *Zbrodnia przeciw pokojowi,* „Państwo i Prawo" 1948, nr 3, s. 21-26

Dąbrowa S., *Konwencja ONZ o nieprzedawnieniu zbrodni wojennych – stan i perspektywy realizacji,* SM 1971, nr 5, s. 24-36

Flemming M., *Międzynarodowe sądownictwo karne. Nowe perspektywy,* WPP 1994, nr 2, s. 3-21.

Gąska M., *Odpowiedzialność za zbrodnie wojenne w świetle prawa międzynarodowego i polskiego,* ZN WSO w Poznaniu 1999, nr 1, s. 203-218

Gurgul J., *Wybrane aspekty prawne zabójstw dokonanych przez NKWD w 1940 r. na polskich jeńcach wojennych,* WPP 1992, nr 1-2

Hyman A., *Afghanistan unter sowjetischer Besetzung,* „Europa Archiv. Zeitschrift für Internationale Politik" 1984, nr 24

Kamieński A., *Prawnokarna odpowiedzialność za naruszenie międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych,* WPP 1991, nr 3-4, s. 52-65

Karski K., *Realizacja idei utworzenia międzynarodowego sądownictwa karnego,* PiP 1993, nr 7, s. 74-78

Karski K., *Czy Trybunał jugosłowiański jest legalny,* „Rzeczpospolita" nr 195 z 24 sierpnia 1995, s. 14

Kobierska-Motas E., *Rząd Polski na emigracji wobec problemu dokumentowania niemieckich przestępstw wojennych,* „Pamięć i Sprawiedliwość", t. 38, 1995

Kolasa J., *Proces Norymberski – aspekt proceduralny,* PiP 1988, nr 5, s. 55-64

Klafkowski A., *Rola zasad norymberskich w kształtowaniu prawa międzynarodowego,* referat wygłoszony na międzynarodowej sesji naukowej w Warszawie nt. „Roli i znaczenia Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze", Warszawa 1986, wyd. GKBZHP

Krzemiński A., *Sąd świata,* „Polityka" z 10 sierpnia 1996, nr 32, s. 15

Madajczyk Cz., *Hitlerowska koncepcja okupacji terytorium ZSRR i jej realizacja w 1941 roku,* „Dzieje Najnowsze" 1977, nr 1, s. 47-68

Madajczyk Cz., *Międzynarodowe procesy zbrodniarzy wojennych w Norymberdze i Tokio,* „Nauka" 1996, nr 1

Michalski W., *Potępienie tortur i nieludzkiego traktowania uwięzionych w działalności organów Narodów Zjednoczonych,* SM 1977r., nr 6, s. 166-171

Nizieński B., *Prawne aspekty ścigania zbrodni stalinowskich a instytucja przedawnienia,* WPP 1994, nr 3-4, s. 5-13

Nowakowska J., *Międzynarodowy Trybunał Karny dla osądzenia sprawców naruszeń prawa humanitarnego w byłej Jugosławii od 1991 roku,* „Przegląd Sądowy" 1997, nr 3

Numer specjalny poświęcony zagadnieniom przestępstw międzynarodowych wydany pod patronatem GKBZN w Polsce, PiP 1948, nr 3
Ogonowski P., *Międzynarodowy Sąd Karny – tworzenie jego podstaw,* PiP 1998, nr 6
Ogonowski P., *Koncepcja Międzynarodowego Sądu Karnego,* „Prokuratura i Prawo" 1998, nr 7-8
Pilichowski J., *Zasady norymberskie a sprawa ścigania i karania hitlerowskich zbrodniarzy wojennych (1945 – 1971),* SM 1971, nr 11, s. 28-48
Pilichowski Cz., *Realizacja konwencji ONZ o nieprzedawnieniu zbrodni hitlerowskich,* SM 1978, nr 12, s. 27-42
Pilichowski Cz., *Działalność GKBZH w Polsce,* SM 1980, nr 5, s. 97-104
Płachta M., *Zakaz ekstradycji obywatela polskiego w Konstytucji i nowym kodeksie postępowania karnego,* „Prokuratura i Prawo" 1998, nr 3
Płachta M., *Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii a „sprawa polska",* „Przegląd Sądowy" 1998, nr 6
Płachta M., *Statut Stałego Międzynarodowego Trybunału Karnego: podstawowe zasady kompetencyjne, organizacyjne i procesowe,* PiP 1998, nr 12, s. 17-35
Płachta M., *(Stały) Międzynarodowy Trybunał Karny: triumf idealizmu nad polityką?,* „Palestra" 1998, nr 11-12
Pławski S., *Międzynarodowe Sądy Karne,* „Rocznik Prawa Międzynarodowego" 1949, PISM,
Resich Z., *Konwencja o nieprzedawnieniu zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości,* SM 1969, nr 3, s. 5-18
Sutor J., *Podstawy odpowiedzialności karnej przestępców wojennych w prawie międzynarodowym,* WPP 1965, nr 2, s. 208-222
Symonides J., *Polskie inicjatywy dotyczące nieprzedawnienia zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości,* SM 1980, nr 6, s. 25-34
Zayas A., *Das Recht auf die Heimat, ethnische Säuberungen und das Internationale Kriegsverbrechertribunal für das ehemalige Jugoslawien,* „Archiv des Völkerrechts", Heft 1, März 1997, s. 29-72
Zielińska E., *Prace ONZ nad Statutem Stałego Międzynarodowego Sądu Karnego (Sesja Specjalna Komitetu, Nowy Jork, 4 – 15 VIII 1997),* PiP 1997, nr 10
Zielińska E., *Międzynarodowy Sąd Karny. Kolejny etap czy epilog,* „Rzeczpospolita" nr 230 z 2 października 1997r., s. 20
Wieruszewski R., *Międzynarodowy Trybunał Karny dla osądzenia sprawców naruszeń prawa humanitarnego w byłej Jugosławii,* PiP 1993, nr 8, s. 60-63
Wieruszewski R., *Społeczność międzynarodowa wobec masowych naruszeń praw człowieka w byłej Jugosławii,* SM 1998, nr 3, s. 89-11

Akty normatywne

A. Środki i metody ograniczające walkę zbrojną

1. Deklaracja paryska z 16 kwietnia 1856 r. w przedmiocie prawa wojny morskiej.
2. Konwencja genewska z 22 sierpnia 1864 r. w sprawie polepszenia losu rannych i chorych wojskowych w armiach w polu będących.
3. Deklaracja petersburska z 11 grudnia 1868 r. w sprawie pocisków wybuchających małego kalibru.
4. Konwencja haska z 21 grudnia 1904 r. w sprawie okrętów szpitalnych (DzU z 1936 r., nr 60, poz. 439).
5. Konwencja z 18 października 1907 r. w sprawie ograniczenia+ użycia siły w celu ściągnięcia długów zawarowanych umową (II konwencja haska).
6. Konwencja z 18 października 1907 r. dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich (III konwencja haska) (DzU z 1927r., nr 21, poz. 159).
7. Konwencja z 18 października 1907 r. dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej (IV konwencja haska) oraz aneks „Regulamin praw i zwyczajów wojny lądowej", tzw. regulamin haski (Dz U z 1927r., nr 21, poz. 161).
8. Konwencja z 18 października 1907 r. dotycząca praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej (V konwencja haska) – DzU z 1927 r., nr 21, poz. 163.
9. Konwencja z 18 października 1907 r. o postępowaniu ze statkami handlowymi nieprzyjaciela na początku działań wojennych (VI konwencja haska) – DzU z 1936 r., nr 6, poz. 64.
10. Konwencja z 18 października 1907 r. o przerabianiu statków handlowych na okręty wojenne (VII konwencja haska) (DzU z 1936 r. , nr 6, poz. 65).
11. Konwencja z 18 października 1907 r. dotycząca zakładania min wybuchających automatycznie za dotknięciem (VIII konwencja haska)
12. Konwencja z 18 października 1907 r. o bombardowaniu przez morskie siły zbrojne w czasie wojny (IX konwencja haska) – DzU z 1936r., nr 6, poz. 66.
13. Konwencja z 18 października 1907 r. w sprawie zastosowania do wojny morskiej zasad konwencji genewskiej (X konwencja haska) DzU z 1936r., nr 6, poz. 67.
14. Konwencja z 18 października 1907 r. o pewnych ograniczeniach w wykonywaniu prawa zdobyczy podczas wojny morskiej (XI konwencja haska) – DzU z 1936 r., nr 6, poz. 68.

15. Konwencja z 18 października 1907 r. dotycząca praw i obowiązków mocarstw neutralnych w razie wojny morskiej (XIII konwencja haska).
16. Protokół dodatkowy do konwencji w sprawie utworzenia Międzynarodowego Trybunału Kaperskiego z 19 września 1909 r.
17. Deklaracja z 18 października z 1907 r. w sprawie zakazu zrzucania z balonów pocisków i środków wybuchowych.
18. Deklaracja dotycząca prawa wojny morskiej z 26 lutego 1909 r.
19. Protokół genewski z 17 czerwca 1925 r. dotyczący zakazu używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriologicznych (Dz U z 1929 r., nr 28, poz. 278).
20. Protokół londyński z 6 listopada 1936 r. w sprawie przepisów o akcji wojennej łodzi podwodnych ustalonych w części IV traktatu londyńskiego z 22 kwietnia 1930 (DzU z 1937 r., nr 55, poz. 425).
21. Konwencja z 12 sierpnia 1949 r. o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (I konwencja genewska) – DzU 1956 r., nr 38, poz. 171, załącznik.
22. Konwencja z 12 sierpnia 1949 r. o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu (II konwencja genewska) – DzU z 1956r., nr 38, poz. 171, załącznik.
23. Konwencja z 12 sierpnia 1949 r. o traktowaniu jeńców wojennych (III konwencja genewska) – DzU z 1956r., nr 38, poz. 171, załącznik.
24. Konwencja z 12 sierpnia 1949 r. o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV konwencja genewska) – DzU z 1956 r., nr 38, poz. 171, załącznik.
25. Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (DzU z 1957 r., nr 46, poz. 212, załącznik).
26. Konwencja z 10 kwietnia 1972 r. o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzenia zapasów broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksycznej oraz o ich zniszczeniu (DzU z 1976 r., nr 1, poz. 1, załącznik).
27. Konwencja z 18 maja 1977 r. o zakazie używania technicznych środków oddziaływania na środowisko w celach militarnych lub jakichkolwiek innych celach wrogich (DzU z 1978 r., nr 31, poz. 132, załącznik).
28. Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (protokół I) oraz protokół dodatkowy (protokół II) dotyczący niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzony w Genewie dnia 8 sierpnia 1977 r. (DzU z 1992 r., nr 41, poz. 175, załącznik).
29. Konwencja z 10 października 1980 r. o zakazie lub ograniczeniu użycia pewnych broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za powodujące nadmierne cierpienia lub mające niekontrolowane skutki (DzU z 1984 r., nr 23, poz. 104, załącznik).

30. Protokół II do konwencji z 1980 r. znowelizowany 1 maja 1996 r.
31. Protokół IV z 12 października 1995 r. w sprawie laserowych broni oślepiających do konwencji z 1980 r.
32. Konwencja z dnia 13 stycznia 1993 r. o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz o zniszczeniu jej zapasów (DzU z 1999 r., nr 63, poz. 703, załącznik).
33. Konwencja z 4 grudnia 1997r. zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz o ich zniszczeniu.
34. Konwencja z 17 listopada 1970 r. dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury (DzU z 1974 r., nr 20, poz. 106).
35. Protokół drugi z 26 marca 1999 r. do konwencji haskiej z 1954 r. w sprawie ochrony dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego, maszynopis MKiDN, Warszawa 2000
36. Konwencja z 16 listopada 1972 r. w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (DzU z 1976 r., nr 32, poz. 190).

B. Zapobieganie konfliktom zbrojnym

1. Konwencja z 18 października 1907 r. o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych (DzU z 1930 r., nr 9, poz. 64).
2. Traktat przeciwwojenny z 27 sierpnia 1928 r. (DzU z 1929 r., nr 63, poz. 489).
3. Konwencja z 3 lipca 1933 r. o określeniu napaści (DzU z 1933 r., nr 93, poz. 712).
4. Karta Narodów Zjednoczonych z 26 czerwca 1945 r., Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (DzU z 1947 r., nr 23, poz. 90 i z 1966 r., nr 7, poz. 41 i z 1968 r., nr 30, poz. 197 i z 1974r., nr 3, poz. 20).
5. Układ z 5 sierpnia 1963 r. o zakazie prób broni nuklearnej w atmosferze, w przestrzeni kosmicznej i pod wodą (DzU z 1963 r., nr 52, poz. 288).
6. Układ z 27 stycznia 1967 r. o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej łącznie z księżycem i innymi ciałami niebieskimi (DzU z 1968r., nr 14, poz. 82, załącznik).
7. Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej z 1 lipca 1968 r. (DzU z 1970 r., nr 8, poz. 60).
8. Konwencja z 16 grudnia 1969r. o misjach specjalnych (DzU z 1985 r., nr 48, poz. 245).
9. Układ z 11 lutego 1971 r. o zakazie umieszczania broni jądrowej i innych rodzajów broni masowej zagłady na dnie mórz i oceanów oraz w jego podłożu (DzU z 1972 r., 44, poz. 275, załącznik).
10. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych nr 3314/ XXIX z 14 grudnia 1974 r. w sprawie definicji agresji.
11. Akt Końcowy KBWE z 1 VIII 1975 r.
12. Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie z 19 listopada 1990 r. (DzU z 1995 r., nr 15, poz. 73, załącznik).
13. Budapeszteński kodeks postępowania z 6 grudnia 1994 r. w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa.
14. Konwencja z 29 kwietnia 1958 r. o morzu pełnym (DzU z 1963 r., nr 33, poz.187, załącznik).
15. Konwencja wiedeńska z 24 kwietnia 1963 r. o stosunkach konsularnych (DzU z 1982 r., nr 13, poz. 98, załącznik).
16. Konwencja wiedeńska z 18 kwietnia 1961 r. o stosunkach dyplomatycznych (DzU z 1965 r., nr 37, poz. 232, załącznik).
17. Konwencja wiedeńska z 23 maja 1969 r. o prawie traktatów (DzU z 1990r., nr 74, poz. 439, załącznik).
18. Traktat o całkowitym zakazie prób jądrowych z 10. 09. 1996 r.

C. Poszanowanie praw człowieka. Odpowiedzialność za przestępstwa wojenne

1. Konwencja z 18 października 1907 r. w sprawie utworzenia Międzynarodowego Trybunału Kaperskiego z 1907 r. (XII konwencja haska).
2. Porozumienie z 8 sierpnia 1945 r. w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej oraz Karta Międzynarodowego Trybunału Wojskowego (DzU z 1947 r., nr 63, poz. 367).
3. Konwencja z 8 grudnia 1948 r. w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa (DzU z 1952 r., nr 2, poz. 9)
4. Konwencja z 4 listopada 1950 r. o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zmieniona następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona protokołem nr 2 (DzU z 1993 r., nr 61, poz. 284, z 1995 r., nr 36, poz. 175 i nr 36, poz. 176, i nr 36, poz. 177, z 1998 r, nr 147, poz. 962).
5. Porozumienie europejskie z 6 maja 1969 r. w sprawie osób uczestniczących w postępowaniu przed Europejską Komisją oraz Europejskim Trybunałem Praw Człowieka (DzU z 1996 r., nr 112, poz. 535).
6. Konwencja z 28 lipca 1951 r. dotycząca statusu uchodźców (DzU z 1991 r., nr 119, poz. 515).
7. Konwencja z 31 marca 1953 r. o prawach politycznych kobiet (DzU z 1955 r., nr 16, poz. 86, załącznik).
8. Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z 19 grudnia 1966 r. (DzU z 1977 r., nr 38, poz. 167).
9. Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych z 19 grudnia 1966 r. (DzU z 1977 r., nr 38, poz. 169).
10. Konwencja z 20 listopada 1989 r. o prawach dziecka (DzU z 1991r., nr 120, poz. 526, załącznik).
11. Konwencja z 26 listopada 1968 r. o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości (DzU z 1970 r., nr 26, poz. 208, załącznik).
12. Konwencja o zwalczaniu i karaniu zbrodni apartheidu, przyjęta dnia 30 listopada 1973 r. rezolucją 3068 (XXVIII) Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych (DzU z 1976 r. nr 32, poz. 186, załącznik).
13. Międzynarodowa konwencja z 7 marca 1966 r. w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej (DzU z 1969 r., nr 25, poz. 187, załącznik).
14. Konwencja z 18 grudnia 1979 r. w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (DzU z 1982 r., nr 10, poz. 71, załącznik).
15. Europejska konwencja z 26 listopada 1987 r. o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu (DzU z 1995 r., nr 46, poz. 238).
16. Konwencja z 4 listopada 1950 r. o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zmieniona następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona protokołem nr 2 (DzU z 1993 r., nr 61, poz. 284 z póź. zm.).

17. Europejska konwencja z 27 stycznia 1977 r. o zwalczaniu terroryzmu (DzU z 1996 r., nr 117, poz. 557).
18. Ustawa z dnia 10 września 1999 r. o ratyfikacji międzynarodowej konwencji przeciwko braniu zakładników (DzU z 1999 r., nr 90, poz. 998).
19. Konwencja z 10 grudnia 1984 r. w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, (DzU z 1989 r., nr 63, poz. 378, załącznik).
20. Konwencja z 25 września 1926 r. w sprawie niewolnictwa (DzU z 1931 r., nr 4, poz. 21 i z 1963 r., nr 33, poz. 185, załącznik).
21. Protokół dotyczący statusu uchodźców z 31 stycznia 1967 r. (DzU z 1991 r., nr 119, poz. 517 i 518).

D. Akty normatywne prawa polskiego

1. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 kwietnia 1927 r. o zakazie używania białego i żółtego fosforu przy wyrobie przedmiotów zapalnych (DzU z 1927 r., nr, 43, poz. 380).
2. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 21 października 1932 r. – kodeks karny wojskowy (DzU z 1932 r., nr 91, poz. 765).
3. Ustawa z 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (DzU z 1933r., nr 39, poz. 311, z 1959 r., nr 11, poz. 62, z 1990 r., nr 34, poz. 198, z 1998 r., nr 106, poz. 668).
4. Dekret Prezydenta z 30 marca 1943 r. o odpowiedzialności karnej za zbrodnie wojenne (DzU z 1943 r., nr 3, poz. 6).
5. Dekret z 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz zdrajców Narodu Polskiego (DzU z 1946 r., nr 69, poz. 337, z 1947 r, nr 65, poz. 390, z 1948 r., nr 18, poz. 124, z 1949r., nr 32, poz. 238 i z 1997 r., nr 88, poz. 554).
6. Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r. – kodeks karny Wojska Polskiego (DzU z 1944 r., nr 6, poz. 27).
7. Dekret z 6 czerwca 1945 r. o mocy obowiązującej orzeczeń sądowych, wydanych w okresie okupacji niemieckiej na terenie Rzeczypospolitej Polskiej (DzU z 1945 r., nr 25, poz. 151, z 1947 r., nr 32, poz. 144 i nr 38, poz. 192, z 1948 r., nr 18, poz. 125).
8. Dekret z 10 listopada 1945 r. o Głównej Komisji i Okręgowych Komisjach Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce (DzU z 1945 r., nr 51, poz. 293).
9. Dekret z 22 stycznia 1946 r. o Najwyższym Trybunale Narodowym (DzU z 1946 r., nr 59, poz. 327, z 1947 r., nr 32, poz. 143, z 1949 r., nr 32, poz. 238, z 1950 r., nr 38, poz. 346).
10. Ustawa z 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (DzU z 1972 r., nr 47, poz. 298, z 1975 r., nr 17, poz. 94, z 1989 r., nr 29, poz. 154, z 1990 r., nr 34, poz. 198, z 1991 r., nr 64, poz. 271, z 1997r., nr 126, poz. 805, i nr 141, poz. 943, z 1998 r., nr 106, poz. 668).
11. Ustawa z 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (DzU z 1999r., nr 98, poz. 1150).
12. Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 10 lipca 1963 r. w sprawie szczegółowego trybu postępowania przy przejmowaniu zabytków ruchomych na własność Państwa (DzU z 1963 r., nr 32, poz. 183).
13. Ustawa z 22 kwietnia 1964 r. w sprawie wstrzymania biegu przedawnienia w stosunku do sprawców najcięższych zbrodni hitlerowskich popełnionych w okresie drugiej wojny światowej (DzU z 1964 r., nr 15, poz. 86).
14. Ustawa z dnia 16 listopada 1964 r. o Polskim Czerwonym Krzyżu (DzU z 1964 r., nr 41, poz. 276).

15. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 30 stycznia 1965 r. w sprawie testamentów wojskowych (DzU z 1965 r., nr 7, poz. 38).
16. Ustawa z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (DzU z 1992 r., nr 4, poz. 16, nr 40, poz. 174 i nr 54, poz. 254, z 1994 r., nr 43, poz. 165, z 1995 r., nr 141, poz. 692, z 1996 r., nr 7, poz. 44, nr 10, poz. 56 i nr 106, poz. 496, z 1997 r., nr 6, poz. 31, nr 28, poz. 153, nr 80, poz. 495, nr 88, poz. 554, nr 121, poz. 770 i nr 141, poz. 944, z 1998 r., nr 146, poz. 961, nr 162, poz. 1114 i nr 162, poz. 1126 oraz z 1999 r., nr 50, poz. 500).
17. Ustawa z 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (DzU z 1983 r., nr 38, poz. 173, z 1989 r., nr 34, poz. 178, z 1996 r., nr 106, poz. 496 i nr 156, poz. 775, z 1997 r., nr 88, poz. 554 i nr 141, poz. 943, z 1998 r., nr 106, poz. 668 i nr 155, poz. 1016).
18. Ustawa z 6 kwietnia 1984 r. o Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytucie Pamięci Narodowej (DzU z 1984 r., nr 21, poz. 98 z 1991 r., nr 45, poz. 195).
19. Ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (DzU z 1990 r., nr 78, poz. 462, z 1991 r., nr 94, poz. 422, z 1992 r., nr 54, poz. 254, z 1993 r., nr 12, poz. 52, z 1994 r., nr 53, poz. 214, z 1995 r., nr 4, poz. 17, nr 34, poz. 163 i nr 104, poz. 515, z 1996 r., nr 106, poz. 496 i nr 124, poz. 583, z 1997 r., nr 28, poz. 153, nr 88, poz. 554 i nr 121, poz. 770 i z 1999 r., nr 110, poz. 1255).
20. Ustawa z 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego (DzU z 1997 r., nr 142, poz. 950, z 1998 r., nr 37, poz. 204, z 1998 r., nr 106, poz. 668, nr 162, poz. 1118, z 1999 r., nr 38, poz. 360 i nr 77, poz. 862).
21. Ustawa z 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (DzU z 1991 r., nr 34, poz. 149, z 1993 r., nr 36, poz. 159 i z 1995 r., nr 28, poz. 143)
22. Rozporządzenie Rady Ministrów z 6 września 1993 r. w sprawie świadczeń na rzecz obrony (DzU z 1993 r., nr 85, poz. 397).
23. Rozporządzenie Rady Ministrów z 28 września 1993 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw i gmin oraz zasad i trybu kierowania, a także koordynowania przez nich przygotowań i realizacji przedsięwzięć obrony cywilnej (DzU z 1993 r., nr 91, poz. 420).
24. Rozporządzenie Rady Ministrów z 28 września 1993 r. w sprawie obrony cywilnej (DzU z 1993 r., nr 93, poz. 429).

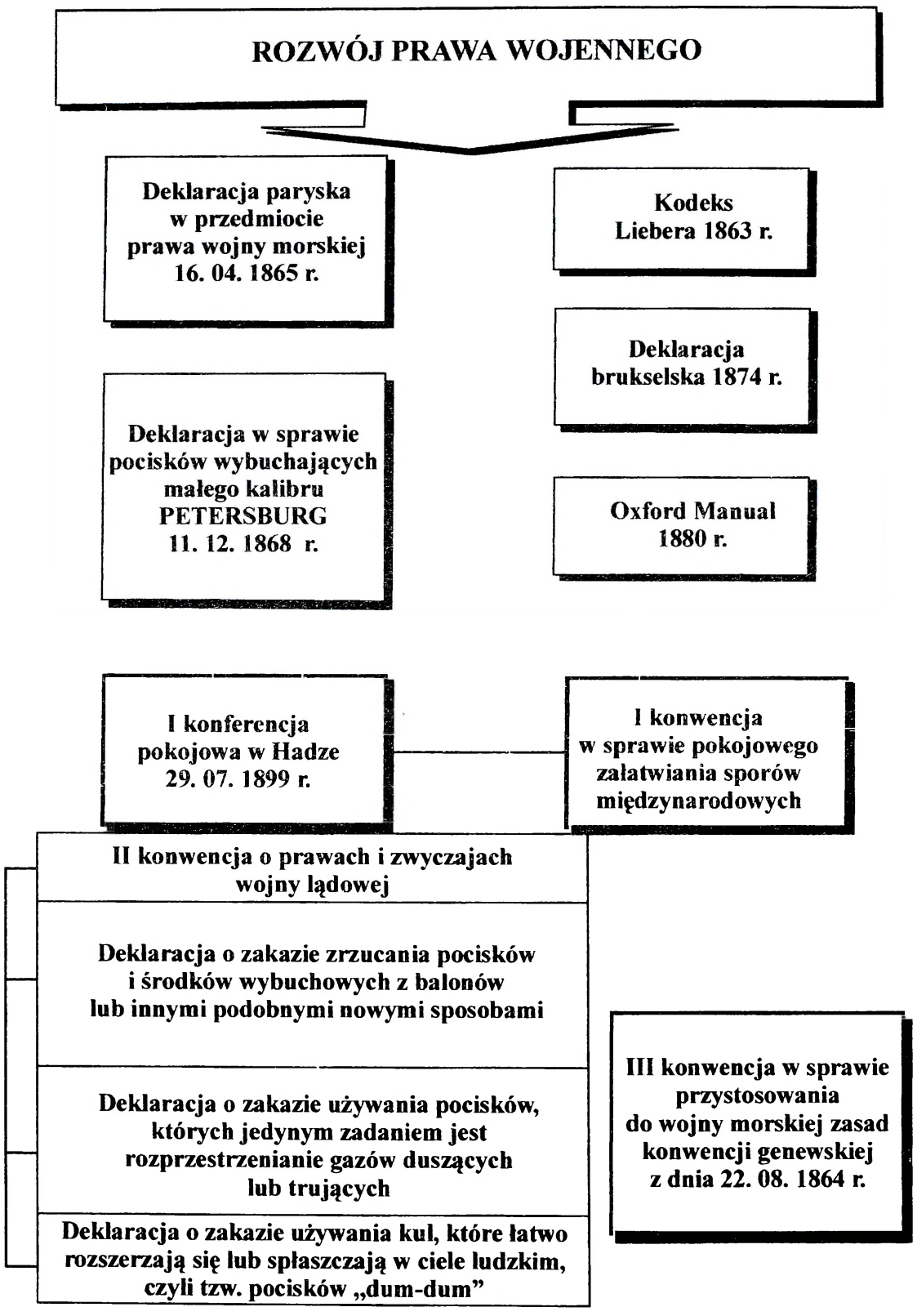
25. Rozporządzenie Rady Ministrów z 28 września 1993 r. w sprawie powszechnej samoobrony ludności (DzU z 1993 r., nr 91, poz. 421).
26. Ustawa z 10 grudnia 1993 r. o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy i ich rodzin (DzU z 1994 r., nr 10, poz. 36, z 1995 r., nr 4, poz. 17, z 1996 r., nr 1, poz. 1, z 1997r., nr 28, poz. 153, i nr 141, poz. 944 oraz z 1998 r., nr 162, poz. 1118).
27. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 12 maja 1994 r. w sprawie częściowego przekazania uprawnień Prezesa Rady Ministrów określonych ustawą o Polskim Czerwonym Krzyżu (DzU z 1994 r., nr 61, poz. 257).
28. Zarządzenia Ministrów Obrony Narodowej i Spraw Wewnętrznych z 30 listopada 1994 r. w sprawie kart i tabliczek tożsamości w wojsku (MP z 1994 r., nr 65, poz. 585).
29. Zarządzenie Szefa Obrony Cywilnej Kraju z 22 grudnia 1994 r. w sprawie wzoru oznak w obronie cywilnej, sposobu noszenia tych oznak i umundurowania oraz norm umundurowania przysługującego osobom odbywającym służbę w obronie cywilnej (MP z 1995 r., nr 6, poz. 100 i nr 39, poz. 470).
30. Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki nr 23 z 25 kwietnia 1995 r. w sprawie ochrony dóbr kultury na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa i konfliktu zbrojnego (Dz. Urzędowy MKiS z 1995 r., nr 4, poz. 14).
31. Ustawa z 22 czerwca 1995 r. o zakwaterowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (DzU z 1995 r., nr 86, poz. 433, nr 141, poz. 692, z 1996 r., nr 106, poz. 496, z 1997 r., nr 6, poz. 31, nr 80, poz. 506.i nr 106, poz. 678 oraz z 1998 r., nr 106, poz. 668).
32. Rozporządzenie Rady Ministrów z 2 kwietnia 1996 r. w sprawie zatwierdzenia statutu Polskiego Czerwonego Krzyża (DzU z 1996, nr 42, poz. 182).
33. Uchwała nr 54/96 Rady Ministrów z 14 maja 1996 r. w sprawie powołania Polskiego Komitetu Doradczego do Spraw Ochrony Dóbr Kultury w razie konfliktu zbrojnego (Dz. Rozk. MON z 1996 r., poz. 182).
34. Ustawa z 21 listopada 1997 r. o muzeach (DzU z 1997 r., nr 5, poz. 24).
35. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., (DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483).
36. Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (DzU z 1997 r., nr 88, poz. 553 i nr 160, poz. 1083).
37. Ustawa z 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (DzU z 1997r., nr 85, poz. 539 i z 1998 r., nr 106, poz. 668).
38. Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 19 marca 1998 r. w sprawie zasad i trybu zaliczania bibliotek do bibliotek naukowych oraz ustalania ich wykazu (DzU z 1998 r., nr 44, poz. 269).
39. Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 24 listopada 1998 r. w sprawie ustalenia wykazu bibliotek, których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny, określenia organizacji tego zasobu oraz zasad i zakresu jego szczególnej ochrony (DzU z 1998 r., nr 146, poz. 955).

40. Ustawa z 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia.
(DzU z 1997 r., 114, poz. 740 i z 1999 r., nr 11, poz. 95).
41. Rozporządzenie Rady Ministrów z 10 marca 1998 r. w sprawie Pełnomocnika Rządu do Spraw Reprezentowania Rządu Rzeczypospolitej Polskiej przed Międzynarodowymi Organami Kontroli Przestrzegania Praw Człowieka
(DzU z 1998 r., nr 34, poz. 188).
42. Rozporządzenie Rady Ministrów z 7 kwietnia 1998 r. w sprawie ustanowienia zakazu wywozu min przeciwpiechotnych z polskiego obszaru celnego
(DzU z 1998 r., nr 52, poz. 321).
43. Rozporządzenie Rady Ministrów z 3 września 1998 r. w sprawie przebiegu służby wojskowej żołnierzy zawodowych po ogłoszeniu mobilizacji i w czasie wojny (DzU z 1998 r., nr 122, poz. 800).
44. Ustawa z 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa (DzU z 1998 r., nr 162, poz. 1117).
45. Ustawa z 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (DzU z 1998 r., nr 155, poz. 1016).
46. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 31 grudnia 1998 r. w sprawie sposobu tworzenia Urzędu Generalnego Konserwatora Zabytków
(DzU z 1998 r., nr 166, poz. 1206).
47. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 31 grudnia 1998 r. w sprawie nadania statutu Urzędowi Generalnego Konserwatora Zabytków.
(DzU z 1998 r., nr 166, poz. 1207).
48. Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 16 lutego 1999 r. w sprawie zasad organizacji wojewódzkich oddziałów Służby Ochrony Zabytków
(DzU z 1999 r., nr 39, poz. 391).
49. Ustawa z 23 września 1999 r. o zasadach pobytu wojsk obcych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz zasadach ich przemieszczania się przez to terytorium (DzU z 1999 r., nr 93, poz. 1063).

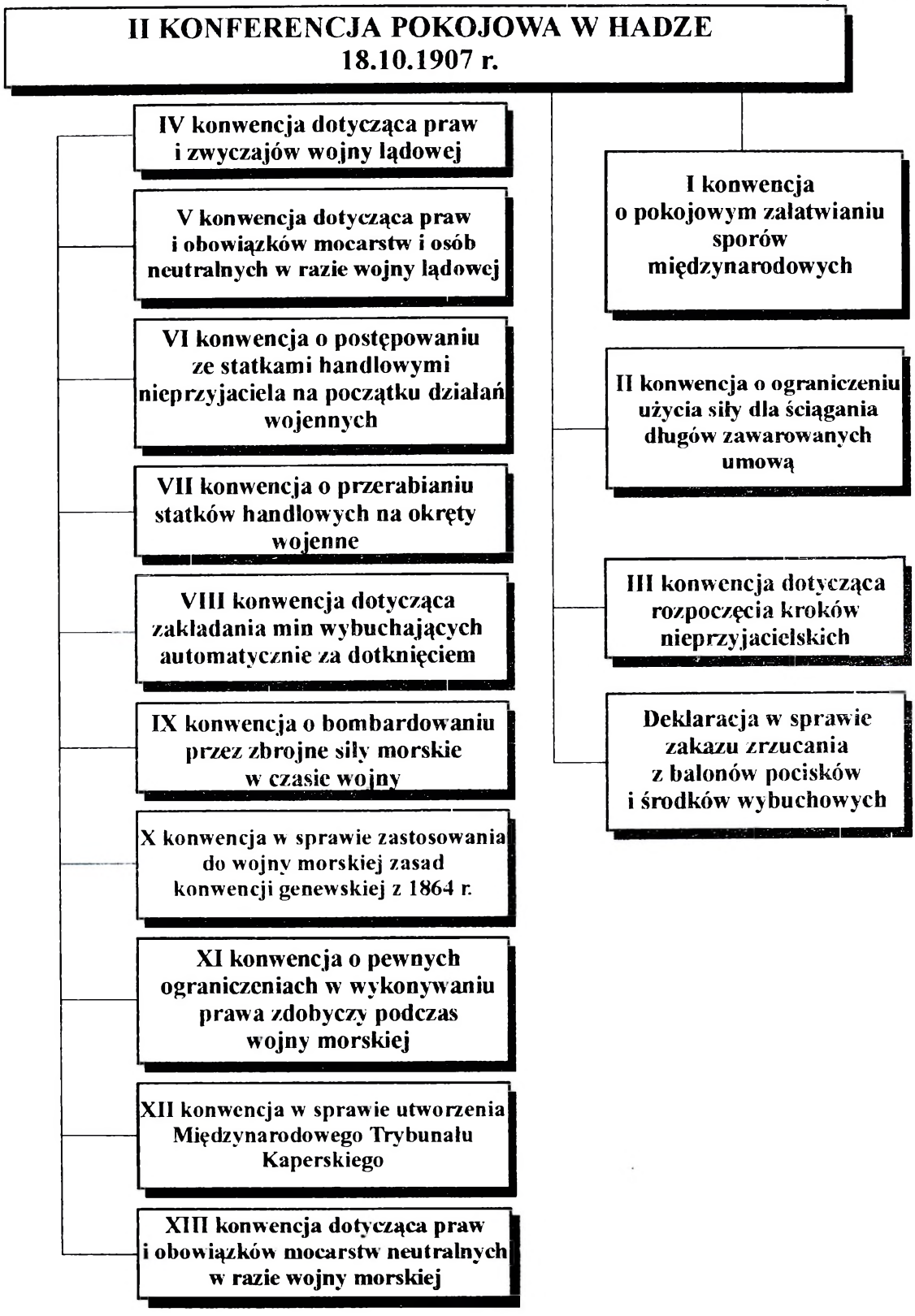
Rysunki

1. Rozwój prawa wojennego (oprac. własne M. G.)
2. II konferencja pokojowa w Hadze w 1907 r. (oprac. własne M. G.)
3. Rozwój prawa haskiego (oprac. własne M. G.)
4. Rozwój prawa genewskiego (oprac. własne M. G.)
5. Ograniczenia w stosowaniu broni (oprac. własne M. G.)
6. Oznakowanie obiektów komunalnych użyteczności publicznej
7. Znak ochrony dóbr kultury na podstawie traktatu z 1935 r.
8. Znak ochrony dóbr kultury objętych ochroną ogólną
9. Znak ochrony dóbr kultury objętych ochroną specjalną
10. Biała flaga – przerwanie walki i znak ochrony parlamentarzy
11. Znaki rozpoznawcze stowarzyszeń pomocy
12. Znak ochrony sanitarnej w byłym ZSRR
13. Znak ochrony sanitarnej w Izraelu
14. Oznakowanie obrzeży stref sanitarnych i bezpieczeństwa
15. Oznakowanie obozu jeńców wojennych
16. Oznakowanie obozu internowanych
17. Międzynarodowy znak rozpoznawczy obrony cywilnej
18. Międzynarodowy znak specjalny dla budowli i urządzeń zawierających niebezpieczne siły
19. Znak rozpoznawczy Polskiego Czerwonego Krzyża
20. Mandat Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża

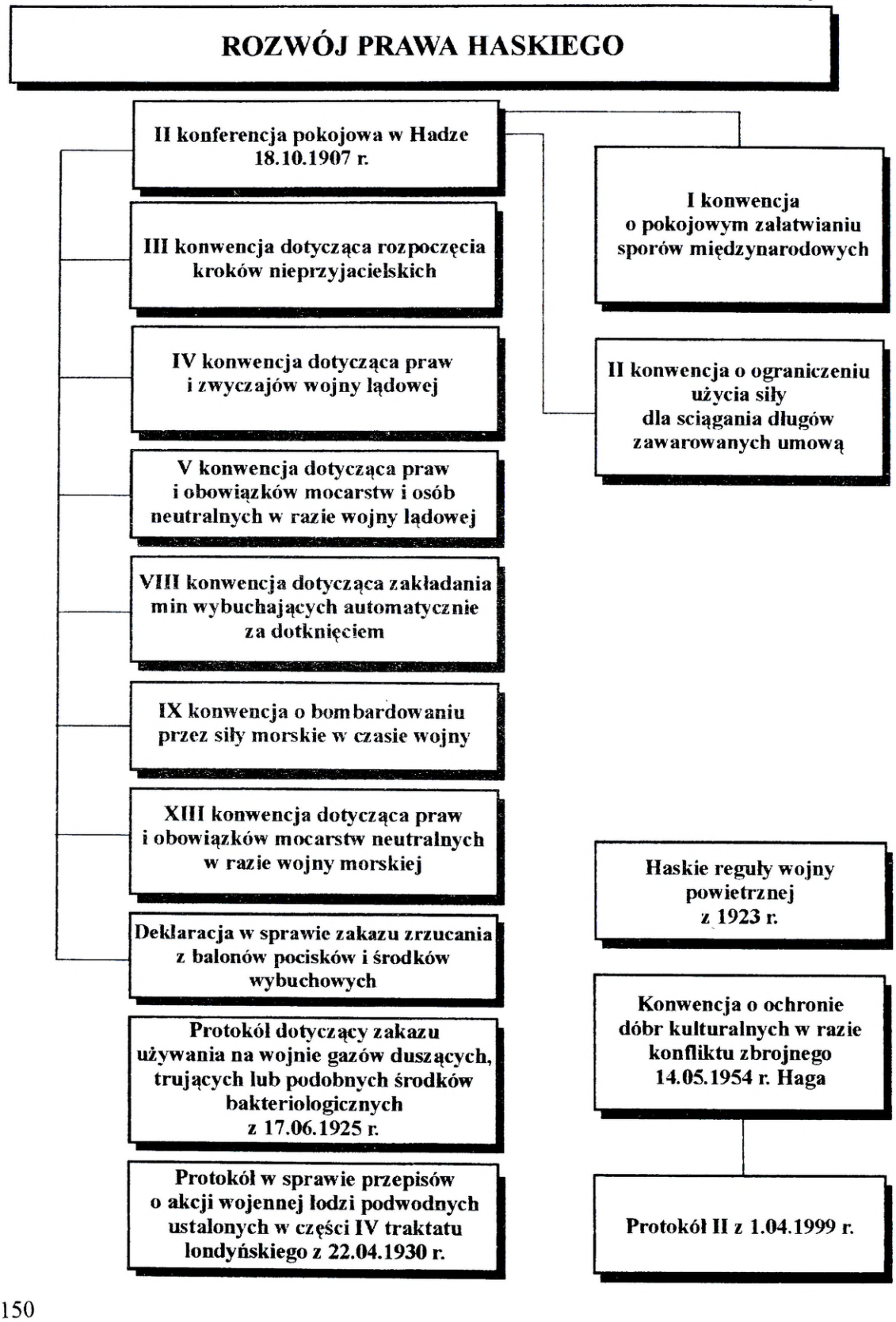
Rysunek 1

ROZWÓJ PRAWA WOJENNEGO
Deklaracja paryska w przedmiocie prawa wojny morskiej 16. 04. 1865 r.
Kodeks Liebera 1863 r.
Deklaracja brukselska 1874 r.
Deklaracja w sprawie pocisków wybuchających małego kalibru PETERSBURG 11. 12. 1868 r.
Oxford Manual 1880 r.
I konferencja pokojowa w Hadze 29. 07. 1899 r.
I konwencja w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych
II konwencja o prawach i zwyczajach wojny lądowej
Deklaracja o zakazie zrzucania pocisków i środków wybuchowych z balonów lub innymi podobnymi nowymi sposobami
Deklaracja o zakazie używania pocisków, których jedynym zadaniem jest rozprzestrzenianie gazów duszących lub trujących
Deklaracja o zakazie używania kul, które łatwo rozszerzają się lub spłaszczają w ciele ludzkim, czyli tzw. pocisków „dum-dum”
III konwencja w sprawie przystosowania do wojny morskiej zasad konwencji genewskiej z dnia 22. 08. 1864 r.

Rysunek 2

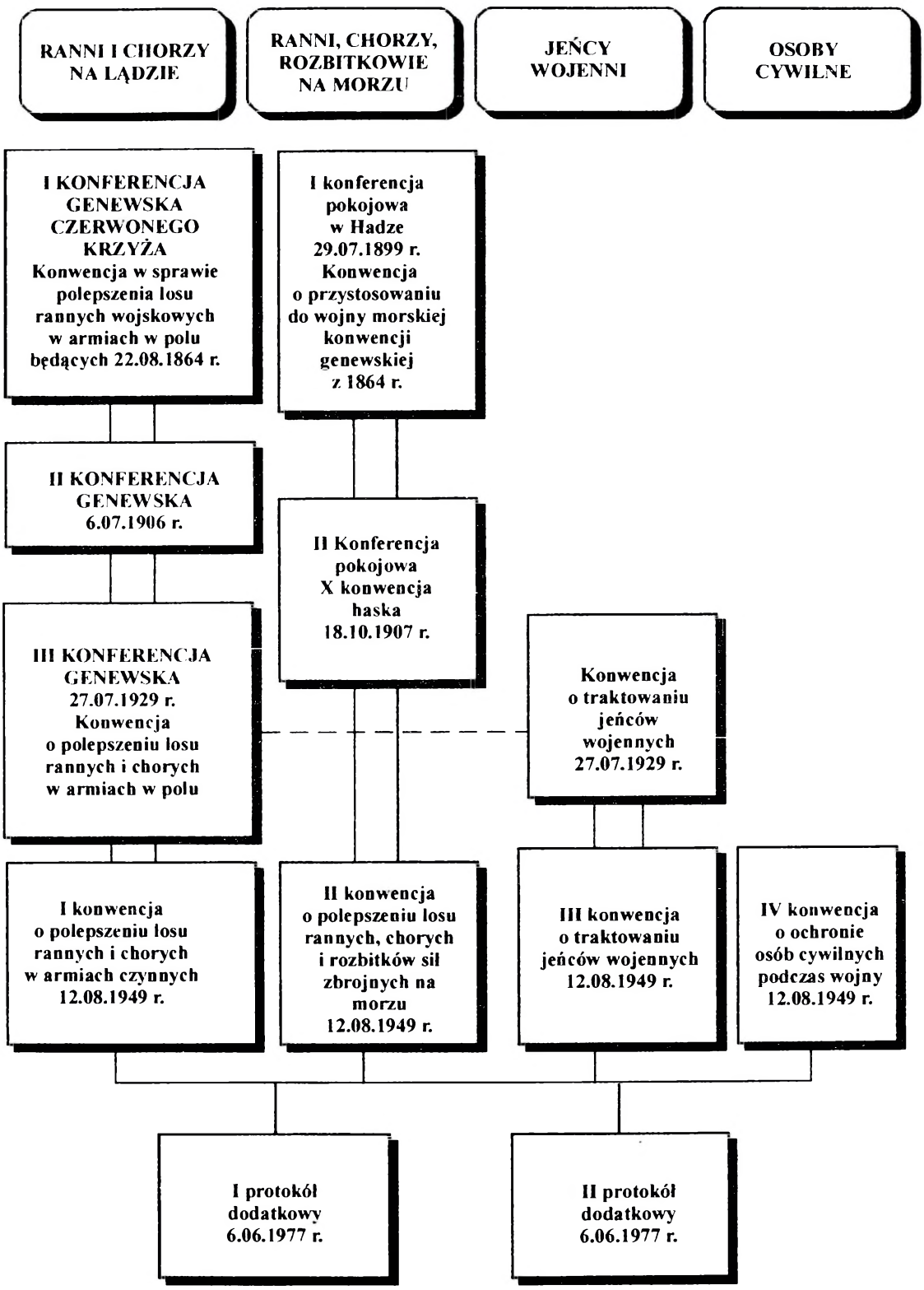

II KONFERENCJA POKOJOWA W HADZE
18.10.1907 r.
IV konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej
V konwencja dotycząca praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej
VI konwencja o postępowaniu ze statkami handlowymi nieprzyjaciela na początku działań wojennych
VII konwencja o przerabianiu statków handlowych na okręty wojenne
VIII konwencja dotycząca zakładania min wybuchających automatycznie za dotknięciem
IX konwencja o bombardowaniu przez zbrojne siły morskie w czasie wojny
X konwencja w sprawie zastosowania do wojny morskiej zasad konwencji genewskiej z 1864 r.
XI konwencja o pewnych ograniczeniach w wykonywaniu prawa zdobyczy podczas wojny morskiej
XII konwencja w sprawie utworzenia Międzynarodowego Trybunału Kaperskiego
XIII konwencja dotycząca praw i obowiązków mocarstw neutralnych w razie wojny morskiej
I konwencja o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych
II konwencja o ograniczeniu użycia siły dla ściągania długów zawarowanych umową
III konwencja dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich
Deklaracja w sprawie zakazu zrzucania z balonów pocisków i środków wybuchowych

Rysunek 3

ROZWÓJ PRAWA HASKIEGO
II konferencja pokojowa w Hadze 18.10.1907 r.
I konwencja o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych
III konwencja dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich
IV konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej
II konwencja o ograniczeniu użycia siły dla sciągania długów zawarowanych umową
V konwencja dotycząca praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej
VIII konwencja dotycząca zakładania min wybuchających automatycznie za dotknięciem
IX konwencja o bombardowaniu przez siły morskie w czasie wojny
XIII konwencja dotycząca praw i obowiązków mocarstw neutralnych w razie wojny morskiej
Haskie reguły wojny powietrznej z 1923 r.
Deklaracja w sprawie zakazu zrzucania z balonów pocisków i środków wybuchowych
Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego 14.05.1954 r. Haga
Protokół dotyczący zakazu używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych środków bakteriologicznych z 17.06.1925 r.
Protokół w sprawie przepisów o akcji wojennej łodzi podwodnych ustalonych w części IV traktatu londyńskiego z 22.04.1930 r.
Protokół II z 1.04.1999 r.

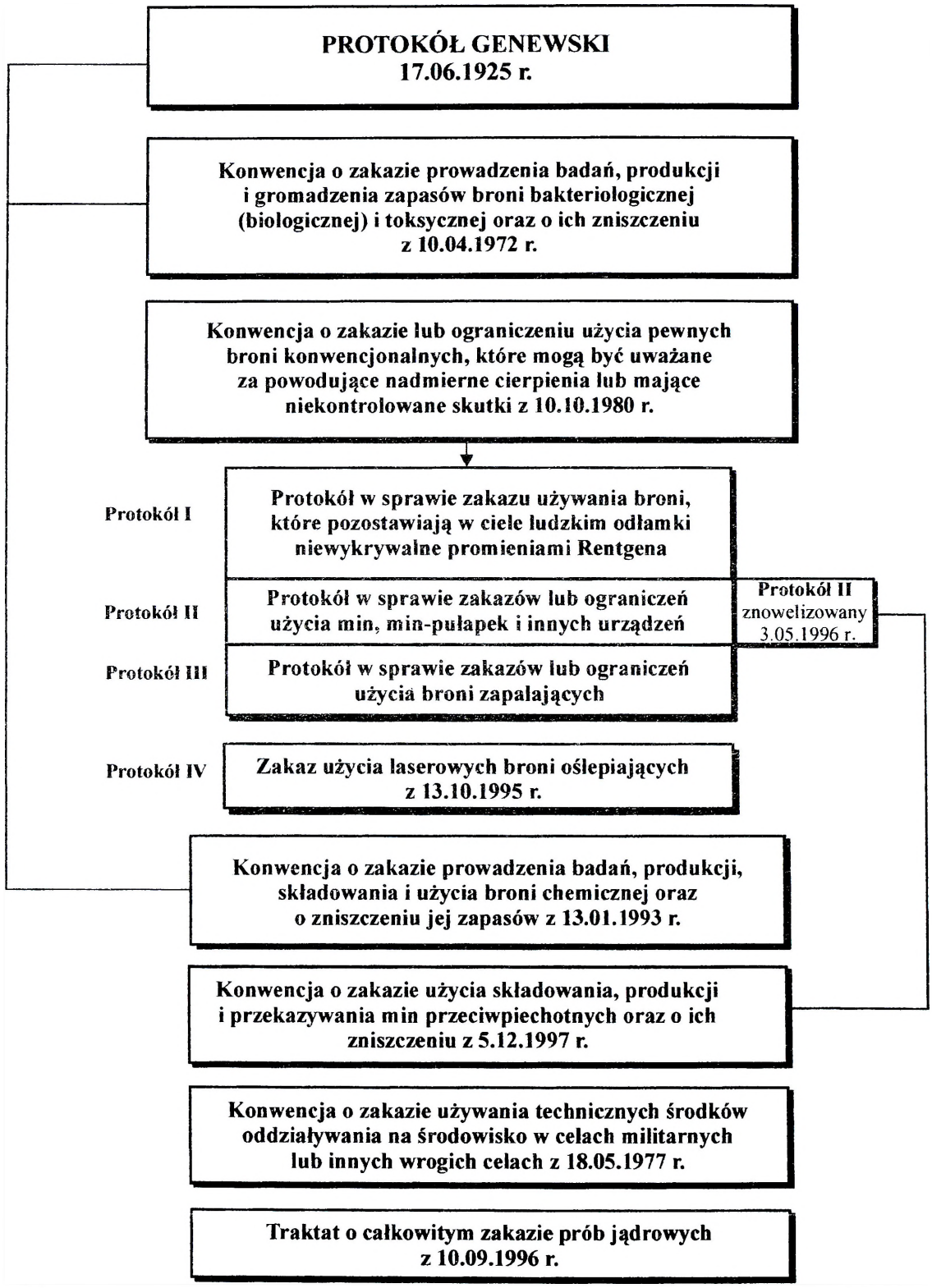
Rysunek 4

ROZWÓJ PRAWA GENEWSKIEGO

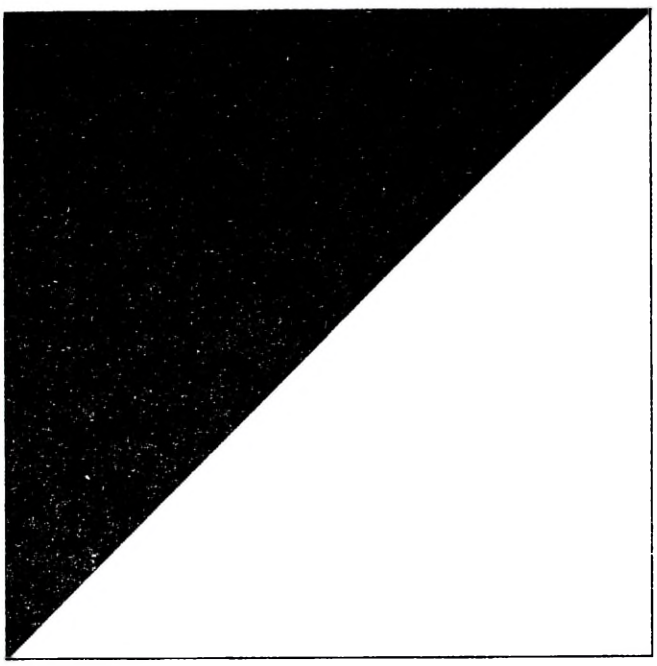
Rysunek 5

OGRANICZENIA W STOSOWANIU BRONI

Rysunek 6

OZNAKOWANIE OBIEKTÓW KOMUNALNYCH UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

Są to dwa czworokątne, sztywne blaty, podzielone przekątną na dwa trójkąty, z których górny winien być czarny, dolny zaś biały (art. 5 IX konwencji haskiej z 1907 r. o bombardowaniu przez siły morskie w czasie wojny).

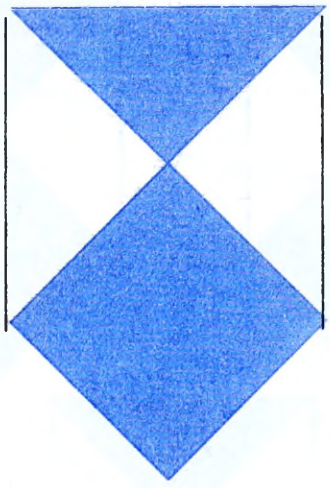
Rysunek 7

ZNAK OCHRONY DÓBR KULTURY
na podstawie traktatu o ochronie instytucji artystycznych i naukowych oraz zabytków historycznych z 15. 04. 1935 r.

Rysunek 8

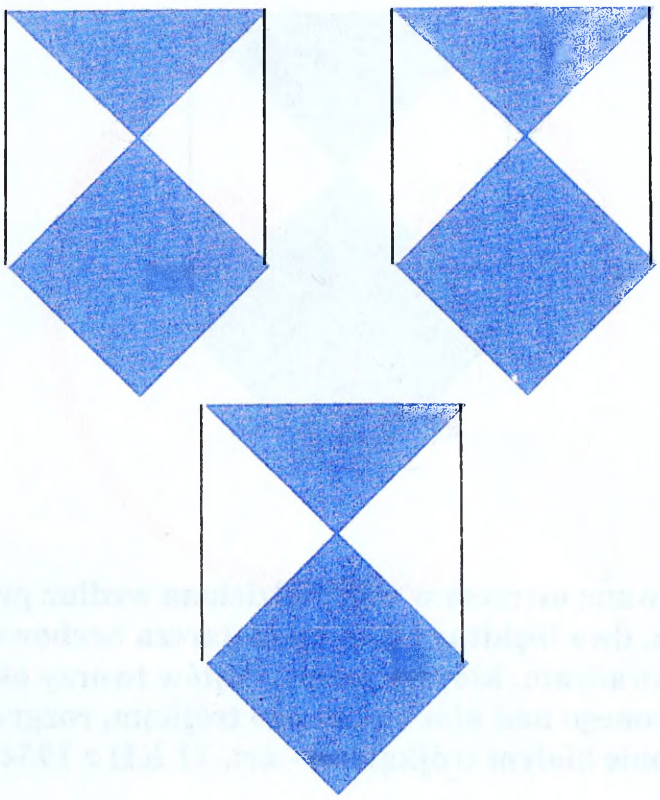
ZNAK OCHRONY DÓBR KULTURY OBJĘTYCH OCHRONĄ OGÓLNĄ

Tarcza skierowana ostrzem w dół, podzielona wzdłuż przekątnych na cztery pola, dwa błękitne i dwa białe (tarcza herbowa złożona z błękitnego kwadratu, którego jeden z kątów tworzy ostrze tarczy, oraz umieszczonego nad nim błękitnego trójkąta, rozgraniczonych po każdej stronie białym trójkątem) - art. 12 KH z 1954 r.

Rysunek 9

ZNAK OCHRONY DÓBR KULTURY OBJĘTYCH OCHRONĄ SPECJALNĄ

Tarcza skierowana ostrzem w dół w układzie potrójnym. Znak rozpoznawczy w układzie potrójnym może być używany jedynie do identyfikacji:

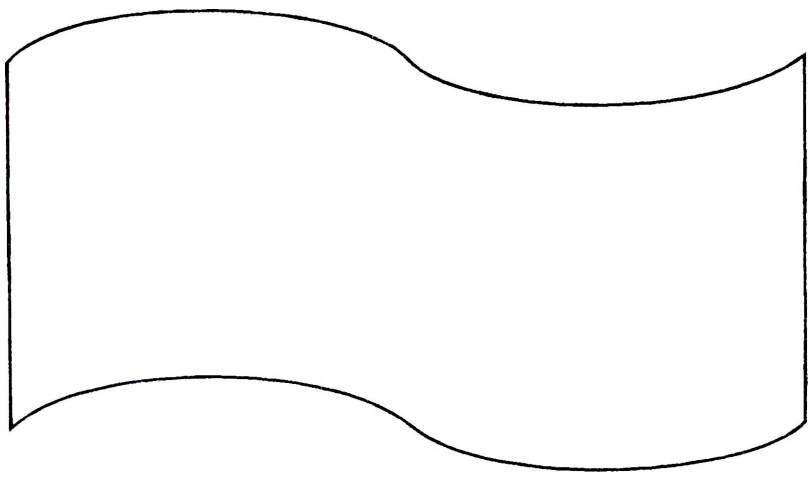
a) dóbr kulturalnych nieruchomych korzystających z ochrony specjalnej;

b) transportów dóbr kulturalnych w warunkach określonych w art. 12 i 13 KH z 1954 r.;

c) schronów zaimprowizowanych w warunkach określonych w regulaminie wykonawczym (art. 12 KH z 1954 r.)

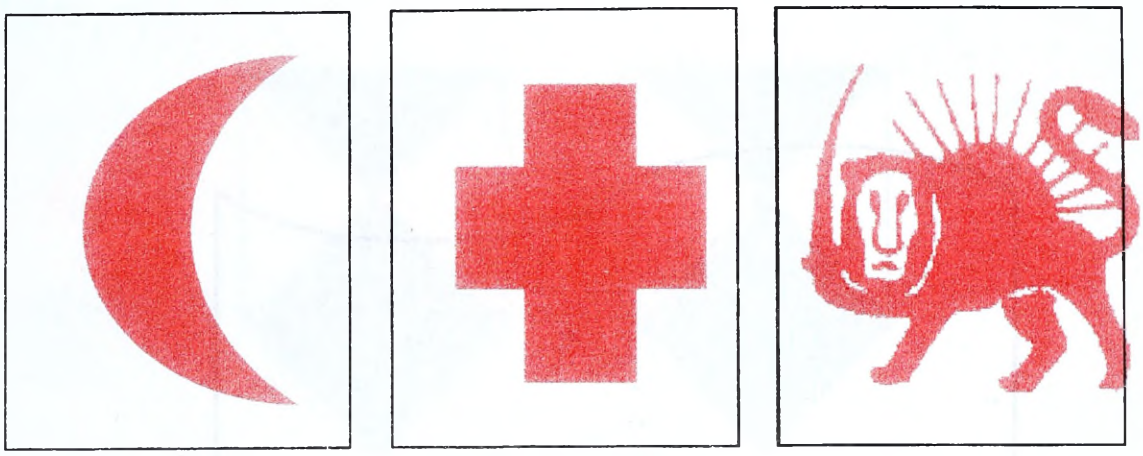
Rysunek 10

BIAŁA FLAGA - PRZERWANIE WALKI I ZNAK OCHRONY PARLAMENTARZY

Rysunek 11

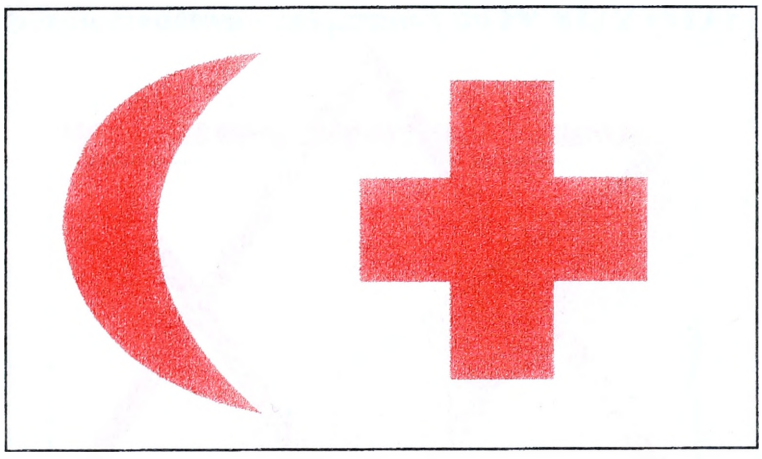
ZNAKI ROZPOZNAWCZE STOWARZYSZEŃ POMOCY

Znak rozpoznawczy (czerwony na białym tle) powinien być tak duży, jak wymagają tego okoliczności. W nocy lub gdy widoczność jest ograniczona, znak rozpoznawczy może być świetlny lub oświetlony, może on też być wykonany z materiałów czyniących go rozpoznawalnym, kiedy stosuje się techniczne środki wykrywania.
W miarę możliwości znak rozpoznawczy powinien być umieszczony na powierzchni płaskiej lub na flagach widocznych ze wszystkich kierunków i jak największej odległości (art. 3 i 4, załącznik I do PD I).

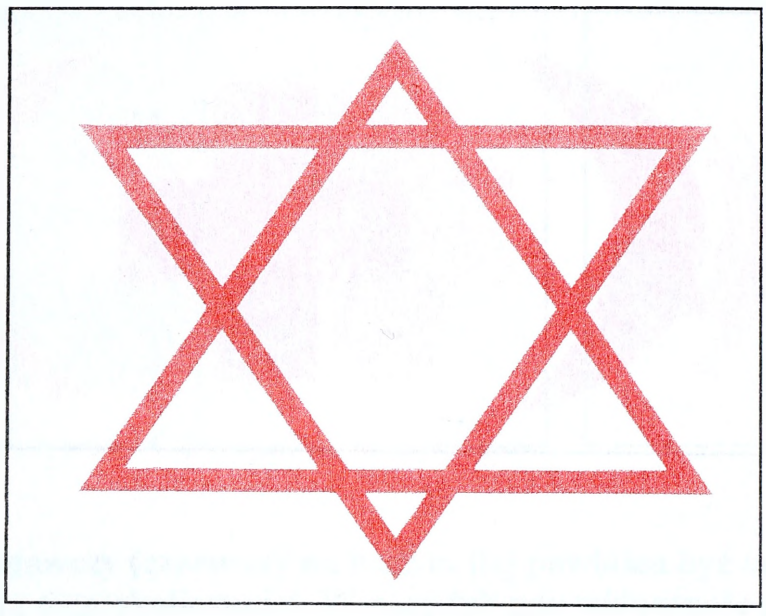
Rysunek 12

ZNAK OCHRONY SANITARNEJ W BYŁYM ZSRR

Rysunek 13

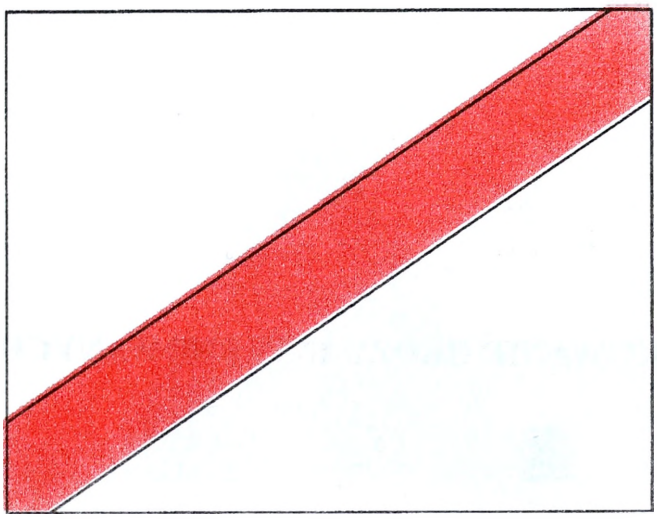
ZNAK OCHRONY SANITARNEJ W IZRAELU

Rysunek 14

OZNAKOWANIE OBRZEŻY STREF SANITARNYCH I BEZPIECZEŃSTWA

(art. 6 projektu układu w sprawie stref i miejscowości sanitarnych i bezpieczeństwa - załącznik I do IV KG z 1949 r.)

Rysunek 15

OZNAKOWANIE OBOZU JEŃCÓW WOJENNYCH

PG
lub
PW

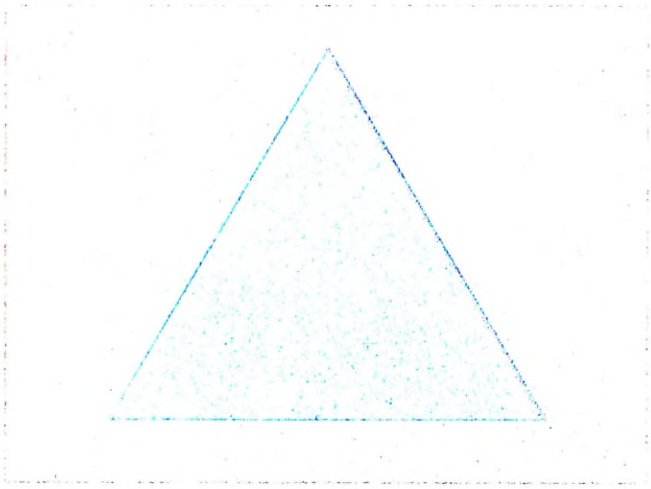
Rysunek 16

OZNAKOWANIE OBOZU INTERNOWANYCH

IC

Rysunek 17

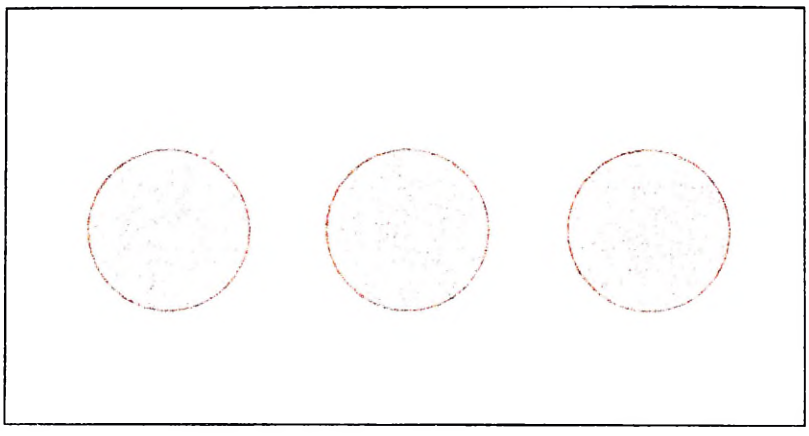
MIĘDZYNARODOWY ZNAK ROZPOZNAWCZY OBRONY CYWILNEJ
składa się z równobocznego niebieskiego trójkąta na pomarańczowym tle. Jest stosowany do ochrony organizacji obrony cywilnej, ich budynków, personelu i materiałów albo do ochrony schronów cywilnych (art. 66, ust. 4 PD I).

Zgodnie z przepisami prawa humanitarnego zaleca się, aby tło trójkąta stanowiły flaga, opaska lub odzież w kolorze pomarańczowym. Jeden z kątów trójkąta powinien być skierowany pionowo ku górze. Ponadto żaden z rogów trójkąta nie może dotykać skraju pomarańczowego tła. Międzynarodowy znak rozpoznawczy obrony cywilnej powinien być tak duży, jak wymagają tego okoliczności. Jeżeli jest to możliwe, powinien on być umieszczony na płaskich powierzchniach lub na flagach widocznych ze wszystkich kierunków i z jak najdalszej odległości. W nocy lub gdy widoczność jest zmniejszona, znak może być świetlny lub oświetlony. Może on też być wykonany z materiałów czyniących go rozpoznawalnym, kiedy zastosuje się techniczne środki wykrywania (art. 15, załącznik I do PD I).

Rysunek 18

MIĘDZYNARODOWY ZNAK SPECJALNY DLA BUDOWLI I URZĄDZEŃ ZAWIERAJĄCYCH NIEBEZPIECZNE SIŁY (art. 56, ust. 7 PD I)

Międzynarodowy znak specjalny dla budowli i urządzeń zawierających niebezpieczne siły składa się z trzech jasnopomarańczowych kół o jednakowych wymiarach, umieszczonych na jednej osi. Odległość miedzy kołami równa jest ich promieniowi. Odległość między zewnętrznymi granicami a skrajem flagi powinna być równa promieniowi koła. Flaga powinna być czworokątna i mieć białe tło. Znak powinien być tak duży, jak wymagają tego okoliczności. W miarę możliwości powinien on być umieszczony na flagach lub powierzchniach płaskich w taki sposób, aby był widoczny ze wszystkich kierunków i z jak najdalszej odległości. W nocy lub gdy widoczność jest zmniejszona, znak może być świetlny lub oświetlony. Może on też być wykonany z materiałów czyniących go rozpoznawalnym, kiedy zastosuje się techniczne środki wykrywania (art. 16, załącznik I do PD I).

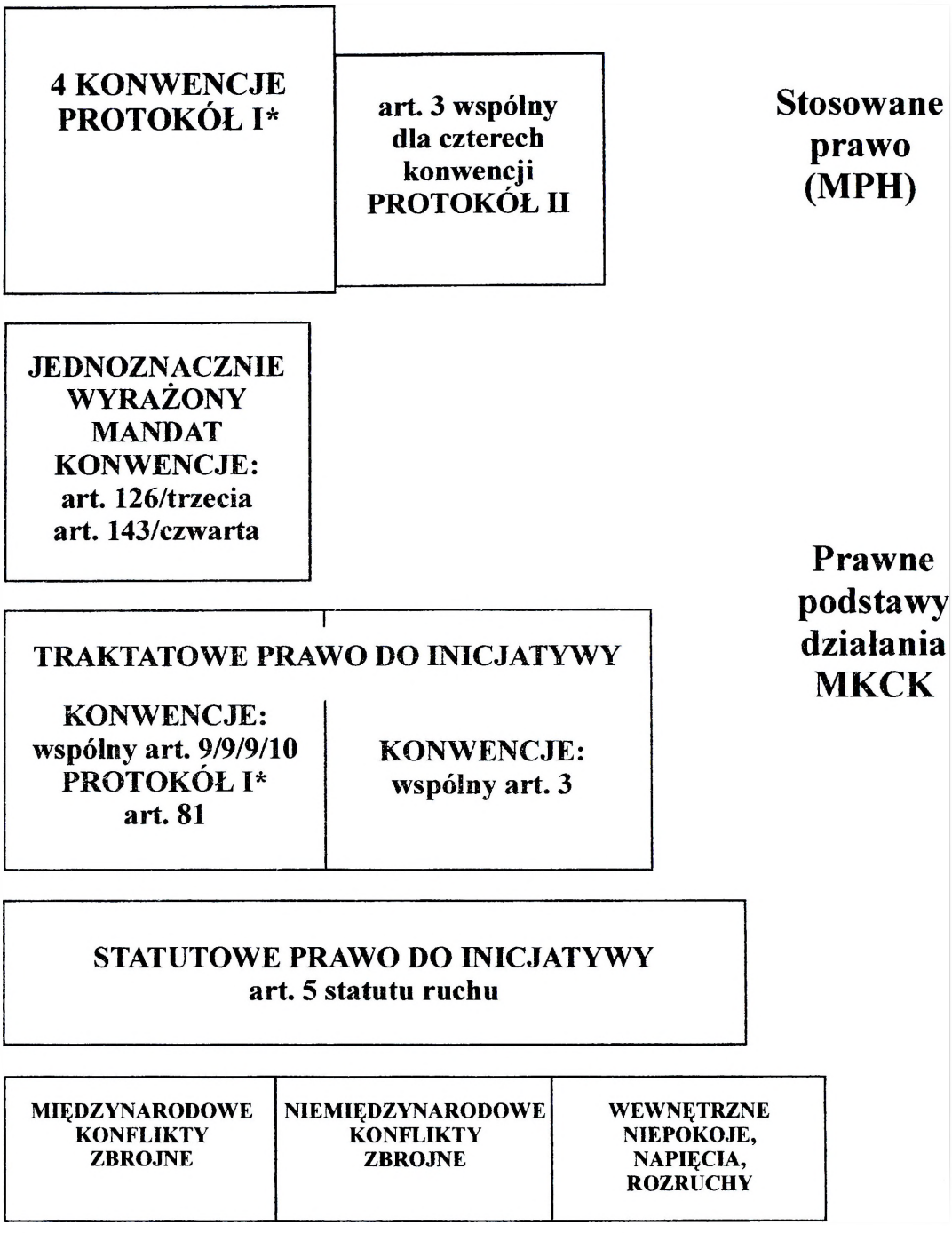
Rysunek 19

ZNAK ROZPOZNAWCZY POLSKIEGO CZERWONEGO KRZYŻA

Rysunek 20

MANDAT MKCK

* Tylko jeżeli został ratyfikowany przez państwo

Źródło: Materiały MKCK na kurs prawa humanitarnego, Poznań 1997 r.

ANEKSY

1. Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego.

2. XXVII Międzynarodowa Konferencja Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca Genewa, 31 października – 6 listopada 1999 r.

3. Uchwała konferencji naukowej „Prawa człowieka w sytuacjach nadzwyczajnych (z uwzględnieniem międzynarodowego prawa humanitarnego oraz obowiązku jego krzewienia i upowszechniania)" odbytej w Toruniu w dniach 19 – 20 lutego 1997 r. w sprawie krzewienia i upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego w Polsce.

4. Porozumienie miedzy Szefem Obrony Cywilnej Kraju a Prezesem Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża z dnia 31 maja 1996 r. w sprawie zasad i zakresu współpracy w przygotowaniu i wykonywaniu przedsięwzięć na rzecz ochrony ludności.

5. Porozumienie zawarte w dniu 30 czerwca 1998 r. w Warszawie pomiędzy Komendantem Głównym Państwowej Straży Pożarnej a Zarządem Głównym Polskiego Czerwonego Krzyża, w sprawie współpracy w niesieniu pomocy osobom poszkodowanym w następstwie katastrof i klęsk żywiołowych.

6. Porozumienie o współpracy Polskiego Czerwonego Krzyża z jednostkami organizacyjnymi podległymi Ministrowi Obrony Narodowej zawarte w dniu 15 grudnia 1998 r.

7. Porozumienie o współpracy między Polskim Czerwonym Krzyżem i Związkiem Harcerstwa Polskiego zawarte w dniu 28 marca 1999 r. w Warszawie

8. Porozumienie między Ministrem Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej a Międzynarodowym Komitetem Czerwonego Krzyża z dnia 31 maja 1999 r. w sprawie współpracy w dziedzinie upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego.

9. List otwarty w związku z 50 rocznicą podpisania konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny

10. Uchwała nr 22/2000 Krajowej Rady Reprezentantów PCK z dnia 25 marca 2000 r. w sprawie ochrony znaku Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca

Aneks 1

Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego[1]

(wyciąg)

PREAMBUŁA

Świadomi, iż wszyscy ludzie są połączeni wspólnymi więzami, że posiadają wspólne dziedzictwo kulturowe oraz zaniepokojeni, iż ta delikatna mozaika może w każdej chwili zostać zniszczona,

Pamiętając, iż w mijającym wieku miliony dzieci, kobiet i mężczyzn były ofiarami niewyobrażalnych okrucieństw, które głęboko poruszyły sumienie ludzkości,

Uznając, iż tego typu poważne zbrodnie zagrażają pokojowi, bezpieczeństwu i pomyślności świata,

Potwierdzając, iż najpoważniejsze zbrodnie wagi międzynarodowej nie mogą pozostać bezkarne oraz że ich skuteczne ściganie musi zostać zapewnione poprzez podjęcie odpowiednich działań zarówno przez poszczególne państwa, jak i poprzez wzmocnienie współpracy międzynarodowej,

Zdecydowani, by położyć kres bezkarności sprawców tych zbrodni i w ten sposób przyczynić się do zapobieżenia ich popełniania,

Przypominając, iż obowiązkiem każdego Państwa jest wykonywanie przez nie jurysdykcji karnej w stosunku do osób odpowiedzialnych za zbrodnie międzynarodowe,

Potwierdzając cele i zasady Karty Narodów Zjednoczonych, a w szczególności nakaz powstrzymania się przez każde Państwo od groźby oraz od użycia siły przeciwko integralności terytorialnej lub politycznej niepodległości jakiegokolwiek Państwa, jak również od jakiegokolwiek innego zachowania niezgodnego z celami Narodów Zjednoczonych,

Podkreślając, iż żadne z postanowień niniejszego Statutu nie może być traktowane jako upoważnienie dla któregokolwiek Państwa Strony do interwencji w konflikcie zbrojnym lub w wewnętrznych sprawach jakiegokolwiek Państwa,

Zdecydowani, by ze względu na powyższe cele oraz dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń utworzyć niezależny stały Międzynarodowy Trybunał Karny związany z systemem Narodów Zjednoczonych, z jurysdykcją obejmującą najpoważniejsze zbrodnie wagi międzynarodowej,

Podkreślając, iż Międzynarodowy Trybunał Karny utworzony na podstawie niniejszego Statutu ma charakter komplementarny w stosunku do krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych,

Postanawiając zagwarantować trwałe poszanowanie sprawiedliwości międzynarodowej i jej realizację,

Uzgodniliśmy, co następuje:

---

[1] Maszynopis MSZ, Warszawa 1999 r.

CZĘŚĆ 1. UTWORZENIE TRYBUNAŁU

Artykuł 1
Trybunał

Tworzy się Międzynarodowy Trybunał Karny (zwany dalej Trybunałem). Trybunał jest instytucją stałą i jest on władny wykonywać jurysdykcję wobec osób, które dopuściły się najpoważniejszych zbrodni wagi międzynarodowej, wymienionych w niniejszym Statucie. Trybunał stanowi uzupełnienie krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Jurysdykcja i działalność Trybunału uregulowane są postanowieniami niniejszego Statutu.

Artykuł 2
Stosunki pomiędzy Trybunałem a Narodami Zjednoczonymi

Stosunki pomiędzy Trybunałem a Narodami Zjednoczonymi są regulowane w oparciu o umowę zatwierdzoną przez Zgromadzenie Państw Stron niniejszego Statutu a następnie zawartą przez Prezesa trybunału w jego imieniu.

Artykuł 3
Siedziba Trybunału

1. Siedzibą Trybunału ustanawia się Hagę w Holandii (Państwo przyjmujące).
2. Trybunał porozumiewa się w sprawie głównej siedziby z Państwem przyjmującym; porozumienie to zawierane jest przez Prezesa Trybunału w jego imieniu, po zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Państw Stron.
3. Trybunał może ustanowić swoją siedzibę gdzie indziej, jeżeli na podstawie niniejszego Statutu uzna to za pożądane.

Artykuł 4
Status prawny i uprawnienia Trybunału

1. Trybunał posiada międzynarodową osobowość prawną. Trybunał posiada również zdolność prawną w zakresie koniecznym do wykonania swych funkcji i realizowania swoich celów.
2. Trybunał może wykonywać swoje funkcje oraz uprawnienia przewidziane w niniejszym Statucie na terytorium każdego Państwa-Strony oraz – na podstawie specjalnej umowy – na terytorium innego Państwa.

CZĘŚĆ 2. JURYSDYKCJA, DOPUSZCZALNOŚĆ ORAZ PRAWO WŁAŚCIWE

Artykuł 5
Przestępstwa objęte jurysdykcją Trybunału

1. Jurysdykcja Trybunału jest ograniczona do najpoważniejszych zbrodni wagi międzynarodowej. Jurysdykcja Trybunału na podstawie niniejszego Statutu obejmuje następujące zbrodnie:

(a) zbrodnię ludobójstwa;

(b) zbrodnie przeciwko ludzkości;

(c) zbrodnie wojenne;

(d) zbrodnię agresji.

2. Trybunał wykonuje jurysdykcję w odniesieniu do zbrodni agresji, jak tylko zostanie przyjęte postanowienie zgodnie z artykułem 121 i 123 definiujące tę zbrodnię oraz określające warunki wykonywania przez Trybunał jego jurysdykcji w odniesieniu do tej zbrodni. Powyższe postanowienie powinno być zgodne z odpowiednimi postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 6
Ludobójstwo

Dla celów niniejszego Statutu „ludobójstwo" oznacza którykolwiek z następujących czynów, dokonany z zamiarem zniszczenia w całości lub części grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej, takich jak:

(a) zabójstwo członków grupy;

(b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy;

(c) rozmyślne stworzenie dla członków grupy warunków życia, obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego;

(d) stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy;

(e) przymusowe przekazywanie dzieci członków tej grupy do innej grupy.

Artykuł 7
Zbrodnie przeciwko ludzkości

1. Dla celów niniejszego Statutu „zbrodnia przeciwko ludzkości" oznacza którykolwiek z następujących czynów, popełnionych w ramach masowego lub systematycznego, świadomego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej:

(a) zabójstwo;

(b) eksterminacja;

(c) niewolnictwo;

(d) deportacje lub przymusowe przemieszczanie ludności;

(e) uwięzienie lub inne dotkliwe pozbawienie wolności fizycznej z naruszeniem podstawowych reguł prawa międzynarodowego;

(f) tortury;

(g) zgwałcenie, niewolnictwo seksualne, przymusowa prostytucja, ciąża etniczna, przymusowa sterylizacja oraz jakiekolwiek inne porównywalnej wagi formy przemocy seksualnej;

(h) prześladowanie jakiejkolwiek możliwej do zidentyfikowania grupy lub zbiorowości z powodów politycznych, rasowych, narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych, *gender* rozumianego zgodnie z definicją zawartą w paragrafie 3, lub z innych powodów powszechnie uznanych za niedopuszczalne na podstawie prawa międzynarodowego, w związku z jakimkolwiek czynem powołanym w niniejszym ustępie lub z jakąkolwiek zbrodnią objętą jurysdykcją Trybunału;

(i) wymuszone zaginięcia osób;

(j) zbrodnie apartheidu;

(k) inne nieludzkie czyny o podobnym charakterze celowo powodujące ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego.

2.W rozumieniu ustępu 1:

(a) „Atak skierowany przeciwko ludności cywilnej" oznacza sposób działania, polegający na wielokrotnym dopuszczaniu się czynów opisanych w ustępie 1 skierowanych przeciwko ludności cywilnej, podjęty stosownie do lub dla wsparcia polityki państwowej lub organizacyjnej zakładającej dokonanie takiego ataku;

(b) „Eksterminacja" obejmuje celowe stworzenie takich warunków życia, między innymi pozbawienia dostępu do jedzenia i opieki medycznej, które są obliczone na wyniszczenie części ludności;

(c) „Niewolnictwo" oznacza realizowanie niektórych lub wszystkich uprawnień związanych z prawem własności w stosunku do człowieka oraz obejmuje realizację tych uprawnień w zakresie handlu ludźmi, a w szczególności kobietami i dziećmi;

(d) „Deportacja lub przymusowe przemieszczanie ludności" oznacza zmuszanie ludzi do zmiany ich zgodnego z prawem miejsca zamieszkania połączone z wydaleniem lub innymi przymusowymi działaniami, bez podstawy w prawie międzynarodowym;

(e) „Tortury" oznaczają celowe zadawanie dotkliwego bólu lub cierpienia, fizycznego bądź psychicznego, jakiejkolwiek osobie będącej pod opieką lub pod kontrolą oskarżonego. Określenie to nie obejmuje bólu i cierpienia wynikających jedynie ze zgodnych z prawem sankcji, nieodłącznie związanych z tymi sankcjami lub wywołanych przez nie przypadkowo;

(f) „Ciąża etniczna" oznacza bezprawne uwięzienie kobiety, której zajście w ciążę nastąpiło na skutek przemocy, podjęte z zamiarem wpłynięcia na skład etniczny jakiejkolwiek grupy ludności lub realizacji innych poważnych naruszeń prawa międzynarodowego. Niniejsza definicja w żadnym razie nie może być rozumiana jako naruszająca prawo krajowe dotyczące ciąży;

(g) „Prześladowanie" oznacza celowe i dotkliwe, sprzeczne z prawem międzynarodowym, pozbawienie podstawowych praw jakiejkolwiek grupy lub wspólnoty z powodu jej tożsamości;

(h) „Zbrodnia apartheidu" oznacza niehumanitarne działania o charakterze podobnym do opisanych w ustępie 1, dokonane w ramach zinstytucjonalizowanego ustroju ukierunkowanego na systematyczny ucisk oraz przewagę jednej grupy rasowej nad jakąkolwiek inną grupę rasową lub grupami rasowymi, oraz dokonanie w zamiarze utrzymania tego ustroju;

(i) „Wymuszone zaginięcie osób" oznacza zatrzymanie, aresztowanie lub porwanie ludzi przez lub za upoważnieniem, pomocą, lub milczącą zgodą Państwa lub organizacji politycznej, a następnie odmowę przyznania faktu tego pozbawienia

wolności lub odmowę przekazania informacji dotyczących losu i miejsca pobytu tych ludzi, z zamiarem pozbawienia ich ochrony prawa przez dłuższy okres czasu.

3. Dla celów niniejszego Statutu przyjmuje się, że pojęcie *gender* odnosi się do dwóch płci: męskiej i żeńskiej, w kontekście społecznym. Pojęcie *gender* nie ma żadnego innego znaczenia od wskazanego powyżej.

Artykuł 8
Zbrodnie wojenne

1. Trybunał posiada jurysdykcję w odniesieniu do zbrodni wojennych, w szczególności popełnianych w ramach realizacji planu lub polityki albo kiedy zbrodnie te są popełnione na szeroką skalę.

2. Dla celów niniejszego Statutu „zbrodnie wojenne" oznaczają:

(a) poważne naruszenia konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., mianowicie jakiekolwiek z wymienionych poniżej działań skierowanych przeciwko ludziom lub dobrom chronionym na podstawie postanowień odpowiedniej konwencji genewskiej:

(I) zamierzone zabójstwo;

(II) tortury lub nieludzkie traktowanie, w tym eksperymenty biologiczne;

(III) umyślne sprawianie wielkich cierpień albo ciężkich uszkodzeń ciała i zdrowia;

(IV) dokonywanie bezprawnie i samowolnie poważnych zniszczeń i przywłaszczania mienia, nieusprawiedliwione koniecznością wojskową;

(V) zmuszanie jeńców wojennych lub innych chronionych osób do służby w siłach zbrojnych mocarstwa nieprzyjacielskiego;

(VI) umyślne pozbawianie jeńców wojennych lub innych chronionych osób prawa do rzetelnego procesu prowadzonego w normalnym trybie;

(VII) bezprawne deportacje lub przesiedlenia, bezprawne pozbawienie wolności;

(VIII) branie zakładników.

(b) inne ciężkie naruszenia ustanowionych przez prawo międzynarodowe praw i zwyczajów mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych o międzynarodowym charakterze, mianowicie:

(I) zamierzone kierowanie ataków przeciwko ludności cywilnej jako takiej lub indywidualnym osobom cywilnym nie biorącym bezpośredniego udziału w działaniach wojennych;

(II) zamierzone kierowanie ataków przeciwko obiektom cywilnym, czyli obiektom nie mającym przeznaczenia wojskowego;

(III) zamierzone kierowanie ataków przeciwko personelowi, instalacjom, materiałom, oddziałom lub pojazdom związanym z pomocą humanitarną lub misjami pokojowymi działającymi w oparciu o Kartę Narodów Zjednoczonych tak długo, jak długo są one uprawnione na podstawie międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych do ochrony przysługującej osobom cywilnym i obiektom cywilnym;

(IV) zamierzone przeprowadzanie ataku, ze świadomością, iż atak ten spowoduje śmierć ludzi, zranienie osób cywilnych, lub szkody w obiektach cywilnych lub szeroko zakrojoną, długotrwałą i poważną szkodę w środowisku naturalnym, które to szkody byłyby wyraźnie nadmierne w stosunku do konkretnej, bezpośredniej i całkowitej spodziewanej korzyści wojskowej;

(V) atakowanie lub bombardowanie, przy użyciu jakichkolwiek środków, bezbronnych miast, wsi, domów mieszkalnych i budowli, które nie stanowią obiektów wojskowych;

(VI) zabijanie lub zranienie nieprzyjaciela, który złożywszy broń lub nie mając już środków obrony, zdał się na łaskę;

(VII) bezpodstawne używanie flagi rozjemczej lub sztandaru, lub oznak wojskowych i munduru nieprzyjaciela lub Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak również oznak rozróżniających ustanowionych przez konwencje genewskie, powodujące śmierć lub poważne zranienie osoby;

(VIII) przesiedlanie, bezpośrednio lub pośrednio, przez mocarstwo okupujące, części własnej ludności cywilnej na terytorium okupowane lub deportacja albo przesiedlenie całości lub części ludności cywilnej zamieszkałej na terytorium okupowanym w ramach tego terytorium lub poza nie;

(IX) zamierzone kierowanie ataków przeciwko budynkom przeznaczonym na cele religijne, edukacyjne, artystyczne, naukowe lub charytatywne, pomnikom historycznym, szpitalom oraz miejscom, gdzie zbierani są ranni i chorzy, pod warunkiem, że nie są one jednocześnie obiektami wojskowymi;

(X) poddawanie osób, które są w mocy strony przeciwnej, okaleczeniom fizycznym lub doświadczeniom medycznym lub naukowym, które nie są usprawiedliwione przez działanie w interesie tej osoby, ani przez leczenie medyczne, stomatologiczne lub szpitalne, a które powodują śmierć lub poważne zagrożenie zdrowia tej osoby lub osób;

(XI) podstępne zabijanie lub zranienie osób, należących do ludności lub wojsk nieprzyjaciela;

(XII) ogłaszanie, że nikomu nie będzie darowane życie;

(XIII) niszczenie lub zagarnianie własności nieprzyjaciela, z wyjątkiem przypadków, gdy takiego zniszczenia lub zagarnięcia wymaga konieczność wojenna;

(XIV) ogłaszanie praw i roszczeń obywateli strony przeciwnej za wygasłe, zawieszone lub niedopuszczalne do dochodzenia przed sądem;

(XV) zmuszanie obywateli strony przeciwnej do uczestnictwa w działaniach wojennych skierowanych przeciwko ich krajowi, nawet gdy pozostawali oni w służbie strony wojującej przed rozpoczęciem wojny;

(XVI) wydawanie na łup miast lub miejsc, nawet zdobytych szturmem;

(XVII) używanie trucizny lub zatrutej broni;

(XVIII) używanie gazów duszących, trujących lub innych oraz wszelkich podobnych cieczy, materiałów i urządzeń;

(XIX) stosowanie pocisków, które rozszerzają się lub spłaszczają z łatwością w ciele człowieka, takich jak pociski z twardą łuską, która nie pokrywa w całości rdzenia lub jest ponacinana;

(XX) stosowanie broni, pocisków i materiałów, a także sposobów prowadzenia wojny, które ze swej istoty mogą powodować zbędne szkody lub nadmierne cierpienia, lub które ze swej istoty powodują masowe naruszanie międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych, o ile taka broń, pociski i materiały, a także sposoby prowadzenia wojny są objęte całkowitym zakazem i są wymienione w aneksie do niniejszego Statutu (...);

(XXI) dopuszczanie się zamachów na godność osobistą, a w szczególności traktowanie poniżające i upokarzające;

(XXII) dopuszczanie się zgwałcenia, seksualnego niewolnictwa, przymusowej prostytucji, ciąży etnicznej w rozumieniu artykułu 7, ustęp 2 (f), przymusowej sterylizacji oraz innych form przemocy seksualnej również uznawanych za ciężkie naruszenie konwencji genewskich;

(XXIII) używanie osób cywilnych lub innych chronionych osób do ochraniania swoją obecnością punktów, obszarów lub sił wojskowych przed działaniami wojskowymi;

(XXIV) zamierzone kierowanie ataków przeciwko budynkom, materiałom, oddziałom medycznym i środkom transportu oraz personelowi używającemu znaków odróżniających ustanowionych przez konwencje genewskie zgodnie z prawem międzynarodowym;

(XXV) zamierzone głodzenie osób cywilnych jako metoda prowadzenia działań wojennych poprzez pozbawianie tych osób środków niezbędnych do życia, w tym umyślne, pozbawianie racji żywnościowych przewidzianych w konwencjach genewskich;

(XXVI) wcielanie lub werbowanie dzieci poniżej piętnastego roku życia do narodowych sił zbrojnych lub faktycznie używanie ich w działaniach zbrojnych;

(c) w przypadku wybuchu konfliktu zbrojnego nie mającego charakteru międzynarodowego, poważne naruszenia artykułu 3, wspólnego dla czterech konwencji genewskich, mianowicie następujące czyny popełnione wobec nie biorących bezpośredniego udziału w działaniach wojennych, włącznie z członkami sił zbrojnych, którzy złożyli broń, oraz osób wyłączonych z walki na skutek choroby, ran, pozbawienia wolności lub z jakiegokolwiek innego powodu:

(I) zamachy na życie i nietykalność cielesną, a w szczególności zabójstwa we wszelkiej postaci, okaleczenia, okrutne traktowanie i tortury;

(II) zamachy na godność osobistą, a w szczególności poniżające i upokarzające traktowanie;

(III) branie zakładników;

(IV) skazywanie i wykonywanie egzekucji bez uprzedniego wyroku, wydanego przez sąd należycie ukonstytuowany i dający gwarancje procesowe, które powszechnie uznane są za niezbędne;

(d) ustęp 2 (c) ma zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które nie mają charakteru międzynarodowego; nie ma więc zastosowania do wewnętrznych zamieszek i napięć, takich jak: bunty oraz odizolowane i sporadyczne akty przemocy lub inne działania o podobnym charakterze.

(e) inne poważne naruszenia praw i zwyczajów prawa międzynarodowego mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które nie mają charakteru międzynarodowego, mianowicie:

(I) zamierzone kierowanie ataków przeciwko ludności cywilnej jako takiej lub osób cywilnych nie biorących bezpośredniego udziału w działaniach wojennych;

(II) zamierzone kierowanie ataków przeciwko budynkom, materiałom, oddziałom medycznym i środkom transportu oraz personelowi używającemu znaków odróżniających ustanowionych przez konwencje genewskie zgodnie z prawem międzynarodowym;

(III) zamierzone kierowanie ataków przeciwko personelowi, instalacjom, materiałom, oddziałom lub pojazdom związanym z pomocą humanitarną lub misjami pokojowymi działającymi w oparciu o Kartę Narodów Zjednoczonych tak długo, jak długo są one uprawnione na podstawie międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych do ochrony przysługującej osobom cywilnym i obiektom cywilnym;

(IV) umyślne kierowanie ataków przeciwko budynkom przeznaczonym na cele religijne, oświatowe, artystyczne, naukowe lub charytatywne, pomnikom historycznym, szpitalom oraz miejscom, gdzie zbierani są ranni i chorzy, pod warunkiem, że nie są one jednocześnie obiektami wojskowymi;

(V) wydawanie na łup miast lub miejsc, nawet zdobytych szturmem;

(VI) dopuszczanie się zgwałcenia, niewolnictwa seksualnego, przymusowej prostytucji, ciąży etnicznej w rozumieniu artykułu 7 ustęp 2 przymusowej sterylizacji oraz innych form przemocy seksualnej również stanowiących poważne naruszenie artykułu 3 wspólnego czterem konwencjom genewskim;

(VII) wcielanie lub werbowanie dzieci poniżej piętnastego roku życia do sił zbrojnych, lub używanie ich w działaniach zbrojnych;

(VIII) zarządzanie przesiedleń ludności cywilnej z powodów związanych z konfliktem zbrojnym, chyba że wymaga tego potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa ludności cywilnej lub jest to podyktowane koniecznością wojskową;

(IX) podstępne zabijanie lub ranienie walczącego nieprzyjaciela;

(X) ogłaszanie, że nikomu nie będzie darowane życie;

(XI) poddawanie osób, które są w mocy strony przeciwnej, okaleczeniom fizycznym lub wszelkiego rodzaju doświadczeniom medycznym lub naukowym, które nie są usprawiedliwione ani przez działanie w interesie tej osoby, ani przez

leczenie medyczne, stomatologiczne lub szpitalne, oraz powodują śmierć lub poważne zagrożenie zdrowia tej osoby lub osób;

(XII) niszczenie lub zagarnianie własności nieprzyjaciela, z wyjątkiem przypadków, gdy takiego zniszczenia lub zagarnięcia wymaga konieczność wojenna;

(f) ustęp 2 (e) ma zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które nie mają charakteru międzynarodowego; nie ma więc zastosowania do wewnętrznych zamieszek i napięć, takich jak: bunty oraz odizolowane i sporadyczne akty przemocy lub inne działania o podobnym charakterze. Ma natomiast zastosowanie do konfliktów zbrojnych, mających miejsce na terytorium Państwa, gdzie toczy się przedłużający się konflikt zbrojny między władzami państwowymi a zorganizowanymi zbrojnymi ugrupowaniami lub pomiędzy takimi ugrupowaniami.

3. Żadne z postanowień ustępu 2 (c) i (e) nie narusza odpowiedzialności Rządu za utrzymanie lub przywrócenie prawa i porządku w Państwie oraz obronę jedności i integralności terytorialnej Państwa przy użyciu usprawiedliwionych środków.

Artykuł 9
Elementy definicji zbrodni

1. Elementy definicji zbrodni mają pomóc Trybunałowi w interpretacji i stosowaniu artykułu 6, 7 i 8. Przyjmowane są większością dwóch-trzecich głosów członków Zgromadzenia Państw Stron.

2. Poprawki do elementów definicji zbrodni mogą zostać zgłoszone przez:

(a) Każde Państwo-Stronę;

(b) Sędziów, o ile za poprawką opowiedziała się bezwzględna większość spośród nich;

(c) Prokuratora.

Poprawki przyjmuje Zgromadzenie Państw-Stron większością dwóch-trzecich głosów.

3. Elementy definicji zbrodni i poprawki do nich winny być zgodne z niniejszym Statutem.

Artykuł 10

Żadne z postanowień niniejszej części nie może być interpretowane jako ograniczające lub naruszające w jakikolwiek sposób istniejące i rozwijające się zasady prawa międzynarodowego dla celów innych niż niniejszy Statut.

Artykuł 11
Jurysdykcja *ratione temporis*

1. Jurysdykcją Trybunału objęte są wyłącznie zbrodnie popełnione po wejściu w życie niniejszego Statutu.

2. Jeżeli Państwo stanie się stroną Statutu po jego wejściu w życie, Trybunał może wykonywać swoją jurysdykcję jedynie w odniesieniu do zbrodni popełnionych po wejściu w życie Statutu w stosunku do tego Państwa, chyba że Państwo to złożyło deklarację na podstawie artykułu 12 ustęp 3.

Artykuł 12
Przesłanki wykonywania jurysdykcji

1. Państwo, które staje się stroną Statutu, uznaje tym samym jurysdykcję Trybunału w odniesieniu do zbrodni wymienionych w artykule 5.

2. W przypadku określonym w artykule 13 ustęp (a)lub (c), Trybunał może wykonywać jurysdykcję, jeżeli jedno lub więcej spośród następujących Państw jest Państwem Stroną niniejszego Statutu, lub uznało jurysdykcję Trybunału w trybie wskazanym w ustępie 3:

(a) Państwo, na którego terytorium został popełniony czyn lub – jeżeli zbrodnia została popełniona na pokładzie statku wodnego lub powietrznego – Państwo rejestracji statku wodnego lub powietrznego;

(b) Państwo, którego obywatelem jest osoba oskarżona o popełnienie zbrodni.

3. Jeżeli zgodnie z ustępem 2 wymagane jest uznanie jurysdykcji przez Państwo, które nie jest stroną Statutu, Państwo to może, w drodze deklaracji złożonej Sekretarzowi, uznać jurysdykcję Trybunału w odniesieniu do danej zbrodni. Państwo uznające jurysdykcję winno zgodnie z częścią 9 podjąć współpracę z Trybunałem bez zwłoki i zastrzeżeń.

Artykuł 13
Wykonywanie jurysdykcji

Trybunał może wykonywać jurysdykcję zgodnie z postanowieniami niniejszego Statutu w odniesieniu do zbrodni wymienionych w artykule 5, jeżeli:

(a) sytuacja, wskazująca na popełnienie jednej lub więcej zbrodni, zostanie przedstawiona Prokuratorowi przez Państwo Stronę w trybie artykułu 14;

(b) sytuacja, wskazująca na popełnienie jednej lub więcej zbrodni, zostanie przedstawiona Prokuratorowi przez Radę Bezpieczeństwa, działającą na podstawie rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych;

(c) postępowanie przygotowawcze w odniesieniu do takiej zbrodni zostało wszczęte przez Prokuratora na podstawie artykułu 15.

Artykuł 14
Przedstawienie sytuacji przez Państwo-Stronę

1. Państwo może przedstawić Prokuratorowi sytuację, wskazującą na popełnienie jednej lub więcej zbrodni objętych jurysdykcją Trybunału, żądając od Prokuratora wstępnego zbadania sprawy w celu ustalenia, czy należy postawić zarzut popełnienia tych zbrodni konkretnej osobie lub większej liczbie osób.

2. W miarę możliwości przedstawienie winno wskazywać odpowiednie okoliczności sprawy i powinno być poparte dokumentami dostępnymi Państwu przedstawiającemu sytuację.

Artykuł 15
Prokurator

1. Prokurator może z urzędu dokonać wstępnego zbadania sprawy na podstawie informacji o zbrodniach podlegających jurysdykcji Trybunału.

2. Prokurator bada wiarygodność otrzymanej informacji. W tym celu może żądać dodatkowych informacji od Państwa, organów Narodów Zjednoczonych, organizacji międzyrządowych lub pozarządowych i innych źródeł godnych zaufania, które uważa za właściwe, i może zapoznawać się z pisemnymi lub ustnymi zeznaniami w siedzibie Trybunału.

3. Jeżeli Prokurator uzna, że istnieje uzasadniona podstawa do prowadzenia postępowania przygotowawczego, składa do Izby Przygotowawczej wniosek o upoważnienie do wszczęcia tego postępowania wraz z zebranymi w sprawie materiałami, na których wniosek jest oparty. Pokrzywdzeni mogą składać oświadczenia do Izby Przygotowawczej zgodnie z Regułami Procesowymi i Dowodowymi.

4. Jeżeli po rozpoznaniu wniosku i dołączonych materiałów Izba Przygotowawcza uzna, że istnieje uzasadniona podstawa do wszczęcia postępowania przygotowawczego i że sprawa wydaje się objęta jurysdykcją Trybunału, Izba udziela upoważnienia do wszczęcia tego postępowania, bez przesądzania późniejszego rozstrzygnięcia Trybunału co do jurysdykcji i dopuszczalności sprawy.

5. Odmowa udzielenia upoważnienia do wszczęcia postępowania przygotowawczego przez Izbę Przygotowawczą nie wyklucza możliwości złożenia przez Prokuratora kolejnego wniosku w oparciu o nowe fakty lub dowody odnoszące się do tego samego stanu faktycznego.

6. Jeżeli po wstępnym zbadaniu sprawy przewidzianym w ustępach 1 i 2 Prokurator twierdzi, że przedstawiona informacja nie stanowi uzasadnionej podstawy do wszczęcia postępowania przygotowawczego, informuje o tym zawiadamiających. Nie pozbawia to jednak Prokuratora możliwości badania dalszych przedstawianych mu informacji odnoszących się do tego samego stanu faktycznego, w świetle nowych faktów lub dowodów.

Artykuł 16
Odroczenie wszczęcia i zawieszenie postępowania przygotowawczego

Nie można wszcząć ani prowadzić postępowania przygotowawczego na podstawie niniejszego Statutu przez okres 12 miesięcy od chwili zwrócenia się przez Radę Bezpieczeństwa, działającą w oparciu o rezolucję podjętą na mocy Rozdziału VII karty Narodów Zjednoczonych, do Trybunału z takim wnioskiem; wniosek może zostać ponowiony przez Radę na tych samych warunkach.

XXVII Międzynarodowa Konferencja Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca Genewa, 31 października – 6 listopada 1999 r.

Rezolucja 1
Przyjęcie deklaracji i planu działania

XXVII Międzynarodowa Konferencja Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca (zwana dalej Konferencją):

a) przyjmuje deklarację zawartą w załączniku 1;

b) przyjmuje plan działania przedstawiony w załączniku 2;

c) usilnie prosi wszystkich członków Konferencji o realizowanie poczynań wymienionych w planie działania, zgodnie z ich kompetencjami, zadaniami i możliwościami oraz w oparciu o humanitarne zasady przypomniane w deklaracji, aby udało się osiągnąć cele określone w planie działania;

d) wzywa organizacje międzynarodowe i regionalne do realizacji tych poczynań, wymienionych w planie działania, które się do nich odnoszą;

e) prosi wszystkich członków Konferencji o podejmowanie wszelkich możliwych wysiłków zmierzających do tego, aby zbrojne ugrupowania i inni uczestnicy konfliktu postępowali w sposób określony w planie działania;

f) prosi Komisję Stałą Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, aby zgodnie ze swymi statutowymi kompetencjami i na podstawie konsultacji prowadzonych w tym celu z Państwami-Stronami konwencji genewskich oraz innymi podmiotami; zachęcała i ułatwiała wdrażanie niniejszych rezolucji;

g) prosi MKCK i Międzynarodową Federację o przedstawienie w czasie XXVIII Międzynarodowej Konferencji sprawozdania o wykonaniu planu działania;

h) prosi członków Konferencji o założenie w czasie XXVIII Międzynarodowej Konferencji sprawozdania na temat wykonania indywidualnych zobowiązań podjętych w czasie Konferencji.

Deklaracja XXVII Międzynarodowej Konferencji Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca

„Siła humanitaryzmu"

Nadejście nowego wieku szczególnie sprzyja refleksji. Dla Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, jak również dla rządów-sygnatariuszy konwencji genewskich jest to także okres przepełniony niepokojem.

Ostatnie dziesięciolecia przyniosły poprawę w wielu dziedzinach. Mimo to liczne kraje są wciąż wydane na pastwę straszliwych konfliktów, podczas których

chlebem powszednim są ślepe i dzikie ataki przeciwko ludności cywilnej i należących do niej dobrom.

Setki tysięcy ludzi zmuszano do opuszczenia swych domostw. Bardzo często naruszane są postanowienia międzynarodowego prawa humanitarnego. Klęski żywiołowe o szczególnie niszczycielskim charakterze są nadal przyczyną pozbawienia środków do życia setek tysięcy osób. Choroby, zarówno nowe jak i nawracające, powodują wielkie cierpienia. Służba zdrowia, służby socjalne oraz systemy ekonomiczne nie są w stanie sprostać wzrastającym potrzebom. Na całym świecie najcięższe cierpienia są udziałem osób najsłabszych.

W obliczu istniejącej sytuacji zobowiązujemy się do:

a) udzielenia realnej pomocy i otuchy wszędzie tam, gdzie jest ona potrzebna, w celu ratowania i polepszania życia milionów ludzi,

b) umacniania naszego wspólnego obowiązku dotyczącego wdrażania międzynarodowego prawa humanitarnego,

c) usilnego działania na rzecz poszanowania godności ludzkiej i zapewnienia, by każdy z nas wywiązywał się z obowiązku niesienia wzajemnej bezstronnej pomocy, w celu złagodzenia skutków klęski i wojen,

d) wspierania na całym świecie milionów wolontariuszy Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, którzy dzięki pracy stanowią żywy przykład zaangażowania humanitarnego.

„Siłą humanitaryzmu" jest zarówno zaangażowanie jednostkowe, jak i działania zbiorowe. Musimy mobilizować jednostki i społeczności, aby przyczyniać się do uśmierzania cierpień, zapewniania poszanowania godności ludzkiej i budowania społeczeństwa opartego w większym stopniu na zasadach braterstwa.

PLAN DZIAŁANIA NA LATA 2000 – 2003

Uczestnicy XXVII Międzynarodowej Konferencji Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca odbywającej się w Genewie w dniach 31 października – 6 listopada 1999 r., przyjmują plan działania na najbliższe cztery lata w celu polepszenia pomocy i ochrony świadczonej ofiarom konfliktów zbrojnych i klęsk i ogólnie rzecz biorąc – osobom najsłabszym. Zastosują środki wymienione w planie działania stosownie do swych kompetencji, zadań i możliwości.

Przyjmując plan działania, Międzynarodowa Konferencja uznaje specyficzne zadania każdej z części składowych Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca[1], jak również wyjątkowy charakter współpracy pomiędzy Ruchem a Państwami[2]. Potwierdza również, że Państwa uznające cele

[1] Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca składa się z Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (w skrócie MKCK), stowarzyszeń krajowych Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca (zwanych dalej „stowarzyszeniami krajowymi") oraz Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca (zwanej dalej „Międzynarodową Federacją"). W niniejszym dokumencie termin „Ruch" odnosi się do wszystkich jego części składowych.

[2] Używany w dokumencie termin „Państwa" odnosi się do państw-stron konwencji genewskich z 1949 r.

i zasady Karty Narodów Zjednoczonych wyrażają wolę wypełniania swych zobowiązań wynikających z międzynarodowego prawa humanitarnego, wspierania działalności każdej z części składowych Ruchu i respektowania w każdym czasie faktu, że Ruch kieruje się swymi podstawowymi zasadami.

Plan działania został zredagowany w taki sposób, aby uwzględnić długoterminowe cele i konkretne zadania odnoszące się do głównych dziedzin działalności. W ciągu czterech najbliższych lat konieczne będzie wzmożenie wysiłków ze strony Państw i Ruchu w celu realizacji ich zadań[3].

XXVIII Międzynarodowa Konferencja oceni rezultaty osiągnięte w ciągu najbliższych czterech lat. Zgodnie ze swymi statutowymi zadaniami, Komisja Stała Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca będzie zachęcała do realizacji planu działania konsultując z Państwami-Stronami konwencji genewskich, częściami składowymi Ruchu i innymi ugrupowaniami sprawy dotyczące wyboru najlepszych środków, jakie powinny być stosowane w tym celu.

1. OCHRONA OFIAR KONFLIKTÓW ZBROJNYCH POPRZEZ POSZANOWANIE MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO

Cele końcowe

1.1. Pełne przestrzeganie przez wszystkie strony konfliktu zbrojnego ich zobowiązań wynikających z międzynarodowego prawa humanitarnego w dziedzinie ochrony ludności cywilnej i pomocy ofiarom konfliktu oraz poszanowania dóbr podlegających ochronie.

1.2. Stworzenie skutecznej bariery przeciwko bezkarności za pomocą zarówno odpowiednich przepisów prawa wewnętrznego, jak i traktatów międzynarodowych dotyczących karania za naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego, a także rozważenie sprawiedliwego systemu zadośćuczynienia.

1.3. Powszechna akceptacja międzynarodowego prawa humanitarnego i przyjęcie przez wszystkie państwa na szczeblu krajowym wszelkich niezbędnych środków gwarantujących wykonanie ich zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

1.4. Włączenie przez wszystkie Państwa ich zobowiązań wynikających z międzynarodowego prawa humanitarnego do stosownych procedur i szkoleń. Promocja tej dziedziny prawa wśród tych osób i instytucji, których ono dotyczy.

1.5. Doprowadzenie do sytuacji, w której stosowane będą tylko takie rodzaje broni, których użycie nie narusza międzynarodowego prawa humanitarnego, ustanowienie skutecznej kontroli dotyczącej dostępności broni i amunicji oraz położenie kresu tragediom ludzkim powodowanym przez miny przeciwpiechotne.

---

[3] Działania, które wg niniejszego dokumentu powinny być podjęte wyłącznie przez Państwa lub przez Ruch, są wiążące tylko dla nich.

Proponowane środki

Cel końcowy 1.1.

Pełne przestrzeganie przez wszystkie strony konfliktu zbrojnego ich zobowiązań wynikających z międzynarodowego prawa humanitarnego w dziedzinie ochrony ludności cywilnej i pomocy ofiarom konfliktu oraz poszanowania dóbr podlegających ochronie.

1. Wszystkie strony konfliktu zbrojnego podejmują skuteczne środki mające na celu poszanowanie i zapewnienie poszanowania międzynarodowego prawa humanitarnego, a w szczególności zapewniają, zgodnie z ich zobowiązaniami wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego:

a) w czasie prowadzenia działań wojennych, podejmowane są wszelkie działania – oprócz całkowitego zakazu atakowania ludności cywilnej lub poszczególnych osób cywilnych nie biorących bezpośredniego udziału w walce, a także dóbr o charakterze cywilnym – mające na celu oszczędzenie życia ludności cywilnej, zapewnienie jej ochrony i poszanowania, ze szczególnym uwzględnieniem środków zapewniających ochronę kobietom i dziewczętom oraz grupom najsłabszym, a więc dzieciom, osobom starszym, upośledzonym i przesiedleńcom, jak również podejmowane są działania mające na celu ochronę dóbr o charakterze cywilnym, w tym dóbr kultury, miejsc kultu religijnego, misji dyplomatycznych;

b) że wydaje się ścisłe rozkazy mające na celu zapobieganie wszelkim poważnym naruszeniom międzynarodowego prawa humanitarnego, w tym masakrom, doraźnym egzekucjom, torturom, przemocy seksualnej, a zwłaszcza gwałtom i innym jej formom, a także dręczeniu, porwaniom, stosowaniu kar zbiorowych, grabieży, umyślnemu niszczeniu dóbr oraz stosowaniu gróźb tego rodzaju; że wprowadza się skuteczne mechanizmy w celu zapewnienia, iż wydane rozkazy będą wykonywane na wszystkich szczeblach, a osoby dopuszczające się naruszeń zostaną ukarane;

c) że unika się wszelkich działań mogących doprowadzić do nieuzasadnionych przesiedleń ludności, a jeśli takie przesiedlenia mają miejsce, to osoby przesiedlone są szanowane i chronione, dostarczana jest im odpowiednia pomoc i stworzone są możliwości dobrowolnego, spokojnego i bezpiecznego powrotu do miejsca zamieszkania lub dobrowolnego osiedlenia się w innym miejscu;

d) że wszystkie osoby pozbawione wolności z przyczyn związanych z konfliktem zbrojnym korzystają z pełnego poszanowania i ochrony, że jeńcy wojenni są bezzwłocznie uwalniani i repatriowani po zakończeniu działań wojennych, chyba że toczy się przeciwko nim prawidłowe postępowanie sądowe; że ściśle przestrzegany jest zakaz brania zakładników; że okres uwięzienia i internowania nie jest przedłużony ze względu na prowadzone negocjacje, ponieważ takie praktyki są zakazane przez konwencje genewskie;

e) że czyni się wszystko w celu wyjaśnienia losu osób uważanych za zaginione i przekazania odpowiednich informacji ich bliskim, jak również w celu identyfikacji zmarłych, powiadomienia ich bliskich i przekazania im ciał; że w tym celu ustanowione są właściwe procedury, najpóźniej na początku konfliktu zbrojnego;

f) że dzieci korzystają ze szczególnej ochrony, opieki i pomocy, w tym także z nauki i wypoczynku, do czego mają prawo na mocy prawa wewnętrznego i międzynarodowego; że podejmuje się wszelkie środki, w tym także karne, w celu położenie kresu udziałowi dzieci poniżej 15 lat w działaniach zbrojnych i rekrutowaniu ich do sił zbrojnych lub uzbrojonych ugrupowań, ponieważ stanowi to pogwałcenie międzynarodowego prawa humanitarnego i że w tym kontekście przypomina się rezolucję 2 C (d) podjętą przez XXVI Międzynarodową Konferencję Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca (1995 r.), która zawiera zalecenie, by „strony konfliktu powstrzymały się od uzbrajania dzieci poniżej 18 lat i podejmowały wszelkie możliwe działania mające na celu zapobieganie udziałowi dzieci poniżej 18 lat w działaniach wojennych";

g) że czyni się naprawdę wszystko, aby zapewnić ludności cywilnej dobra i świadczenia niezbędne do jej przeżycia; że bezstronne organizacje humanitarne mogą szybko i bez żadnych ograniczeń, zgodnie z międzynarodowym prawem humanitarnym, uzyskiwać dostęp do osób cywilnych w celu udzielenia ludności pomocy i ochrony; że sprawozdania i zalecenia tych organizacji są z całą powagą brane pod uwagę;

h) że zawsze, gdy jest to możliwe, podejmuje się kroki mające na celu umocnienie bezpieczeństwa osób podlegających ochronie oraz że tworzy się – na podstawie międzynarodowego prawa humanitarnego lub Karty Narodów Zjednoczonych – przestrzeń humanitarną poprzez ustanawianie stref bezpieczeństwa, stref zdemilitaryzowanych, korytarzy humanitarnych i innych form specjalnej ochrony ludności cywilnej i innych osób podlegających ochronie na mocy międzynarodowego prawa humanitarnego.

2. Państwa kładą nacisk na te postanowienia międzynarodowego prawa humanitarnego, które zabraniają używania przeciwko ludności cywilnej głodu jako metody prowadzenia wojny lub – w tym samym celu – atakowania, niszczenia, zabierania lub niszczenia dóbr niezbędnych do przeżycia ludności cywilnej.

3. Zorganizowane ugrupowania zbrojne uczestniczące w niemiędzynarodowym konflikcie zbrojnym są usilnie nakłaniane do przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego i proszone o zadeklarowanie woli poszanowania tego prawa oraz prowadzenia jego nauczania w swoich oddziałach.

4. Strony konfliktu zbrojnego czynią wszystko co jest w ich mocy, aby zapewnić warunki bezpieczeństwa gwarantujące, zgodnie z międzynarodowym prawem humanitarnym, dostęp i stałą obecność MKCK we wszelkich sytuacjach związanych z konfliktem zbrojnym, w celu zapewnienia ochrony jego ofiarom i dostarczenia im niezbędnej pomocy dzięki współpracy ze Stowarzyszeniami krajowymi

i Międzynarodową Federacją. Poza tym MKCK kontynuuje starania mające doprowadzić do nawiązania konstruktywnego dialogu ze wszystkimi stronami konfliktu zbrojnego, czyniąc to z ich pomocą i zgodą i należycie uwzględniając w tym względzie postanowienia konwencji genewskich; celem tych działań jest okazanie pomocy stronom konfliktu w przestrzeganiu przez nie zobowiązań wynikających z międzynarodowego prawa humanitarnego.

5. Państwa uczestniczące w operacjach międzynarodowych, Organizacja Narodów Zjednoczonych lub – zależnie od okoliczności – organizacje regionalne zapewniają, że personel działający pod dowództwem ONZ lub organizacji regionalnych został przeszkolony w zakresie międzynarodowego prawa humanitarnego i przestrzega odpowiednich norm i zasad tego prawa.

6. W przypadku poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego, Państwa-Strony konwencji genewskich podejmują indywidualnie lub zbiorowo stosowne działania, współpracując z Organizacją Narodów Zjednoczonych i postępując zgodnie z Kartą ONZ. Regionalne organizacje międzyrządowe mogą wspierać te starania na tych samych zasadach.

7. Wykonując uchwały podjęte przez Międzynarodowy Ruch, a szczególnie plan działania na rzecz dzieci pokrzywdzonych na skutek konfliktów zbrojnych, Międzynarodowa Federacja, stowarzyszenia krajowe i MKCK będą kontynuowały starania o „promocję zasad nierekrutowania i wyeliminowania udziału dzieci poniżej 18 lat w konfliktach zbrojnych", o zaspokojenie fizycznych, psychicznych i społecznych potrzeb dzieci pokrzywdzonych w wyniku konfliktów zbrojnych, jak również o udzielenie pomocy dzieciom, które brały udział w konflikcie zbrojnym, by mogły powrócić do swych społeczności i zintegrować się ze swym środowiskiem. Zachęca się Państwa do nawiązywania konstruktywnego dialogu z Międzynarodową Federacją, stowarzyszeniami krajowymi i MKCK w sprawach związanych z realizacją planu działania na rzecz dzieci pokrzywdzonych na skutek konfliktów zbrojnych.

8. MKCK przygotuje wytyczne umożliwiające skuteczniejsze zaspokajanie potrzeb w sferze zapewnienia ochrony i pomocy kobietom i dziewczętom pokrzywdzonym wskutek konfliktu zbrojnego.

9. Państwa uwzględniają sprawozdanie i zalecenia Sekretarza Generalnego ONZ dotyczące ochrony osób cywilnych w czasie konfliktów zbrojnych (S/1999/957 z 8 września 1999 r).

Cel końcowy 1.2.

Stworzenie skutecznej bariery przeciwko bezkarności za pomocą zarówno odpowiednich przepisów prawa wewnętrznego, jak i traktatów międzynarodowych dotyczących karania za naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego, a także rozważenie sprawiedliwego systemu zadośćuczynienia.

10. Państwa wywiązują się w sposób zdecydowany ze swych międzynarodowych zobowiązań w kwestii karania za zbrodnie wojenne i w razie potrzeby, wzajemnie ze sobą współpracują w tych sprawach. Poszukują osób podejrzanych o popełnienie lub wydanie rozkazu popełnienia poważnych naruszeń. Niezależnie od narodowości tych osób, ścigają je przed własnymi sądami lub, jeśli wolą, wydają je zgodnie z przepisami własnego prawa do osądzenia innemu Państwu, któremu przysługuje jurysdykcja w danej sprawie, a także biorą pod uwagę możliwość zastosowania podobnych środków w sprawie innych zbrodni wojennych, zgodnie z prawem międzynarodowym. Wzywa się Państwa, by poważnie rozważyły udzielenie wsparcia powołaniu Międzynarodowego Trybunału Karnego i przyjęły jego statut.

11. Państwa badają mechanizmy wypłacania odszkodowań za krzywdy wyrządzone ofiarom naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego.

Cel końcowy 1.3.

Powszechna akceptacja międzynarodowego prawa humanitarnego i przyjęcie przez wszystkie Państwa na szczeblu krajowym wszelkich niezbędnych środków gwarantujących wykonanie ich zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

12. W celu zapewnienia powszechnego zasięgu międzynarodowego prawa humanitarnego, państwa podejmują lub wznawiają badanie możliwości przystąpienia do odpowiednich traktatów zawartych od czasu przyjęcia w 1949 r. konwencji genewskich. Państwa wyrażają zadowolenie z powodu ciągłych starań MKCK mających na celu spowodowanie powszechnego przyjęcia tych traktatów. Ponownie analizują już ratyfikowane dokumenty w celu rozważenia możliwości wycofania zgłoszonych poprzednio zastrzeżeń.

13. Państwa podejmują niezbędne środki wykonawcze, a w szczególności wprowadzają przepisy prawne dotyczące karania za zbrodnie wojenne, zbrodnię ludobójstwa i zbrodnie przeciwko ludzkości, jak również przepisy odnoszące się do ochrony godła czerwonego krzyża i czerwonego półksiężyca. Zachęca się Państwa, by przy pomocy stowarzyszeń krajowych tworzyły lub wspierały krajowe komitety albo inne zespoły mające na celu koordynowanie poczynań różnych ministerstw. Rozwijana jest także współpraca na szczeblu regionalnym i międzynarodowym. Wskazane jest rozważenie możliwości stworzenia systemu wymiany informacji na temat wdrażania międzynarodowego prawa humanitarnego.

14. Służby konsultacyjne MKCK ds. międzynarodowego prawa humanitarnego zwiększają, przy pomocy stowarzyszeń krajowych, swoje możliwości w zakresie doradzania i pomagania Państwom (za ich zgodą), które podejmują działania zmierzające do przyjmowania na szczeblu krajowym środków zapewniających wdrażanie międzynarodowego prawa humanitarnego. Służby te kontynuują prace związane z rozwijaniem bazy danych dotyczących podjętych środków wykonawczych. W związku z tym zachęca się Państwa i komitety krajowe oraz inne podobne ze-

społy do przekazywania służbom konsultacyjnym MKCK informacji dotyczących przepisów prawa, orzecznictwa i innych środków, które zostały już podjęte lub są rozważane.

15. Państwa-strony I protokołu dodatkowego do konwencji genewskich, które nie uznały dotychczas kompetencji Międzynarodowej Komisji dla Ustalania Faktów, określonych w art. 90 protokołu, rozważają ponownie możliwości jej uznania. Wzywa się strony konfliktu zbrojnego do systematycznego rozważania użyteczności i możliwości odwoływania się do Komisji w celu wyjaśnienia faktów mających związek z międzynarodowym prawem humanitarnym lub w celu ułatwienia przestrzegania tego prawa dzięki usługom Komisji. Międzynarodowa Komisja dla Ustalania Faktów działa zgodnie z prawem międzynarodowym.

Cel końcowy 1.4.

Włączenie przez wszystkie państwa ich zobowiązań wynikających z międzynarodowego prawa humanitarnego do stosowanych procedur i szkoleń. Promocja tej dziedziny prawa wśród tych osób i instytucji, których ono dotyczy.

16. Państwa dokonują analizy swych programów wychowania i nauczania w celu zapewnienia należytego włączenia międzynarodowego prawa humanitarnego do programu szkolenia sił zbrojnych, sił bezpieczeństwa i innych organizacji paramilitarnych. Państwa ułatwiają upowszechnianie znajomości międzynarodowego prawa humanitarnego wśród decydentów i przedstawicieli środków masowego przekazu oraz podejmują działania w celu włączenia międzynarodowego prawa humanitarnego do ogólnych programów nauczania w tych organizacjach, instytucjach profesjonalnych i edukacyjnych, których to prawo dotyczy. W celu udzielenia Państwom pomocy w realizacji tych zadań, MKCK opracuje wytyczne i materiały potrzebne w procesie nauczania MPH. W razie potrzeby stowarzyszenia krajowe będą pomagały w prowadzeniu szkolenia w tej dziedzinie.

17. Państwa zapewniają włączanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego do procedur operacyjnych sił zbrojnych i sił bezpieczeństwa oraz przestrzeganie tych norm przez te siły w czasie operacji, które wymagają zastosowania norm prawa humanitarnego. W tym celu międzynarodowe prawo humanitarne zostanie uwzględnione w podręcznikach i procedurach dowodzenia, a także będzie włączane do ćwiczeń na szczeblu stanowisk dowódczych i sztabu generalnego, jak również do manewrów wojskowych.

18. Współpracując ze Stowarzyszeniami krajowymi i Międzynarodową Federacją oraz z takimi podmiotami, jak środki masowego przekazu, instytucje religijne i inne o podobnym charakterze, MKCK rozwija nowatorskie metody działań na rzecz przyjmowania międzynarodowych dokumentów dotyczących prawa humanitarnego i podstawowych zasad Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca przez wszystkie zainteresowane strony konfliktu zbrojnego. Państwa ułatwiają należycie te poszukiwania i działania prowadzone przez Ruch.

Cel końcowy 1.5.

Doprowadzenie do sytuacji, w której stosowane będą tylko takie rodzaje broni, których użycie nie narusza międzynarodowego prawa humanitarnego, ustanowienie skutecznej kontroli dotyczącej dostępności broni i amunicji oraz położenie kresu tragediom ludzkim powodowanym przez miny przeciwpiechotne.

19. Państwa podejmują wszelkie możliwe starania mające na celu położenie kresu tragediom ludzkim spowodowanym przez miny przeciwpiechotne, dzięki zastosowaniu konkretnych środków zmierzających do ich wyeliminowania, np. rozważając możliwości przystąpienia do stosownych międzynarodowych instrumentów prawnych czy wprowadzając zakaz transferu min, jak również dzięki zastosowaniu środków krajowych i międzynarodowych oraz współpracy w dziedzinie rozminowywania, uświadamiania o zagrożeniach powodowanych przez miny i udzielania pomocy ofiarom min. Ruch realizuje długoterminową „Strategię Ruchu dotyczącą min", która została przyjęta przez Radę Delegatów w 1999 r.

20. W każdej sytuacji, gdy jest to potrzebne, Państwa powinny starać się włączać w udzielanie pomocy ofiarom wojny po zakończeniu działań zbrojnych.

21. Państwa, które tego dotychczas nie uczyniły, zachęca się aby stworzyły mechanizmy i procedury pozwalające stwierdzić, czy użycie broni znajdujących się w ich arsenałach, aktualnie nabywanych lub przygotowywanych byłoby zgodne z ich zobowiązaniami wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego. Zachęca się również Państwa, aby zawsze gdy jest to możliwe, dbały o wymianę informacji i zapewnienie przejrzystości stosowanych mechanizmów, procedur i ocen. Państwa i MKCK mają się konsultować w sprawach dotyczących tych mechanizmów oraz mogą przeanalizować, w jakim stopniu raport na temat projektu SIRUS (Superfluous Injury on Unnecessary Suffering – „Powodowanie obrażeń lub zbytecznych cierpień") przedłożony przez MKCK w czasie XXVII Konferencji, jak również inne dostępne źródła, mogą być pomocne dla Państw.

22. Państwa podejmują wszelkie możliwe działania mające na celu wynegocjowanie międzynarodowych dokumentów umożliwiających właściwe zajęcie się problemami powodowanymi przez różne rodzaje broni. Państwa będą czynić wszystko, aby zapewnić powodzenie negocjacjom nad przyjęciem protokołu prowadzącego do wzmocnienia Konwencji o użyciu broni biologicznej i toksycznej.

23. Państwa zapewniają lepszą ochronę ludności cywilnej w sytuacji wywołanej trwającym konfliktem zbrojnym i po jego zakończeniu dzięki wzmacnianiu kontroli dotyczącej dostępności broni, szczególnie broni ręcznej i amunicji, podejmują odpowiednie działania na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym, włączając w to udoskonalenie krajowych przepisów w sprawie eksportu tych artykułów. Państwa rozważają możliwość wprowadzenia środków zapewniających, że przy podejmowaniu krajowych decyzji dotyczących transferu broni i amunicji, uwzględnia się kwestię poszanowania międzynarodowego prawa humanitarnego, a także, w razie potrzeby, badają środki pozwalające na uwzględnienie potrzeby włączania do „kodeksów postępowania" zasady o konieczności poszanowania

międzynarodowego prawa humanitarnego. Ruch podejmuje działania, które mają na celu budzenie wrażliwości społecznej i świadomości, że niekontrolowany transfer broni i jej dostępność na szeroką skalę kosztuje życie wielu ludzi. Ruch kontynuuje także działalność na rzecz ratyfikowania i ścisłego przestrzegania norm międzynarodowego prawa humanitarnego, odnoszących się do użycia broni.

2. INTERWENCJA HUMANITARNA PODCZAS KONFLIKTÓW ZBROJNYCH I INNYCH KLĘSK

Cele końcowe

2.1. Skuteczność interwencji w przypadku katastrofy poprzez poprawę przygotowań organizacyjno-prawnych na szczeblu krajowym i międzynarodowym.

2.2. Wzmocnienie mechanizmów współpracy i koordynacji między Państwami a Ruchem i innymi instytucjami humanitarnymi.

2.3. Ochrona praw i zaspokajanie potrzeb osób najsłabszych – priorytet działań humanitarnych.

2.4. Zrozumienie ról poszczególnych instytucji politycznych, wojskowych i humanitarnych oraz ochrona personelu humanitarnego.

Proponowane środki

Cel końcowy 2.1.

Skuteczność interwencji w przypadku katastrofy poprzez poprawę przygotowań organizacyjno-prawnych na szczeblu krajowym i międzynarodowym.

1. Państwa:

a) wdrażają lub uaktualnią istniejące krajowe plany przygotowań do katastrof, w powiązaniu z międzynarodowymi systemami interwencji na wypadek katastrof, określając jednoznacznie rolę i zakres odpowiedzialności stowarzyszeń krajowych, w porozumieniu z nimi i z udziałem ich przedstawicieli w ogólnokrajowych instytucjach opracowujących i koordynujących strategię w tej dziedzinie;

b) kontrolują sprawność swoich systemów interwencji na wypadek zniszczeń spowodowanych przez katastrofę i podejmują kroki na rzecz zagwarantowania ciągłości działania tych systemów dla zaspokojenia potrzeb będących następstwem zaistniałej katastrofy;

c) we współpracy z Międzynarodową Federacją pomagają stowarzyszeniom krajowym w staraniach o pozyskiwanie środków finansowych ze źródeł międzynarodowych, w ramach porozumień dwustronnych, w tym konwencji z Lomé, w celu poprawy przygotowań do katastrof.

2. Stowarzyszenia CK/CP z poparciem rządów ich krajów, Międzynarodowej Federacji i MKCK dążą do :

a) wzrostu swojego potencjału w dziedzinie przygotowań do katastrof, pozyskując wsparcie społeczne na szczeblu zarówno krajowym, jak międzynarodowym w celu sprostania ewolucji zagrożeń i narastaniu społecznych słabości, dzięki doświadczeniom nabytym w ciągu ostatniego dziesięciolecia, a szczególnie w ramach Międzynarodowej Dekady zapobiegania klęskom żywiołowym;

b) kontrolują sprawność swoich systemów interwencji na wypadek zniszczeń spowodowanych przez katastrofę i podejmują kroki na rzecz zagwarantowania ciągłości działania tych systemów dla zaspokojenia potrzeb będących następstwem zaistniałej katastrofy.

3. Międzynarodowa Federacja, na podstawie dostępnych wyników badań i korzystając z pomocy międzynarodowych instytucji specjalistycznych, opracowuje ocenę wpływu perturbacji klimatycznych na częstotliwość i skalę przyszłych katastrof, a także ich konsekwencje dla akcji pomocy i stanu przygotowania organizacji humanitarnych.

Cel końcowy 2.2.

Wzmocnienie mechanizmów współpracy i koordynacji między Państwami a Ruchem i innymi instytucjami humanitarnymi.

4. Ruch, z pomocą Państw, zobowiązuje się wzmagać wysiłki na rzecz poprawy współpracy i koordynacji swoich międzynarodowych działań humanitarnych, prowadzonych zarówno wewnętrznie, zgodnie z porozumieniem z Sewilli z 1997 r., jak i z Państwami, władzami regionalnymi, krajowymi i lokalnymi, organizacjami międzynarodowymi i innymi zainteresowanymi instytucjami, zgodnie z kodeksem postępowania Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca oraz organizacji pozarządowych w akcjach pomocy w wypadku katastrofy.

5. Państwa i Ruch wspierają inicjatywy zmierzające do określenia norm minimalnych w zakresie dostarczania pomocy humanitarnej, uwzględniając normy wypracowane w ramach projektu „Sphere" (Karta działań humanitarnych i minimalne normy, które powinny być przestrzegane w czasie akcji pomocy).

6. Ruch rozwija działalność w krajach wychodzących z konfliktu. W szczególności Międzynarodowa Federacja opracowuje strategię w celu ukierunkowania programów pomocy i rehabilitacji pokonfliktowej, wykorzystując zdolności stowarzyszeń krajowych świadczenia usług i mobilizowania społeczeństwa. Państwa i Ruch dbają o lepszą koordynację pomiędzy Państwami, organizacjami międzynarodowymi, ruchem, organizacjami pozarządowymi i innymi w celu zapewnienia sprawnego przejścia od fazy pilnej pomocy humanitarnej do długoterminowej działalności na rzecz rozwoju.

7. Państwa i Ruch kontynuują współpracę na rzecz utworzenia:

a) szybkich, elastycznych i skutecznych systemów interwencji, aby reagować na potrzeby ofiar i ludzi słabych;

b) mechanizmów finansowania zapewniających bardziej przewidywalny i odpowiedni dopływ środków, przy jednoczesnym spełnieniu wszelkich wymagań w zakresie rozliczeń.

Cel końcowy 2.3.

Ochrona praw i zaspokajanie potrzeb osób najsłabszych – priorytet działań humanitarnych.

8. Państwa i strony konfliktów zbrojnych podejmują wszelkie niezbędne kroki dla zachowania cywilnego charakteru obozów dla uchodźców i dla osób przesiedlonych wewnątrz własnego kraju, w szczególności dbając o to, by spełnione były wymagania w zakresie lokalizacji, otoczenia, bezpieczeństwa i utrzymywania porządku i rejestracji. W razie potrzeby Ruch udziela pomocy, by przyczynić się do wykonania tych zadań.

9. Stowarzyszenia krajowe, Międzynarodowa Federacja i MKCK we współpracy z UNHCR, zgodnie ze swymi statutowymi zadaniami i międzynarodowym prawem humanitarnym mogą zaoferować swe usługi dla dobra uchodźców i azylantów; uwzględniając wytyczne dotyczące przemieszczania ludzi na terytorium ich własnego kraju, mogą również udzielać pomocy na rzecz osób przesiedlanych, dbając o:

a) usilne pomaganie Państwom w wypełnieniu przez nie zobowiązań dotyczących zapewnienia pomocy i ochrony uchodźcom i azylantom oraz osobom przesiedlonym na terytorium własnego kraju;

b) zapewnienie, że ich programy wspierają starania rządów Państw przyjmujących o znalezienie uchodźcom trwałego rozwiązania problemów przesiedlonej ludności, w tym zapewnienie dobrowolnej repatriacji w warunkach bezpieczeństwa i godności i na podstawie dialogu z władzami kraju jej pochodzenia;

c) zachęcanie do wysiłków na rzecz promowania solidarności i zrozumienia między ludnością krajów przyjmujących a uchodźcami i azylantami oraz przesiedleńcami na terytorium własnego kraju.

10. Państwa i Ruch zachęcają Radę Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych do uwzględniania, przed zastosowaniem sankcji ekonomicznych, potrzeb ludności cywilnej i do czynienia wyjątków ze względów humanitarnych. Państwa przyjmują przychylnie notę przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa z 29 stycznia 1999 r. dotyczącą prac komisji ds. sankcji ekonomicznych, a szczególnie paragrafy odnoszące się do humanitarnych konsekwencji sankcji.

Cel końcowy 2.4.

Zrozumienie ról poszczególnych instytucji politycznych, wojskowych i humanitarnych oraz ochrona personelu humanitarnego.

11. Instytucje polityczne i wojskowe oraz organizacje humanitarne, uznając i respektując wyraźne zróżnicowanie swych misji i sposobów funkcjonowania, intensyfikują dialog na szczeblu krajowym i międzynarodowym, pragnąc upewnić się, że rzeczywiście osiągnęły wzajemne zrozumienie i gwarancję respektowania istniejących różnic.

12. Personel humanitarny w każdych okolicznościach ma zapewnione poszanowanie i ochronę. Groźby i ataki na niego stanowią przedmiot odpowiedniego dochodzenia, a ich domniemani sprawcy odpowiadają przed wymiarem sprawiedliwości. W tym celu Państwa powinny rozważyć możliwości stania się stronami konwencji z 1994 r. dotyczącej bezpieczeństwa personelu Narodów Zjednoczonych i personelu stowarzyszonego.

3. STRATEGIA PARTNERSTWA NA RZECZ POPRAWY WARUNKÓW ŻYCIA OSÓB SŁABYCH

Cele końcowe

3.1. Poprawa stanu zdrowia osób słabych przez wzmożoną współpracę między Państwami a stowarzyszeniami krajowymi.

3.2. Nowe inicjatywy w dziedzinie świadczenia usług, mające na celu reagowanie na potrzeby osób słabych, zmniejszenie dyskryminacji oraz przemocy w społeczeństwie.

3.3. Wzmocnienie potencjału stowarzyszeń krajowych, skuteczne partnerstwo z Państwami oraz współpraca z odpowiednimi organizacjami humanitarnymi i prowadzącymi działalność na rzecz rozwoju.

Proponowane środki

Cel końcowy 3.1.

Poprawa stanu zdrowia osób słabych przez wzmożoną współpracę między Państwami a Stowarzyszeniami krajowymi.

1. Państwa uznają rolę stowarzyszeń krajowych w promowaniu, doskonaleniu i dostarczaniu świadczeń zdrowotnych i socjalnych, zwłaszcza na rzecz grup słabych. W tym celu wzmacniają współpracę ze stowarzyszeniami CK/CP swoich krajów, przede wszystkim dbając, aby były one reprezentowane w ogólnokrajowych instytucjach odpowiedzialnych za opracowywanie i wdrażanie odpowiednich strategii.

2. Państwa, stowarzyszenia krajowe i Międzynarodowa Federacja, współpracując z kompetentnymi instytucjami krajowymi i międzynarodowymi, zacieśnią współpracę na rzecz promocji i poszerzania zakresu oferowanych podstawowych zabiegów zdrowotnych, biorąc szczególnie pod uwagę ich wpływ na zdrowie i samopoczucie osób słabych, zwłaszcza w regionach trudno dostępnych i zaniedbanych, o niedostatecznych połączeniach ze światem zewnętrznym oraz w najbiedniejszych wielkomiejskich dzielnicach.

3. Państwa przyznają, że zadaniem rządów jest udostępnianie, na szczeblu krajowym, służby krwiodawstwa w ramach ogólnej opieki zdrowotnej. Stowarzyszenia krajowe udzielają niezbędnej pomocy krajowym programom transfuzji, dostarczając świadczeń bezpiecznych i o wysokiej jakości, których podstawą jest honorowe krwiodawstwo. W tym celu Państwa dążą do zapewnienia wystarczających środków stowarzyszeniom krajowym uczestniczącym w takich programach.

4. Międzynarodowa Federacja i Stowarzyszenia krajowe we współpracy z Państwami oraz z odpowiednimi instytucjami krajowymi i międzynarodowymi, wzmacniają swój potencjał, jeśli chodzi o zapobieganie, leczenie i zwalczanie chorób zakaźnych (zarówno nowych, jak i powracających), a zwłaszcza gruźlicy, malarii, zakażeniom HIV/AIDS i innych chorób przenoszonych drogą płciową.

5. Państwa uznają wartość szkolenia społeczeństwa w zakresie pierwszej pomocy nie tylko jako skutecznego sposobu zapobiegania sytuacjom nagłym, przygotowywania się do nich i działania, jeśli zaistnieją, lecz także jako formy stawiania czoła bieżącym problemom zdrowotnym. W związku z tym Państwa zapewniają młodzieży szkolnej, urzędnikom i pracownikom służby zdrowia oraz innym obywatelom przeszkolenie w zakresie ratownictwa, korzystając z doradztwa i kompetencji stowarzyszenia CK/CP swojego kraju.

6. Aby stawić czoło poważnemu narastającemu problemowi wypadków drogowych, Państwa opracują programy poprawy bezpieczeństwa na drogach, z udziałem wszystkich zainteresowanych stron, a w szczególności stowarzyszeń krajowych.

Ze swej strony stowarzyszenia krajowe wzmacniają swoje wsparcie dla tych programów, organizując szkolenie w zakresie pierwszej pomocy i ogólnospołeczne kampanie oświatowe w celu zmniejszenia liczby wypadków drogowych, a co za tym idzie – liczby ofiar, zwłaszcza wśród najsłabszych grup ludności.

Cel końcowy 3.2.

Nowe inicjatywy w dziedzinie świadczenia usług, mające na celu reagowanie na potrzeby osób słabych, zmniejszenie dyskryminacji i przemocy w społeczeństwie.

7. MKCK i Międzynarodowa Federacja opracowują i wdrożą nowatorskie metody wyjaśniania i upowszechniania podstawowych zasad, zarówno w łonie Ruchu, jak i poza nim, a szczególnie wśród władz lokalnych i społeczeństwa, w celu:

a) zapewnienia, by wszyscy wolontariusze i pracownicy Ruchu rozumieli podstawowe zasady i aby były one podstawą ich pracy z osobami słabymi;

b) zapewnienia, by władze publiczne rozumiały rolę Ruchu, wykorzystywały jego potencjał i ułatwiały mu dostęp do osób słabych, zarówno w czasie pokoju, jak i sytuacjach konfliktowych, zgodnie z odpowiednimi postanowieniami międzynarodowego prawa humanitarnego;

c) uzyskania wzajemnego zrozumienia i promowania inicjatyw społecznych zmierzających do ochrony życia i zdrowia oraz zapewnienia poszanowania osoby ludzkiej, z uwzględnieniem różnorodności powodowanej uwarunkowaniami kulturowymi, religijnymi i innymi.

8. Państwa ułatwiają stowarzyszeniom krajowym, Międzynarodowej Federacji i MKCK dostęp do szkół wszystkich szczebli; przyczyniają się do wytwarzania przez Ruch materiału informacyjnego i oświatowego przybliżającego społeczeństwu podstawowe zasady.

9. Stowarzyszenia krajowe dokonują przeglądu swoich programów świadczeń i łączności, dostosowując je w razie konieczności tak, by w pełni odzwierciedlały podstawowe zasady w praktyce, kładąc szczególny nacisk na działania uświadamiające i świadczenia przeznaczone dla najsłabszych członków społeczeństwa.

10. Aktualizując swoje programy, Stowarzyszenia krajowe przywiązują szczególną wagę do potrzeb dzieci żyjących w trudnych warunkach, zwłaszcza dzieci ulicy. Z poparciem Międzynarodowej Federacji rozwijają działalność i kampanie mające na celu budzenie wrażliwości społecznej, aby zaspokajać potrzeby tych dzieci. W razie potrzeby Państwa zwracają się o pomoc do stowarzyszeń krajowych i wspierają prowadzoną przez nie działalność, aby zapewnić dzieciom ulicy niezbędną pomoc.

11. Państwa zobowiązują się do poprawiania tragicznej sytuacji dzieci żyjących w trudnych warunkach, reagując na ich konkretne potrzeby i kładąc szczególny nacisk na zapobieganie eksploatacji seksualnej i fizycznej, a także innych form przemocy, w dążeniu do ostatecznego celu, jakim jest przywrócenie tym dzieciom właściwego miejsca w rodzinie i społeczeństwie. Państwa uczynią wszystko, by doprowadzić w krótkim czasie do zakończenia prac grupy roboczej ONZ zajmującej się przygotowaniem dobrowolnego protokołu do Konwencji Praw Dziecka; protokół dotyczy zakazu handlu dziećmi, skłaniania ich do prostytucji i udziału w przedsięwzięciach pornograficznych.

12. Stowarzyszenia krajowe podejmują nowe inicjatywy i wspólnie z Państwami podejmują działania na rzecz rozwoju tolerancji i eliminowania przemocy w społeczeństwie, a także promują poszanowanie różnorodności kulturalnej.

Cel końcowy 3.3.

Wzmocnienie potencjału stowarzyszeń krajowych, skuteczne partnerstwo z Państwami oraz współpraca z odpowiednimi organizacjami humanitarnymi i prowadzącymi działalność na rzecz rozwoju.

13. Uznając rolę stowarzyszeń krajowych jako swych pomocników i rosnące znaczenie ich pracy w zakresie dostarczania świadczeń i rozwijania poszanowania dla człowieka, Państwa:

a) zobowiązują się wzmacniać potencjał stowarzyszeń CK/CP swoich krajów, wspierając je w podejmowaniu nowych zadań, jakie wyłaniają się wewnątrz kraju;

b) uznają wzrastającą rolę wolontariuszy w praktycznym i psychologicznym wsparciu osób najsłabszych w społeczeństwie, umożliwiając docieranie do rodzin nie korzystających z oficjalnego systemu realizowania świadczeń. W związku z tym Państwa dokonają przeglądu ustawodawstwa i w razie potrzeby wprowadzą nowe lub aktualizują istniejące przepisy prawne w celu wspierania wolontariatu;

c) w większym stopniu wspierają współpracę, której celem jest stworzenie światowej sieci stowarzyszeń krajowych, silniejszych i lepiej przygotowanych do zaspokajania potrzeb społeczeństwa oraz interweniowania w wypadku katastrofy z wykorzystaniem doświadczeń „procesu trójstronnego", zainicjowanego przez Międzynarodową Federację w następstwie XXVI Konferencji Międzynarodowej;

d) w razie potrzeby silniej wspierają koordynację pomiędzy siecią Stowarzyszeń krajowych a organizacjami humanitarnymi i działającymi na rzecz rozwoju.

14. Dla zapewnienia zdolności skuteczniejszego realizowania nowych zadań, Stowarzyszenia krajowe:

a) podejmują nowe inicjatywy dla zapewnienia, wewnątrz ich organizacji i w ramach ich programów, właściwego udziału wszystkich sektorów społeczeństwa, dokładając starań, by były one włączone do organów kierowniczych w ich strukturach oraz do procesów decyzyjnych;

b) analizują swe podstawy prawne i dokonują przeglądu swych statutów, by ocenić, czy wymagają one aktualizacji. W tym celu odwołują się do projektu typowej ustawy, przygotowanego przez Międzynarodową Federację i MCCK, zaleceń dotyczących statutów krajowych i innych odpowiednich decyzji organów statutowych Ruchu i Międzynarodowej Federacji.

15. Międzynarodowa Federacja:

a) we współpracy ze stowarzyszeniami krajowymi kontynuuje badania nad poszczególnymi aspektami wolontariatu w celu uaktualnienia swej polityki i wytycznych w tej sprawie;

b) we współpracy ze stowarzyszeniami krajowymi i MKCK zapoczątkowuje pogłębioną analizę aktualnych stosunków między Państwami a stowarzyszeniami krajowymi, uwzględniając ewolucję potrzeb w dziedzinach humanitarnej, socjalnej i zdrowotnej i rolę Stowarzyszeń krajowych jako pomocników władz, a także ana-

lizę nowych ról Państwa, sektora prywatnego i organizacji społecznych w realizowaniu świadczeń;

c) wdraża „Strategię 2010", przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Międzynarodowej Federacji w październiku 1999 r., mającą na celu zapewnienie podstaw działań indywidualnych i zbiorowych stowarzyszeń krajowych, prowadzonych we współpracy z Państwami, dla poprawy warunków życia osób najsłabszych.

Aneks 3

Uchwała konferencji naukowej „Prawa człowieka w sytuacjach nadzwyczajnych (z uwzględnieniem międzynarodowego prawa humanitarnego oraz obowiązku jego krzewienia i upowszechniania)" odbytej w Toruniu w dniach 19 – 20 lutego 1997 r. w sprawie krzewienia i upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego w Polsce

My, uczestnicy Konferencji Toruńskiej w 1997 r.,

Reprezentujący środowiska akademickie uniwersyteckich Wydziałów Prawa i Administracji, Polskiej Akademii Nauk oraz wyższych uczelni wojskowych i policyjnych,

Zważywszy, że wiążące dla naszego kraju traktaty prawa humanitarnego, a w szczególności konwencje genewskie o ochronie ofiar wojny z 12 sierpnia 1949 r. oraz protokoły dodatkowe do nich z 10 czerwca 1977 r., jednoznacznie nakładają na każde Państwo-Stronę, w tym również na Rzeczpospolitą Polską, konkretne obowiązki w dziedzinie krzewienia i upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego;

Zważywszy, że w pierwszym rzędzie wchodzi w tym zakresie w grę obowiązek upowszechniania tekstów tych dokumentów w Polsce;

Zważywszy, że z dokumentów tych wynika także bezwarunkowy obowiązek wprowadzenia nauczania zasad i norm międzynarodowego prawa humanitarnego do wszelkich i jakichkolwiek programów szkolenia wojskowego, tak aby były one znane ogółowi sił zbrojnych, żołnierzy służby zasadniczej nie wykluczając;

Zważywszy, że równie bezwarunkowy obowiązek pełnej znajomości wymagań międzynarodowego prawa humanitarnego dotyczy personelu odpowiedzialnego za los ofiar wojny oraz wszelkich władz wojskowych, policyjnych i cywilnych, które w okresie konfliktu zbrojnego ponoszą odpowiedzialność za osoby podlegające ochronie;

Zważywszy, że traktaty humanitarne oczekują od państwa należytej staranności także w zakresie wprowadzania nauczania międzynarodowego prawa humanitarnego do programów szkolnictwa cywilnego i upowszechniania tego prawa tak, aby jego zasady były znane ogółowi ludności;

Zważywszy, że z I protokołu dodatkowego z 1977 r. wynika odpowiedzialność każdego i jakiegokolwiek dowódcy w zakresie zapobiegania i karania naruszeń wymagań humanitarnych, jak również zapewnienia, by jego podkomendni znali swe powinności z tych wymagań wynikające;

Zważywszy, wreszcie, że z tegoż protokołu wynika dla każdego Państwa-Strony, w tym również dla Polski, obowiązek przygotowania doradców prawnych, mogących służyć pomocą także w zakresie krzewienia w wojsku międzynarodowego prawa humanitarnego;

Zważywszy, z drugiej strony, że – przy całym szacunku dla postępów demokratyzacji życia w Wojsku Polskim w ostatnich latach – sytuacja w zakresie krzewienia prawa humanitarnego wręcz się pogorszyła, a to w rezultacie wyelimino-

wania bloku przedmiotów społeczno-politycznych, w którym normalnie nauczanie prawa humanitarnego było umiejscowione;

Zważywszy, że nawet w wyższych uczelniach wojskowych nie figuruje w programach nauczania międzynarodowe prawo humanitarne oraz że tylko zapobiegliwości i ofiarności konkretnych wykładowców zawdzięcza się fakt, iż w tych uczelniach w pewnym choćby zakresie szkolenie humanitarne jest uwzględnione;

Zważywszy, że w istocie nie istnieje program krzewienia wiedzy humanitarnej wśród żołnierzy służby zasadniczej, co – zwłaszcza wobec utrzymywania się niekorzystnego zjawiska tzw. fali – stanowi rażący niedostatek;

Zważywszy, że nie zadbano dotąd w należyty sposób o przygotowanie dla potrzeb dowódców Wojska Polskiego niezbędnej ilości odpowiednio wykwalifikowanych doradców prawnych;

Zważywszy, że nie ma w ustawodawstwie polskim ani w przepisach wykonawczych niższej rangi unormowań krajowych, które właściwie służyłyby spełnieniu przez Rzeczpospolitą Polską jej zobowiązań międzynarodowych w dziedzinie krzewienia i upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego;

Zważywszy, że nie dopracowano się w Wojsku Polskim kompleksowego, wielowymiarowego i zastosowalnego na różnych szczeblach i w różnych formach szkolenia wojskowego spójnego systemu krzewienia międzynarodowego prawa humanitarnego;

Zważywszy, że analogiczne braki występują w dziedzinie szkolnictwa cywilnego, tak jeśli chodzi o nauczanie w szkołach średnich, jak też w szkolnictwie wyższym zwłaszcza w kształceniu lekarzy i prawników –

apelujemy:

1. do Prezydenta RP jako Zwierzchnika Sił Zbrojnych o dostrzeżenie tego problemu i podjęcie odpowiedniej inicjatywy ustawodawczej wobec Sejmu RP oraz inicjatywy programowej w stosunku do Ministerstwa Obrony Narodowej i podległych mu struktur edukacyjnych;

2. do Sejmu RP, by – nawet nie czekając na inicjatywę Prezydenta bądź Rządu RP – rozważył przyjęcie aktów prawnych niezbędnych dla wypełniania przez Rzeczpospolitą Polską jej zobowiązań międzynarodowych w dziedzinie upowszechniania prawa humanitarnego;

3. do Rządu RP w ogóle, a do Ministerstwa Obrony Narodowej w szczególności, o podjęcie konkretnych prac dotyczących:

a) wypracowania ww. kompleksowego programu krzewienia międzynarodowego prawa humanitarnego w Wojsku Polskim, nie tylko w akademiach i szkołach oficerskich, lecz także w szkołach niższego szczebla i wśród żołnierzy służby zasadniczej;

b) sprecyzowania, jeśli dotąd tego nie uczyniono, kompleksowego wykazu władz wojskowych, policyjnych i cywilnych, na których na wypadek wojny będzie spoczywała odpowiedzialność za osoby podlegające ochronie, włączając w to za-

bezpieczenie wszystkim takim władzom podstawowych dokumentów międzynarodowego prawa humanitarnego oraz należytego szkolenia humanitarnego;

c) uruchomienia – na bazie wybranego uniwersyteckiego Wydziału Prawa i Administracji – specjalizacji w dziedzinie międzynarodowego prawa humanitarnego, jak również odpowiedniego studium podyplomowego, a to celem przygotowania – w należytej ilości i jakości – doradców prawnych dla potrzeb Wojska Polskiego oraz wykładowców międzynarodowego prawa humanitarnego;

d) dowartościowania – także w wymiarze finansowym – podstawowej funkcji statutowej Polskiego Czerwonego Krzyża, właśnie w postaci krzewienia i upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego, tak by nie musiał – pod presją wymagań gospodarki rynkowej – rezygnować z tej ważnej misji bądź traktować ją po macoszemu;

4. nadto, do Ministra Obrony Narodowej o niezwłoczne podjęcie kroków zapewniających przesycanie na co dzień życia i służby w wojsku treściami humanistycznymi i humanitarnymi, oraz przeciwstawianie się w ten sposób zjawisku „fali" oraz innym przejawom subkultury gwałtu i przemocy w Wojsku Polskim;

5. do Ministra Edukacji Narodowej oraz Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej o skoordynowane wysiłki służące krzewieniu wiedzy humanitarnej w szkołach polskich, jak również w placówkach szkolnictwa wyższego kształcących zwłaszcza lekarzy i prawników;

6. do Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, by – w zakresie swych kompetencji – należycie przeciwstawiła się propagowaniu poprzez mass media spraw wojska i wojny w perspektywie gwałtu i przemocy, a należycie promowała wymagania humanitarne i służącą im działalność;

7. do wszystkich zainteresowanych władz, instytucji i stowarzyszeń w Polsce, jak również do wszystkich ludzi dobrej woli w ogóle, o wzmożenie wysiłków na rzecz przeciwstawienia się modzie na gwałt i przemoc, a propagowania i krzewienia kultury humanizmu i humanitaryzmu, w oparciu o prawa człowieka i wymagania humanitarne.

Akcentujemy przy okazji, że – naszym zdaniem – ww. obowiązki w zakresie krzewienia i upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego muszą być:

1. spełniane przez właściwie przygotowanych fachowców, co oznacza w pierwszej kolejności konieczność ich kształcenia;

2. ściśle połączone z krzewieniem wiedzy o prawach człowieka, z którymi prawo humanitarne pozostaje w ścisłym i wzajemnie uwarunkowanym, nierozerwalnym związku.

Zgodnie z postulatem jawności w życiu demokratycznego społeczeństwa, nadajemy niniejszej uchwale – poza jej przesłaniem do ww. Adresatów – charakter listu otwartego do kompetentnych władz Rzeczypospolitej Polskiej.

Aneks 4

Porozumienie między Szefem Obrony Cywilnej Kraju a Prezesem Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża z dnia 31 maja 1996 r. w sprawie zasad i zakresu współpracy w przygotowaniu i wykonywaniu przedsięwzięć na rzecz ochrony ludności

W związku z §40 ust. 1 pkt 7. oraz ust. 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 września 1993 r. w sprawie obrony cywilnej (DzU nr 93, poz.429) oraz rozdz. 2 Statutu Polskiego Czerwonego Krzyża, zatwierdzonego rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 2 kwietnia 1996 r. (DzU nr 42 poz. 182).

Szef Obrony Cywilnej Kraju oraz Prezes Zarządu Głównego PCK postanawiają:

1. Współdziałać w procesie przygotowania działań humanitarnych na wypadek klęsk żywiołowych/katastrof, jak również w likwidacji ich skutków, zwłaszcza w odniesieniu do opieki i pomocy socjalnej poszkodowanym.

2. Współdziałanie, o którym mowa w pkt 1, polegać będzie w szczególności:

a) w zakresie niesienia pomocy ofiarom klęsk żywiołowych lub katastrof w ramach akcji ratunkowych organizowanych przez szefów OC na:

– włączeniu do akcji ratunkowych grup ratownictwa PCK, jak również członków PCK w celu udzielenia pomocy przedmedycznej,

– przygotowaniu i wyposażeniu doraźnych pomieszczeń dla poszkodowanej ludności oraz udzieleniu pomocy tym osobom poprzez przydzielenie sprzętu i materiałów zgromadzonych w magazynach interwencyjnych PCK,

– niesieniu pomocy humanitarnej podczas ewakuacji ludności;

b) w zakresie działalności szkoleniowej na :

– szkoleniu ludności w zakresie udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej,

– szkoleniu społecznych instruktorów medyczno-sanitarnych formacji obrony cywilnej w zakresie udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej wg programu podstawowego PCK,

– współudziale w szkoleniu medyczno-sanitarnym członków formacji obrony cywilnej,

– pomocy w przygotowaniu i przeprowadzeniu eliminacji (sprawdzianów stanu wyszkolenia) drużyn medyczno-sanitarnych OC,

– organizowaniu szkolenia pracowników etatowych, członków i wolontariuszy Polskiego Czerwonego Krzyża w zakresie realizacji zadań na rzecz obrony cywilnej,

– udziale jednostek organizacyjnych Polskiego Czerwonego Krzyża po uzgodnieniu z właściwymi organami obrony cywilnej – w ćwiczeniach obrony cywilnej,

– prowadzeniu działalności oświatowo-zdrowotnej w celu kształtowania właściwych postaw i zachowań ludności, ze szczególnym uwzględnieniem ludności

zamieszkałej w rejonach zagrożonych zalewami oraz zagrożonej uwolnieniem się niebezpiecznych materiałów chemicznych;

c) w zakresie działalności popularyzacyjnej na:

popularyzowaniu wśród społeczeństwa problematyki obrony cywilnej, jej zadań oraz szeroko pojętych zasad ochrony zdrowia i udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej,

– upowszechnianiu ruchu honorowego krwiodawstwa,

– popularyzowaniu zasad międzynarodowego prawa wojennego dotyczącego ochrony ofiar wojny, a przede wszystkim ochrony ludności cywilnej,

– popularyzowaniu masowego szkolenia ludności w zakresie udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej,

– zamieszczaniu w czasopismach, broszurach, ulotkach, filmach, itp. zagadnień związanych z problematyką obrony cywilnej i Polskiego Czerwonego Krzyża.

3. Niniejsze porozumienie stanowi podstawę do opracowania, uzgodnienia i podpisania umów o współdziałaniu na szczeblu wojewódzkim. W zawieranych umowach należy określić szczegółowo wzajemne zobowiązania Wojewódzkich Inspektoratów Obrony Cywilnej i Zarządów Okręgowych Polskiego Czerwonego Krzyża, przy realizacji zadań wymienionych w niniejszym Porozumieniu, ze szczególnym uwzględnieniem zobowiązań finansowych stron oraz pomocy materiałowo-sprzętowej.

4. Wszelkie zmiany Porozumienia oraz umów, o których mowa w ust. 3, wymagają formy pisemnej.

5. Porozumienie zostaje zawarte na czas nieokreślony i może zostać rozwiązane przez każdą ze stron z trzymiesięcznym pisemnym wypowiedzeniem.

6. Porozumienie sporządzono w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach, po jednym dla każdej ze stron.

7. Niniejsze Porozumienie wchodzi w życie z dniem podpisania. Jednocześnie traci moc porozumienie pomiędzy Zarządem Głównym Polskiego Czerwonego Krzyża i Szefem Obrony Cywilnej Kraju z dnia 5 kwietnia 1985 r. oraz wydane na jego podstawie wytyczne z dnia 9 kwietnia 1985 r.

Aneks 5

Porozumienie zawarte w dniu 30 czerwca 1998 r. w Warszawie pomiędzy Komendantem Głównym Państwowej Straży Pożarnej a Zarządem Głównym Polskiego Czerwonego Krzyża, w sprawie współpracy w niesieniu pomocy osobom poszkodowanym w następstwie katastrof i klęsk żywiołowych

§ 1

Komendant Główny Państwowej Straży Pożarnej i Prezes Polskiego Czerwonego Krzyża, zwani dalej Stronami, zachowując nadrzędność zadań Państwowej Straży Pożarnej oraz Polskiego Czerwonego Krzyża, określonych w odrębnych przepisach, wyrażają wolę ścisłej współpracy dotyczącej:

1. szkolenia funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej w zakresie udzielania pomocy przedlekarskiej,
2. szkolenia członków Polskiego Czerwonego Krzyża w zakresie stosowania podstawowych technik ratowniczych,
3. udziału grup ratowniczych i udostępniania, w miarę możliwości, zasobów magazynowych Polskiego Czerwonego Krzyża na potrzeby działań ratowniczych, organizowanych i prowadzonych przez straże pożarne,
4. tworzenia i przygotowania wspólnych grup ratowniczych do działań na terenie kraju i w ramach Międzynarodowej Organizacji Poszukiwawczo-Ratowniczej INSARAG,
5. prowadzenia wspólnych ćwiczeń doskonalących,
6. udostępniania, w miarę możliwości lokalowych, w obiektach Państwowej Straży Pożarnej pomieszczeń na magazynowanie materiałów i sprzętu Polskiego Czerwonego Krzyża, przewidzianych dla osób poszkodowanych,
7. współdziałania na rzecz odtwarzania zapasów magazynowych Polskiego Czerwonego Krzyża, wykorzystywanych w akcjach ratowniczych,
8. wymiany doświadczeń, literatury i materiałów szkoleniowych z tematyki wynikającej z treści niniejszego porozumienia.

§ 2

Koordynację współpracy, na szczeblu centralnym strony powierzają swoim przedstawicielom w osobach:

a) Dyrektora Biura Operacyjnego Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej,

b) Dyrektora Biura Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża, zwanych dalej

Koordynatorami.

2. W ramach koordynacji współpracy podejmowane będą między innymi następujące działania:

1. bieżąca ocena jakości współpracy,

2. uzgadnianie form współpracy w zakresie szczególnym, nie objętym porozumieniem,

3. opracowywanie dokumentów dotyczących problematyki współpracy,

4. uzgadnianie zadań wymagających decyzji na szczeblu centralnym,

5. ustalanie potrzeb Polskiego Czerwonego Krzyża i możliwości Państwowej Straży Pożarnej w zakresie udostępnienia pomieszczeń magazynowych, o którym mowa w § 1 pkt 6.

§ 3

Realizację współpracy Stron zapewniają:

a) na szczeblu centralnym – Koordynatorzy,

b) na szczeblu wojewódzkim – komendanci wojewódzcy Państwowej Straży Pożarnej i dyrektorzy (sekretarze) biur zarządów okręgowych Polskiego Czerwonego Krzyża.

2. Realizacja zadań wynikających z niniejszego porozumienia odbywa się na podstawie szczegółowych umów zawieranych przez komendantów wojewódzkich Państwowej Straży Pożarnej i dyrektorów (sekretarzy) biur zarządów okręgowych Polskiego Czerwonego Krzyża.

3. Umowy, o których mowa w ust. 2, powinny zawierać:

a) oznaczenie strony umowy,

b) wskazanie miejsca i daty zawarcia umowy,

c) przedmiot umowy,

d) wzajemne uprawnienia i obowiązki Stron wynikające z treści umowy,

e) termin obowiązywania umowy,

f) sposób i warunki zmiany lub wypowiedzenia umowy,

g) inne niezbędne postanowienia dotyczące umowy.

4. Wykaz zarządów okręgowych Polskiego Czerwonego Krzyża i komend wojewódzkich Państwowej Straży Pożarnej zawiera załącznik nr 1 do porozumienia.

5. Siły i środki będące w dyspozycji Stron, kierowane są do działań ratowniczych i ćwiczeń na podstawie ustaleń przyjętych przez Koordynatorów, właściwych terenowo komendantów wojewódzkich Państwowej Straży Pożarnej i dyrektorów (sekretarzy) biur zarządów okręgowych Polskiego Czerwonego Krzyża.

6. Realizację działań ratowniczych o zasięgu ponadwojewódzkim oraz poza granicami kraju uzgadniają Koordynatorzy.

§ 4

Każda ze Stron ponosi koszty podejmowanych przez siebie działań wynikających z porozumienia, a w szczególności udziału grup ratowniczych, zwierząt i sprzętu podczas wspólnych działań ratowniczych oraz ćwiczeń, przy czym do

strony organizującej działania ratownicze lub ćwiczenia należy nieodpłatne zapewnienie:

1. wyżywienia i zakwaterowania,
2. środków łączności na potrzeby wspólnych ćwiczeń lub działań ratowniczych.

§ 5

Odpłatność za prowadzenie szkoleń każdorazowo ustalą, właściwi terenowo, komendant wojewódzki Państwowej Straży Pożarnej i dyrektor (sekretarz) biura okręgowego Polskiego Czerwonego Krzyża.

§ 6

Porozumiewające się Strony raz w roku, w terminie i formie wzajemnie uzgodnionej, dokonywać będą oceny funkcjonowania zawartego porozumienia.

§ 7

Rozwiązanie lub zmiana porozumienia mogą być dokonane wyłącznie w formie pisemnej z upływem ostatniego dnia miesiąca kalendarzowego za uprzednim trzymiesięcznym wypowiedzeniem.

§ 8

Treść niniejszego porozumienia została przygotowana w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach, po jednym dla każdej ze Stron.

Aneks 6

Porozumienie o współpracy Polskiego Czerwonego Krzyża z jednostkami organizacyjnymi podległymi Ministrowi Obrony Narodowej zawarte w dniu 15 grudnia 1998 r.

Niniejszym porozumieniem Polski Czerwony Krzyż, reprezentowany przez Prezesa Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża, oraz Minister Obrony Narodowej potwierdzają wolę współpracy i współdziałania w zakresie niesienia wszelkiej pomocy w sytuacjach kryzysowych, upowszechniania wiedzy na ten temat, a także edukacji społeczeństwa w tym zakresie.

Porozumiewające się Strony postanawiają:

§ 1

Polski Czerwony Krzyż, zwany dalej „PCK", oraz jednostki organizacyjne podległe Ministrowi Obrony Narodowej będą współpracować w celu:

1) upowszechniania i propagowania wiedzy na temat udzielania pierwszej pomocy,

2) upowszechniania Międzynarodowego Prawa Humanitarnego,

3) rozwoju i rozpowszechniania działań ratowniczych na wypadek klęsk i katastrof,

4) organizowania zawodów i innych form szkolenia z zakresu pierwszej pomocy.

§ 2

PCK zobowiązuje się do:

1) współdziałania z jednostkami organizacyjnymi podległymi Ministrowi Obrony Narodowej w dziedzinach mających na celu zapobieganie klęskom lub katastrofom żywiołowym,

2) propagowania w środowisku wojskowym wiedzy na temat międzynarodowego prawa humanitarnego, pierwszej pomocy oraz racjonalnego zachowania się w przypadku wystąpienia klęski lub katastrofy,

3) popularyzowania oraz prowadzenia ćwiczeń i zawodów sprawdzających poziom wyszkolenia w zakresie udzielania pierwszej pomocy,

4) współpracy w strukturach zintegrowanego systemu ratowniczego,

5) ubezpieczania od następstw nieszczęśliwych wypadków i odpowiedzialności cywilnej członków i przedstawicieli PCK, biorących udział w przedsięwzięciach organizowanych na terenach i w obiektach wojskowych.

§ 3

Jednostki organizacyjne podległe Ministrowi Obrony Narodowej zobowiązują się do udzielania PCK pomocy w działalności statutowej, między innymi poprzez:

1) pomoc w organizowaniu szkoleń na temat Międzynarodowego Prawa Humanitarnego, udzielania pierwszej pomocy, zapobiegania klęskom i katastrofom oraz sposobów zwalczania ich skutków,

2) rozpowszechnianie w środowisku wojskowym materiałów informacyjnych PCK,

3) udział – na zasadzie dobrowolności oraz o ile nie koliduje to z obowiązkami służbowymi – żołnierzy służby zasadniczej, żołnierzy zawodowych, pracowników wojska oraz ich rodzin w przedsięwzięciach i szkoleniach organizowanych przez PCK,

4) udostępnienie bazy wydawniczej i poligraficznej – na zasadach każdorazowo określanych szczegółowymi umowami,

5) doraźne udostępnianie przez jednostki wojskowe – w zależności od posiadanych możliwości – pomieszczeń, terenów, sprzętu i materiałów, będących na ich wyposażeniu, według następujących zasad:

a) mienie udostępnione bezpłatnie może być wykorzystane wyłącznie do realizacji zadań statutowych PCK,

b) ewentualne wydatki, niezbędne do funkcjonowania udostępnionego mienia, PCK pokrywa z własnych środków albo refunduje jednostce wojskowej wydatki dodatkowe poniesione przez nią w celu udostępnienia tego mienia (świadczenia usług) – na podstawie odrębnych umów,

c) wszelkie zawinione straty, zaistniałe w udostępnionym mieniu, PCK pokrywa z własnych środków.

§ 4

Strony Porozumienia nie ponoszą wobec siebie odpowiedzialności cywilnej, odszkodowawczej i innej za zdarzenia, które wystąpią podczas lub w związku z wykonaniem niniejszego Porozumienia, chyba że zdarzenia te były wynikiem zaniedbań, niedbalstwa lub umyślnego zaniechania.

§ 5

W sprawach nie uregulowanych w niniejszym porozumieniu stosuje się odpowiednio przepisy decyzji nr 70/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 1 sierpnia 1994 r. w sprawie zasad i trybu współpracy jednostek organizacyjnych resortu obrony narodowej ze stowarzyszeniami prowadzącymi działalność bezpośrednio związaną z obronnością Państwa (Dz. Rozk. MON, poz. 72); wytycznych Sekretarza Stanu – I Zastępcy Ministra Obrony Narodowej z dnia 10 kwietnia 1995 r. w sprawie trybu realizacji przez jednostki organizacyjne resortu obrony narodowej porozumień (umów) o współpracy ze stowarzyszeniami, prowadzącymi działalność bezpośrednio związaną z obronnością Państwa (Dz. Rozk. MON, poz. 50) – tylko w takim zakresie, na jaki pozwalają zasady Czerwonego Krzyża określone konwencjami genewskimi, ustawą z dnia 16 listopada 1964 r. o Polskim Czerwonym Krzyżu (DzU nr 41, poz. 276) oraz Statutem PCK, zatwierdzonym rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 2 kwietnia 1996 r.(DzU nr 42, poz.182).

§ 6

Porozumienie nie powoduje skutków finansowych w postaci świadczeń finansowych (dotacji) resortu obrony narodowej na rzecz PCK.

§ 7

Porozumienie zostaje zawarte na czas nieokreślony, z możliwością jego rozwiązania przez każdą ze stron za trzymiesięcznym okresem wypowiedzenia, ze skutkiem na koniec miesiąca kalendarzowego.

§ 8

Z dniem wejścia w życie niniejszego Porozumienia tracą moc dotychczasowe porozumienia, umowy i inne akty normujące kwestie współpracy PCK z Ministerstwem Obrony Narodowej.

§ 9

Porozumienie wchodzi w życie w terminie 14 dni od daty podpisania.

Aneks 7

Porozumienie o współpracy między Polskim Czerwonym Krzyżem i Związkiem Harcerstwa Polskiego zawarte w dniu 28 marca 1999 r. w Warszawie

Polski Czerwony Krzyż reprezentowany przez Prezesa ZG PCK Aleksandra Małachowskiego i Związek Harcerstwa Polskiego reprezentowany przez Naczelnika ZHP hm. Ryszarda Pacławskiego, kierując się zasadami humanitaryzmu, bezstronności, neutralności, niezależności, dobrowolności i apolityczności, na podstawie § 4 Statutu Polskiego Czerwonego Krzyża i § 8 pkt 1 Statutu Związku Harcerstwa Polskiego zawierają porozumienie o współpracy o następującej treści:

§ 1

Współpraca będzie realizowana w następujących dziedzinach:

a) wychowawczej i edukacyjnej wśród dzieci i młodzieży zrzeszonej w obu organizacjach, rozwijając ich aktywność motywowaną ideowymi wartościami PCK i ZHP oraz włączaniem do tych działań młodzieży nie zrzeszonej,

b) opiekuńczo-pomocowej, zapobiegając cierpieniom ludzi bądź ich łagodzeniu we wszystkich okolicznościach i w każdym czasie przy zachowaniu zasady bezstronności,

c) dla zdrowia uzależnieniom i nałogom,

d) szkolenia w udzielaniu pierwszej pomocy i tworzeniu warunków do wspólnych działań obu organizacji w udzielaniu pomocy humanitarnej poszkodowanym w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof,

e) propagowania idei honorowego krwiodawstwa i organizowania wspólnie niektórych akcji oddawania krwi,

f) organizowania różnych form rekreacji i działań proekologicznych,

g) organizowania wspólnych szkoleń kadry wychowawczej i specjalistycznej obu stowarzyszeń, kończących się nadaniem stosownych uprawnień,

h) rzecznictwa spraw dzieci i młodzieży, w tworzeniu im warunków do wszechstronnego rozwoju i innych możliwości realizowania celów i zadań obu organizacji.

Współpraca będzie realizowana przez:

a) wzajemne poznawanie zasad i doświadczeń zarówno krajowych, jak i międzynarodowych obu stowarzyszeń w wykonywaniu służby społecznej,

b) popularyzowanie wiedzy o konwencjach genewskich i wynikających z nich postanowień dotyczących przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego,

c) sprawowanie opieki i udzielanie pomocy osobom niepełnosprawnym, starszym, chorym i wymagającym dodatkowej troski,

d) prowadzenie wspólnych akcji upowszechniających honorowe krwiodawstwo, a także różnorodnych działań prozdrowotnych i proekologicznych,

e) koordynowanie przedsięwzięć w zakresie udzielania pomocy poszkodowanym podczas klęsk żywiołowych i katastrof, a także wzajemne wspomaganie działań w ramach krajowego zintegrowanego systemu ratowniczego,

f) organizowanie wspólnych lub stosownie do potrzeb i możliwości wzajemnie uzupełniających się obozów, kolonii, rajdów, przedsięwzięć programowych itp.,

g) wzajemne udostępnianie po kosztach własnych, baz i ośrodków PCK i ZHP wraz z zapleczem sprzętowym do zajęć programowych i ćwiczeń,

h) współpracę w prowadzeniu różnych form szkoleniowych w tym doskonaleniu szkolenia członków Grup Ratownictwa Medycznego PCK, Grup Ratownictwa Specjalnego PCK, Harcerskich Grup Ratownictwa Medycznego i Grup Ratownictwa Specjalnego oraz pracy Centralnego Ośrodka Ratowniczo-Technicznego ZHP,

i) realizowanie innych inicjatyw wzajemnie uzgadnianych na poszczególnych poziomach organizacyjnych obu organizacji, a wynikających ze statutów PCK i ZHP oraz treści niniejszego porozumienia.

§ 2

1. Za koordynacje działań wynikających z niniejszego porozumienia będą odpowiadały osoby wyznaczone przez Prezesa Zarządu Głównego PCK i Naczelnika ZHP.

2. W ramach koordynacji współpracy osoby, o których mowa w punkcie 1, będą dokonywały:

a) bieżącej oceny realizacji porozumienia,

b) uzgodnień w sprawie zasad i warunków współpracy w przypadkach szczególnych, nie objętych niniejszym porozumieniem,

c) ustalania szczegółowych zadań wynikających z realizowanej współpracy na szczeblu Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża i Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego,

d) koordynacji współdziałania na wypadek zagrożeń, katastrof i kryzysów, obejmujących obszar większy niż jedno województwo.

3. Współpraca odbywać się będzie na podstawie wspólnych rocznych planów współpracy, których wykonanie będzie oceniane wspólnie przez Prezesa Zarządu Głównego i Naczelnika Związku Harcerstwa Polskiego.

4. Niniejsze porozumienie stanowi podstawę do zawierania szczegółowych umów lub planów współpracy między Zarządami Rejonowymi PCK i Komendami Hufców ZHP oraz Zarządami Okręgowymi PCK i Komendami Chorągwi ZHP.

5. Polski Czerwony Krzyż i Związek Harcerstwa Polskiego wspólnie ponoszą koszty podejmowanych przez siebie działań wynikających z porozumienia stosownie do wielkości i ciężaru tych działań, przy czym strona organizująca dane przedsięwzięcie zobowiązana jest do zapewnienia na czas akcji, szkolenia lub ćwiczeń, zakwaterowania i wyżywienia oraz sprzętu, środków łączności dla potrzeb wspólnych działań (szkoleń, ćwiczeń, akcji).

§ 3

Strony porozumienia nie ponoszą wobec siebie odpowiedzialności cywilnej, odszkodowawczej i innej za zdarzenia, które wystąpią podczas realizacji porozumienia, chyba że były one wynikiem zawinionego działania.

§ 4

Zmiany niniejszego porozumienia dla swej ważności wymagają formy pisemnej w postaci aneksów po uprzednim uzgodnieniu wspólnego stanowiska przez Polski Czerwony Krzyż i Związek Harcerstwa Polskiego.

§ 5

Porozumienie nie powoduje skutków prawnych w postaci wzajemnych świadczeń finansowych. Koszty współpracy ponoszą w równym stopniu Polski Czerwony Krzyż i Związek Harcerstwa Polskiego, o ile w odniesieniu do realizacji szczegółowych zadań wynikających z porozumienia, nie nastąpią dodatkowe ustalenia na piśmie między stronami.

§ 6

W sprawach nie uregulowanych w niniejszym porozumieniu stosowane będą przepisy kodeksu cywilnego.

§ 7

Porozumienie zostaje zawarte na czas nieokreślony, z możliwością jego rozwiązania przez każdą ze stron z trzymiesięcznym okresem wypowiedzenia ze skutkiem na koniec miesiąca kalendarzowego.

§ 8

Porozumienie wchodzi w życie z dniem podpisania przez obie strony.

§ 9

Porozumienie sporządzono i podpisano w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach po jednym dla każdej ze stron.

Aneks 8

Porozumienie między Ministrem Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej a Międzynarodowym Komitetem Czerwonego Krzyża z dnia 31 maja 1999 r. w sprawie współpracy w dziedzinie upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego

Preambuła

Minister Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej i Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (zwane dalej Umawiającymi Stronami), biorąc pod uwagę pracę wykonaną przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża w zakresie przyczyniania się do upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego, co zostało mu powierzone w konwencjach genewskich z 1949 roku i protokołach dodatkowych, których Rzeczypospolita Polska jest stroną oraz Statuty Międzynarodowego Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, niniejszym uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Umawiające się Strony zgodziły się współpracować w dziedzinie upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego poprzez szkolenie i przygotowywanie żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego i pracowników resortu obrony narodowej Rzeczypospolitej Polskiej, w zgodzie z zasadami ustanowionymi w:

1) Konwencji genewskiej o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych, konwencji genewskiej o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu, konwencji genewskiej o traktowaniu jeńców wojennych oraz konwencji genewskiej o ochronie osób cywilnych podczas wojny, zawartych w Genewie w dniu 12 sierpnia 1949 roku;

2) Protokole dodatkowym do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku, dotyczącym ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (protokół I) oraz protokole dodatkowym do konwencji genewskiej z 12 sierpnia 1949 roku, dotyczącym ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (protokół II);

3) Kodeksie Postępowania w Polityczno-Militarnych Aspektach Bezpieczeństwa przyjętym 4 grudnia 1994 roku przez państwa uczestniczące w Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie;

4) Ustawach i innych aktach prawnych Rzeczypospolitej Polskiej odnoszących się do zastosowania międzynarodowego prawa humanitarnego.

Artykuł 2

Umawiające się Strony uzgodniły następujące formy współpracy i uczestnictwa żołnierzy zawodowych Wojska Polskiego i pracowników resortu obrony narodowej Rzeczypospolitej Polskiej:

1) seminaria, które Ministerstwo Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej będzie organizować dla oficerów Wojska Polskiego, wykładowców wojskowych instytucji edukacyjnych i odpowiednich pracowników resortu obrony narodowej;

2) międzynarodowe kursy i inne przedsięwzięcia dotyczące Międzynarodowego Prawa Humanitarnego;

3) publikowanie i rozpowszechnianie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w porozumieniu z Ministerstwem Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej broszur, podręczników, plakatów itp. materiałów dotyczących zagadnień z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego.

Artykuł 3

Umawiające się Strony uzgodniły, że każda z nich będzie ponosić koszty swojej działalności, o której mowa w artykule 2 niniejszego Porozumienia, oraz że Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża pokryje koszty:

1) uczestnictwa swoich wykładowców i innych osób wyznaczonych przez siebie w seminariach organizowanych przez Ministerstwo Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej;

2) uczestnictwa przynajmniej jednego przedstawiciela Ministerstwa Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej lub Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w różnych międzynarodowych kursach i innych przedsięwzięciach dotyczących międzynarodowego prawa humanitarnego;

3) publikacji i rozpowszechniania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej materiałów z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego, posiadających w opinii Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża i Ministerstwa Obrony Narodowej szczególną wagę, pod warunkiem że te materiały są opublikowane i drukowane w Rzeczypospolitej Polskiej.

Artykuł 4

1) Umawiające się Strony zgodziły się dokonywać co najmniej raz do roku, oceny stanu realizacji podejmowanych zgodnie z Artykułem 1 i 2 niniejszego Porozumienia corocznych zobowiązań oraz przedstawić plany współpracy na rok następny, a także informować siebie nawzajem o krokach, które mają być w tym celu podjęte, co najmniej raz na sześć miesięcy przed ich realizacją. Wspomniany okres nie ma zastosowania w zakresie wymiany materiałów i dokumentów dotyczących międzynarodowego prawa humanitarnego.

2) Wyrażenie „informować siebie nawzajem", o którym mowa w ustępie pierwszym niniejszego Artykułu, odnosi się do przedstawiania informacji w zakresie planowania działań objętych postanowieniami niniejszego Porozumienia, a w szczególności dotyczących informacji odnośnie celów, tematów, czasu, miejsca i sposobu

organizacji seminariów międzynarodowych kursów oraz innych przedsięwzięć dotyczących międzynarodowego prawa humanitarnego.

Artykuł 5

1) Jakiekolwiek różnice między Umawiającymi się Stronami wynikające z interpretacji niniejszego Porozumienia będą rozstrzygane w drodze porozumienia między Stronami.

2) W powyższym Umawiające się Strony kierować się będą zasadą, że nieporozumienia powinny być rozstrzygane sprawiedliwie i w dobrej wierze, przyjmując za podstawowy cel utrzymanie dobrych relacji między nimi.

Artykuł 6

1) Niniejsze Porozumienie zawarte jest na okres pięciu lat. Ulega ono automatycznemu przedłużeniu na dalsze pięcioletnie okresy, o ile żadna z Umawiających się Stron nie wypowie go w drodze notyfikacji na jeden rok przed upływem danego okresu.

2) W razie stwierdzenia naruszeń postanowień niniejszego Porozumienia, Umawiająca się Strona stwierdzająca taki fakt może wypowiedzieć je w dowolnym czasie, w drodze notyfikacji; w takim przypadku utraci ono moc po upływie trzech miesięcy od dnia wypowiedzenia.

Artykuł 7

Niniejsze Porozumienie wchodzi w życie z dniem podpisania.

Porozumienie niniejsze sporządzono w Warszawie dnia 31 maja 1999 roku, w dwóch egzemplarzach, każdy w językach angielskim i polskim, przy czym obydwa teksty są jednakowo autentyczne.

Aneks 9

List otwarty w związku z 50. rocznicą podpisania konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny

12 sierpnia br. przypada **50. rocznica** podpisania – pod wpływem tragicznych doświadczeń II wojny światowej – czterech konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny. Polska należy do grona 188 państw, które ratyfikowały te konwencje – uczyniliśmy to w 1954 roku.

Konwencje genewskie z 1949 r. są najważniejszymi dokumentami międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych. Mają zastosowanie zarówno w czasach konfliktów zbrojnych, jak i w wojnach domowych. Regulują zasady opieki nad rannymi i chorymi, traktowania jeńców wojennych, ochrony ludności cywilnej, zwłaszcza na terytoriach okupowanych. Stoją na straży życia, zdrowia i godności ludzkiej wtedy, gdy te fundamentalne wartości są szczególnie zagrożone i lekceważone. Zapewniają ochronę dobrom kultury materialnej i duchowej.

Żyjemy w przekonaniu, że wojna nam już nie grozi. Potępiamy naruszenie praw człowieka w czasie pokoju, natomiast przyzwyczajamy się do wiadomości o okrucieństwach popełnianych podczas konfliktów zbrojnych – zarówno geograficznie odległych, jak i niebezpiecznie bliskich. Uznajemy, że tak musi być. Tymczasem każde zabójstwo lub okaleczenie osoby cywilnej, jeńca wojennego, chorego żołnierza, każdy gwałt, wzięcie zakładnika, pozostawienie rannego bez pomocy czy akcja wysiedleńcza stanowi nie tylko czyn odrażający moralnie, ale jest też naruszeniem konkretnych przepisów prawnych zawartych w konwencjach genewskich.

Nie można oczekiwać przestrzegania norm prawa międzynarodowego, jeśli nie są one znane. Z tego powodu na władze każdego państwa będącego – tak jak Polska – stroną Konwencji nałożony został wyraźnie sformułowany obowiązek upowszechniania ich znajomości również w czasie pokoju, tak aby zasady międzynarodowego prawa humanitarnego były znane całej ludności. Pragniemy przypomnieć o tym obowiązku w czasie, gdy Polska, jako członek ONZ i NATO, może brać udział w operacjach wojskowych. Obecnie polskie społeczeństwo czerpie znajomość podstawowych treści prawa wojennego bardziej z filmów przygodowych lub gier komputerowych (utrwalających raczej przeświadczenie o braku jakichkolwiek zasad), niż z celowych działań edukacyjnych i popularyzatorskich.

Polski Czerwony Krzyż zajmuje się upowszechnianiem znajomości prawa humanitarnego, lecz nie jest w stanie zastąpić w tej dziedzinie władz państwowych. Jesteśmy natomiast otwarci na wszelkie inicjatywy. W oparciu o wieloletnie doświadczenia zebrane przez Ruch Czerwonego Krzyża na całym świecie chętnie będziemy służyć radą i pomocą tym instytucjom, organizacjom i środowiskom, które wykażą zainteresowanie prawem obowiązującym podczas wojny. Chętnie włączamy się w szerszy dialog o humanitaryzmie i jego wyzwaniach u progu XXI wieku. Po-

traktujmy 50. rocznicę podpisania konwencji genewskich jako okazję do rozpoczęcia wspólnych działań.

Komisja Upowszechniania Międzynarodowego Prawa Humanitarnego
przy Zarządzie Głównym **Polskiego Czerwonego Krzyża**
ul. Mokotowska 14, 00 – 950 Warszawa.

Aneks 10

Uchwała nr 22/2000 Krajowej Rady Reprezentantów PCK z dnia 25 marca 2000 r. w sprawie ochrony znaku Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca

Na podstawie ustawy o Polskim Czerwonym Krzyżu z dnia 16 listopada 1964 r. (DzU nr 41, poz. 276) oraz statutu PCK zatwierdzonego rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 2 kwietnia 1996 r. (DzU nr 42, poz.182), a także „Regulaminu używania znaku czerwonego krzyża i czerwonego półksiężyca" uznanego za obowiązujący w Polskim Czerwonym Krzyżu, Krajowa Rada Reprezentantów PCK:

– zauważając nasilenie zjawisk nieprawidłowego użycia znaku czerwonego krzyża;

– mając na uwadze permanentne naruszanie, tak przez osoby prawne jak i fizyczne, obowiązujących przepisów prawnych, dotyczących ochrony znaku czerwonego krzyża;

– dążąc do zmiany fałszywych stereotypów zakorzenionych w świadomości społeczeństwa odnośnie używania tego znaku:

1. zobowiązuje członków PCK i zarządy PCK wszystkich szczebli do ustawicznych działań mających na celu ochronę znaku, do przestrzegania i upowszechniania „Regulaminu używania znaku czerwonego krzyża i czerwonego półksiężyca", zasad używania znaku czerwonego krzyża oraz do zapobiegania jego nadużywaniu.

2. przypomina, że zgoda na używanie znaku czerwonego krzyża przez inne organizacje, instytucje i osoby fizyczne może być wydana tylko przez Prezydium Zarządu Głównego PCK, po zaopiniowaniu wniosku przez zespół ds. ochrony znaku i po spełnieniu następujących warunków:

a) podstawą do rozpatrywania wniosku jest pisemna prośba zaopiniowana przez zarząd okręgowy PCK, z którym zainteresowany współpracuje;

b) zgoda na używanie znaku może być wydana instytucji lub organizacji po przedstawieniu deklaracji respektowania zasad użycia znaku;

c) zgoda może być udzielona na oznakowanie punktów pomocy lub ambulansów udzielających pomocy nieodpłatnie, lub firmie, która jest członkiem wspierającym PCK;

d) zgoda na użycie znaku ma charakter jednorazowy i jest określona w czasie, w żadnym wypadku nie może być bezterminowa;

e) udzielona zgoda na używanie znaku ogranicza się tylko do czasu pokoju i wygasa automatycznie w sytuacji konfliktu zbrojnego.

3. Zgoda może być cofnięta natychmiastowo bez żadnych ujemnych skutków finansowych dla stowarzyszenia, jeśli złamane zostały przepisy regulaminu i zasady ochrony znaku.

4. Każdy zarząd okręgowy PCK ma obowiązek podejmować niezbędne działania wyjaśniające wobec osób, instytucji i organizacji używających znaku bez wymaganej zgody. Wobec tych, którzy nie podporządkują się regulaminowi oraz nie przestrzegają powyższych zasad, zarząd powinien wszczynać w porozumieniu z zespołem ds. ochrony znaku, postępowanie przewidziane prawem, w tym także wnosić sprawy do kolegium ds. wykroczeń.

5. Uchwała wchodzi w życie z dniem powzięcia.

6. Traci moc uchwała KRR nr 28/96 z dnia 14 grudnia 1996 r.

Ppłk dr Andrzej Ciupiński – kierownik Katedry Prawa i Bezpieczeństwa Międzynarodowego Wydziału Strategiczno-Obronnego Akademii Obrony Narodowej. Absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego (1974). Doktorat w dziedzinie nauk humanistycznych uzyskał na Uniwersytecie Warszawskim w 1984 r.

Autor zainteresowania naukowe koncentruje na problematyce bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych i zagadnieniach prawa humanitarnego. W swoim dorobku ma wiele artykułów, opracowań i publikacji naukowych. Na uwagę zasługują „Perspektywy bezpieczeństwa europejskiego" Biuletyn BPiI MON, Warszawa 1977, „Rola Francji w kształtowaniu europejskiej autonomii strategicznej", Warszawa 2001.

Mjr dr Marek Gąska – adiunkt w Katedrze Prawa i Bezpieczeństwa Międzynarodowego Wydziału Strategiczno-Obronnego AON. Absolwent WSO w Zegrzu (1986), Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego (1991), Podyplomowego Studium Administracji Wydziału Prawa i Administracji UW (1993).

W 1998 r. ukończył studia doktoranckie w AON i obronił pracę doktorską nt. „Zbrojny ruch oporu w warunkach okupacji". Opracował zbiór aktów normatywnych pt. „Obronność w aktach prawnych RP", AON, Warszawa 2000.

Zainteresowania naukowe autora obejmują problematykę międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych oraz prawne aspekty funkcjonowania administracji obrony narodowej.

ISBN 83-88062-66-2

AON WYDZIAŁ WYDAWNICZY